Володимир
КРИВОШЕЯ

Генеалогія українського козацтва

Нариси історії козацьких полків

Академія наук України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
Музей гетьманства

Володимир Кривошея

Генеалогія українського козацтва

Нариси історії козацьких полків

Київ
«Стилос»
2002

ББК 63.3(4УКР)46
К 82

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
НАН України

Рецензенти:
Мицик Ю.А., доктор історичних наук, професор, завідувач відділу пам'яток княжої та козацької доби Інституту української археографії та джерелознавства НАН України ім. М.С.Грушевського
Плохій С.М., доктор історичних наук, професор, директор українознавчих студій Альбертійського університету (Канада)

К82 **Кривошея В.**
Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. – К.: Стилос, 2002. – 396 с.

ISBN 966-8009-15-0

У книзі розглядається стан наукової розробки і джерельна база генеалогії українських козацьких родин. Наводяться короткі нариси різних історичних періодів існування Гетьманщини крізь призму генеалогії гетьманських та інших окремих родин, розкривається шлях козацької держави від виникнення до ліквідації.

Книга розрахована на науковців, викладачів історії, студентів, широкий читацький загал.

ББК 63.3(4УКР)46

ISBN 966-8009-15-0

ВСТУП

Коріння народу, коріння роду – це ті попередні покоління, які заклали основу сьогодення, чиє життя і діяльність складають суть Історії.

Першим істориком, який підняв українську генеалогію до рівня світової генеалогічної думки, був О.М.Лазаревський. Його послідовниками – В.Модзалевським, Г.Милорадовичем, В.Антоновичем та іншими – продовжувався процес нагромадження генеалогічних знань. Але ця робота була перервана подіями 1917–1920 рр.

Утвердження «диктатури пролетаріату» диктувало необхідність розриву зі «старим світом». Родоводи ж були одним із тих могутніх канатів, які поєднували день учорашній із сьогоденням. Тогочасним політикам не була потрібна генеалогія: вона та її дані були для них «ідеологічно ворожими».

А тому в радянський час з'являлися лише поодинокі розвідки. В суспільній свідомості підтримувалися лише свідчення про трудові династії, та й то щодо останніх нам не відомо жодного серйозного дослідження.

Історики української діаспори, не маючи достатніх джерел, продовжували генеалогічні традиції на сторінках «Українського історика», а в 1963 р. утворили Українське генеалогічне і геральдичне товариство.

Активний пошук генетичного коріння народу став нагальним завданням історичної науки лише в умовах незалежної України. У вирішенні цих проблем значне місце посіла і генеалогія.

Генеалогічні дослідження з'явились на сторінках часописів «Київська старовина», «Сіверянський літопис», «Пам'ять століть», «Родовід», у матеріалах наукових конференцій Українського геральдичного товариства, щорічних генеалогічних конференцій Інституту історії НАН України. Декілька років в Україні функціонують два генеалогічні центри: «Центр генеалогії і біографіки» та Українсько-польське генеалогічне бюро. Громадськість отримала чудові роботи Л.В.Войтовича «Генеалогія династій Рюриковичів і Гедеміновичів» (1992) та Н.М.Яковенко «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)» (1993).

На сучасному етапі слід проаналізувати надбання попередніх періодів. Історіографія розвитку української генеалогії вимагає спеціального дослідження, яке б дало глибокий аналіз досягнень, намітило пріоритетні проблеми і напрямки досліджень. Такі роботи мають .охопити всі рівні соціальної структури українського суспільства в різні історичні періоди. Родоводи місцевих князів з династій Рюриковичів і Гедеміновичів, татарських князів, шляхти, дворянства, духовенства, міщанства, купецтва, селянства, робітників, інтелігенції.

Зрозуміло, що першими будуть дослідження елітарних верств суспільства. Еліта суспільства – це представники різних суспільних верств, які завдяки багатству, здібностям, знанням мають економічну та політичну владу над соціальними інститутами і окремими людьми. Еліта нації – це поняття як політико-економічне, так і політико-духовне. Елітою нації є представники різних суспільних верств, які економічно, політично і духовно забезпечують інтереси функціонування нації. Серед них в українській історії визначне місце посідали шляхта і козацтво. Не можна не погодитися з думкою С.Вовканича, який зазначає: «в кількісному вимірі еліта – багатонаціональна за складом, а в якісному – національна за сутністю виконуваних нею політичних, економічних, соціальних, культурологічних та інших завдань (функцій, ролей), які важливі для конкретного народу й не суперечать загальнолюдським цінностям»[1]. Подальші досліди дозволять нам виявити, наскільки шляхта і козацтво виконували ці функції.

В різних історичних умовах першочергову роль відіграють різні типи еліт. Під час війн – це військова еліта, в умовах науково-технічного прогресу – наукова, у несвітських державних утвореннях – церковна і т. д. В період Гетьманщини провідну роль відігравало козацтво. «Очоливши державне керівництво (маємо на увазі національне адміністративне функціонування без втручання царського уряду), козацька старшина – не лише найзаможніша верхівка тогочасного феодального суспільства, а й найініціативніша – не просто формально підпорядкувала фактично всі існуючі станові групи і суспільні інститути, а внесла в них своє специфічне забарвлення», – констатують дослідники[2].

* * *

Книга, яку ви тримаєте в руках, відкриває серію публікацій «Генеалогія українського козацтва», головним завданням якої є знайомство з провідними козацькими родинами Гетьманщини. Серія охоплює генеалогію старшини десяти лівобережних полків (Переяславського, Чернігівського, Ніжинського, Стародубського, Прилуцького, Київського, Полтавського, Лубенського, Миргородського, Гадяцького) і дев'яти правобережних полків (Білоцерківського, Уманського, Брацлавського, Кальницького (Вінницького), Подільського, Корсунського, Канівського, Чигиринського, Черкаського.

У цій, першій книзі серії, ми зосередимо увагу на родинах Гетьманщини, залишаючи західноукраїнський регіон, як специфічний, для подальшого спеціального дослідження. Відносно цього вважаємо досить вдалою думку Ю.Липи: «В кінці XIX і на початку XX ст. західний П'ємонт відіграв не меншу ролю від східного П'ємонту – Гетьманщини в кінці XVIII і на початку XX ст. ... Тут менше відчувається мореплавський характер української раси, зате тут тільки зосталися великокиївські традиції. ... Властиво, духовність цього П'ємонту була менше змінена козацькою традицією і мілітарним устроєм Козацької Держави XVII–XVIII ст.». Як слушно каже дослідник, «еволюція Галичини повільніша, лінія цієї еволюції простіша»[3]. В силу того, що історична традиція Галичини і Волині трималася на Київській Русі, потім Галицько-Волинському князівстві, а для східніших земель більш живою була гетьмансько-козацька історична традиція, то вона і стане об'єктом пропонованої роботи.

Мета дослідження полягає у встановленні персонального складу старшини Гетьманщини (шляхом складення реєстрів), написанні та доповненні генеалогічних розписів козацьких родин задля з'ясування їхнього впливу на перебіг основних подій в Україні XVII–XVIII ст.

Тож основні завдання цієї роботи можна викласти таким чином:

– систематизувати і доповнити методологію історико-генеалогічних досліджень;

– проаналізувати ступінь наукової розробки досліджуваної теми і стан джерельної бази;

– розглянути головні шляхи формування козацької старшини, її соціальні, кланові, регіональні, національні відмінності;

– виявити персональний склад генеральної, полкової старшини, полковників і сотників (полкова старшина складала близько 20% урядової старшини);

– зробити попередні розвідки відносно персонального складу сотенної старшини (складала понад 80% урядової старшини);

– систематизувати і по можливості доповнити наші знання відносно родоводів українських гетьманів;

– подати генеалогію основних козацько-старшинських родин Гетьманщини.

Встановлення персонального складу старшини дасть змогу персоніфікувати історію Гетьманщини. Вперше у подібному масштабі українська історія буде представлена її реальними творцями. Окрім реєстрів вищих ешелонів старшини буде зроблено також спробу скласти реєстри сотенної старшини всіх полків.

У дослідженні буде представлено нові, а також значно доповнено вже існуючі генеалогічні розписи найвідоміших родин Гетьманщини. Встановлені факти дозволять по-новому поглянути на українську історію XVII–XVIII ст., уточнивши її періодизацію. Нові генеалогічні розписи включають перш за все родини, які не увійшли до складу російського дворянства наприкінці XVIII–XIX ст., але реально представляли Україну в подіях XVII ст. Родини, які дилему козацтва служити «ЙКМ» («Його королівській милості» – польському королю) чи «ЙЦВ» («Його царській величності» – російському царю) вирішували на користь служіння Україні. Ці родини в основному залишались поза увагою відомих істориків-генеалогів XIX – початку XX ст.

* * *

Методично інформація про представників родин оформляється таким чином.

Родові коліна визначаються римським цифрами I, II, III і так далі.

Почерговість нумерується арабськими цифрами 1, 2, 3 і так далі.

Прізвище, імя, по батькові – складають титульний блок інформації про людину. У випадку коли дата народження невідома – початкова інформація заміняється на знак запитання. Наприклад, (?–1701). У тому випадку, коли нам не відомий рік смерті, то вносяться відомі дати: (1648–1703–?), а саме датування завершується знаком запитання. Можливі й інші варіанти: (?–1648–1703–?), коли невідомі взагалі ні рік народження, ні дата смерті, але знаємо в який проміжок часу ця людина жила. Поодинокі згадки

позначаються так: (?–1699–?). Така ж методика використовується при датуванні знаходження на тому чи іншому уряді.

Перший із відомих представників родини отримує №1, по можливості за ним наводиться інформація про його дружину, яка відповідно позначається (Д.:). Наступний представник родини отримує №2 і якщо він син №1, то в кінці ставиться відповідний номер 1 (..........................1), коли ми не знаємо його батька – (..........................?). Представниці жіночої статі роду не нумеруються, а записуються поруч з братами, а їх чоловіки позначаються буквою Ч.: Наприклад,

I

1. Іван.

II

2. Семен Іванович 1

III

3. Петро Семенович (?–1657–1721) 2

Д.: Галина Прокопівна Білокур (бл. 1660–1700–?).

– Ганна Семенівна (бл. 1670–?) 2

Ч.: Іван Савич Хрипко (?–1689–?)

IV

4. Семен Петрович (?–1674–1730–?) 3

Д.: NNN.

Коли немає інформації про якесь прізвище, імя чи по батькові, використовується латинська літера N (NNN, Іван NN, Іван Петрович N).

Про деякі родини вдалося зібрати лише уривкові дані, але враховуючи, що в майбутньому вдасться зробити поколінні розписи, вважаємо за можливе помістити і їх.

Серія «Генеалогія українського козацтва» складається зі вступної книги «Нариси історії козацьких

полків», книг про окремі полки та підсумкової книги. В першій книзі серії «Нариси історії козацьких полків» розглядаються авторські підходи до генеалогії українського козацтва та історії Гетьманщини взагалі, подані історіографічний та джерелознавчий аналізи, розглянуті джерела формування козацтва та його старшини, подані родоводи гетьманів козацтва Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Павла Тетері, Петра Дорошенка, Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського. У книгах, присвячених окремим полкам, деталізуються родоводи місцевих старшинських родин. У заключній книзі серії можна буде прочитати підсумкові роздуми автора про перспективи розвитку української генеалогічної науки та ознайомитися з бібліографічним довідником з цих питань.

Книги з генеалогії козаків різних полків дають можливість дізнатися про походження Плющів і Толочок, Кучм і Ющенків, Вернадських і Чечелів, Морозів і Масолів, Косаківських і Ярових, Ананок і Лисенків... А також багатьох-багатьох інших козацьких родин, які творили тоді і творять дотепер історію України. Можливо, і Ваші пращури звернуться до Вас зі сторінок цих книг.

Книги, що публікуються, – це лише початок великої пошукової роботи, в якій можуть взяти участь всі бажаючі. Кожен може розшукати свої корені сам чи спільно з нами.

РОЗДІЛ І. МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1. МЕТОДОЛОГІЯ

Перед тим як розпочати наше дослідження, зробимо деякі зауваження відносно способів, методів та інструментарію, які будуть використовуватися.

Автор ставить перед собою завдання розглянути персоналії тих, хто діяв на українській політичній арені у проміжку 135 років (1648–1783), репрезентуючи українське козацтво у тогочасному суспільстві. Здавалося б, досить просте завдання. Проте і на сьогоднішній день українське минуле представлене історією «штабів»: гетьманів, губернаторів, перших та генеральних секретарів, а не життям самого народу, людей.

Людям як об'єкту української історії взагалі не поталанило. Починаючи від 1708 р. (анафема Мазепі), прізвища частини із них взагалі було заборонено згадувати. Друга чверть XX ст., поруч із фізичним знищенням людей, знищила *людину* в історії. Склалася ціла історична школа, яка мала справу з обмеженим набором імен, котрі дозволялося згадувати у науковій продукції. Декому із «фахівців» і до сьогодні

вдається видавати «наукові дослідження», з яких важко зрозуміти, чи виступали люди як діячі української історії взагалі.

На порозі 350-річчя української революції середини XVII ст. і заснування козацької гетьманської держави наші знання про ці події дещо розширилися лише останніми роками, завдячуючи активній роботі співробітників Інституту історії НАН України, окремим дослідникам. До цілісної ж картини процесів, подій, явищ поки що далеко.

Будь-які історіософські, політологічні концепції можна побудувати лише на ґрунтовному, достовірному фактичному матеріалі. Недостовірний факт – основа невірної теорії. Ті ж, хто не знає про те, що в один і той самий час діяли два рідні брати, обоє Івани Кравченки, вважатиме, що полковник Білоцерківський Іван Кравченко водночас був і генеральним суддею. Тільки не зрозуміло тоді, як він міг виконувати ці дві функції не просто в один і той самий час, а й у різних місцях. Той, хто не знає, що у Івана Виговського був рідний дядько, теж Іван, що обіймав у Луцьку в 30-х роках урядницькі посади, завжди знаходитиметься під загрозою об'єднати інформацію про цих двох Іванів і віднести її до гетьмана, як це не раз було, починаючи від В.Антоновича. А той, хто не знає, що Демко Михайлович з Чигирина був першим осавулом військовим, а Лісовець з Яготина – другим, хотітиме появи на світ Демка Михайловича Лісовця, тобто також об'єднання двох осіб в одну.

Чому так сталося, що козацька старшина XVII ст. досить різко відрізнялася від тієї ж старшини початку XVIII ст., а тим паче кінця XVIII ст.? Чому, за влучним виразом історика Л.Окиншевича, «суворі

обличчя предків цих знатних товаришів XVIII ст., – козацької старшини і знатного військового товариства XVII ст., людей, шабля яких була в крові від частих військових походів, від боротьби з польськими і російськими ворогами, мало нагадують огрядні постаті їхніх нащадків XVIII ст., що змінили шаблю на табакерку, старшинські ради з гетьманом на фамільні та сусідські вечірки з «кадриллю і ломбаром», командування сотнями і полками козаків на командування сотнями підданих, що виконували під'яремну панщину»[1]? Гадаємо, що у з'ясуванні причин цього дослідникам допоможе уточнення і розведення понять «еліта нації» і «еліта суспільства» на українському ґрунті[2].

Суспільства і нації завжди мають своїх проводирів. У моноетнічних державах поняття еліти нації і еліти суспільства в основному співпадають. На українських же теренах (як і в інших країнах, які довго не мали своєї національної державності) вони нетотожні.

Нація, яка не має власної державності, вимушена породжувати еліту, метою діяльності якої стає досягнення цієї державності. Таким чином, процес становлення національної еліти – це процес опозиційний існуючому суспільству і державним порядкам. Зміна цього суспільства та порядків і є історичною місією еліти бездержавної нації. Але у державі, до складу якої входить ця нація, наявна еліта суспільства, яка відстоює свої суспільні позиції і надбання. Представники ж еліти нації можуть як входити до еліти суспільства, так і бути за її межами.

Так, існування Запорозької Січі у XVI – першій половині XVII ст. диктувалося інтересами національного самозбереження українців, протистояння загрозі з Півдня. Опозиційна ж діяльність православних

шляхтичів на сеймах та православного духовенства відповідала інтересам нації проти загрози з Заходу.

Покатоличення і полонізація надавали змогу частині шляхти зберегти своє місце серед еліти суспільства. Але той, кому вдавалося утримати в умовах нової (після Люблінської унії 1569 р.) держави свої суспільні позиції, стикався з дилемою: або прийняття нових умов життєдіяльності, або ж боротьба (пасивна чи активна, мирна чи збройна).

Згадаємо перші кроки Хмельницького і його соратників, більшість із яких з утворенням української держави стали представниками не лише національної еліти, але й елітою ними створеного суспільства. Національно-державну еліту, що формувалася, складали козацька старшина, представники православного духовенства і міщанства, покозачені шляхтичі.

У ході станової революції козацька старшина, вимагаючи для себе державної самоорганізації, тим самим заперечувала інститут урядовців Речі Посполитої, переймаючи на себе його функції. Українська шляхта, як складова еліти існуючого суспільства, ставала перед вибором: або залишитися в існуючій соціальній еліті і разом з нею пережити всі перипетії розвалу цього суспільства, або стати на бік молодої національної еліти. Це стало причиною розколу серед шляхти: частина торує шлях до ляхів, інша – покозачується і поступово приходить до влади у козацькій державі. Цей процес датується 1648–1687 рр. Прихід до гетьманства Івана Мазепи є кінцевою точкою періоду боротьби покозаченої шляхти за владу. Вона її отримала, і розпочався новий історичний період.

Ієрархи церкви, як і все духовенство, йшли туди, куди вело їхнє коріння, вся попередня історія. Като-

лицькому і уніатському духовенству не було місця серед національно-козацької еліти, оскільки сам хід трансформації існуючого суспільства (Речі Посполитої) був направлений і проти інституцій, які вони репрезентували.

Національна еліта, формуючись сама, формувала і національне суспільство, і державу. У цей період поняття національна еліта і еліта суспільства були дуже близькими. На чолі соціальної еліти став гетьман. Не беручи на себе відповідальності констатувати, якою мірою діяльність того чи іншого гетьмана відповідала національним інтересам, зазначимо лише, що дискусійність цього питання можливо зняти лише при введенні у науковий обіг значної кількості неопублікованих документів, підготовки циклу монографій «Українські гетьмани» не науково-популярного, а науково-пошукового характеру.

Поруч із козацько-державною елітою бачимо еліту духовну й еліту міщанську. Разом вони складають еліту українського суспільства і держави. На жаль, з гетьманів лише Богдану Хмельницькому вдалося залагодити протиріччя між окремими регіональними групами, групами різного соціального походження та орієнтації на різні моделі державного устрою.

У ході свого розвитку Українська держава проходила етапи від самостійності до інкорпорації в Російську імперію. На цьому шляху інтереси різних груп соціальної еліти не завжди були адекватні національним інтересам, що призвело до громадянської війни в Україні 1657–1687 рр. і кінець кінцем стало однією з головних (внутрішніх) причин втрати державності.

Регіональні еліти ведуть активну боротьбу за політичну владу з метою посилення своєї економічної

влади. В Гетьманщині чітко виступають декілька регіональних козацьких груп, різниця між якими базується на історико-культурній несумісності економічних систем ведення господарювання, і як результат цього – різного соціального складу, а відповідно – і різного політичного рівня розвитку регіонів:

– корінні (базові) козацькі полки (Чигиринський, Білоцерківський, Переяславський, Корсунський, Канівський, Черкаський, східні чи лівобережні сотні Київського, що були передані від Переяславського: Остерська, Козелецька та ін.);

– новостворені козацько-шляхетські полки північно-східного регіону (в основному, на теренах колишнього Чернігівського воєводства: Прилуцький, Ніжинський, Чернігівський, Стародубський);

– група полків січової орієнтації і впливу (Полтавський, Гадяцький, Миргородський, Лубенський, частково Уманський, південні сотні Чигиринського);

– шляхетсько-козацькі полки (Брацлавський, західні сотні Київського, створені на базі Овруцького полку, частина Уманського).

В основі формування цих регіональних груп лежали соціально-економічні, політичні, історичні, духовно-ідеологічні фактори. Зазначимо, що проводирі цих груп, орієнтуючись на різні моделі суспільного майбутнього України, свято вірили, що лише вони і втілені в життя їхні погляди принесуть краще життя.

Розглядаючи соціально-економічні фактори, зазначимо, що в основі відмінностей між регіонами України лежали різні типи суспільно-економічних структур:

– для західноукраїнських земель було характерне вотчинне господарство на юридичному праві приват-

ної власності на землю з покріпаченими селянами в цьому господарстві;

– для центральної України була характерна наявність дуальності вотчинних і ленних помість з пом'якшеною формою кріпацтва (часткова натуральна данина), з обмеженим правом власності на землю селянства;

– для південно-східних земель була характерна поступова заміна спільного господарювання на індивідуальне, а взаємини «підданства-підлеглості» лише розпочинали викристалізовуватися. А це, відповідно, формувало тип мислення і поведінки.

Регіональні відмінності переплітались із соціальними. Це, в свою чергу, призвело до того, що ще за Богдана Хмельницького у козацькому війську склалися кілька впливових угруповань, кожне з яких вело боротьбу за вплив на гетьмана. Після смерті ж останнього розпочалася боротьба за владу.

Угруповання старшини корінних козацьких полків репрезентував, у першу чергу, «клан Хмельницьких». Вищезгадане шляхетське (умовно назвемо його «шляхетсько-консервативним», оскільки для його представників на першому місці було їх шляхетство, а потім уже козацтво) угруповання у козацькому війську очолював генеральний писар, овруцький шляхтич Іван Остафійович Виговський. Городові козаки січової орієнтації гуртувались спочатку навколо полковника миргородського Гладкого, потім – полтавського полковника Мартина Пушкаря. Козацько-шляхетські полки північного сходу займали особливу позицію. Разом з тим, у самих цих групах не було монолітної єдності, а була перевага того чи іншого угруповання. Це вносило специфічні внутрішньопол-

кові протиріччя, які були віддзеркаленням протиріч загальнодержавних.

Для старшинського угруповання корінних полків моделлю державного управління була сотенно-полкова, тобто та модель, яка склалася на середньому Подніпров'ї протягом 1625–1648 рр. і в формуванні якої взяла участь та козацька адміністрація, що здійснювала судочинство згідно козацького, литовського чи магдебурзького (спільно з міськими верхами) права. На чолі цього угруповання в різні часи стояли Богдан Хмельницький, Іван Ковалевський, Юрій Хмельницький, Степан Опара, Петро Дорошенко.

Полки північно-східного регіону були породженням козацтва корінних полків, а звідси і їхня близькість. Першим центром, з якого розпочалося поширення козацтва у цьому регіоні, був Ніжин. Очолювали це угруповання Степан Пободайло (Подобайло), брати Золотаренки, а надалі – представники чернігівського старшинського угруповання.

Шляхетсько-консервативне угруповання мріяло бачити руські воєводства в управлінні православної (відповідно – руської) шляхти при паралельному існуванні козацького полково-сотенного управління. Підтвердженням цьому є інструкція, яку було складено у травні 1661 р. для української делегації на сейм: «Добровольно уступив титул Княжества Русского, Войско Запорожское только того от ЕКМ просит, чтобы вместо этого Гетьману нынешнему, и будущим, и другой старшине Запорожской, как-то: Писарю Войсковому, Обозному, Судье, Есаулам и другим, при них находящимся Писарям и Арматным, также на содержание арматы Войсковой, на Порох, Пули и другие военные потребности и затраты староство Чигиринское, Черкасское,

Корсунское, Каневское, Лисянское и Богуславское, как издавна со всеми принадлежностями относились»[3].

Надалі покозачена шляхта вимушена була відмовитися від моделі воєводсько-старостинської системи управління та адміністративно-територіального поділу і прийняти козацьку полково-сотенну модель. З нашої точки зору, немає підстав твердити, що «Гетьманщина стала причудливым сплавом модели Речи Посполитой, которую старшина перекроила под себя, и сотенно-полковой системы козацкой армии»[4].

Покозачена шляхта судилася за окремими, що стосувалися саме шляхти, артикулами Литовського статуту, але судами козацькими: Гетьманським, Генеральної Канцелярії, Військовим Генеральним, третейським, полковим, полкової канцелярії, сотенним. Це яскраво засвідчувало, хто був господарем становища. Гетьманщина була результатом втілення в життя козацької моделі управління. Інша річ, що шляхта, покозачившись, опанувала цю модель і поставила її на службу собі.

Старшина (шляхта-фермери) полків січової орієнтації знаходилась під впливом Запоріжжя як моделі управління та під впливом місцевих географічних умов, на основі яких, в свою чергу, складався козацько-фермерський тип землеволодіння.

Повіт	*Сіл*	*Домів*	*Жителів*	*Територія (кв. миль)*	*Жителів на 1 кв. милю*
Черкаський	*80*	*1600*	*9000*	*(325)*	*(29,5)*
Переяславський	*65*	*1300*	*7800*	*330*	*23,6*
Миргородський	*30*	*600*	*3600*	*225*	*16,0*

В історіографії наводяться такі дані про населення південного Лівобережжя[5]:

Важко не погодитися, що ця територія ще «в первой половине XVI века представляла собой совершенную пустыню»[6]. Особливістю цього регіону було те, що старшина (крім полковників) до початку XVIII ст. не мала рангових маєтностей. А, відповідно, полковим урядником чи сотником міг стати лише заможний козак-фермер. Тобто, не державна посада приносила прибутки, але лише козак, вправний у своєму господарстві, міг господарювати і на громадській ниві.

Російська дослідниця Т.Яковлева вважає, що «не Запорожье стало носителем государственной идеи Гетьманщины. Наоборот, Запорожье и идеал «козацкой воли» оказались той анархично-разрушительной силой, которая привела к сложнейшему внутреннему кризису в Украине еще в годы гетьманства Богдана Хмельницкого и к Руине при его приемниках»[7].

Результатом не лише агресивної політики сусідніх держав, але й внутрішньої боротьби стала «Руїна» України. Проти української олігархічної ідеї місцевої покозаченої шляхти у різні часи виступали кілька угруповань: спочатку полки січової орієнтації, а потім – північно-східні полки. Монархічна ж Москва не хотіла підтримувати республіканську Січ і Полтавщину. Але не в її інтересах була і підтримка шляхетсько-монархічної української ідеї Виговського. Москві потрібний був монархіст Виговський, але монархіст промосковський, а не український. Таким чином, і республіканець Пушкар, і монархіст Виговський були ворогами московської держави-імперії.

На місцевому ж ґрунті будь-які спроби гетьманів еволюціонувати у бік монархізму завжди зустрічали

протидію як українських республіканських традицій, так і російського монархізму. В Україні правитель-монархіст ніколи не мав достатньої підтримки. Сама історія склалася так, що ядром української національної ідеї, її державотворчим елементом є не просто державність, а така її конкретна форма як республіка. Якщо ж розглянути кульмінаційні пункти протистояння республіканських традицій і українського монархізму, то побачимо, що у різні історичні періоди протистояння цих двох течій суспільно-політичної думки нанесли одна одній, як і всій Україні, втрати не менші, ніж зовнішньополітична і зовнішньоекономічна експансія.

У середині XVII ст., попри весь утопізм, ідея українського монархізму була прогресивною. Вона не була втілена ні через українських республіканців, ні через охлократичні тенденції. На початку XX ст., коли монархії себе вже вичерпали і стали гальмом суспільного розвитку, на шляху українських республіканців стали їхні давнішні опоненти – українські монархісти. Подальший розвиток подій досить відомий: коли господарі не знаходять спільної мови у своєму домі, то приходять сусіди і встановлюють свої порядки.

Історичний досвід свідчить, що монархічна ідея (як російська, так і українська) не давала можливості самореалізуватися українській республіканській ідеї, і лише у наш час склалися умови для того, щоб вперше відбулась мрія багатьох поколінь українців, української національної еліти – республіканська самостійна Україна.

З метою з'ясування проблем дослідження використовується структурно-персональний метод, суть якого полягає у наступному:

а) визначаються всі структурні елементи системи (у нашому випадку Війська Запорозького);

б) кожен з елементів заповнюється конкретними даними (тобто прізвищем старшини, який в той час займав відповідну посаду у ієрархічній структурі).

Від чіткості визначення структури залежить і успіх самого пошуку. Тому слід детальніше визначити організаційну структуру Війська Запорозького на різних етапах його існування.

* * *

На вершині соціальної піраміди бачимо гетьмана. Відомі вчені В.Смолій і В.Степанков вважають гетьманське начало потенційно монархічним[8]. У зв'язку з цим лише зазначимо, що інститут гетьманства мав як монархічні, так і республіканські потенції. А вже використання цієї посади у тому чи іншому напрямку залежало від тих сил, які привели людину на цю посаду, від їхньої цілеспрямованості.

Генеральна старшина, Генеральна військова канцелярія, Генеральний військовий суд, Генеральна військова артилерія (крім того, маємо свідчення про існування Генеральної військової музики) складали головні інституції центрального урядового апарату. Наприкінці XVIII ст. функції центрального апарату перейшли до Малоросійської колегії, до якої входили:

Генеральний суд;

Канцелярія Малоросійського скарбу;

Генеральна Малоросійська рахункова канцелярія;

Канцелярія Генеральної артилерії;

Комісія військових судів.

Вся територія Гетьманщини поділялась на полки. Полки, в свою чергу, були козацькі й охочі, останні

поділялись на компанійські і сердюцькі. До 1648 р. в Україні існувало шість козацьких полків: Білоцерківський, Канівський, Корсунський, Черкаський, Переяславський і Чигиринський. Чотири перших із названих полків сформувалися навколо старовинних оборонних замків, які стали центрами староств – Білої Церкви, Канева, Корсуня, Черкас. Два ж останні – навколо відносно молодих осад Переяслава (на Лівобережжі, східний рубіж) і Чигирина (південний рубіж).

Різке збільшення полків розпочалося з початком Української національної революції. За підрахунками дослідниці В.Панашенко, у «Літописі Самовидця» їх зафіксовано 26, у літописі Грабянки – 34, у І.Крип'якевича – 36[9]. Полковники і полкова старшина мали свої особисті курені. Такі формування виконували як охоронні функції, так і функції зв'язку. Цікавий матеріал дає реєстр полку Миргородського (1711 р.). Полковий обозний мав курінь (26 чол.), суддя – 8 чол., осавули – 18 і 22 чол., об'єднаний двох хорунжих – 17 чол.[10].

Полк складався з сотень, які відповідно розподілялись на територіальні курені; крім того, зберігались і курені сотницькі. Так, ще у 1726 р. у сотні Трехтемирівській Переяславського полку зберігався курінь сотницький на чолі з отаманом Петром Шинкаренком.

Гетьман обирався на «чорній» (загальній) чи старшинській раді[11]. Крім інших функцій керівництва військовою адміністрацією, гетьман затверджував війтів. Так, зберігся універсал Івана Скоропадського стародубському війту Дем'яну Єрмолаєвичу про затвердження його на цій посаді[12]. У війську були і наказні гетьмани. Цікаво, що ця категорія старшини не стала поки що предметом серйозного дослідження.

Привертають увагу два шляхи появи у війську наказного гетьмана:

– призначення гетьманом одного із генеральних старшин чи полковників наказним гетьманом для частини війська (кількох полків);

– обрання наказного гетьмана групою полків.

Господар гетьманського двору. Серед гетьманських господарів відомий Григорій Яснопольський (1719)[13]. 2 листопада 1729 р. під гетьманську протекцію був взятий гетьманський слуга Олександр Гурський[14].

Серед слуг гетьманського двору відомі посади: садівничий (козак Глухівської сотні Йосип Михайлів (1723)[15]).

Генеральна (військова) старшина складала уряд гетьманської держави.

Генеральний обозний. Обозний керував Генеральною військовою артилерією (ГВА). Роботу Генеральної військової артилерії організовували осавули, писарі, хорунжі, отамани, дещо пізніше – значкові товариші ГВА. При Якові Жиловичу до ГВА належали 15 армашів, 7 пушкарів, 3 ремісники (коваль, коновал, стельмах). У березні 1731 р. на посаді отамана ГВА був затверджений бунчуковий товариш Іван Філіповський, писарем ГВА – житель м. Глухова Олександр Королькевич[16], хорунжим – Іван Забіла. 18 січня 1735 р. Яків Лизогуб писав князю Шаховському про Забілу: «в присяги не был и в правлении артиллерийских дел не бувает», і взагалі «это давало ему возможность, сидя у себя дома и неся, по старому обычаю, очень неопределенныя и почти безответственныя обязанности по службе, заявить свое право на некоторыя маетности, связанные с должностью по службе»[17].

Капелан гетьманський. У 1729 р. гетьманським капеланом був син значкового товариша Воронізької сотні Гаврила Бугая Мойсей Бугаєвський[18].

Генеральний суддя. Влітку 1690 р. генеральний суддя Сава Прокопович був призначений наказним гетьманом[19]. «За Скоропадского отнюдь не было правосудия чрез судию Ивана Чарныша и через его крайный непорядок канцелярыйский, что и ныне ісправки учинить негде»[20].

Писар суду генерального. Писар судовий Сава Прокопович став генеральним писарем[21]. Писар судовий Андрій Васильович бував і наказним генеральним суддею (1693, 1695)[22].

В походах існувала посада наказного писаря суду генерального. В 1716 р. ним був Василь Дмитрович Романович. Син писаря полкового сердюцького полку розпочав службу у вересні 1699 р. і 1700–1701 рр. провів на форпостах у команді значкового товариша Давидовича. 1702–1703 рр. провів у зборах на винагороду сердюкам в Стародубському полку. В 1704–1705 рр. він заміщав сотенного писаря погарського Василя Риля, а потім 8 років навчався в Києво-Могилянській академії, після закінчення якої став військовим канцеляристом Генеральної військової канцелярії (ГВК). У 1720 р. отримав чин бунчукового товариша. Пізніше став писарем Генерального військового суду (ГВС) (1727–1729). З цієї посади призначений писарем полковим стародубським.

Канцелярія Генерального суду (ГС) в 1763 р. складалася з 1 екзекутора, 2 секретарів, 1 протоколіста, 1 реєстратора, 1 архіваріуса, 1 нотаріуса, 2 адвокатів, 4 канцеляристів першої, 8 – другої, 10 – третьої категорії, 2 опалювачів[23].

Генеральний писар. До одночасного обрання гетьманів на Лівобережжі і Правобережжі в козацькій державі було два генеральних писарі, один для лівобережних, а інший – для правобережних козаків.

Реєнти, старші військові канцеляристи, військові канцеляристи (XVIII ст.), підписки (XVII ст.) працювали у Генеральній військовій канцелярії (ГВК)[24].

Реєнт ГВК. В.Кочубей був реєнтом, потім став генеральним писарем[25]. Реєнтом став і старший військовий канцелярист Пилип Орлик[26].

Старші військові канцеляристи. Гетьманським старшим підписком був Іван Груша[27], згадується гетьманський перший підписок (1658) Григорій Борисов[28].

Військові канцеляристи. 11 грудня 1732 р. гетьман Апостол звільнив від військових постоїв і повинностей родину військового канцеляриста Герасима Карабановича, а 31 липня 1732 р. – Семена Мочоного[29]. В 1731 р. під гетьманську протекцію був узятий колишній канцелярист, житель м. Вороніжа Андрій Теодорович[30].

У 1702 р. зустрічається підписок судовий Федір Черняховський[31].

Полковники були повними, наказними і «на той час». На початковому етапі полковники обирались на загальнополковій раді, потім – на старшинській, пізніше – призначалися (гетьманом, царем, Сенатом). Іноді на декілька сотень полку, які діяли окремо від основної частини полку, чи при умові, що полковник повний залишався у полковому місті, гетьманом призначався наказний полковник (з полкової старшини чи сотників). У разі ж, коли у полковому місті залишалося лише незначне прикриття, а полк на чолі з повним полковником виступав у похід, на місці зали-

шався полковник «на тот час», призначений місцевим полковником (як правило, отаман городовий полкового міста чи обозний полковий). У літературі зустрічаються помилкові твердження, що існували наказні полковники над двома полками. Це були наказні полковники над козацькою командою з кількох сотень різних полків (Я.Маркевич – наказний полковник над командою сотень Лубенського і Миргородського полків (1723–1725), О.Безбородько – над командою сотень Миргородського і Ніжинського полків (1768–1773).

Іноді зустрічається таке формулювання: «полковник Батуринський та інших городів полку Ніжинського» чи наказні полковники Остерський, Козелецький, Бориспільський, Баришевський, Воронківський, у Піщаній, у Басані Переяславського полку.

З метою забезпечення виконання своїх обов'язків полковники мали спеціальні особисті підрозділи, до яких у першу чергу слід віднести курінь дворовий, один чи два курені стрілецькі, а також курінь чи корогву дворянську.

Пізніше гетьмани втрачають прерогативу затвердження полковників. Полковником стародубським Ілля Пашков був призначений сенатським указом 5 квітня 1726 р.[32]. Катерина II особисто призначила полковником стародубським ротмістра лейб-гвардії Кінного полку князя Юрія Хованського[33].

Полковники видавали свої універсали. 24 жовтня 1669 р. стародубський полковник Петро Рославець надав дозвіл військовому товаришу Стефану Тарайковському на спорудження млина в с. Івантенки Погарської сотні та звільнення його від військового податку[34].

Григорій Іваненко у 1770 р. з бунчукового товариша став полковником переяславським[35].

Вік полковників не обумовлювався. Так, в 1713 р. російський уповноважений Ф.Протасьєв сповіщав у столицю про прилуцького полковника Носа: «Таков стар, что уже си памяти выжил и сказывают, что ему более ста лет»[36].

Полкова старшина допомагала полковнику в управлінні сотнями. Іноді, крім повної полкової старшини, зустрічається і наказна (тобто тимчасово призначені полковником, а не обрані).

Обозний полковий. Андрій Тризна став полковим обозним чернігівським із сотника[37]. Моцок став полковим обозним переяславським в 1772 р. з полкового хорунжого, а Лука Лукашевич – в 1773 р. з полкового осавула[38]. З полкового осавула обозним Прилуцького полку став Яків Кисіль[39]. Обозні полкові організовували через свої особисті курені постачання, а через полкову артилерію (осавул, отаман, хорунжий, іноді писар полкової артилерії) – вогневе забезпечення дій полку. Обозні фіксуються у полковому управлінні за часів гетьманства Хмельницького.

Полкова військова музика. За реєстром 1732 р. в Переяславському полку музику складали 8 козаків[40]. Цікаво, що їх прізвища відповідали фаху: Іван Сурмач, Матяш Сурмач, Степан Сурмач.

Полкова артилерія. Осавул полкової артилерії. Уряд полкового осавула артилерійського Стародубського полку спадково займав рід Прямиць. Так, Филимон Прямиця довгий час очолював полкову артилерію при гетьмані Самойловичі, а після його смерті уряд зайняв його син Кіндрат Филимонович Прямиця[41].

21 травня 1708 р. гарматний осавул Полтавського полку Михайло Руденко купив луку Тагамлицьку у Григорія Павловича Герцика[42]. Активну роль у полковому керівництві Полтавського полку в 1718 р. відігравав хорунжий полкової артилерії Іван Гаєвський[43].

Абшитований осавул артилерійський Київського полку Микита Віліґорський отримав у спадок маєтність у с. Мостище Козелецького повіту[44].

Отаманом полкової артилерії Стародубського полку у 1729 р. був Григорій Яхонов[45].

У 1738 р. в Переяславському полку полковий артилерійський осавул Максим Тарасенко отримував 6 рублів, а хорунжий полкової артилерії Лесько Михненко 3 рублі.

У 1779 р. Федір Міщенко займав уряд артилерійського осавула Полтавського полку, а його рідний брат Трохим вже в Кирасирському полку став вахмістром[46].

Хорунжий полкової артилерії. У 1690 р. є згадка про хорунжого арматного стародубського Колоса.

Михайло Груднецький розпочав службу писарем при державних овечих заводах у 1740 р. У 1745 р. став сотенним монастирищанським писарем, в 1749 р. – полковим канцеляристом, в 1754 р. – хорунжим полкової артилерії. А в 1762 р. знову повернувся на посаду полкового канцеляриста[47].

Служителі полкової артилерії. У 1732 р. в переяславській полковій артилерії було 26 служителів: осавул, хорунжий, 10 пушкарів, 10 гармашів, 1 артилерійський стельмах, 1 артилерійський коваль, 1 артилерійський римар, 1 артилерійський коновал[48].

Цилюрник полковий належав до служби полкового обозного.

Суддя полковий з писарем суду полкових здійснювали різноманітні правничі функції. Яків Бакуринський став полковим суддею чернігівським з полкового писаря[49]. Петро Дараган став полковим суддею переяславським з сотників кропивненських[50]. Олександр Равич 28 квітня 1771 р., після служби протягом 5 років військовим канцеляристом, став полковим суддею прилуцьким[51].

Зустрічаються вакансові полкові судді, так, в 1756 р. Павло Скорупа був на вакансії[52]. В 1773 р. був абшитований переяславський полковий суддя Базилевич з наданням чину полкового судді[53].

Писар суду полкового. Писар суду полкового чернігівського Григорій Максимович в 1734 р. отримав підтвердження на раніше куплену ним половину с. Голубчичі Роїської сотні[54].

У Стародубському полку є згадки про писарів суду полкового Григорія Косовського (?–1723–1727–?), Стефана Косача (?–1731–1745–?), Григорія Гаєвського (1751), Федора Малишевського (1759).

Писар полковий очолював разом зі старшим полковим канцеляристом полкову канцелярію, у якій здійснювалась підготовка полкових канцеляристів (в другій половині XVIII ст. – головного резерву на значкових товаришів). Іван Канієвський полковим писарем переяславським став з військових канцеляристів[55]. Прослуживши 15 років військовим товаришем в Прилуцькому полку, полковим писарем став Іван Шнурчевський[56].

Старший полковий канцелярист чернігівської канцелярії Федір Якубинський отримав чин військового товариша[57]. Старший полковий канцелярист Переяславської полкової канцелярії Григорій Корди-

шевський розпочав службу з 1762 р. полковим канцеляристом, у 1773 р. отримав чин значкового, а в 1781 р. – військового товариша[58].

У **полкові канцеляристи** приймалися діти старшин, щоб вони пройшли вишкіл у полковій канцелярії. Так, ще у 1732 р. в полтавській полковій канцелярії характеризували канцеляриста по батькові: «Михаилу Синегубу отцу полкового канцеляриста Семена Синегуба лес за деревней Федоровкою» продав білицький отаман Марко Лазаренко «прежде руины шведской»[59]. Полтавської полкової канцелярії архіваріусом згадується Трохим Сулима (1779)[60].

Осавули полкові виконували функції заступника командира полку з бойової підготовки. Їх у більшості випадків було двоє: перший і другий (у другій половині XVII ст. другий називався підосавулом). Яків Крупенський став чернігівським полковим осавулом з сотників[61]. Федір Пилипенко став полковим осавулом переяславським з військових канцеляристів, а Олександр Іваненко – з військових товаришів[62]. Полкові осавули прилуцькі Микита Умен і Яків Яновський попередньо були полковим хорунжим і військовим канцеляристом відповідно[63].

Полкові хорунжі, крім основної функції забезпечення використання полкової корогви і значка (другий полковий хорунжий у другій половині XVII – першій чверті XVIII ст. називався прапорщиком), були також старшинами для особливих доручень при полковнику. Військовий товариш Михайло Лисенко став полковим хорунжим чернігівським[64]. Полковий писар Війська Запорізького низового Ілля Чернявський і писар городського суду переяславського Іван Золотницький стали полковими хорунжими

переяславськими[65]. Городничий прилуцький Микита Умен став полковим хорунжим[66]; іншим прилуцьким хорунжим став військовий товариш Андрій Галенковський[67].

Полкові комісари. Наприкінці 1718 р. полковий комісар Михайло Голембіовський був звільнений з посади за власним бажанням і на його місце полковник Л.Жоравка розглядав кандидатури Заваровського та Дзябульського[68].

Під час бойових походів згадується **полковий походний піп.** Так, у Переяславському полку в 1738 р. походним попом з окладом 20 рублів був Андрій Філіпович.

Сотники, так само як і полковники, були повними, наказними і вакансовими. Причому у першій половині XVIII ст. наказні сотники зустрічаються і як постійний уряд, і як тимчасова посада. Старшини, які отримали універсал на звання (а не на уряд) сотника, але не мали призначення у конкретну сотню, чекали своєї черги і називалися вакансовими.

Так, у 1718 р. наказний новгород-сіверський сотник Парфен Пекулицький скаржився на Федора Лісовського, який вигнав зі своїх маєтностей в с. Голубівці і Бугринівці призначених на постій драгунів і сердюків[69].

В богохульстві Химичем був звинувачений коропівський сотник Григорій Трохимів (1730)[70].

Івангородський сотник Андрій Безпалий протягом 1728–1736 рр. неодноразово звільнявся і поновлювався на уряді через постійні скарги козаків на побори і захоплення їхньої худоби[71].

У 1732 р. двома кандидатами на полкового сотника ніжинського були полковий осавул Мойсей Левицький та Андрій Голянка[72].

У 1763 р. на місце померлого сотника новгород-сіверського Стефана Судієнка призначено польського шляхтича Андрія Рачинського[73]. Колишнього придворного співака Хому Петрова призначили новгород-сіверським сотником (1744)[74].

Григорій Гудима розпочав службу в ГВК у 1753 р. Через два роки він отримав чин військового канцеляриста, ще через 7 років – військового товариша. Через 7 років став полковим сотником прилуцьким[75].

У 1779 р. у Чернігівському полку з 12 сотників 9 попередньо були значковими товаришами, 1 – військовим товаришем, 1 – сотенний возний і 1 – з урядницьких дітей[76].

З 17 сотників Переяславського полку в 1774 р. із значкових товаришів вийшли 10, з військових товаришів – 4, з військових канцеляристів – 2, з почмейстрів – 1[77].

З 11 сотників Прилуцького полку в 1774 р. із військових товаришів було 4, з військових канцеляристів – 2, з сотенних отаманів – 2, з компанійських сотників – 1, із значкових товаришів – 1, з полкових канцеляристів – 1[78].

У 1779 р. в Чернігівському полку було 3 вакансових сотники (Григорій Тризна, Іван Тризна, Павло Лисенко), двоє з яких були раніше значковими товаришами, а один – військовим канцеляристом[79].

Сотник Полтавського полку Левченко «по престарелім летам от сотничества отказался»[80].

У 1683 р. Тимофій Юркевич в Любецькій сотні Чернігівського полку «от его милости пана полковника сотником на тот час будучи»[81].

Значне військове товариство складали козацькі старшини, відставлені від урядів полковників, сотни-

ків, іноді – полкових старшин і отаманів полкових міст. Ця категорія існувала у другій половині XVII ст., її залишки відомі ще у першому і другому десятиріччі XVIII ст. Відставлені від попередніх урядів представники значного (у Війську Запорозькому) товариства в той час мали вагомий вплив на прийняття рішень. Вони у будь-яку хвилину могли знову очолити полк чи сотню.

Захар Шийкевич був наказним суддею генеральним (1695)[82], 29 жовтня 1702 р. зустрічаємо його як значного військового товариша[83].

Значний військовий товариш Іван Левенець 20 листопада 1711 р. був узятий у гетьманську протекцію[84].

Наявність цієї категорії засвідчувала республіканські традиції, коли «славетні» у Війську товариші нарівні з діючою старшиною могли впливати на гетьмана, на події у полку.

Військове товариство (товариші Війська Запорозького) складали заслужені козаки, в першу чергу ті, хто побував на урядах полкових старшин, сотників, сотенної старшини[85].

З метою забезпечення деяких родин гетьманською опікою і захистом гетьмани (розпочинаючи з Самойловича (1685 р.)) брали їхніх представників під бунчук – головний військовий знак[86]. Бунчукове товариство, яке почало складатися, існувало поруч із значним військовим товариством, але, на відміну від нього, було явищем, народженим не традиціями Війська Запорозького, а інституцією гетьманської влади. Поступово, ліквідовуючи залишки республіканізму в організації війська, гетьмани (в першу чергу І.Скоропадський) заміняють значне військове товариство бунчуковим, військовим і значковим товариствами. Колишні значні військові то-

вариші (хто ще залишався живим у 1710–1720-х рр.) залежно від ласки гетьмана отримували чин бунчукового, чи військового, чи значкового товариша. Як перехідні форми зустрічаються значні бунчукові товариші, значні військові канцеляристи. Так, ще у 1723 р. Василь Полуницький іменувався значним бунчуковим товаришем, а Василь Томара – ще в 1729 р.[87].

Іноді ціла родина бралася під гетьманську протекцію. В таку протекцію була взята родина бунчукового товариша Панаса Покорського[88].

Значкове товариство, поруч із бунчуковим, утверджується на місце військового і полкового товариства XVII ст. Товариш полку став значковим товаришем.

У Носівці розгорнулась ціла «війна» між значковими товаришами і місцевою сотницькою родиною Шаул. У 1725 р. колишній сотник Семен Шаула ув'язнив значкових товаришів Семена Сеника і Йосипа Іванченка, захопив у них вола і човна[89]. В 1729 р. Шаула вже став бунчуковим товаришем і захопив частину млинового збору у значкового товариша Єрмоли Борисова[90]. Козаки сотні, підбурювані значковими товаришами, в 1735 р. відмовились обрати сотником Карпа Шаулу[91]. У в'язниці знову опинилися значкові товариші Іона Шелест, Ярмола Борисов, Семен Борисов та ін.[92].

По господарській частині шлях у значкові товариші пролягав наступним чином: Петро Шаркевич на початку 20-х рр. XVIII ст. був управителем стародубського полковника, потім старостою гетьманської рангової Ропської волості, отримав чин значкового товариша[93].

З міщанського середовища вийшов Леонтій Сергієнко, який у 1757 р. став полковим канцеляристом, а в 1774 р. – значковим товаришем Прилуцького полку[94].

Козак Корній Шуєнко прослужив на Запоріжжі з 1738 по 1762 р., а в 1763 р. став значковим товаришем Прилуцького полку[95].

Значковий товариш Федір Случановський став бунчуковим товаришем[96].

Значкові товариші також іноді суплікували* перед гетьманом про взяття їх під гетьманську протекцію. В 1732 р. цього просив значковий товариш Михайло Панкевич[97].

В полках існували курені значного товариства на чолі з отаманом. Так, отаман значкового товариства Григорій Закревський у 1729 р. став другим осавулом полковим Київським[98].

У 1774 р. козак Кропивненської сотні Переяславського полку Ворона, 20 березня 1779 р. курінний отаман козелецький Київського полку Долинський, в тому ж 1779 р. городовий отаман київський Комаринський пішли у відставку значковими товаришами[99].

У 1779 р. в Чернігівському полку значковими товаришами, які отримали це звання з козаків, були Іван Кладієвич, Яків Бублик, Ярема Рабус, Іван Соколовський, Трохим Боголюб[100].

Звання значкового товариша залишалося до смерті. Так, Іван Чепурка (1731–20.09.1781) значковим товаришем пробув 20 років (1761–1781). Значковий товариш Стефан Кислович (1711–06.06.1781) мав сина Григорія, який розпочав службу в 1767 р. полковим канцеляристом, а в 1773 р., як і батько, став значковим товаришем[101].

Військові товариші. У 1734 р. військовий товариш Павло Масловський отримав підтвердження на

* Подавали прохання.

рунти в Чернігівському полку і був узятий під гетьманську протекцію[102].

Військовий товариш Данило Кутневський в 1723 р. побив батька глухівського священика Мойсея Бугая та знищив універсал гетьмана Скоропадського на його маєтність с. Локотки Воронізької сотні[103].

Син священика с. Старосілля Бакланської сотні Стародубського полку Іван Павловський став придворним співаком, потім отримав чин військового товариша, а згодом звільнився від служби і став священиком на місце батька[104].

Бунчукові товариші. Бунчукові товариші «из первостатейных братья, дети и внучата гетьманские, обозных, генеральной старшини и полковников и прочих», «на службу ходили при гетьманах и за всегда в одной гетьманской диспозиции и под судом его ж бывали, и служат без жалования»[105]. Василь і Данило Сергієнки в 1723 р. були взяті під гетьманську протекцію, їхній двір у м. Сосниця був звільнений від постоїв, а їм самим надано звання бунчукових товаришів. Згодом вони були звинувачені у захопленні ґрунтів, сіножатей, млинів мешканців Сосницької сотні. Малоросійська колегія ув'язнила їх, звинувативши у знищенні портрета імператора Петра I[106].

Петро Чорнолузький 5 років (1724–1729) провів військовим товаришем у Персидському поході і отримав чин бунчукового товариша[107].

Бунчукові товариші дозволяли собі вести тяжби навіть з генеральною старшиною, як це було в 1727–1731 рр. між бунчуковим товаришем Іваном Рашевським і генеральним обозним Яковом Лизогубом за с. Осняки[108].

13 травня 1729 р. Данило Апостол підписав універсал дружині бунчукового товариша Марії Худолій на борг, позичений її чоловіком у низовому поході[109].

У 1729 р. значковий товариш Федір Демидовський звинуватив сина бунчукового товариша Володимира Полонецького у перелюбстві з рідною сестрою дружини Демидовського[110].

Отаман городовий. Городовий отаман полкового міста мав особливо важливе значення. В Стародубі городовим отаманом став хорунжий Стародубської сотні Василь Велинський, а після його смерті на цю посаду був затверджений Федір Яскевич[111]. Городовий переяславський Григорій Модла розпочав службу козаком у 1757 р. Цього ж року він пішов у Пруський похід і потрапив у ворожий полон, в якому знаходився 16 місяців. Через 10 років став сотенним отаманом, а в серпні 1771 р. був призначений городовим отаманом[112]. Його змінив Йосип Микула. Він розпочав службу в 1767 р. підканцеляристом, в 1770 р. став канцеляристом, а ще через 6 років з цієї посади був призначений городовим отаманом і на цій посаді в 1781 р. отримав чин військового товариша[113].

У 1718 р. Юхим Чериковець намагався повернути чин погарського городового отамана та дві частини млина в місті Погар[114].

Отаман городовий любецький Григорій Шумейко службу розпочав у 1694 р. і в цьому ж році пішов у паланковий похід. У наступному році він був у кизикерменському поході, в 1697 р. – в таванському, потім – в походах 1702, 1706, 1715, 1716, 1724 рр.[115].

Отаман городовий козелецький Федір Косташ у 1766 р. мав один двір з 6 підданими в с. Брониця[116].

Сотенна старшина здійснювала керівництво сотнею. До неї належали отаман (спочатку городовий, потім – сотенний), писар, осавул, хорунжий. Ця категорія протягом всього часу існування Гетьманщини формувалася з рядових козаків, іноді на посаду отамана претендували військові канцеляристи, на посаду писаря сотенного – полкові канцеляристи.

Сотенні отамани. В 1731 р. ніжинський полковник не затвердив обрання отаманом Новомлинської сотні Петра Моцарського, і той був замінений Василем Залізняком[117].

Павло Титкевич розпочав службу в 1749 р. полковим канцеляристом. Через 9 років він став писарем сотенним, а ще через 4 – отаманом сотенним прилуцьким[118].

З 16 сотенних отаманів Чернігівського полку в 1779 р. з козаків стали лише 3 (синявський Яків Маркевич, волинський Пантелеймон Рублевський, понорницький Семен Ходот), з сотенних писарів – 5 (любецький Лук'ян Красиловець, Яків Городський, Василь Стишевський, городницький Федір Лаворка, полковий Василь Ічанський), з сотенних старшин – 1 (седнівський Карпо), з сотенних осавулів – 1 (Іван Передерій), з полкових канцеляристів – 2 (синявський Федір Комарницький, сосницький Семен Сербинович), з канцеляристів чернігівського городського суду – 2 (роїський Іван Шихуцький, білоусівський Яків Шихуцький)[119]. З цих же посад сотенними отаманами ставали в Переяславському полку. Так, з козаків отаманами стали Федір Горкуша в Баришівській та Іван Золотуха. В I полковій сотні з полкового канцеляриста отаманом II полкової сотні став Яків Михайловський, з сотенних хорунжих – Іван Гоярин (III

полкова сотня) і Григорій Савенко (Терехтемирівська сотня), з сотенного осавула – Семен Леонтович (Вороньківська сотня)[120].

Досить рідко сотенними отаманами за посадою призначалися значкові товариші. Так, у 1761 р. сотенним отаманом красноколядинським Прилуцького полку став Григорій Білецький, який ще з 1745 р. був значковим товаришем.

Іноді козаку, щоб стати сотенним отаманом, необхідно було пройти кілька щаблів сотенної старшини. Так, Лука Чернишов у 1760 р. став сотенним осавулом, в 1767 р. – сотенним писарем, в 1773 р. – сотенним отаманом Корибутівської сотні Прилуцького полку.

У виключних випадках **сотенні писарі** отримували гетьманські пільги. В 1729 р. воронізький сотенний писар Іван Шкурина гетьманським універсалом звільнений від повинностей[121]. У 1779 р. з 15 сотенних писарів Чернігівського полку з сотенних канцеляристів писарями стали 6, з полкових канцеляристів – 6, з сотенних хорунжих – 1, з канцеляристів чернігівського городського суду – 1, з священицьких дітей – 1[122].

З полкових канцеляристів (1761–1769) писарем сотенним першої Варвинської сотні Прилуцького полку став Василь Шемет[123].

Сотенний писар козелецький Київського полку в 1766 р. мав 2 двори з 14 підданими в с. Бабарики[124].

Виникає така категорія як **сотенні канцеляристи**. У Полтавському полку сотенний канцелярист Григорій Момонтов (1779) скріплював документи своєю родовою печаткою[125].

У 1779 р. з 9 **сотенних осавулів** Чернігівського полку 3 стали осавулами з сотенних хорунжих, а 6 – з виборних козаків[126].

У 1715 р. **сотенний хорунжий** седнівський Чернігівського полку Іван Давидович побив військового товариша Семена Пригару[127].

Всі 13 сотенних хорунжих Чернігівського полку в 1779 р. стали хорунжими з виборних козаків[128]. Сотенний хорунжий стародубської полкової сотні Пилип Немирович-Данченко став сотником цієї сотні[129].

В I Варвинській сотні уряд сотенного хорунжого з покоління в покоління тримав рід Квасів[130].

Абшитована старшина з середини XVIII ст. переймає практику російського чиновництва. Старшина, яка йшла у відставку (абшит), отримувала звання на один ранг вище.

Звання і уряд. Під впливом «Табеля о рангах» в Україні, поруч з урядами, вводилися звання. Так, присвоювалися звання (а не надавалися посади) сотників, полкових хорунжих, осавулів, писарів, обозних, полковників.

Низовою одиницею був курінь. Звичайно курінні отамани жили в місцевості довго. Так, отаман у 1703 р. села Помоклі 2-ї полкової сотні Переяславського полку Антон Гуляницький ще в 1701 р. продавав дідизні і батьківські землі[131].

Звільнений від служби через хворобу козелецький курінний отаман Долинський в 1779 р. отримав чин значкового товариша.

Таким чином, посадову ієрархію козацької старшини можна подати наступною таблицею:

Посадова ієрархія козацької старшини

Ранги	*Військові уряди*	*Артилерія*	*Цивільні уряди*	*Охочі полки*
I	Ген. обозний			
II			Ген. суддя Ген.	
III	Ген. осавул Ген. хорунжий Ген.		Ген. писар	
IV	Полковник			
V	Бунчуковий товариш	Осавул ГВА Полк. обозний	Писар ген. суду Старший в.к.	Полковник
VI		Хорунжий ГВА	Полковий суддя	Обозний
VII	Полк. осавул Полк. хорунжий		Полк. писар Військ. перекл.	
VIII	Сотник	Писар ГВА Отаман ГВА	Військ. канцел.	Полк. писар Полк. осавул Полк. хорунжий
IX	Значковий товариш	Осавул полк. арт.	Город. отаман Писар полк. суду	Сотник
X	Сотен. осавул Сотен. хорунж.	Писар полк. арт. Хор. Полк. арт. Отам. Полк. арт.	Сотен. писар Полк. канцел.	Сотен. старш. Подвійн. тов.
XI	Курінний отаман		Городничий Сільськ. отаман	
XII	Виборний козак			

Для порівняння і в зв'язку з тим, що у книзі досить часто будуть наводитися і російські чини, які отримувала українська старшина, наводимо ієрархію російських службових рангів того часу (перші 12 рангів):

Ієрархія російських службових рангів

Клас	*Гвардія*	*Армія*	*Флот*	*Цивільні чини*	*Придворні*
I		Генерал-фельдмаршал	Генерал-адмірал	Канцлер	
II		Генерал-аншеф	Адмірал	Дійсний таємний радник	Обер-маршал
III		Генерал-поручик	Віце-адмірал	Таємний радник	Обер-шталмейстер
IV	Полковник	Генерал-майор	Шаутбенахт	Дійсний статський радник	Обер-камергер
V	Підполковник	Бригадир	Капітан-командор	Статський радник	Обер-шенк
VI	Майор	Полковник	Капітан I рангу	Колезький радник	Обер-єгермейстер
VII	Капітан	Підполковник	Капітан II рангу	Надвірний радник	Гофмейстер
VIII	Капітан-лейтенант	Прем'єр-секунд-майори	Капітан III рангу	Колезький асесор	Титулярний камергер
IX	Поручик	Капітан	Капітан-лейтенант	Титулярний радник	Надвірний єгермейстер
X	Підпоручик	Капітан-поручик	Лейтенант	Колезький секретар	
XI			Корабельний секретар	Корабельний секретар	
XII	Прапорщик	Поручик			

2. ІСТОРІОГРАФІЯ

Серед перших дослідників персонального складу та генеалогії козацької старшини слід назвати М.Білозерського, О.Лазаревського, В.Модзалевського. М.Білозерський зібрав матеріали про родини Острянських, Ворон, Валькевичів, Малюг, Костенецьких, Іскрицьких, Силичів, Соханських[132]. У задумах дослідника залишилися «Южнорусские старинные роды», «Поминальники или синодики, их значение как исторического источника», «Для генеалогии украинских фамилий».

У дореволюційній історіографії найбільший вклад у розвиток генеалогії козацько-старшинських родин внесли Олександр Лазаревський і Вадим Модзалевський.

У 1862 р. «Черниговские губернские ведомости» опублікували перший дослід Лазаревського з цієї проблематики «Кролевецькі сотники». Розпочавши дослідження Рум'янцевського опису та опису Чернігівського намісництва, О.Лазаревський стикається з необхідністю доповнення того величезного статистично-територіального матеріалу, що знаходиться у цих описах, генеалого-біографічними розвідками. Лише поєднання цих двох груп свідчень дає йому змогу вийти на узагальнюючі праці з історії трьох полків Гетьманщини[133]. Але перед тим, щоб вийти на рівень узагальнень матеріалів відносно цілого полку, дослідник проводить значну роботу зі систематизації, попереднім результатом якої стали загальновідомі генеалогічні праці «Очерк старейших дворянских родов в Черниговской губернии» (1868), «Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII–XVIII вв.», «Люди старой Малороссии» (1880,

1882), «Докуметальные сведенья о Саве Туптало и его роде» (1882). Лазаревський зосередив свою увагу на значних дворянських родинах, які вели свої родоводи від козацько-старшинського кореня, у першу чергу Афендиків, Безбородьків, Борозден, Бороховичів, Галаганів, Гамалій, Герциків, Гоголів-Яновських, Голубів, Горленків, Грабянок, Думитрашок-Райчів, Журавських, Жученків-Жуковських, Іваненків, Іскр, Крижановських, Капністів, Кочубеїв, Кулябок, Левенців, Лизогубів, Лісницьких, Ломиковських, Мазеп, Мануйловичів, Марковичів, Миклашевських, Милорадовичів, Носенків-Білецьких, Оболонських, Раковичів, Свічок, Скоропадських, Томар, Трощинських.

В.Моздалевський вніс свій вклад до скарбниці козацької генеалогії чотиритомником «Малороссійский родословник», низкою публікацій, значними матеріалами неопублікованого фонду[134].

На жаль, монографія М.Слабченка, присвячена полку як адміністративній одиниці, хоча і багата фактологічно, носить досить поверховий характер і має значну кількість помилок і змішувань різночасових явищ[135].

В'ячеслав Липинський вперше населив гетьманський період української історії конкретними діючими особами[136]. Його монографії присвячені вихідцям із шляхти у старшинському середовищі, з'ясуванню причин їхніх вчинків.

Аналізуючи шлях української шляхти в Гетьманщині й у складі Російської імперії, офіційно-академічна наука прийшла до висновків, які в узагальненому вигляді виклав полтавський дослідник І.Павловський: «После воссоединения, окончившегося присоединением Малороссии к России, осталось 300 представителей

благородного сословия, имущественные и сословные права которых были обеспечены договорами с московским царем. Эти представители, как известно, не удержали своего господствующего положения. Главное значение в Малороссии получило военное сословие – казачество, которое и явилось заместителем шляхты. Это был класс «значных» козаков, из которых выходили кандидаты на уряд. Они-то, с течением времени, и присваивают себе права шляхты и являются владельцами населенных имений, судятся шляхетским судом, занимают должности в крае, не платят податей и т. п. Дети их пользуются особыми преимуществами по службе, а образование сообщает им развитие и внешность, чем они начинают отличаться от «низового» козачества. В XVIII веке этот класс «значных» козаков старается уже закрепить за собой «шляхетство» и с течением времени достигает этого в области суда и управления»[137]. Вже зараз видно весь утопізм цієї точки зору, головні положення якої будуть розглянуті в пропонованій роботі на прикладі розвитку українських шляхетсько-козацьких родин.

«Серед козацької верхівки ми з цікавим правом можемо шукати й тих численних елементів з залишків феодальних станів, які посідали проміжне становище між поміщиками й селянами-кріпаками, різні види представників напівшляхетського й напівселянського землеволодіння, – як-от бояр, ближчих до шляхти, слуг, ближчих до селян, – які володіли своїми дільницями, зобов'язані цілим рядом службових повинностей», – констатував історик Л.Окиншевич[138].

Праці Л.Окиншевича вводили до наукового обігу значний фактичний матеріал. У його доробку знаходимо імена козацьких старшин, яких раніше дослідни-

ки не згадували[139]. Л.Окиншевич вперше в українській історіографії присвятив спеціальне дослідження козацькій неурядовій старшині, розглянувши причини виникнення та еволюцію цієї категорії командного складу гетьманської адміністрації[140]. Проте при аналізі багатьох сторін управління Гетьманщини автору не вдалося розрізнити і розвести різночасові й різнорівневі явища.

С.Шамрая і М.Ткаченка слід вважати піонерами дослідження історії окремих сотень. При цьому їхні інтереси локалізуються Київським і Переяславським полками[141]. Їхню традицію продовжує дослідниця І.І.Кривошея[142].

І.Крип'якевич дав схему порівняльного аналізу адміністративного устрою протягом п'яти років, з 1649 по 1654 рр., зробив першу спробу складання реєстру полковників Гетьманщини при Б.Хмельницькому[143].

Я.Дашкевич своїми публікаціями як методологічного плану, так і конкретно-історичними розвідками примушує дослідників багато в чому по-новому подивитися на, здавалося б, з'ясовані у науці проблеми[144].

В.Щербак досліджує початковий етап становлення козацтва. Відносно старшини дослідник вважає, що під час «дослідження генези козацького стану важливе значення має застосування методу просопографії, тобто висвітлення біографій найтиповіших репрезентантів в той чи інший період. Насамперед йдеться про походження, майнове становище, заняття, стиль поведінки. На жаль, існуючі джерела не дають змоги здійснити подібний аналіз щодо основної маси козацтва, в тому числі й старшини Війська Запорозького»[145]. У спеціальному дослідженні автор вважає: «Зростаюча чисельно в ході Визвольної війни

козацька старшина фактично перетворювалась у нову генерацію панівного класу з переважно неродовим походженням»[146].

Дещо іншого погляду дотримується Н.Яковенко: «Старшинський корпус, на який спирався гетьман, звично розділяються на козацьке і шляхетське крило, ніби принципово протиставлені. У цьому твердженні є суттєве спрощення, бо насправді довкола Хмельницького зійшлося не два, а три угрупування лідерів, досить різних за природою... Перше з них – це реєстрова (старинна) старшина Війська Запорозького, об'єднана почуттям солідарності потомственного збройного люду пограниччя, байдуже – чи з козацького, чи з шляхетського кореня велося її родове походження (власне з цього середовища вийшов і сам Богдан, і його найближчі соратники, котрих бачимо на чолі війська вже з перших днів війни). Другу групу старшини утворили шляхтичі, котрі до Хмельниччини персонально з козацьким світом пов'язані не були, як Іван Виговський, Силуян Мужиловський, Іван Креховецький та багато інших. Врешті, третю групу складали представники простолюду, яких винесла на поверхню революція – люди з міщан, козацької черні і навіть селянства»[147].

В.Сергійчук багато працює над виявленням нових імен козацьких полковників. Особливо багаті на такі знахідки його останні праці[148].

О.Субтельний аналізує діяльність соратників І.Мазепи після 1709 р.[149]. У «Бібліотеці українця» О.Кресін видав брошуру «Мазепенці», у якій систематизував наявні згадки про Герциків, Орликів, А.Войнаровського, Д.Горленка, І.Ломиковського, Ф.Мировича, К.Гордієнка, К.Довгополого, Ф.Нахімовського. О.Путро,

Г.Швидько звертають увагу на еволюцію влади козацької старшини[150]. Діяльність багатьох представників старшини в останні роки існування Гетьманщини розглядається у монографії Зенона Когута[151].

Науково-популярні публікації В.Панашенко, що опираються на наявний стан історіографії, дають змогу читачеві отримати ґрунтовну інформацію про полково-сотенний устрій Гетьманщини, різні сторони життя її соціальної еліти[152]. Розпочаті публікації коротких історій окремих полків і місцевостей[153]. Л.Винар зробив історіографічний огляд публікацій[154].

Персональний склад козацької старшини як об'єкт спеціального дослідження після О.Лазаревського знайшов продовження у фундаментальній збірці Ю.Гаєцького[155]. Іменний довідник козацької старшини як додаток до своєї праці включили В.Борисенко і С.Заремба[156]. Вийшла й узагальнююча робота відносно урядової частини козацької старшини[157].

Дослідження ж генеалогії козацької верхівки має також давнє коріння. Ще в першій половині XVIII ст. існували зразки для її розвитку. Так, наприклад, «333 родовідні таблиці патріархів (від Адама), царів і князів, графів тощо Європи, Азії й Африки з давніших часів до 1720-х років» відомі у козацько-старшинському і священицькому середовищі уже в 20-х рр. XVIII ст.[158]

У 1725 р. була видана російська інструкція «Поколенные росписи следующие по нумерам к пунктам вотчиным состоявшимся и в печать изданным июля 10-го дня 1725 года»[159], у якій наводилось 24 варіанти розписів життєписів у зв'язку з власністю та її наслідуванням. Збереглась тогочасна «Родословная роспись роду шляхетного Сулимов»[160], у якій уже

використано досягнення як цієї інструкції, так і тогочасної світової генеалогічної думки. На генеалогічному розписі Ілляшевичів, Ласкевичів, Полетик і Сохацьких зроблений надпис «Сія родословная роспись самую сущую правду зделана и никого не утаено» (1741 р.)[161]. Затвердження у дворянстві кінця XVIII ст. потягло за собою поголовний генеалогічний «лікнеп». Один поперед одного козацькі старшини намагалися довести своє походження, якщо не від Адама, то хоча б від якогось князя чи полководця.

Розпочаті М.Максимовичем, О.Лазаревським, М.Білозерським родовідні пошуки знайшли продовження у працях неперевершеного генеалога козацької старшини В.Л.Модзалевського. Чотири томи його «Малоросійського родословника», низка інших праць складають фундамент генеалогії української козацької старшини[162].

Продовження видання неопублікованих матеріалів п'ятого тому «Малоросійського родословника» В.Модзалевського розширяє наші знання відносно його наукової спадщини[163].

Біографічні розвідки дають змогу поглибити наші знання про окремих найбільш відомих представників того чи іншого роду. Так, спеціальні досліди, присвячені Богуну, Ждановичу, Гоголю, Розумовському, Василю Дрозденку, Іллі Новицькому[164] та багатьом іншим, поруч з літературно-публіцистичними творами В.Шевчука дають можливість більш глибоко проникати у розуміння епохи[165].

Попри значну кількість публікацій стосовно персонального складу та генеалогії козацької старшини проблема ще не була об'єктом спеціального комплексного дослідження і для пошуковців зберігає

чимало загадок і непроторених шляхів. При цьому потрібно відзначити таку особливість козацької генеалогії як «клаптиковість», яка пов'язана зі станом джерельної бази. Враховуючи це, в українській генеалогії особливу вагу має будь-яка згадка. Таких генеалогічних розсипів як у Росії, у фонді Герольдії, Україна ніколи не мала, тож розвивати родовідну національну науку треба на наявній джерельній базі.

3. ДЖЕРЕЛА

Звичайно, найбільш цінним джерелом для дослідження персонального складу козацтва і його проводирів є реєстри чи компути, розпочинаючи від першого реєстру одного з охочих козацьких полків (1581 р.), продовжуючи реєстром старшини 1638 р., і, безсумнівно, нещодавно опублікованим з сучасними коментарями реєстром Війська Запорозького 1649 р.[166]

Частково опубліковані присяжні списки 1654 р. Білоцерківського, піхотного Чигиринського, Ніжинського полків, списки старшин при обранні гетьманів[167]. Компути козацьких полків завжди привертали увагу дослідників[168]. Автору вдалося виявити деякі козацькі реєстри XVIII ст., що наведені нижче.

Реєстри козацьких полків XVIII ст.

	Гадяцький	*Київський*	*Лубенський*	*Миргородський*	*Ніжинський*	*Переяславський*	*Полтавський*	*Прилуцький*	*Стародубський*	*Чернігівський*
1718				+			+			
1721			+				+			
1723				+						
1726			+			+				
1729				+		+		+		
1731	+					+		+		
1732					+	+		+		+
1734						+		+		
1735			+				+			
1736	+					+				
1737		+		+	+	+	+	+		+
1738	+			+	+	+				+
1739										
1740	+		+	+		+	+	+		+

Продовження реєстрів

	Гадяцький	Київський	Лубенський	Миргородський	Ніжинський	Переяславський	Полтавський	Прилуцький	Стародубський	Чернігівський
1741	+			+		+				+
1742										
1743						+				+
1744										
1745										
1746										
1747	+		+		+	+				+
1748							+			
1749										
1750							+			+
1752				+		+				
1755							+			+
1759							+	+		
1764									+	

Таким чином, нам вдалося виявити 67 полкових реєстрів 1718–1764 рр. Опубліковано реєстр 1649 р. Війська Запорозького, частково – присяжні списки 1654 р. Відносно останніх у М.Грушевського читаємо: «Приказныя дѣла старых лѣт» посольського приказу в москов. архивосховищі, вязка 286 N 77: «7162/ 1653 окт. 9. Список именам запорожских казков приведенных с их гетьманом Б.Хм... в городѣ Переяславлѣ». В дійсності це реєстри заприсяжних послами в Переяславі, Києві, Ніжині – мабуть, і в Чернігові, але кінця немає; чернетка, склеєна з листочків, почасти списана, мабуть, з українських записок московськими піддячими, і кілька разів виправлена. Буде видана в Українському Археографічному Збірнику. Тимчасову замітку з приводу цих реєстрів друкують одночасно в «Известиях Академии СССР» під заголовком: «К истории Переяславской Рады 1654 года»[169]. Нагальним завданням українських істориків є публікація присяжних списків 1654 р., «Книги клятвоприводной» служителів Києво-Печерської лаври на чолі з Інокентієм Гізелем, гетьманом І.Самойловичем «и всей малороссийской старшины и запорожского войска после кончины царя Алексея Михайловича» у 1676 р. (477 аркушів) і «Книга клятвенним обещаниям» 1682 р. (728 аркушів), дані яких дозволять зробити багато генеалогічних ув'язок середини XVII ст. з матеріалами XVIII ст.

Особливо цінна інформація міститься у компутах бунчукових, значкових товаришів, щорічних «Ведомостях» про старшину по кожному полку, а також зведених реєстрах старшини гетьманщини (в першу чергу 1725, 1744, 1746, 1750 рр.)[170].

Для встановлення часу знаходження на урядах, особливо у XVII ст., неабияку вагу мають судові

документи, купчі, підписи на тестаментах (заповітах). Вони в основному зосереджені у міських актових книгах[171], частина з яких опублікована[172].

Для генеалогічних розвідок першочергове значення мають матеріали кінця XVIII ст., пов'язані із входженням старшини до дворянства. Ці документи заносилися в особові справи, які потім узагальнювалися у родовідні книги спочатку в намісництвах, а згодом були передані до губернських дворянських зібрань. Невичерпний генеалогічний матеріал знаходиться у такій книзі Новгород-Сіверського намісництва[173], де, на відміну від Чернігівського (що теж збереглася), фіксувалася не лише старшина на час запису (1787 р.), але і вносилась вся інформація відносно їхнього родоводу. На жаль, залишається невідомим місцезнаходження родовідної книги дворянства Київського намісництва, якою ще у 30-х роках нашого століття користувалися дослідники.

Як інформацію про персональний склад старшини, так і генеалогічні матеріали знаходимо у метричних і сповідчих книгах. Перші з них складалися з трьох частин: народження, одруження, смерть; другі – фіксували всіх членів сімей приходу на час сповіді.

Контрольно-довідковим джерелом є синодики (поминальники, суботники) монастирів і церков України. Вдалося проаналізувати поминальники Києво-Межигірського, Києво-Микільського Пустинного, Києво-Сергієвого, Києво-Видубецького, Золотоніського дівочого монастирів, Канівської, Глухівської, Луцької церков, а також Козелецький (очевидно, монастирський). Встановлюючи родоводи, автор вимушений пропонувати гіпотези, можливо, не завжди достатньо обґрунтовані. У зв'язку з цим згадаємо

слова Януша Качмарчика: «Відповідям на ці питання мусить передувати слово, якого не люблять історики: ймовірно»[174]. Вимушеність такої ситуації викликана як специфікою генеалогічного дослідження (цей прийом використовується усіма генеалогами), так і специфікою української республіканської генеалогії, коли відсутні значні генеалогічні масиви державного походження (як, наприклад, архів Герольдії в Росії тощо), і необхідно реставрувати родовід буквально з малесеньких частинок, які на перший погляд не мають нічого спільного. Лише цим шляхом (не виключаючи і можливі помилки) є можливість розбудити майже від вікової сплячки українську генеалогію[175].

На основі наведених груп джерел автор робить спробу вирішити наступні завдання:

а) виявити персональний склад генеральної, полкової старшини, полковників і сотників, що складала близько 20% урядової старшини;

б) зробити попередні розвідки відносно персонального складу сотенної старшини, що складала більше 80% урядової старшини;

в) систематизувати і, по можливості, доповнити наші знання відносно родоводів українських гетьманів;

г) подати генеалогію основних козацько-старшинських родин Гетьманщини.

Щоб з'ясувати вказані проблеми, автор повинен розглянути головні шляхи формування козацької старшини, її соціальні, кланові, регіональні, національні відмінності. Еволюція козацької старшини пов'язана із складними соціальними, політичними, економічними процесами в українській козацькій державі, які не може ігнорувати жоден дослідник.

РОЗДІЛ ІІ.
ЗАРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКИХ РОДИН

1. ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА І ЙОГО ПРОВОДИРІ

На початку XVII ст. чітко простежуються кілька основних джерел формування українського козацтва:

а) діти козаків (так звані козаки старовинні);

б) вихідці із привілейованих верств (шляхта, бояри);

в) покозачені посполиті і міщани;

г) вихідці із духовного стану.

Найбільше значення мали два перших джерела. На них ми й зупинимося докладніше, охарактеризувавши персональний склад шляхти та козацтва того регіону, який, в першу чергу, став ареною складних процесів української революції та громадянської війни XVII ст. і на теренах якого існувала українська козацька держава – Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств.

Слушною видається думка, що «серед козацької верхівки ми з цілковитим правом можемо шукати й тих численних елементів із залишків феодальних станів, які посіли проміжне становище між поміщиками і селянами-кріпаками, різні види представників напівшляхетського й напівселянського землеволодіння,

як от бояр ближчих до шляхти, слуг – ближчих до селян, – які володіли своїми земельними дільницями, зобов'язані цілим рядом службових повинностей»[1].

За основу визначення володарювання на Чернігівщині напередодні Хмельниччини взяті дані польського історика О.Яблонського[2].

Чернігівське воєводство мало два повіти: Чернігівський і Новгород-Сіверський.

Чернігівський повіт

Головними маєтностями у **Чернігівському повіті** були:

Городенський округ: Городню і волость тримали Фащі; с. Суличівка у південно-західній частині належала Грязним, потім Мазапетам.

Седнівський округ: Седнів з волостю, Тупичів належали Пацам (або Тризнам); Клочків – Харленським, Березна – Потоцьким.

Округ Чернігівського староства: Чортиковщизна після Петровських належала Жечинським; Сибереж належав Пісочинському (з 1645 р.); Ковчевка – Салтикам.

Слабинський округ: м. Слабин, Шестовиця, Здвиж, Лукашівка, Скорінець належали Грязним; Середниця (Серединка) – Іллінським.

Вересоцький округ: Блистанівка (можливо, Стольне), Кольчин, Салтикова Девиця («Дівичий рунт»), Британівка, Іллінці, Комарівка, «Бочакове селище», «Озеряни» належали Салтикам; Овдієвку тримали Оранські. Веркіївка була маєтністю Казановських.

Менський округ: більша частина округи належала Казановським, у яких її набули Киселі (Мена, Киселівка, Максаки тощо); Ушня, Дубравка, Валовиця, Степанівка – це маєтності Грязних; Волосківці – власність Салтиків.

Борзнянський округ: Борзна була закладена новгородським підкоморієм Вишлею; Плискою володіли спочатку Визгердні-Яцковичі, а потім – Косаківські; Великий Страшів (очевидно, Адама Киселя). Ніжинське староство: Володькову Дівицю оселив Володкевич; Талаліївка належала Баковським; Переяслівка, Бурківка – володіння Синявських; Омбиш у володінні Угорницьких. Села Омбиш і Лосинівку скарбник Угорницький купив у вдови шляхтича Чижа і вдови шляхтича Лева Белькевича[3]. Івангород належав Пацівам, «Лосині Глави» з 1627 р. – Малаховським (з цієї родини походила мати українського гетьмана Орлика), а потім Чижам, Вишневським, Бельковичам, Угорницьким; Крупичполе, Дорошівка, Дорогинка – Косаковських. Серед **Косаковських** достатньо відомий Миколай – ротмістр (1649). Микола Шматович отримав у 1628 р. королівський привілей на с. Черняхівку[4]. **Володковські** пізніше стали до козацьких лав. Відомо, що у 1659 р. Ян Казимир надає Ярошу Володковському за зразкову службу маєтності у Чернігівському повіті. Його нащадки знані серед значкового товариства.

Новгородський повіт

Стародубщина належала каштеляну київському і старості новгородському Олександру Пісочинському та Миколі Абрамовичу.

Новгородський округ: після 1634 р. Новгород із староством стали власністю Пісочинського (м. Комань, Івот, Вирин, Очкін, Порохон, Олешкевичі, Страчів, Новосілки, Жорнів, Хараповичі; на ленному праві – «Жадівська волость», Корки, Фаївщина, Стахурщина та ін.). Активно діяли по осадженню служилі шляхтичі Пісочинського Стахурський, Хилькевич. Чигин був заселений С.Драгомиром; Юхнів і Команя – у володінні

Вронських; Мезин Солов'їв, чи Соломіїв, згодом перейшов Катарським.

Хмельовські: Є вказівки на привілей Владислава Христофору Хмельовському на маєтності Случне і Хмелювець; боярський син Василь Євич Книшко володів Селищем і пустими Болотовичами, під польським володінням отримує підтвердження Жигимонта III на ці маєтності (1625). Син його Козьма, продавши власність, відправляється на Запоріжжя, потім продовжує козацьку службу в Ніжинському полку[5].

Хмелевські-Ващенки: Гаврило Хмелевський від старости великого князя Литовського Миколи Абрамовича у 1641 р. отримав маєтності. Його ж онук Луцько Васильович, будучи військовим товаришем, у 1672 р. одержав підтвердження на них від полковника Стародубського Рославця[6].

Глухівський округ: Глухівською волостю на ленному праві володів Пісочинський; Пустогород тримали Міхновські; Есмань – Ягницькі; Березу – Осинські; Студенек – Осолинські; Некраші – Богуцькі; Щерби – Піски; Дунаєць, Уздиці – Лущевські; Ярославець – Ярославські; Зімно (Земін), Горичев – Глаговські; Ястребщину – Ястшемпські; Суходольщину – Суходольські, Клин – Ростопчі.

Коропівський округ: волость Короповська, волость «княжицька» земля у володінні Пясочинських; Блонь, Городище, Савинки, Глинне належали Розтопчам; Радичі – Солов'їв чи Соломіїв; Псяревка, Хорошки – Петриковських; Райгородок – Зеленських; Кролевець («державна область») заселена С.Вишлею і волость у володінні його родини.

Сосницький округ: волость Сосницька у власності Пясочинських (Сосниця, Лави, Рудня, Устя, Якличі

Нижчі і Верхні, Зменів, Конятин тощо); Козленичі тримали Осухевські, пізніше (1646) Київські; Шабалинів – Пенські.

Батуринський округ: мав дві волості Батуринську і Конотопську, жалувані канцлеру Є.Осолинському. Через шлюби доньок вони перейшли Любомирським і Калиновським. Відомий підстароста конотопський Сосновський, який заклав Сосновськ.

Пісочинські: На Волині, у повіті Луцькому Пісочинські ще у 1648 р. тримали с. Кривич. Олександр Пісочинський володів Новгородом-Сіверським із значною частиною повіту, Глуховом (лен), Коропівською волостю, Сосницькою волостю з Новим Млином, Пекаревим, Синятичами. У 1646 р. відома Магдалена Пісочинська, дружина Тиші-Биковського. Ян Пісочинський, староста новгородський (1648), мав у Луцькому повіті підданих у м. Кунев, селах Старик, Полунична, Закриничі, Радогоща, Козин, Перерослі. Був ротмістром. Стефан Пісочинський став підстолієм брацлавським.

Абрамовичі: Микола, полковник і староста стародубський (?–1637–?), володів м. Новий Мглин.

Київське воєводство

Друга половина XVI – перша половина XVII ст. були періодом перманентної внутрішньої боротьби за землю і постійне просування у незаселені і малозаселені райони осадників. Різні інтереси виливались у постійні внутрішні збройні сутички. Головними учасниками цих подій були воєводи київські, старости і підстарости, шляхтичі, козаки, церква.

6 жовтня 1585 р. Стефан Баторій надав привілей воєводі київському князю Костянтину Острозькому на осаду Переяслава. У травні 1578 р. митрополит

київський позивав запорозьких козаків за наїзди на монастирські маєтності Старосілля, Тарасовичі, Новосілки, Ожитки, Голубов і Сорокощі[7]; шляхтич Андрій Халецький позивався до них же за наїзд на місто Лехтич[8].

Князь Михайло Вишневецький, староста черкаський і канівський вів боротьбу з Березицьким, «підданим замку Любецького в с. Озаревич» (1577 р.)[9]. В цей період згадується Березицький Мартин (1571 р.)[10]. У 1578 р. один із князів Вишневецьких розгромив обоз запорозьких козаків, що йшов з Січі у Переяслав, а самих козаків кинув до в'язниці у Каневі[11].

У 1578 р. Григорій Мошенський ще протистоїть наїздам підстарости канівського Єлізара Боруховського (Мошенський мав дім і місце в Каневі). Через десять років (1588 р.) староста канівський кн. Вишневецький здійснює напад на село Мошенського «Prolla Zerdewe»[12]. В с. Мокублі на Переяславщині з ним конфліктує підстароста переяславський Ян Чирський. Після того як князь Вишневецький наслав міщан канівських під саме недавно осаджене місто Переяслав, у конфлікт втручається князь Острозький[13].

У 1589 р. Григорій Потапович Мощенський капітулював і передав свої володіння між Черкасами, Каневом і Корсунем на р. Мошні князю Олександру Вишневецькому[14].

Надалі кн. Януш Острозький, каштелян краківський, концентрував в своїх руках владу над староствами Черкаським, Канівським, Богуславським і Білоцерківським (?–1612–?), а каштелян львівський Ян Данилович – Бельським, Корсунським, Чигиринським і Стеблівським. Між їхніми слугами і підданими в порубіжних районах відбувалися постійні сварки. Так, у

1612 р. Ян Данилович позивав підстаросту черкаського Богуша Луцкевича за наїзд і відібрання ґрунтів медведівських і спалення мосту на р. Спаліт.

Становище у регіоні ускладнювалося значним напливом втікачів із західних повітів і банітів з усієї Речі Посполитої. До Корсуня тікали піддані Крищеговського, Федора Щандиловського з містечка Щандилова (1612). Намісник богуславський в цей же час звинувачував шляхтича Василя Черкаса, який у Корсуні приймав збіглих. Стольник брацлавський Стефан Черлінковський позивав старосту Яна Даниловича за те, що у Стеблеві знаходяться втікачі – його піддані з сіл Комаровки і Черленкова. До Корсуня і Канева тікали піддані Андрія Бєдовського (м. Торчиця і м. Володарка), Самійла Лаща (м. Сквира), біскупства Київського (м. Фастів)[15].

Міщани часто не сплачували королівських податків, за що також були банітовані. Так, у 1633 р. Федір Воронич оголошує баніцію на міщан Канева за незібрання за два роки побору з міста і сіл, що до нього належать[16]. У 1644 р. він же не дуже вдало збирав до королівського скарбу податки з міщан чигиринських[17].

Продовжувались надання земель як королем, так і магнатами. В Черкаському старостві у 1644 р. король надав шляхтичу Войцеху Черевицькому слободу Балаліївку[18], Потоцькі ж додали йому і його батькові Миколі в посесію с. Балаклію в ключі Черкаському. Вони ж 22 липня 1644 р. віддали Адаму Казановському в посесію «добра» свої Черкаські: м. Черкаси, Боровичі, Кропивну, Ірклиїв, Говтву, Омельник, Остап'є, Самару та інші ґрунти[19].

Нові осади на початку XVII ст. захоплюють ті ж процеси. Так, ще у 1585 р. князь Григорій Домонт

переписав своїй дружині Аполінарії Федорівні Тиші-Биковській добра в Мошнах і Домонтові, двір у Києві, двір у Черкасах і ґрунти в стороні від Черкас до Канева[20], а 1607 р. вона позивала на те, що її збіглих селян приймають у Лубнах і Жовнині.

У 1633 р. шляхтич Мікрачевський позиває шляхтича Побединського за кривди міщанам криловським. Державець черкаський Бартоломій Сміровський позивав підстаросту Мартина Блонського за кривди його підданим Боровицьким, шкоди млину і містечку Медведівці, його коштом поставленим (1646)[21]. Шляхтянка Софія Засановська позивала в Черкасах на місцевого козацького полковника Якубовського за наїзд на с. Погоріле[22]. Шляхтич Федір Ладович з Кропивни Черкаського староства у 1644 р. позивав жидів черкаських, «що грабували і напали на дім» його[23]. У 1578 р. Дмитро Федорович Єлець передав Григорію Драбовичу с. Одрживол в повіті Київському недалеко від Канева навічно[24]. Рід став Одрживольськими. У Бубнові ґрунти мав підсудок Мозирський Богуш Балакир, крім того, в нього було в Мозирському повіті село «Shynska»[25] (1578) «ґрунти між Каневом і Черкасами». Ще в 1571 р. Філон Балакир був одружений з Томілою Зубриківною і мав володіння в Мозирському, Черкаському і Київському повітах[26]. У 1576 р. Богуфал Павша навічно передав с. Погорчек Яну Чирському[27]. В Гоголеві «добра» мав Станіслав Вигур (1633).

Банітування один одного стало звичним явищем. Банітували Мартина Дручевського (1633) і Станіслава Тишкевича (1633), кн. Ганна на Острозі Ходкевич банітувала за наїзд на її ниговські володіння королівського ротмістра Івана Одрживольського (1633), банітували Хмельницьких і Виговських, банітували за ті

майже щоденні «наїзди», на які раніше звертав увагу лише суд.

Н.Яковенко пише: «У 20–30-х роках «князівський дах» раптово почав протікати... Натомість поруч... виріс авторитетний в очах усіх станів претендент на провідну роль. Цей майбутній керманич поволі дозрівав на войовничій Наддніпрянщині – форпості Європи край Дикого Поля, де «конно й ружно» віками жив не тільки воїн з фаху – рицар-шляхтич чи боярин, а й хлібороб, купець, городянин-ремісник. Квінтесенцією цього войовничого духу, виплеканого століттями, стало козацтво»[28]. Якщо у своїй фундаментальній монографії автор розкрила розвиток української шляхти попереднього періоду, то вважаємо за необхідне ретроспективно звернути увагу на коріння тих шляхетських родин, які у майбутньому дадуть козацькому війську не одного проводиря.

Байбузи-Грибницькі: Остафій у 1633 р. орендував с. Ярове. Цей рід дав козацтву полковника уманського Степана Байбузу[29].

Бржозовські: влітку 1636 р. «козаки, в числе около четырёх тысяч человек, напали на замок Бржозовского Трипольский и на всю волость Трипольскую, ограбили замок, при чём были перебиты слуги и евреи, проживавшие у Трипольской волости»[30].

Бережецькі: Самуель у 1650 р. втратив «через орду татарскую» всіх підданих у с. Вищі Бережці.

Бехи: у 1644 р. власники м. Басані.

Бистрицькі: Beszen відомий у 1633 р.[31].

Бояринн: Іван у 1642 р. керував спільним морським походом запорожців і донців. Станіслав був слугою підстарости житомирського Мартина Карвовського (1650).

Бруяки: Ян (1650) із шляхти Пінського повіту.

Бутовичі (Брусиловські): уже 1571 р. Бутовичі мали брусилівських підданих; у той час відомий Яків (Яцько) Бутович (?–1571–1587–?). В 1602 р. Бутович – кандидат на посаду підкоморія київського, Семен Бутович – войськовий київський (1609). У 1612 р. нащадки Яцька Бутовича здавали в посесію всі кощаровські маєтності. В цей же час Мартин Бутович вів процес із Костянтином Тільцем за солов'ївські добра в с. Сіловки. В 1612 р. Мартин Бутович банітований Тишею-Биковським[32]. У 1630 р. донька Явдохи Бутович, дружини військового київського Мартина, Олена була за Криштофом Лишкою. Мартин Бутович залишив тестамент 21 квітня 1633 р. У 1630 р. сестри Олена Мартинівна Лишка і Магдалена Мартинівна Голуб по смерті брата Семена Мартиновича Бутовича ділили містечки Новий Бугуслав, Водотий, села Дєвін, Морозівку, Солов'ївку. Серед спадкоємців Мартина Бутовича були Габріель Григорович, Самійло Корчевський та Василь Мокієвський.

У 1630 р. Микола Бутович з дружиною отримали в оренду від підкоморія київського Мартина Немирича с. Човнове. Олена з Бутовичів Лащич в 1633 р. заповідала своїм донькам Катерині і Ганні добра Солов'ївські. Олена Семенівна Бутович була другою дружиною володимирського підкоморія (1638–1648) кн. Юрія Юрієвича з Козельська Пузини (?–1648)[33].

У 1644 р. Бутовичі позивали кн. Михайла Вишневецького за зведення підданих з Брусилова до Монастирища, а 1646 р. Павло Бутович вів процес з Уханською[34]. Знаємо, що його майнові документи були втрачені під час пилявецької кампанії (свідчення 1650 р.).

Бутрими: у 1613 р. відомий зем'янин воєводства Мстиславського Захарій Довнарович Бутримович[35]. Цей рід дав козацтву полковника київського.

Верещаки: у 1576 р. МиколаКівліч записав дарчу на с. Запрудич Леву Верещаку[36]. Леон Верещак відомий у 1612 р., Федір (?–1601–1617–?) в маєтку Верещаки, Іван (1619)[37]. Очевидно, дружина Лева Настасія Верещакіна у 1601 р. свій маєток с. Старосільці тестаментом передає в опікунство братам Григорію і Миколі Кевлич до виходу заміж її доньки Софії. У 1663 р. у російському полоні був Павло Верещак[38].

Вишневецькі: Князь Михайло отримав королівський привілей (внесений до книг гродських 12 червня 1646 р.) на Гадяч і Бобрик[39]. У цей же час він здійснив наїзд на добра Кодак, за що позивався хорунжим коронним і губернатором кодацьким Адамом Собезьким. 17 липня 1646 р. в гродські книги київські вписаний королівський привілей кн. Михайлу на староство Канівське. Рід Вишневецьких мав такі володіння[40]:

«Володіння роду Вишневецьких»

Володіння:	бл. 1648 господарі	бл. 1648 колеса млині	1628 дими
Ромен	6000		
Лохвиця	3325	35	6
Лубни	2646	40	146
Варва	2037	21	10
Срібне	1830	11	
Пирятин	1749	38	
Ічня	1494	3	
Сенча	1403	31	
Хорол	1297	8	31
Глинськ	1264	16	
Комишна	1164	9 і Ручинці Красноббережжя	

Красне	995	4	
Чорнухи	944	9	
Монастирище	939	42	
Галка	824	6	
Полтава	812	11	
Корибутів	600		
Лукомль	524		35
Журавка	474	16	
Хомутець	446	9	
Снятинка	436	14	5
Переволочна	426	10	
Липове	381	9	
Білошапки	374	3	
Прилуки	366	36	40
Піски	349	6	
Куренька	348	24	5
Іваниця	336	3	
Вереміївка	327		
Держикрай	318		
Городня	312	12	
Жовнин	312	9	?
Голенка	304	2	
Многа	285	3	8
Золотоноша	273	13	
Домонтів	243	3	
Піщана	230	8	
Сергіївка	214	і Робишівка (?)	
Самбір	198		
Кропивна	184		
Буромль	158	6	5
Липова Долина	150	2	
Вороньки	145	1	
Райгород	137		

Гмировка	135	2	
Сокиренці	128	12	
Горошин	107	11	
Царів брід	104	2	
Оржиця	91		
Кулигородище?	80		
Талаліївка	60		
Опанасівка	17		
Хорол			31

Войнаровські: Піддані Стефана Войнаровського тікали до Немиричів (1630)[41]. У 1646 р. Самійло Приловський видав квит Стефану Войнаровському на викуп добр ключа Приборського і сіл Стариков, Русаків, Пироговичі, Болотне, Макарівка, Домонівка та ін. за 20 000 злотих[42]. Семен Войнаровський згадується ще й у 1650 р. З Войнаровськими породичалися Немиричі і Мазепи.

Вольські: Є згадки про Яна (1602), Якуба (1609), Ганну (у с. Іванчах у 1646 р.)[43], N Вольську (у с. Заріччі 1646 р.)[44]. Андрій фіксується у Луцькому повіті (1648), Олександр – поручик хоругви кн. Яреми Вишневецького (1649), потім ротмістр корогви кн. Заславського. Шляхтич Вольський був у корогві старости Овруцького і ротмістра Владислава Немирича (1650). З цієї родини походили представники генеральної старшини і полковничих родів.

Голуби: 25 жовтня 1630 р. Юрій Голуб з Морозович переуступив с. Кошелів Андрію Домбровському. В 1643 р. Харленський банітував когось із Голубів[45]. Юрій Голуб, полковник канівський (? – квітень–травень 1644 – ?), 7 квітня 1644 р. записав 10 000 золотих під заставу добр Дивина метрополії Київській[46], скаргу на

Воронича за непередачу до королівського скарбу «добр» з Богуславських сіл і хуторів[47]. Магдалена Юріївна Голуб була одружена з Петром Стрибалем (1636). У цей же час Лукаш Виговський, підсудок київський (14 липня 1644), подав позов на власника Нового Брусилова шляхтича Голуба про наслання на ґрунти Ставецькі, звані Радомисльські[48].

У травні 1644 р. Данило Голуб з Морозович позивав Фірлея за наслання підданих на його Макіївські ґрунти, захоплення їх з жінками і речами[49]. Пізніше він же подав скаргу на Юрія Голуба «за наслання на заставне від нього с. Морозівку»[50].

Шляхтичі Голуби в серпні 1644 р. позивали Потоцьких за забрання їхнього спадку по батькові[51]. Духовна Магдалени Бутович-Голуб від 19 липня 1650 р. згадує дітей: 1) Стефана Стрибаля; 2) Ганну Воляновську; 3) Томаша Голуба, Якуба Голуба, Леонору Голуб.

Самійло Голуб 19 грудня 1650 р. отримав грамоту Яна-Казимира на слободи Богачку і Білоцерківку у Миргородській волості[52]. Він же (одружений з Софією) у 1653 р. у с. Кашенки і Будище Луцького повіту втратив усіх підданих.

Гуляницькі: котрогось із Гуляницьких бачимо у с. Чижівці Луцького повіту (1648), а Іеронім Гуляницький у 1651 р. втратив останнього підданого у с. Гуляниках. Артемій Гуляницький – пресвітер опанасіївський луцький підписав у лютому 1647 р. обрання Сільвестра Косова. Марко у 1649 р. був у м. Почаєві; у 1651 р. він згадується як ротмістр. Самійло у с. Сухий Дворець був зарубаний ротмістром хоругви кн. Вишневецького Щенковським (1653). Про корсунську гілку роду йтиме дещо нижче.

Гурські: У 1619 р. Гурський був старостою овруцьким. Станіслав, ротмістр (1648), мав володіння у с. Мила Луцького повіту. Суддя гродський луцький Валерій Гурський (?–1653–?) тримав с. Такачин у Луцькому повіті кн. Костянтина Вишневецького[53]. Родина дала козацтву канівського полковника.

Дворецькі: Михайло у 1663 р. був у російському полоні[54]. Це відомий козацько-старшинсько-шляхетський рід, який дав цілу династію київських полковників.

Домонти: у Домонтові мали 20 димів і 7 огородників (1628).

Жеребили-Лабунські: У 1472 р. Сенько Жереб'ятич, боярин Житомирський, отримує волость Лопатин. У першій половині XVI ст. фіксуються Лабунські на Волині. Криштоф Лабунський був першим чоловіком кн. Олександри Янушівни Чорторийської (?–1612). У 1612 р. відомий тестамент Семена Жеребила. Ігумен Кирилівського монастиря Софроній (Жеребило-Лабунський) у січні 1647 р. обирає архимандрита Іосифа Тризну; ігуменом цього монастиря він був і в 1631 р. Жеребили протягом XVII–XVIII ст. фіксуються серед полковників і старшини охочого війська.

Серед козаків бачимо представників шляхетного роду Жилінських. Ян Жилінський у 1571 р. був ротмістром чи Канівського, чи Черкаського замку, Івана ж Жилінського бачимо підвоєводою київським у 1633 р.

Загоровські: Михайло володів селами Луков, Загоров, Сусло, частиною с. Копиня, Овадна Луцького повіту (1648). Роман (?–1648–до 1655) має володіння у с. Загоров і Кришенка (1648), був стольником чернігівським. Його володіння Малев і Охмаєв були розорені під час Зборівської і Пилявецької битв. Знані вдова Софія Ягнешка Загоровська і Андрій, який був войтом луцьким (1648).

Затиркевичі-Плотницькі: Вацлав і його дружина Настасія (бл.1650).

Зацвіліховські: православний рід, володіли сл. Зацвіліховкою на Брацлавщині, с. Михлі Луцького повіту (1648).

Зеленські: у 1648 р. зустрічаємо Андрія як посесора сіл Седм'ярка, Фалимич, Волиця у Луцькому повіті. Тут же він володіє с. Хмельове, Болокович, Подглець, Микулич. Андрій був хорунжим новгородським (1655). У 1655 р. Ганна Пузинянка Зеленська в Микуличах мала лише 32, а в Овадні 6 підданих. Поруч бачимо володіння Констянтина Пузини, підкоморія володимирського.

У 1673 р. в Луцьку поминали рід Ганни Пузинянки з дому Зеленських: Ганну, Марію, Катерину, Євгенію, черницю Олександру, черницю Тарасію, ієромонаха Варлаама, ієромонаха Сільвестра, ієромонаха Митрофана[55]. Дещо прояснює ситуацію поминання роду черниці Олександри Пузинянки, яка була ще й ігуменею: Костянтин, Катерина, Євгенія, Марія...[56]. Як бачимо, на 1685 р. додається ім'я Костянтина, а інші імена повторюють попередній поминальник. Це свідчить про те, що Костянтин і Ганна Пузини були близькі родичі, не виключено, що брат і сестра.

Андрій Зеленський і його дружина склали позов до єпископа луцького Іосифа Чаплича-Шпановського, який «получив в Киеве посвящение, привел с собой козаков и с толпой несколько сот человек крестьян и других сообщников, напал на село Фалимичи, выбросил имущество жалобщика и ребёнка с колыбели и завладел тем селом»[57]. Зеленські під час Національної революції контролювали Брацлавщину, будучи сотниками і полковниками[58].

Іваницькі: Тобіаш був чашником чернігівським (1655) і мав 20 підданих у с. Іваничі Луцького повіту, Стефан – мечник чернігівський (1655), мав підданих у с. Іваничі, Зимна, Горичев[59].

Ковалевські: Авраам володів будою в Чуднівському лісі поблизу с. Ягідного (1630), Станіслав тримав с. Поповичі у Київському воєводстві (1631)[60]. Іван тримав у заставі від Мережки с. Тащівку[61].

Кожуховські: Петро за 200 злотих у Костянтина Виговського взяв у заставу весь Вигов[62], у 1630 р. в с. Угли (Кожухівка) бачимо Каспера, Пилипа, Василя, Семена, Олександра Кожуховських і їхню сестру Матушу за Петром Пекарським. У 1643 р. Ясліковський подав зиск на Петра Кожуховського за наїзди на с. Березки[63]. У Марини Кожуховської с. Остропашя «разорено и хлеб забран, так что нечем было засеять поля 1649 г. ... чрез панов Скрешовского, Шаблевского и Кирского ротмистров хорогвы воеводы Краковского»[64]. Одного з Кожуховських бачимо ротмістром у корогві князя Вишневецького (1653). З цього роду відомі два компанійські полковники часів гетьмана Івана Мазепи.

Корицькі: Жовніри корогви Павла Корицького у 1648 р., під час постою у с. Пясечна Луцького повіту, розорили цю маєтність єпископа луцького і архімандрита мелецького Іосифа Чаплича[65]. Ротмістр хоругви волоської Петро тримав частину с. Деульковичі князя Я.Острозького[66]. Криштоф був полковником князя Заславського (1649).

Кохановські: на маєток Яна здійснив наїзд Стефан Немирич (1613), у 1621 р. Ян вводиться у володіння с. Кам'яний Брід. Юрій Кохановський – намісник замку Київського (травень 1647)[67]. Ця родина в козацькому середовищі представлена сотником чернігівським.

Криницькі[68]: У 1619 р. відома Худичанка Криницька, дружина Кирила Солтана. Федір Криницький сплачував податки з Басані (1631)[69]. Він же 10 березня 1644 р. позивав полковника переяславського Адама Душинського за кривди містечку шляхтича Беха Басані[70]. У 1646 р. шляхтянка Криницька позивала Собезького про наслання з Баришівського ключа на ґрунти Собунські і забрання сіна[71], тоді ж Ганна Криницька позивала Павла Вольського за наїзд на с. Піски поблизу м. Басані[72]. Вона названа «підстоловою Чернігівською» і позивала Рудницького і Суличича за наслання людей на добра Ядровку і Остролуччя[73]. У 1646 р. донька Федора Криницького була дружиною Казимира Кульчевського[74]. З цієї родини походив полковник гадяцький.

Кричевські: Станіслав Потоцький з «добр» своїх надав за служби полковникам чигиринському Station Кричевському і корсунському Войцеху Дурському с. Максимівку (1646)[75].

Кублицькі: Стефан Кублицький і Оратівські, Юшковичі здійснили розподіл м. Оратова, с. Старих Оратівців (1630). Цей рід дав козацтву одного з полтавських старшин[76].

Лесевичі: Микола з ґрунту свого Кощиця платив подимне (1631)[77], N Лесевич одружився з Тетяною Тишею-Биковською (1650).

Лукомські: Томаш (1646)[78].

Мелешки: NN, стольник новоградський (1646)[79].

Мережки: 24 квітня 1623 р. був наданий «вливковий лист» від Яна Мережки Яну Ковальському на маєток і млин у Коростишевській волості[80]. 25 жовтня 1651 р. Мережки оголосили про знищення документів під час козаччини.

Миколаєвські: у 1644 р. в замку Трахтемирівському бачимо Якова[81].

Миньковські: Олександр і Григорій – ротмістри корогви кн. Чарторийського (1653). 24 серпня 1675 р. хрестили Мацея Андрійовича Миньковського.

Мочульські (Гапоновичі, Зав'яличі): У 1630 р. один із Гапоновичів був власником у с. Каленщині на Заушші. В 1643 р. їх банітували Коркошки[82].

Мошковські: 27 березня 1630 р. воєвода брестський Остафій Тишкевич записав Юрію Селеневицькому і його дружині с. Великі Мошковичі у Житомирському повіті. 16 травня цього ж року Фелікс Тишкевич надав в оренду Юрію Новицькому с. Великі Мошковичі. Настасія Мошковська оголосила про втрату документів (1650).

Нарбути: Малуш Нарбут був одружений (1578) з кн. Марією Соколенською, матір'ю якої була Ганна Іванівна з Масальських Соколенська. Рідна сестра її Василина була заміжня за Яковом Воложецьким, а ще одна N – за кн. Горським (у неї був син Юрій)[83]. Катерина Нарбутова у 1648 р. володіла частиною с. Княгинина у Луцькому повіті. В 1649 р. у селі не залишилось жодного підданого.

Немиричі: Федір Немирич (1571) передавав Юрію Підбільському землі на р. Словещня, с. Булгаковчичину[84]. У 1582 р. розлучилися Матвій Немирич і Єва Хаєвна, для нагляду за якою був призначений кн. К.К.Острозький[85]. У 1585 р. Андрій Немирич записує віно Марині Хребтович 6000 злотих. Ще раніше, в 1577 р., він записав віно сину Андрію і сину Марії Хребтович.

Новицькі: Михайло Новицький, суддя гродський київський (1613), Федір Новицький, суддя київський (1617). Юрій Новицький отримав від Ф.Тишкевича в

оренду с. Великі Мошковичі (1630). Євтух сплачував податки з с. Клещова Київського воєводства[86]. З цієї родини походив відомий компанійський полковник Ілля Новицький[87].

Обидовські: Павло мав 10 підданих у с. Чернев Луцького повіту (1655).

Олексичі (Олесчичі): Бугуфал володів Піщаною над Сулою (6 димів і 5 огородників), частиною Золотоноші (1628), с. Антонівкою. Очевидно, більшість маєтностей отримав у посаг за дружиною N Григорівною (Юріївною) Домонт-Мошенською. Олександр Олексич подав позов на Криштофа Макаровича за наїзд на його добра у м. Макарові (1630). А 1631 р. сплачував подимне із с. Козарич (від Криштофа Макаровича)[88]. Він же у 1645 р. отримав привілей на с. Чернін з ґрунтами і цього ж року написав тестамент. До цієї гілки належить і рід пана с. Черніна Миколи Олексича, який поминався у Межигірському монастирі: Микола, Ганна, Гаврило, Іван, Василь, Гафія, Соломонида, Тимофій, Григорій[89].

Павловські: Андрій – підстароста корсунський (1630). Самійло володів містечком Карабчов, у 1633 р. процесував з Яном Вороничем за с. Орапівку. В 1643 р. Замойський банітував Павловського. В 1646 р. в Макарові жила Софія Павловська (1646)[90]. Цей рід дав охочекомонних полковників і старшин.

Пашковські: В 1644 р. відома Богдана з Мушкевичів (Тишкевичів) Пашковська[91]. В 1576 р. Стефан Мушкевич передавав Тимофію Баранському с. Меньковщину і Задановщину. Пашковський – слуга чашника київського Філіціана Тишкевича (1647). З цієї родини відомий охочекомонний полковник.

Підбільські: У 1571 Підбільський був одружений з Варварою Суриновною. Відомий тестамент Юрія

Підбільського (1571)[92]. Юрій Підбільський у 1586 р. зробив дарчий запис Григорію Масло (своєму родичеві чи свояку).

Покотили (Покотиловичі-П'ятигорські): Іван Покотило (1602) не допустив Миколу Зорю до володіння селом Білокоровичами, що належало Павлу Солтану і його дружині Настасії. Павло і Гурій Солтани та Іван Покотило позивали князя Костянтина Острозького[93]. З цієї родини відомий охочий полковник часів Івана Мазепи, кілька бунчукових товаришів.

Проскури-Сущинські: Юрій платив подимне з м. Корніна (1631)[94], Іван отримав королівський привілей на добра містечка Богачка на р. Полом поблизу Миргорода (занесений до гродських книг 6 червня 1646)[95].

Радичі: У 1576 р. Федір Радич продав в Овручі плац місцевому міщанину Грині Петровичу за 20 коп.[96], а Петро Радич продав свій двір.

Раковичі: Стефан процесував з Іваном Драбовичем, у 1644 р. він же відписав добра старості черкаському Адаму Казановському[97].

Себастьяновичі: Федір був лавником ковельським і в цьому місті мав 360 підданих у 1648 р. і 250 – у 1649 р.

Сили-Новицькі: У 1605 р. отримав від Шаули в пожиттєве володіння с. Вопаївку. Микола Сила-Новицький був одружений з Феодорою Шаулою (у 1631 р. уже вдова)[98].

Силичі: 1650 р. у м. Брагині фіксується Силич. У 1631 р. Василь Силич сплачував податки з Рашкова[99].

Синицькі: Петро в 1612 р. – староста овруцький. 5 лютого 1657 р. протопіп богуславський Синицький отримав універсал Богдана Хмельницького на утримання млина на р. Болкуні ним поставленого[100].

Салогуби: Державцем с. Данилова, Железниці і Сосника Луцького повіту (1653) був Юрій Сологуб.

Ставецькі-Шишки: Іван одружений (1581) з Богданою Дідьковною, в цьому ж році записав тестамент Роман Шишка Ставецький[101] дружині Уланії Ясеницькій на с. Велавськ і землі Замінські заставні.

У 1586 р. Федір Іванович Ставецький передав шляхтичу Мешковському с. Булятич у Волинському повіті у вічне користування з рунтами[102]. В цьому ж році «земяне Киевского повета Ян Мартынович Оксак и Федор Ивановыч Шишка, с большым чыслом слуг и крестьян, напали на буды, находящиеся в лесу, в имении Дешковской, жены Брацлавского хорунжего Нуталовичах и Жеревцах, разграбили будников и произвели грабёж». У 1586 р. Богдана Ставецька, яка не мала дітей, робить дарчий запис своїм братам Дідовичам-Трипольським на добра в Черніхові і двір в Овручі. Семен Ставецький (1586) записує віно Калусовській 400 коп.[103] У 1589 р. Сурин Ставецький передавав плац в Овручі. Григорій Шишка-Ставецький, убитий 1617 р., залишив вдовою Марушу.

В 1619 р. знаходимо тестамент Павла Ставецького (?–1619), його дружина, що походила з роду Проскур, залишилась вдовою. 6 грудня 1630 р. Катерина Ставецька вводилась у володіння с. Черніговщизна Овруцького повіту по чоловікові Федору. Матвій Трипольський тримав у заставі маєтність Павла Ставецького с. Велавське (1631)[104].

У 1643 р. Семен, Григорій і Павло Ставецькі банітували Сурина Окодонського і Стецького, в цей час відомі Станіслав і Ян Ставецькі. Якась Християна Ставецька була одружена з Ковалевським. Григорій Ставецький був одружений з Фенною Тишкевич. У

1644 р. в с. Ситникове проживав Павло Ставецький. В 1646 р. Григорій Ставецький заповідав дружині своїй добра с. Seberzyna в Овруцькому повіті і 13 000 золотих. Павло (1650) був у маєтку Черніговичі[105].

Стецькі: Микола (1619); Олександр у 1646 р. записав двір у Києві на рідного брата Івана[106].

Сусли-Жеребили: Григорій Сусло (1613) позивав Яна Белькевича за невіддачу у володіння с. Веласького. Микола Сусло володів частиною с. Вигова (можливо, був родичем Виговським)[107], процесував (1630) з Каспером Кожарським за наїзд на його домівку. 11 травня 1630 р. Микола Виговський позивав тепер уже його за наїзд на дім у с. Погоріле та поранення родичів і слуг[108]. Микола Сусло був одружений з Раїною Хлусович, донькою померлого поручика корогви підчашого київського Федора Воронича Ремигіана Хлусовича. Ян Сусло згадується у 1638 р. Якийсь Сусло виступає (1647) як слуга воєводи київського Януша Тишкевича. Микола Сусло у 1650 р. записав на Прокопа Кернозинського с. Щеневе. Він мав племінника, якого побили Щенієвські. Надалі один із представників роду Іван Сусло був полковим суддею Переяславського полку[109].

Товкачі: Тимофій Товкач Стоянський разом з Андрієм Бабінським (?–1576–1582–?) мали навпіл село Кам'яне над р. Залежною чи р. Стугною. В 1581 р. він передав зятю своєму Василю Мощечаницькому Скородне з ґрунтами (урядник чорнобильський). У 1582 р. продав Тимофію Гноїнському добра в с. Кам'яне на р. Стугна. В 1583 р. с. Катрунове за 300 кіп продав Андрію Бабінському. Сестрами Тимофія Товкача були Сигизмундова-Сологубова (записала 1584 р. брату с. Количеч) і Любка Макаревич[110].

Іван Товкач залишив тестаментом (1586) дружині с. Ходотовщину і Жохановщину над р. Норин. Вдова його в 1588 р. передає навічно половину с. Ходотовщини сину своєму (очевидно, від першого шлюбу) Дмитру Рапочтинському[111].

У 1619 р. бачимо Андрія Товкача Жукинського і брата його Федора Жукинського, Кирик, Федір і Юрій Жукинські володіли Жукином (1631), Федько Товкач був живий ще в 1646 р.[112].

Трощинські: 1609 р. володіли маєтністю Пустовою Водою (Студеною Водою).

Федоровичі: У Леона Федоровича Іван Лозка перегнав підданих з с. Зайкова до с. Жереб'ятин. У 1588 р. знову Іван Лозка здійснював наїзди на ґрунти Сайковські[113].

Халаїми: Андрій разом з Олексичами володіли Золотоношею (11 димів і 4 огородники) (1628) і самостійно с. Ханбіком[114].

Хмелецькі: Хмелецький, воєвода київський, 5 січня 1644 р. віддав у посесію Томашу Юліпському містечко Таборів. Шляхтич Соколовський позивав Хмелецького за наслання на його «добра». Воєвода Хмелецький був одружений з Теофілою, вони мали синів Лукаша й Адама[115].

Хмілевські: Лукаш був ловчим брацлавським (?–1644–?). Архимандрит Дубенського монастиря (1648) Прокопій Хмелевський мав підданих у м. Дубна[116].

Чижі: Стефан, державця воєводи дербського, мав с. Бабин Луцького повіту (1653)[117].

Чирські: володіли спірним с. Підгорці (1602). Донька Яна Чирського Софія позивала Феодору Чирську, писаря земського київського Івана Лозку і його дружину Магдалену за привласнення батьківського майна. Станіслав Чирський володів с. Білокровичі (1631)[118].

Щуровські: Федір і його дружина Марія Щуровські отримали в заклад с. Семаків від воєводи мстиславського Остафія Тишкевича (1613). Рід дав козацтву полковника переяславського.

Ясликовські: У 1581 р. Настасія Станіславова Корчовна записала Станіславу Ясликовському «добра» Староселець. Його ж фіксують документи 1584 р. Якогось Станіслава бачимо на ґрунтах Ходаківських (1633)[119]. У 1586 р. Настасія Ясліковська записує своїм синам Григорію і МиколіКівліч с. Старосілля і майно в Києві. У 1646 р. зустрічаємо Гаврила Ясліковського, а в 1651 р. у Луцькому повіті – Яцька[120].

Вище були перелічені основні українські шляхетські родини, які відігравали значну роль як у становленні Гетьманщини, так і в боротьбі з нею. В ході цієї боротьби бачимо і союз духовенства з козацтвом (в 1633 р. князь Ярема Вишневецький подав позов на ігумена Микільського монастиря про напад його підданих разом із запорозькими козаками на його добра Soll(tt)ym)[121], і конфіскації козацьких земель.

Після розгрому козацьких повстань кінця XVI ст. маєтності старшин переходять шляхті.

Козацькі маєтності, передані шляхті

Власники-повстанці	*Нові власники*
Андрій козак (Київ)	Олешков Флоріан
Бориспіль	Жолткевський
Київські три козацькі доми	Муховецький Юрій
Лободи Григорія	Лозка Лаврін
шл. Марковича Тимофія	Холеневський Симон
Саська	Комаровський Еразм
Трахтемирів	Гуляницький
Халепські Гришко і Яцько	Лозка Іван
Шаули	Комаровський Еразм

Покатоличення і полонізація допомагали частині шляхти зберегти своє місце серед еліти суспільства[122]. Але той, кому вдавалося зберегти в умовах нової (після 1569 р.) держави свої суспільні позиції, стикався з дилемою: або прийняття її нових умов життєдіяльності, або боротьба (пасивна чи активна, мирна чи збройна).

За підрахунками Н.Яковенко, на Волині мешкало близько 2 480 сімей шляхти (14 880 чоловік), або 2,2% від загальної кількості населення, на Київщині – 2 350 сімей (14 100 чоловік), або 2,7%, на Брацлавщині – 1 590 сімей (9 540 чоловік), або 2%. Узагальнюючі дані – 38,5–40,0 тисяч чоловік, або 2,3–2,5%[123].

Наведемо дані про деякі шляхетські родини того часу, які доля привела в козацьке середовище.

Половці: Семен Яцкович Рожновський та його син Іван здійснювали постійні наїзди на маєтність «Ховмицю» і село Свиноїди Видубицького монастиря (1570–1693 рр.). Юрій Рожновський продовжував традицію протистояння (1605).

У сотні Петра Ресченка Канівського полку (1649) згаданий Іван Половченко[124]. Чи не належав він до відомої родини спочатку князів, потім шляхти, а згодом – козаків Половців-Разнатовських? Так, Н.Яковенко генеалогічний розпис князів тюркського походження Половців-Рожиновських закінчує Романом Рожновським, послом козацьким (1638), і його троюрідною сестрою Оксиною Юрієвною Половець, яка була заміжня за Василем Некрашевичем[125]. Козаків же Половців-Розначовських пізніше зустрічаємо вже на Лівобережжі, де вони ведуть свій рід від військового товариша Дмитра Половця (у 1787 р. відставний корнет Максим Кузьмович Половець жив у селі Лопачна Мглинського повіту)[126].

Некрашевичі (чи Некраси) – це старовинний канівський боярський рід.

Вовки: Вовк Федір, зем'янин повіту Менського, виконував доручення воєводи Берестейського Гаврила Горностая (1585). А у Межигорському монастирі поминали рід Костянтина Вовка і його дружини: Захара, Івана, Матвія, Сесерина, Килини, Марії, Євдокії, Ганни, Прокопа, Горпини, Тихона, Захара, Якова, Костянтина, Каленика, Ксенії, Уляни, Якова, Ганни, Настасії, Андрія[127]. Не вносять повної ясності в цей синодик і дані Н.Яковенко. За ними, Федір Вовк був війтом київським, його син, міщанин Максим Федорович, ренобілітувався у 1616 р., а онук – відомий козацький писар військовий (1625, 1629) та полковник Костянтин Вовк[128]. Посади, які займав останній, засвідчують ймовірність його навчання у Києво-Могилянській академії.

Левицькі: Сотник кролевецький Федір Левицький був сином значного військового товариша Корсунського полку Івана Левицького. Про родоначальника цієї фамілії відомо, що шляхетний Андрій Левицький одружився з донькою воєводи люблінського Бурнеттою Валевською, за якою на рід спали землі у Люблінському і Сандецькому воєводствах, які раніше належали її родичу – воєводі Люблінському Олесничу. Подружжя мало сина Якова, а онук, Мартин-Леон, перебував на Гродненщині (1623, 1640)[129]. Вже його син, Іван Мартинович, якимось чином потрапив до козацького війська (1660 р.) і був значним військовим товаришем. У цьому ж році йому пропонували зайняти сотницький уряд у Корсунському полку. Чи став він сотником невідомо, але у 1669 р. він знову ж таки ж згадується як значний військовий товариш цього полку. Чи не він був зафіксований у реєстрі 1649 р. у сотні Демка Прутилчича як Іван Мартинович?

Кулаги: Шляхетний рід Петражицьких у XVII ст. і пізніше зустрічається в Оршанському повіті Мстиславського воєводства. Вже в першій половині XVII ст. у козацькому середовищі були Кулаги канівські і Кулаги переяславські. Не виключено їх спільне коріння[130].

Загальновизнаною є точка зору про те, що козацтво «розвивалось на широкій соціальній базі, яка постійно оновлювалась і динамічно змінювалась»[131]. Значний відсоток, в першу чергу, безземельної шляхти в пошуках свого місця в житті приходив до «козацького хліба». Становлення ж козацької соціальної верстви охоплювало «період з 70-х років XVI до середини XVII ст.[132]. З нашої точки зору, цей період мав два якісно відмінні підперіоди: перший – 70-ті роки XVI ст. – 1625 рік і другий – 1625–1648 рр.

До 1625 р. сталого територіального козацького поділу не було: козаки жили в містах, селах, слободах, хуторах; їх очолювали отамани чи старші отамани (в більших містах). У разі ж формування полку тим чи іншим полковником, вони ставали під його безпосереднє керівництво.

Безумовно, територіальний полковий поділ 1625 р. слід визнати як «ще один крок на шляху становлення органів управління Української держави»[133]. Проте слід звернути увагу на той фактор, що далеко не всі регіони, в яких проживали козаки, були включені до цих полків.

Розглядаючи географічний ареал первісного козакування, звернемо увагу на те, що ще в середині XVI ст. староста черкаський «уходы ... все дает Кыянам, Чернобыльцам, Periковцам, Быховцам, Могилевцам и иным чужегородцам»[134]. Надання таких уходів вихідцям з названих міст свідчить про козаць-

кий характер їхніх промислів. Крім того, маємо і деякі пізніші підтвердження щодо цього регіону. Так, в районі Бихова були відомі козацькі ватажки Яків Осовський, Андрій Рогачовський, Федір Полоус (1590). Згадка про те, що «старый обычай держать ее [військову армату. – *В.К.*] в Корсуни или в Черкассах» засвідчує козацьку першість цих двох міст[135].

Більш широку географію можна побачити на прикладі походження полонених козаків у Москві на початку 1619 р. Так, полк Сагайдачного втратив вихідців із таких населених пунктів: Крилова (2), Корсуня (2), Лубен (1), Канева (3), Переяслава (2), Борисполя (2).

Полк Яцька Люберського відповідно: з Черкас (4), Білої Церкви (4), Пирятина (11), Борисполя (2), Оржищева (Оржиці) (5), Канева (3), Паволоча (2), Коростишева (6), Лубен (3), Басані (2), Волшенки (1), Димаря (9), Фастова (9), Золотоноші (7), Переяслава (7), Многая (1), Ходоркова (2), Києва (3), Богуслава (2), Вишгорода (3), Білогородки (2), Остера (5), Житомира (1), Животова (1), Погребища (1), Горностайполя (1), Лукомля (1), Самогорода (1), Мозиря (5), Баришівки (4), Крилова (2), Гостомеля (2), Березані (1), Шклова (1), Корсуня (2), Бобровиці (1), Вилі (2), Ружина (1), Мотовилівки (1)[136].

Ці дані засвідчуть наявність значного козацького контингенту, крім загальновідомих територій[137], на українсько-білоруському порубіжжі. Дотичним підтвердженням нашої думки є швидке покозачення в районі Мозиря, Турова, Гомеля, Річиці, Лоєва у 1648 р. («все показачились и поклялись друг другу защищаться до последнего»)[138]. Подальші кроки російського царя були направлені на згортання козацького впливу на цей регіон[139].

Гетьманські роди в основному черпались із шляхти.

Гетьманські роди

Лободи – київська шляхта,
Шаули – київська шляхта,
Байбузи – брацлавська шляхта Семен – ротмістр
м. Райгород
194 дими (1629).

Костянтин –174 дими (1629).
Михайло –165 дими (1629).

Кошки-Журавлинські – шляхта,
Сагайдачні-Конашевичі – шляхта,
Голуби – шляхта.

Ситуація змінюється після Куруківської угоди 1625 р., коли козакування із запорізького промислу поступово перетворюється на станову ознаку із чітко окресленою територією. Козаки повинні були залишити свої доми і господарства у панських і духовних маєтностях та перейти до королівщин. Старшині було визначено платню: «Старшому над усім військом – 500 злотих на рік, обозному – 100 злотих, двом осавулам – по 150 злотих, шести полковим осавулам – по 50 злотих, шести полковникам – по 100 злотих, військовому судді – 100 злотих»[140]. Постійні зміни урядовців на цих посадах та нерегулярність виплат свідчать про те, що ці умови не могли стати основою значного збагачення. У нас немає жодного факту, який би засвідчив, що хтось із козацьких старшин значно розбагатів. Так, шляхтича Івана Сулиму бачимо то як служилого дворянина, то як козацького ватажка.

Гетьмани

Сулими – шляхтичі. Підтвердженням шляхетності є і шлюб вдови Івана Сулими з Ворфоломієм Павловським[141].

Дорошенки – шляхта,
Савичі – шляхта,
Кулаги – шляхта.

Шляхта в силу своїх матеріальних можливостей могла отримати більш високу освіту, а, відповідно, і бути носієм та генератором нових ідей та знань. Але і козацтво, виступаючи авангардом боротьби з татарською агресією, авангардом колонізаційного процесу неосвоєних неозорих просторів, нагромаджувало колосальний практичний досвід, в першу чергу, у сфері військовій і господарсько-фермерській. Крім того, і «в науках» зустрічаємо представників козацько-шляхетських родин (так, у Замойській академії навчалися Киселі, Курцевичі-Булиги, які потім, у Гетьманській державі, тримали значні уряди, навіть наказних гетьманів)[142].

Шляхта і козацтво з покоління в покоління передавали нагромаджений попередниками досвід. Але, на відміну від шляхти, яка успішно вростала в суспільні структури Речі Посполитої, козацтво з кожним поколінням ставало все більш антисистемним елементом цієї струтури. Якщо шляхта організаційно об'єднувалась у сеймики, то козацтво продукувало січову організацію і порядки (право і суд) на «волость».

Це, в свою чергу, тягло ці верстви до опозиційності: шляхту – до поміркованої опозиційності щодо сумнівних релігійних перетворень, козацтво – до радикальної опозиційності щодо цих же релігійних змін, але ще до більшого радикалізму – відносно соціальних зазіхань на їхні «права і вольності».

Прагнучи до входження у світову співдружність, частина української шляхти не пішла шляхом взаємного проникнення української і польської культур, а

повністю асимілювалась мовно, релігійно, загалом, духовно. Козацтво ж, у силу своєї етнічно-соціальної специфіки, переймало досвід і знання, інтегруючи їх на користь батьківщині. Саме завдяки цьому козацтво отримало визнання світової громадськості, саме на цьому тримається високий міжнародний авторитет козацтва. Провідна роль у цьому процесі належить, перш за все, покозаченій українській шляхті дохмельницького періоду.

Після придушення повстань, не зважаючи на репресії, козацтво у містах Київського воєводства зміцнює свої позиції, в першу чергу чисельно.

Відсоток козацтва у деяких містах України на початку XVII ст.

Міста	Міщанство	«Непослушні», або козаки	Всього	Відсоток
Канів	160	1346	1506	89,4
Корсунь	200	1300	1500	86,7
Черкаси	150	800	950	84,2
Голтва	30	700	730	95,9
Переяслав	300	700	1000	70,0
Чигирин	50	500	550	90,9
Стеблів	100	400	500	80,0
Богуслав	200	400	600	66,7
Ірклїів	20	300	320	93,8
Біла Церква	300	300	600	50,0
Гельм'язів	40	100	140	71,4
Боровиця	50	100	150	66,7
Кропивна	30	60	90	66,7
Биків	30	25	55	45,5
Триліси	170	30	200	15,0

Зрозуміло, що у Каневі і Корсуні було по декілька козацьких сотень. У період перед визвольною війною одним із центрів козаччини був Стеблів. За Куруківською угодою у реєтровому війську визначалися посади старшого (гетьмана за козацькою термінологією), обозного, військового судді, двох осавулів, шести полковників, шести полкових осавулів[143].

Як зазначає Н.Яковенко: «... уважного аналізу потребує один із найповніших старшинських реєстрів, що зберігся до нашого часу, – перелік осіб, які присягнули в таборі під Боровицею 1638 р.»[144]. Зазначимо, що в названому реєстрі 124 старшини, або 2% всього Війська Запорозького. Нагадаємо його в алфавітному порядку і спробуємо локалізувати (наскільки це можливо) старшину за сотнями у полках.

Старшина за реєстром 1638 р.

Андрієвич Яків	Осавул полковий канівський
Балакиєнко Павлушко	Сотник полку Корсунського
Барабаш Богуш	Сотник у полку Черкаському
Блябля Васько	Отаман у Білоцерківському полку
Богуславський Севастьян	Сотник у полку Черкаському
Болдко Михайло	Отаман у Переяславському полку
Боровицький Трохим	Отаман у Чигиринському полку
Борисенко Яцько	Отаман у Канівському полку
Бояновський (Вояновський) Микола	Сотник полку Корсунського
Боярин Іван Іванович	Сотник канівський
Брасуленко Феська	Отаман у полку Корсунському
Бубнівський Левко	Осавул військовий
Бурлюй Конрад	Отаман медведівський Чигиринського полку

Бут Іван Нестеренко	Осавул полковий корсунський
Бут Ілько	Сотник у Канівському полку
Бут Мисько Хорунжий	Отаман у Переяславському полку
Бут Онисько	Отаман чигиринський
Василенко Семен	Сотник у Чигиринському полку
Ворона Грицько	Сотник лубенський Переяславського полку
Ворона Михайло	Сотник переяславський
Гайдук Васько	Отаман у Чигиринському полку
Гайдученко Павло	Сотник полку Корсунського
Ганус Гаврило	Отаман черкаський
Ганчевич Лесько	Отаман корсунський
Гиря Данило	Сотник у Білоцерківському полку
Гладкий Іван	Отаман переяславський
Глуд Матвій	Отаман у Канівському полку
Голедуха Мисько	Отаман білоцерківський
Голленник Іван	Отаман у Білоцерківському полку
Голубицький Яцько	Отаман у полку Корсунському
Городчаня Данило	Сотник у полку Черкаському
Григорович (Грицькович) Мартин	Сотник у полку Черкаському
Гриськович Олексій	Отаман (стояцький?) у Канівському полку
Грудина Гаврило	Отаман (межиріцький?) у Канівському полку
Грушенко Стецько	Отаман у Білоцерківському полку
Грушович Харлам	Отаман у Канівському полку
Гулька Андрій	Сотник у Канівському полку
Демидович Сасько	Сотник у Корсунському полку

Дзьоболда Оліфер	Отаман у Черкаському полку
Дробищенко Данило	Сотник у Канівському полку
Дукаренко (Бударенко)	Сотник у Канівському полку
Жолудь Федір	Отаман у полку Корсунському
Заєць Онисько	Сотник золотоніський Черкаського полку
Залеський Михайло	Сотник (богушівський?) Переяславського полку
Занькович Кость	Отаман у Чигиринському полку
Зборовський Іван	Отаман кропивнянський Переяславського полку
Золотоніський Ференс	Отаман золотоніський Черкаського полку
Івахненко Мисько	Сотник корсунський
Іванищовський Старий	Отаман Чигиринського полку
Караїмович Ілляш	Осавул військовий
Каша Михайло	Сотник кропивнянський Переяславського полку
Кияниця Яцько	Отаман богушівський Переяславського полку
Клиша Яцько	Сотник 1-ї Білоцерківської сотні
Клиша Тишко	Сотник у Білоцерківському полку
Козарченко Бужан	Отаман у Чигиринському полку
Козаченко Матвій	Сотник стояцький у Канівському полку
Коробченко Мойсей	Осавул полковий Білоцерківський
Костенко Нестор	Отаман у Корсунському полку
Костенко Яків	Сотник у Канівському полку

Кривда Іван	Отаман у Білоцерківському полку
Криштофович Лукаш	Сотник межиріцький у Канівському полку
Кулага Гаврило	Отаман ірклiївський Переяславському полку
Куниченко Сахно	Сотник у Білоцерківському полку
Куриленко Грицько	Отаман 2-ї Білоцерківської сотні
Куцкевич Дорош	Сотник у Чигиринському полку
Лагода Андрій	Сотник 2-ї Канівської сотні
Лагута Андрій	Отаман у Черкаському полку
Лівинський (Ліщанський) Яхно Старий	Отаман у Корсунському полку
Лісовець Остап	Сотник березанський Переяславського полку
Лобаченко Іван	Отаман у полку Черкаському
Лютай Феська	Сотник у Переяславському полку
Лютеренко Яцина	Сотник 2-ї Білоцерківської сотні
Льонецький	Отаман яготинський Переяславського полку
Ляшенко Прокіп	Сотник у Черкаському полку
Мануйлович Михайло	Сотник 1-ї Корсунської сотні
Маркович Петро	Сотник у Канівському полку
Мацькович Василь	Сотник у Чигиринському полку
Медведівський Стасько	Отаман у Чигиринському полку
Мокієвський Левко	Осавул полковий переяславський

Мокієвський Северин	Сотник у Переяславському полку
Москаленко Савка	Сотник у Білоцерківському полку
Москаль Семен	Отаман 2-ї сотні Корсунської
Муха Андрій	Сотник у Чигиринському полку
Невгад з Бережани	Отаман березанський Переяславського полку
Нераденко Харко	Отаман у Білоцерківському полку
Нестеренко Максим	Сотник 2-ї Корсунської сотні
Нужний Грицько	Сотник у Чигиринському полку
Опара Мойсей	Сотник у полку Черкаському
Онощенко Борис	Отаман у Канівському полку
Онуфрійович Тарас	Отаман 2-ї Канівської сотні
Пашкевич (Папкевич) Мисько	Сотник ірклiївський Переяславського полку
Перехриста Дмитро	Сотник у Переяславському полку
Перехриста Яцько	Отаман у Черкаському полку
Петрович (Петровський) Мисько	Отаман у Черкаському полку
Пешта Роман	Осавул полковий чигиринський
Писаренко Данило	Отаман у Білоцерківському полку
Потерацький Михайло (Микола)	Отаман у Чигиринському полку
Половський Матяш	Сотник у Білоцерківському полку
Прокопович Каленик	Осавул полковий черкаський
Пугач (Шугач) Гринець	Отаман у полку Черкаському

Пулвіка (Сульвіка, Шуліка?) Семен	Отаман у полку Черкаському
Путивлець Васько	Отаман у Білоцерківському полку
Савич Ячук	Сотник у Черкаському полку
Саливон Іван	Отаман у Білоцерківському полку
Сверщенко Яцько	Сотник у Білоцерківському полку
Себастьянович Григорій	Сотник черкаський
Скиба Михайло	Отаман у Корсунському полку
Смитка Павло	Сотник у Чигиринському полку
Станкевич Андрій	Отаман у Канівському полку
Тироненко Яцко (Харко)	Отаман у Чигиринському полку
Тичина Гнат	Отаман у Канівському полку
Топиха Богдан	Сотник у Черкаському полку
Трохимович Дмитро	Отаман у Черкаському полку
Униченко Процик	Отаман у Корсунському полку
Хмельницький Богдан	Сотник Чигиринської сотні
Хроленко Гаврило	Сотник у Білоцерківському полку
Череваненко Кузьма	Отаман у Корсунському полку
Шевченко Стефан	Сотник у Білоцерківському полку
Щербиненко Григорій	Отаман канівський
Щигловський Богдан	Сотник Корсунського полку
Яготинський Захар	Сотник яготинський Переяславського полку[148]
Якимович Стефан	Сотник у Чигиринському полку
Якубенко Яцько	Сотник Корсунського полку

Якубович Федір	Сотник у Чигиринському полку
Якубович Федір Вишняк	Сотник у Чигиринському полку
Яненко Михайло	Отаман у Переяславському полку

Крім того, із інших джерел відомі такі старшинські родини Війська Запорозького перед визвольною війною:

Козацько-старшинські родини (початок XVII ст. – 1647 р.)

Рід	*Ім'я представника*	*Час і посада*
Бабиченко	Федір зі Стеблева	(1637)
Балики	Богдан	(1617)
Бачинські	Іван	(1625, 1627)
Білобородьки	Федір	Полковник (1621)
Білоцерковці	Данило	Полковник (1630)
	Василь	(1637)
Биховці	Семен	Полковник (1637)
Бобилі	Тишко	(1619)
Болбаси	Микола	(1625)
Боровицькі	Олександр	Військовий суддя (1635)
Боярини	Іван	(1637)
Буднівські	Левко	Військовий осавул (1637)
Бурчевські	Сава	(1625), військовий писар
Бути	Левко з Канева	(1625, 1630)
Вараковські	Ілля	Сотник (1613)
Вовки	Костянтин з Черкас	(1625), військовий писар (раніше 1727), полковник (1636)

Гайдученки	Іван	(1619)
Гардзеї	Іван	Полковник (1621)
Голуби	Олефір Остапович	Гетьман
Гирі	Іван	
Гордієнки	Яцько	
Горілі	Григорій	(1637) у Черкаському полку
Горушкевичі	Іван	(1625)
Гугняві	Яків	Полковник черкаський (1637)
Гуні	Дмитро	Полковник (1637)
Діденки	Андрій	Полковник (1630)
Довгані	Данило	Полковник (1621)
Жуки	Кіндрат	(1625)
Затиркевичі	Григорій	Військовий осавул (1619)
Заульські	N з Лубен	(1637)
Зборовські	Іван	(1625)
Зишкарі	Іван	Полковник (1621)
Злочовські	Station Станіслав	(1619)
Зосименки	Степан	(1637)
Ільницькі	Ілля	(1619)
Каші	Михайло	Військовий суддя (1634)
Кизими	Богдан	(1621, 1630)
Клиші	Яцько	(1627)
Козки	Герасим	Посол на сейм (1632)
Колесники	Левко	(1630)
Комиші	Андрій	
Конші	Богдан	Полковник (1621)
Костжевські	Станіслав	(1617)
Кудиновські	Андрій	(1625)
Кудрі	Корній	(1637)

Кузьминські	Федір	Посол на сейм (1632)
Кучковичі (Куцкевичі)	Дорош	Посол на сейм (1632), старшина (1637)
Куші	Богдан	Військовий суддя (1637)
Лагоди	Андрій	Сотник, полковник
Ларичі	Кузьма	(1621)
	Іван	(1625)
Летвичі	Павло	(1621)
Лихі	Григорій	Полковник (1637)
Лихополи (чи не Лихопоі?)	Григорій	(1625)
Ловчиковичі	Яків	(1625)
Лучки	Василь	Полковник (1621)
Лютаї	Федір	Військовий осавул (1637)
Лясоди	Андрій	Полковник канівський (1637)
Макаровичі	Іван	
Мамаєвичі	Іван	Військовий осавул (1614), Старшина (1617)
Мануйловичі	Мисько зі Стебльова	(1637)
Міровські	Ян	(1617)
Мітли	Іван	Полковник (1613)
Микитичі	Степан	(1625)
Михайловичі	Ярема	(1621)
	Тиміш	Писар (1637)
Мозиряниці	Яцько	(1627)
Незнанські	Мартин	(1637)
Нестеренки	Максим	Полковник корсунський (1637)
Одинці	Петро	(1625)

Ожеженки	Андрій	(1637)
Осовські	Яків	
Пашини	Богдан	(1625)
Пашковські	Лаврін з Корсуня	Військовий писар (1614, 1619,1624), старшина (1617), посол на сейм (1632)
Пешти	Роман	(1637)
Підгорські	Адам	Полковник (1621)
Пікачевські	Іван	(1625)
Пивоваренки	Михайло	Полковник (1625)
Пирські	Матвій	Полковник (1625)
	N з Лубен	(1637)
Писаренки	Мусій	Полковник (1621)
Пневські	Мартин	(1619)
Поповичі	Роман	(1637)
Прало	Федір з Черкас	(1630)
Преславці	Дмитро	(1619)
Путивельці	Йосип	Полковник (1613), старшина (1621)
Пуховичі	Федір	(1627)
Радкевичі	Іван	
Сакуни	Василь	(1637)
Свиридовичі	Харлик	(1617)
Семаковичі	Сидір	Полковник (1621)
Серафимовичі	Ждан	
Скидани	Карпо	Полковник (1637)
Соколки	Василь з Черкас	
Сомки (?)	Іван з Жовнина	
Сороки	Іван	(1630)
Стрельницькі	Гнат Калинин	Військовий осавул (1641)
Твердевські	N	Писар при гетьмані Кулазі (1632)
Тимофійовичі	Лукаш	Суддя військовий (1635)

Томиленки	Василь	(1637)
Топиги	N	Полковник (1613)
Туровці	Іван з Корсуня	(1627)
Федоровичі	Тиміш	Полковник (1621)
Хомовичі	Григорій	Полковник чигиринський (1637)
Чехути	N з Черкас	
Чечуги	Семен	Полковник (1621)
Яблонські	Station з Білої Церкви	(1637)
Яблунівські	Терешко	Військовий суддя (1637)
Яцини	Григорій	(1630), полковник білоцерківський (1637)

Найбільш вдало відношення цієї частини українського суспільства до поляків характеризує універсал гетьмана Остряниці: «весть, дошедшая до нас из Остра, из дома отца нашего. Её принёс нам родной брат наш, прибывший сюда, в запорожскую Сечь, с вышибленным тирански ляхами глазом. Он с горючими слезами объявил нам и всему войску низовому на раде о бедствии и разорении своём и всего нашего дома. Какой-то Геродовский, квартирующий в Остре, в нынешнюю, истекающую зиму, пред радостными святками рождества Христова, не довольствуясь тем, что доставляли ему и другим постояльцам остерские козаки и мещане, сверх прав и законности, возымел особенную ненависть и злобу к отцу моему, известного по правам благородства козацкого с предков своих, и грозно приказал ему доставлять каждый месяц, не для себя, а для собак, товарищей своих, по три ведра творогу и по ведру масла. Когда же отец

мой не исполнил того, собственно по домашним недостаткам: Геродовский озлобясь на то, в самый праздник рождества Господня исполнил наш дом горем и плачем ибо приказал палачам, своим слугам и товарищам, взять отца моего, семидесятилетнего, седого, старца, и ущемить его шею в частокол церковной ограды, – и был в то время сильный холод с метелью, – и не велел выпустить его из этого нестерпимого и позорного заключения, пока весь народ, бывший в церкви, не посмеялись тому, при всей жалости их. После этого тяжкого и нестерпимого безчестия, сделаного престарелому отцу моему, тот же Геродовский, или лучше Ирод ненависник Христа, спустя дня два или три, ворвался в пьяном виде, в дом отца моего и требовал, чтоб потчивали его венгерским вином. Когда же отец мой не мог исполнить этого требования, так как в Остре не было венгерского вина: то он, на зло, вздумал подчивать отца моего самою крепкою водкою и налил серебряную чарку, почти в кварту мерою велел выпить её престарелому отцу за здравие короля и речи посполитой. Но как отец мой не в силах был сделать этого: то он, будучи пьян, озлился и для окончательного поругания, отрезал у отца цветущую сединами бороду, захватив и тела, а потом тяжёлым, смертоносным чеканом своим, без всякого уважения и жалости, дал ему по плечам и по груди более десяти ударов, от которых отец мой, прожив только шесть дней, переселился из этой жизни в вечную...»[149]. З такими настроями вступила українська православна старшина у 1648 рік.

РОЗДІЛ III.
БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І ЙОГО ОТОЧЕННЯ

1. РОДИНА ГЕТЬМАНА

Козацький виступ 1648 р. очолив Богдан Хмельницький. На початковому етапі гетьману вдалося: а) добитися підтримки січового козацтва; б) опертися на городове козацтво; в) знайти підходи до поступового завоювання на свій бік української православної шляхти; г) не протиставити своїм діям міщанство і селянство.

Який же соціальний досвід роду і свій особистий став у нагоді Хмельницькому? У його родоводі більше загадок і лакун, ніж відповідей. Залишається дискусійним питання походження батька гетьмана Михайла. Ще на початку XX століття кращий знавець архівів з цього питання І.Каманін довів, що Михайло Хмельницький з'явився на Чигиринщині десь у 70–80-х роках XVI ст. і вважав, що родом він був із київської міщанської общини (що ніяк не заперечує його шляхетського походження). В новітній фундаментальній монографії, присвяченій життю і діяльності Богдана Хмельницького, це питання не розглядається, але автори вважають, що він був вихідцем із західноукраїнського регіону[150]. Сучасники ж вважали його

вихідцем із Молдавії. Без якихось нових документальних знахідок дуже важко відповісти на це питання.

Українська історіографія майже ніколи не цікавилась матір'ю Богдана. Брак джерел, здавалося б, назавжди поставив крапку на інформації про цю жінку. Після загибелі чоловіка мати Богдана Хмельницького одружується вдруге з шляхтичем Василем Шишкою-Ставецьким, що свідчить на користь її шляхетного походження[151]. В неї від цього шлюбу був син Григорій.

Григорій Васильович Ставецький з Чигирина одружився у 1647 р. з вдовою козачкою Якушковою Агаповою. Його дружина мала від попереднього шлюбу чотирьох дітей: Івана (бл. 1634–1649–?), Гафію (бл. 1639–1649–?), Оникія (бл. 1641–1649–?), Параску (бл. 1646–1649–?). Як бачимо, вдовою вона стала близько 1646 р. у віці (1634–16=1618) щонайменше 28 років. Її ж другий чоловік повинен був мати такий же вік. Після переходу до Білгорода дружина Григорія Ставецького народжує уже спільну дитину – Федора (бл. 1647–1649–?). У грудні 1649 р. Григорій Ставецький знаходився в Білгороді, і маємо його свідчення про свого батька, тобто другого чоловіка вдови Михайла Хмельницького: «отец де его Потрекеевского повету служит королю жолнерскую службу и ныне жив в литовской стороне»[152].

Зі Ставецькими мали родинні зв'язки Тишкевичі, Проскури, Ковалевські, Васильківські. Дві останні родини взяли активну участь у козацтві. Яна Ковалевського бачимо серед козацьких ватажків ще у 1618 р. у Фастові[153]. Не виключено, що з материнського боку Хмельницьким був свояком перекладач при гетьмані[154], а потім генеральний суддя (? – вересень 1655 – серпень 1658 – ?) Іван Ковалевський. Про Петра Васильківського є згадка у В.Липинського: «У 60-х ро-

ках овруцький і київський полковник на боці Речі Посполитої, власник Каменя, одружений з Софією Ставецькою, залишив численних нащадків, між ними сина Івана, прихильника Дорошенка»[155].

Батька Богдана, Михайла Хмельницького, І.Каманін вважав за походженням з київської міщанської общини (що ніяк не заперечує його шляхетного походження)[156]. М.Максимович називав батьківщиною Михайла містечко Лисянку[157]. У новітній фундаментальній монографії, присвяченій Богдану Хмельницькому, це питання спеціально не розглядається, але автори відстоюють таку точку зору, що Михайло – виходець із західноукраїнського регіону[158]. Зрозуміло, що без притягнення нових джерел (прямих чи дотичних) цю проблему розв'язати неможливо. Щоправда, відомий архівіст та історик І.Каманін поставив під сумнів інформацію про загибель батька Богдана у 1620 р. Опираючись на свідоцтво одного із синодиків, він вважав, що мати гетьмана уже як схимонахиня Марфа (Михайлиха Хмель) померла у 1619 р.[159] А це означає, що чоловіка вона втратила до цього часу. Проте більшість сучасних дослідників цієї версії не приймають. Суперечить цьому і її другий шлюб, в поминальнику вона була б названа Василиха Ставецька. Враховуючи, що вона народила у 1595 р. (Богдана) і близько 1620 р. (Григорія), дату її народження слід віднести десь до 1675–1679 рр.

Подружжя Хмельницьких мало синів Богдана, N (був у 1648 р. полковником сосницьким), можливо, Захарія, доньку N, другу доньку N – за Проскуренком.

N Михайловича Хмельницького слід шукати за реєстром 1649 р. у полковому товаристві чернігівському, оскільки полк Сосницький став сотнею і пізніше увійшов до цього адміністративно-територіального

формування[160]. І, дійсно, у полковому товаристві Чернігівського полку фіксується Юсько Хмельницький. Це, в свою чергу, дає підстави вважати його братом Богдана[161].

N Михайлівна (?–1603–1619–?) була одружена з Семеном Бережецьким, мали синів Прокопа, Григорія. Цікаво, що Семен Бережецький козакував у Кальницькому полку, в Бабинській сотні (1649)[162]. Не виключено, що це батько Прокопа. З жовтня 1648 р. маємо звістку, що в «городе Нежине урядник, козачей атаман, запороского гетмана Хмельницкого племянник, Прокоп Бережицкий»[163]. У подальшому Прокіп Семенович (?–1619–1671–?) – шляхтич з старовинного канівського роду Некрашевичів-Бережецьких був наказним полковником чигиринським і відповідно сотником чигиринським. У реєстрі він названий серед визначного товариства, що не мало урядів[164]. Вперше згадується як наказний полковник чигиринський у березні 1662 р. У наступному році після обрання Петра Дорошенка генеральним осавулом (навесні 1663 р.) змінив його на чигиринському полковництві. В травні 1664 р. був послом Тетері до короля. А при гетьмані Дорошенку знову став полковником чигиринським (?–лютий 1666 – ?). Обраний послом на варшавський сейм (1666). Став генеральним суддею у лютому 1671 р. В 1674 р. від Дорошенка їздив на Січ. У лютому 1676 р. – обозний генеральний. Після капітуляції Дорошенка залишився жити в Чигирині[165].

Мабуть, його донькою була Параскевія Бережецька, у першому шлюбі була за NN Яреманенком (від першого шлюбу мала сина Михайла, вже дорослого у 80-х роках XVII ст.)[166]. А другим шлюбом за Іваном Івановичем Канівцем (?–1630–1693 – раніше 1696), охотницьким полковником у Дорошенка (? – 1669 –

22 лютого 1671 – ?), а потім сотником бубнівським (1680–1693). Після переходу на Лівобережжя Бережецькі осіли в Коропі, с. Землянa на Глухівщині, с. Глазов на Новгород-Сіверщині[167].

N Михайлівна мала з Проскуренком сина Андрія – козака Баклиської сотні (?–1649–?)[168]. Рід Проскуренків мав досить міцні позиції у сотнях Баклиській (Іван, Андрій, Фесько) і Боровицькій (сотник Іван, козак Юсько) Чигиринського полку, у значному військовому товаристві зустрічаємо Яцька Проскурненка. Імовірно, Андрій був сином Яцька або Івана. Не виключено, що козацькій рід Проскуренків є відгалуженням відомого шляхетського роду Проскур-Сущинських. Останні були власниками слободи Ворскла.

Іван Проскура-Сущинський отримав королівський привілей на добра містечка Богачки на р. Полом поблизу Миргорода (занесений до гродських книг 6 червня 1646 р.)[169]. 30 серпня 1649 р. Ян-Казимир за військові заслуги надав титул чашника київського воєводства ротмістру Яну Проскурі-Сущинському[170].

Першою дружиною Богдана стала Гафія Сомко. Народилася вона щонайпізніше 1608 р.; рік одруження – десь близько 1623 р. Відомий дослідник Я.Дашкевич вважає, що вона померла десь між 1645–1647 рр., «ближче до долішньої межі»[171]. Поминальний ряд одного із синодиків роду її рідного брата Якима Сомка такий: Яким, Семен, (Катерина закреслена), Семен, Тетяна, Тетяна, Яків, Прокіп, Самійло, Марія, Палажка, Параска, Тимофій, Данило, Федір, Іоан, Євдокія, Настасія, Василь, Ірина, Параска, Василь. Те, що розшифровка[172] цього ряду дає змогу на місце батька Якима ставити Семена, наштовхує на думку, що Семен Сом – посол до Москви у 20-х роках XVII ст. – і був батьком Якима та Гафії Сомків. Пред-

ставник цієї родини козацький сотник Федько Сом (можливо, батько чи брат Семена) у вересні 1619 р. потрапив до російського полону[173]. Сестра Семена Сома N була заміжня за Калеником N. Мали сина Богдана Калениченка (Калющенка).

Яким Семенович Сомко став сотником, полковником переяславським, а потім гетьманом. Володів с. Дем'янцями 1-ї полкової сотні[174], слободою в містечку Воронкові, наданою в 1655 р. Богданом Хмельницьким[175]. Дружина – Ірина NN[176]. Його доньки і племінниці Б.Хмельницького: Параска Якимівна[177], заміжня за Іваном Дмитровичем Берло, сотником вороньківським (1676–1682), і її сестра N Якимівна – за Данилом NN. Його син Василь Якимович згаданий у листі[178] полковника переяславського Л.Полуботка в 1682 р.

Богдан і Гафія Хмельницькі мали синів Тимоша, Юрія, Григорія. Є свідчення про те, що Григорій помер немовлям, проте невідомо коли. Якщо це сталося до жовтня 1651 р., то сім'я в такому разі мала чотирьох синів. Бо у Корсунь на третє батьківське весілля прибули три сини Богдана.

1) Тиміш Богданович. Історики наводять різні дати народження (1630, 1632, 1635). Я.Дашкевич вважає: «Шлюб Тимоша з Розандою (Роксандою), дочкою молдавського господаря Василя Лупу, мабуть, албанця за національністю, – шлюб, вимушений збройною рукою в Ясах 1652 р., – свідчить про династичні плани цілком переконливо. Далекоглядна політична комбінація цього шлюбу полягає не лише у претендуванні Тимоша на молдавський престол, але і способі поєднання – шляхом посвоячення – з фактичним правителем Литви, литовським великим гетьманом Яну-

шем Радвилою (Радивилом), що 1645 р. одружився із старшою сестрою Розанди Оленою»[179].

2) Юрій Богданович (бл. 1640/1642–1685). Вважається, що народився між 1640 і 1642 рр.

3) N Богданович. До твердження, що про третього «(за джерелом 1651 р.) сина абсолютно нічого не відомо. Треба думати, він помер малолітнім»[180], лише додамо, що з синодиків Хмельницьких відомий лише один малолітній син Григорій.

4) Григорій Богданович – помер немовлям.

Доньок у подружжя було багато.

1) N (бл. 1625–?) за Лук'яном Мовчаном. Подружжя мало сина Федора.

2) Степанида (до 1635–1658–?) була за полковником могилівським Іваном Нечаєм (з 1650 р.).

3) N (?–1634–1649–?) – дружина Павла[181] (очевидно, Безштанька (?–1629–1655–?)).

4) N – у 1654 р. вдова по корсунському сотникові Блиську. В силу того, що Блиська ми не зустрічаємо серед старшини і козаків у реєстрі 1649 р., можливо, він загинув до 1649 р.

Крім того, чотири доньки гетьмана у 1651 р. були ще незаміжні.

5) Олена (до 1641–1660–?). Це її у січні 1656 р. вінчав митрополит Сильвестр Косів з Данилом Виговським, рідним братом генерального писаря Івана. Вони мали синів Юрія і Василя. Після смерті Данила Олена (з 1660 р.) вийшла заміж за майбутнього гетьмана Павла Тетерю. Їх сімейне життя не склалося, і результатом цього було ув'язнення Олени Богданівни. Є дані про її подальший постриг та прийняття уніатства у Вільнюсі. Проте синодики поминають її світським, а не чернечим ім'ям, Олена.

6) N (до 1647–?).

7) Марія (до 1647–1651–?) одружена з канівським старшиною Іваном Андрійовичем Стороженком. Син старшого полковника Війська Запорозького Іван Стороженко перейшов на Лівобережжя і в Прилуцькому полку став сотником ічнянським (? – лютий 1676 – 1687), потім полковником прилуцьким (1687 – лютий 1692 – до липня 1692).

8) Катерина (до 1647–1651–1657–?). Вона доглядала батька під час його хвороби.

Не виключено, що сотничиха корсунська (четверта донька) мала коротке подружнє щастя (1651–1654 рр.), а шлюб з Лук'яном Мовчаном теж стався після 1651 р. У такому випадку кількість доньок зменшується до шести.

Хмельницькі мали 3–4 синів, 6–8 доньок. 9–12 дітей – це є звичайне явище для сім'ї тих часів. Від другої дружини потомства не залишилося.

Третьою дружиною гетьмана стала Ганна з роду Золотаренків. Цікаву інформацію надає Ю.Мицик. За його даними, під час гетьманування Сомка останньому допомагали «сини М.Пушкаря, брат Василь Титаренко, котрий був, до речі, братом мачухи Юрія Хмельницького». Якщо ця інформація достовірна, то нехитрі генеалогічні досліди дають такий результат: Гафія Сомко і Ганна Золотаренко – двоюрідні сестри. Безумовно, це твердження вимагає додаткової перевірки.

Першим чоловіком Ганни був Яким, від нього мала сина Кіндрата. Вдруге вийшла заміж за Мартина, мала сина Данила. Були сини Стефан, що жив у Корсуні, Осип. На час третього шлюбу їй було років 45–48. Дітей від попередніх шлюбів усиновив Богдан Хмельницький, і в подальшому всі вони носили його

прізвище. Без сумніву, цей шлюб сприяв зміцненню його становища серед старожитнього козацтва.

А як же бути з прізвиськом Ганни Золотаренко «Пилипиха»? Логіка підказує, що її другий чоловік Мартин повинен бути Пилипенком. Але де шукати цього Мартина Пилипенка? Безумовно, в реєстрі 1649 р. Тоді він міг бути ще живим. Знаючи, що життя Ганни Золотаренко-Хмельницької найтісніше було пов'язане з Корсунем і Переяславом, особливу увагу звернемо на козацькі компути у цих містах. Довго шукати не довелося, у полковому товаристві Переяславському рід Пилипенків представлений зразу двома козаками – Іваном і Мартином. Не виключено, що той майбутній полковник Пилипець, в якому дослідники вбачають її чоловіка, і є цей переяславський козак.

Її онук, син Кіндрата Якимовича Яків Золотаренко-Хмельницький перейшов на Лівобережжя до міста Прилуки (1686), де очолив місцеву сотню (?–1690–1709), потім став значним військовим товаришем. У 1717 р. взятий до Москви (історик В.Моздалевський вважає, що в справі мазепинців) і там помер бездітним.

У 1787 р. до родовідної книги Київського намісництва був занесений рід Хмельницьких, які вважались на той час нащадками гетьмана. Ось цей родовід. Все ж про основоположника гілки роду Петра ніякої інформації не маємо (очевидно, це нащадки брата Богдана Юська Хмельницького). Повторення ряду імен Юсько-Петро-Іван не виключає, що основоположником роду був Яцько.

Петро мав сина Івана, а той в свою чергу щонайменше двох синів Матвія і Йосипа (Яська). Останній був обозним полковим в 1-му охочекомонному полку (1721–1723), був на Ладозі. Курінний отаман с. Пристроми 1-ї полкової сотні[182] Переяславського полку

(1726). Його син Петро, значний товариш Переяславського полку, а потім отаман полкової артилерії, загинув під Хотином.

Матвій же мав сина Василя і через нього онуків Семена і Дмитра.

Семен – вахмістр Лубенського карабінерного полку, внесений 4 березня 1787 р. до II частини родовідної книги дворянства Київського намісництва, у 1792–1793 рр. опікувався маєтностями Опанаса Гоголя. Зберігся його родовий герб (не Абданк).

Дмитро Васильович (бл. 1777–1811–?) в 1791 р. розпочав службу підканцеляристом, через п'ять років став канцеляристом Переяславського нижнього земського суду, а потім Київської казеної палати. Поступово отримував чини колезького регістратора (1800), губернського секретаря (1804), колезького секретаря (1807)[183]. З 1805 р. працював помічником бухгалтера у Київському приказі «общественного призрения». З дружиною Меланією мав доньку Устину (1806 р. народження) і сина Семена (1809 р. народження).

Після загибелі Петра Йосиповича залишилися сини Іван, Матвій, Мойсей (бл. 1732–?), Василь (бл. 1737–?). Іван Петрович (бл. 1727–1791–?) був сотенним канцеляристом, а потім відомий як поміщик с. Пристроми (1782–1791). Мав синів Івана, Василя, Власа, Федора, Мартина. В архіві вдалося виявити дітей лише Івана Івановича. Інші гілки цього роду ще чекають відкриття. Відомі Пилип, Петро, Георгій, Яків, Павло і Кирило Івановичі. Пилип народився 10 жовтня 1806 р. у с. Пристроми, в 1839 р. відомий як рядовий лейбгвардії Козачого полку, а потім 7-го Чорноморського ескадрону.

На початку XX ст. цей рід представлений Титом Гнатовичем Хмельницьким (1906).

У Переяславському полку маємо ще одну звістку про рід Хмельницьких. Так, у 1779 р. полковий канцелярист Михайло Хмельницький у проханні про надання чину значкового товариша засвідчив: «пращур Иван Драбович был в 1520 гетьманом над всей Малой Россией, по умеровании осталась наследница сестра его родная ... которая вышедши взамуж за гетьмана Богдана Хмельницкого имела с оным сынов прадеда его..., другого Юрия Хмельницкого, с коих Юрий умре, а Яков по умертвии отца своего был полковником Черкасским, а поженясь имел сына Федора, просителя деда и будучи в ... походе под Ляховичами убит, а означеный его дед Федор, оставшийся когда отошла Заднепровская Украина под поляков, тогда оной дед хотя был там, подражавши предкам своим оставя все добра перешёл под державу Российскую и жительствовал полку здешнего сотни Ирклиевской в с. Мельниках, отправлял службу в чине значкового товарища, имел двух сынов отца его Кондрата и дядю Фому, будучи командирован за сотника з двухсотенною командою в ... Крымский поход в оном на Чорной Долине вместе с полковником Переяславским Томарою неприятелем убит, а жена его просителя ... оставшись с малолетними сынами Кондратом и Фомою Хмельницкими вышла замуж за другого мужа сотенного отамана Кропивенского Григория Науменка, по которому ... названы Науменками»[184]. Сам Михайло Кіндратович служив при Золотоніському сотенному правлінні (1768–1773), потім полковим канцеляристом, а з 1780 р. – значковим товаришем. Перевірка цієї версії вимагає додаткових даних.

Не відомо, до якої з гілок належить Дем'ян Хмельницький – студент Києво-Могилянської академії (1727)[185], Іван Хмельницький – хорунжий сотен-

ний (1725), а потім писар сотні кролевецької (1744), Кузьма Хмельницький (у 40-і роки XVIII ст. навчався у Києво-Могилянській академії).

Ще в середині XVIII ст. жили Хмельницькі і в Чигирині. З матеріалів Рум'янцевського опису України довідуємося, що у монастирській церкві в селі Кербутівці був священик Тарас Хмельницький. Мав у господарстві коня, корову і теля. Так, на Лівобережжі у селі Кербутівці священиком був Тарас Хмельницький. «Оной священник уроженец области полской города Чигирина звания козачого», – зафіксували укладачі опису.

Орієнтиром у подальших пошуках дослідників можуть слугувати поминальні ряди роду Хмельницьких, які дозволимо собі навести:

Рід Зіновія Хмельницького: Михайло, Зіновій, Тимофій, черниця Настасія, ієромонах Гедеон, Олена, Степанида.

Рід Богдана Хмельницького: Зіновій, Данило, Михайло, Гедеон, Василь, Марія, Феодосія, Олена, Данило.

Рід Юрія Хмельницького: Зіновій, Тимофій, немовля Григорій.

Рід Настасії Хмельницької: Микифор, Яким, Мартин, Зіновій, черниця Настасія, Осип, Данило, Іван, немовля Семен, Семен, Іван, Василь, Харитон, Олексій, Тимофій, немовля Гафія, Ірина, Віра, Гафія, Семен, Павло, Антоній.

Рід Андрія Хмельницького Чернігівської губернії с. Кербутівки: ієрей Тарас, Гаврило, Федір, Феодосія, Пелагея.

Загадкою досі залишається і петербурзька гілка роду Хмельницьких, яких сучасники вважали нащадками Богдана. Існує версія про те, що це нащадки дітей

Тимоша Хмельницького. Щоб її підтвердити чи заперечити слід докладніше дослідити російські архіви.

I коліно

1. Парфентій Хмельницький – жив у першій половині XVIII ст.

II коліно

2. Григорій Парфентійович – Прокурор Верхнього земського суду Новгородського намісництва, надвірний радник (1787). Мав дім у Новгороді, а в Новгородському повіті сільце Волосове 1

Д: Марфа Давидівна N

3. Іван Парфентійович (січень 1742–2 січня 1794) – відомий правник свого часу, автор перекладів іноземних праць, які під його редакцією витримали не одне перевидання. Обер-секретар Сенату, статський радник. 31 грудня 1786 р. царською грамотою йому було надане спадкове дворянство і герб. Володів с. Сергіївським і Березняками Орієнбаумського повіту (26 чоловічих і 26 жіночих душ кріпаків). Похований в Олександро-Невській лаврі в Петербурзі 1

Д.: Марія Іванівна Леонович (?–13 березня 1821) (українка), донька поручика. Залишилась вдовою з 8 дітьми.

III коліно

4. Іван Григорович...2

– Ольга Григорівна 2

5. Микола Іванович (11 серпня 1789–8 вересня 1845) – губернатор смоленський, губернатор астраханський, дійсний статський радник. Драматург, письменник. Помер неодруженим...3

6. Іван Іванович (25 березня 1794–3 липня 1794) 3

7. N Іванович 3

– Надія Іванівна (?–1 вересня 1848)............................3

Ч.: Дуров, полковник.

– Любов Іванівна (бл. 1783–12 червня 1848) 3
Ч.: Сергій Михайлович Шилов, статський радник..3
– Олександра Іванівна (1786–?)....................................3
– Софія Іванівна (1787–?) 3
– Катерина Іванівна 3
– Віра Іванівна...3

Дослідники вважають, що ця гілка роду Хмельницьких продовження не мала.

Відомий і шваґро Богдана на ім'я Сава. Так, у травні 1651 р. Б.Хмельницький направляє до Стамбула посланців білоцерківського полковника Павла і свого шваґра Саву. Це засвідчує наявність сестри Богдана, одруженої з якимось Савою. Ю.А.Мицик вважає: «Не виключено, що ім'ям Сави (родича гетьмана) названий відомий дипломат повстанців Семен Савич»[186].

Тепер розглянемо військову (тобто генеральну) старшину, яка складала найближче формальне оточення гетьмана. Перший з відомих нам писарів був Іван Томашевич Креховецький з Демкова, при гетьмані ж був «писар покоєвий» Іван Виговський. Демко з Чигирина був першим осавулом, Лисовець з Яготина – другим. Гадаємо, що Остап Лисовець – сотник Переяславського полку у 1638 р. і вказаний осавул, якщо не одна і та ж особа, то родичі. А це засвідчує існування Яготинської сотні уже у 1638 р. Військовим суддею був Бреус з Черкас.

Як бачимо, восени 1649 р. провід війська був повністю в руках представників городового козацтва з корінних полків (Чигиринського, Черкаського, Корсунського, Переяславського). Серед проводирів відсутні репрезентанти північних козацьких полків Білоцерківського і Канівського. Можливо, це пов'язано з настроями у цих полках. Так, полонений у серпні 1648 р. козак білоцерківський Феська П'ятка розповідав, що у

його полку розформовано 18 корогв, які займали угодовську щодо Польщі позицію[187].

Звернемо увагу на складність аналізу персонального складу полковників, які першими очолили козацькі загони у 1648 р. Їх реєстр можна скласти лише частково. Знаємо, що повстанці несли бойові втрати. Лише у битві під Констянтиновом (26–28 липня 1648) загинув полковник Кривошапка, потрапив у полон і був посаджений на кіл полковник (в інших джерелах – сотник) Полуян[188]. Які полки очолювали ці герої невідомо.

Якщо врахувати звістку середини червня 1649 р., що «Хмельницький сменил і продолжает сменять полковников, так как истекает год их...»[189], то стає зрозумілим, що достовірними і вичерпними джерелами про полковництво цього року ми не володіємо. Хоча більшість з них відома за пізнішими діями, але все ж точно локалізувати, хто з них очолював який територіальний полк без залучення нових джерел, важко. На жаль, у нашому розпорядженні немає даних, що «ця заміна відбулась не механічно, а з огляду на лояльність того чи іншого полковника до гетьмана»[190].

Частина із звільнених з урядів полковників перейшли у резерв і склали товариство Війська Запорозького. Вважаємо, що воно (пізніша назва – значне військове товариство) вписане до реєстру Чигиринського полку. Наведемо його повністю: Криса Михайло, Шкоденко Малик, Купченко Павло, Богун Іван, Шам Гришко, Жадан Шахно, Барашко Іван, Бережецький Прокіп, Яненко Павло, Волевач Іван, Проскурненко Яцько, Корицький Гаврило, Заборний Гришай, Богунів Іван, Мостопенко Степан, Федорович Денис, Томашевський-Томченко Андрій, Пушкеля Сацько, Довгий Терешко, Юрченко Михайло, Трушенко Карпо, Богатченко Ілляш, Пилипенко Панко,

Довженко Іван, Бут Костя, Довженко Семен, Коробка Федір, Данилович Михайло, Проскурненко Іван, Якименко Сава, Цицайка Гнат, Стрелец Іван, Вольський Стас, Сенчук Кирило, Іванашченко Іван, Соляник Андрій, Андрієнко Семен, Бут Степан, Волеваченко Антін[191]. Серед них знаходились значні козацькі старшини 1648 р., які після Зборівського договору не займали урядів, але, як побачимо далі, вони були на козацьких посадах як до, так і після Зборова.

Серед найближчих дорадників гетьмана, звичайно, знаходились його родичі і свояки, провідне місце серед яких належить Яненкам, Нечаям, Золотаренкам.

Яненки

Яненків зустрічаємо в старостві Любецькім (очевидно, місцева шляхта). 9 листопада 1649 р. Іван Богуш і його дружина Явдоха Філонівна Яненко продали «по свойству» її Данилу і Філону Яненкам дідизну Осняківщину, вітчизну Богушовщизну[193].

Відомо, що у 1649 р. у Чигирині знаходився чоловік сестри Богдана Хмельницького, його дорадник Павло, а також і зять Павло[194] (якщо джерела не помиляються). У реєстрі цього року в гетьманській столиці є лише чотири Павла, двоє з яких визначні діячі революції: Павло Яненко і Павло Безштанько (наказний полковник чигиринський). Павло Яненко був одружений з N Філонівною з роду Яненків, а Павло Безштанько з N Михайлівною чи N Богданівною Хмельницькою. Рід же Безштаньок у козацькому середовищі мав достатню вагу: у той час у Корсунському полку бачимо Андрія Безштанька (чи не він у 1658 р. – полковник кальницький), у Черкаському – Івашка. Варіант поколінного розпису може бути таким:

I

1. Павло Яненко (?–1629–1679–до 1687). Відомо, що 25 червня 1655 р. Богдан Хмельницький надав Павлу Яненку маєтності покійного Грузевича-Нечая Бугаївку, Берків та за Прип'яттю два села (Масани і Борщівку) з млинами. Універсалом 30 грудня 1687 р. гетьман Іван Мазепа затвердив за Печерським жіночим монастирем ігумені Марії-Магдалени села Бугаївку і Берків, які раніше передала монастирю вдова Павла Яненка. Цей спадок «в Киевском полку на Киевской стороне Днепра над речкою Стугною лежачій, теперь в запустении будучий»[195].

Полковник уманський (1667). Після 1676 р. переїхав до Сосниці з дітьми, пізніше проживав у Нових Млинах.

Д.: (?–1656–1680–?) N Філонівна (черниця Феодосія)[196].

– Олена Яненка (?–до 1671).

Ч.: Григорій Дорофійович Дорошенко, це його перша дружина.

II

2. Іван Павлович (?–1650–1679–?) – полковник чигиринський (1679), наказний гетьман від Юрія Хмельницького...1

Д.: N Петрівна Дорошенко

– Єфросинія Павлівна

Ч.: Петро Дорофійович Дорошенко, гетьман, це його друга дружина.

У тогочасних синодиках[197] зустрічаємо поминальні ряди черниці Печерської Феодосії Філонівни Яненки, у яких поминались:

а) Павло, Іван, черниця Феодосія, Тетяна, Єфросинія, Марія, Олександра, Тетяна, Пелагея, Гафія, Олена;

б) черницю Феодосію, Філона, Тетяну, Павла, Іоана, Єфросинію, Марію, Марію, Олександру, Клима, Пелагею, Гафію, Ганну, Марка, Марію, Ірину, Варвару, Кирила, Василя, Омеляна, Романа, Гафію, Килину, Степаниду, Євгенію, Феодору, Петра, Зіновія, Пелагею, черницю Настасію.

Чи не ця черниця є донькою відомого нам Філона, вдовою Павла. Порівняння ж двох наведених поминальних рядів засвідчує, що продовжувачем роду був Клим (Павлович чи Іванович).

З яненківської рідні знаємо Богушевичів. З останніх походила дружина Адама Киселя Настасія. Ще у 1605 р. любецькі міщани позивали за нанесені їм кривди ротмістра Богушевича[198]. У 1629 р. боярин остерський Іван Богуш продав свою землю Петру Тростяненку[199]. А у 1653 р. король конфіскував маєток Кердани на Київщині у шляхтича Семена Богушевича. З Богушевичами дещо пізніше мали шлюбні зв'язки і Виговські через одруження племінника гетьмана Юрія Костянтиновича з донькою Д.Добровського (по матері Ганною Томашевною Богушевич)[200].

Нечаї

Цей рід відомий як у Мстиславському воєводстві, так і у Барському старостві на Поділлі. Вважається, що батько знаних козацьких полковників – шляхтич Мстиславського воєводства вийшов і осів на Київщині. З цим не зовсім співпадає звістка про те, що Данило Нечай народився у Барі[201].

На Київщині ж перед визвольною війною знаний шляхетний Стефан Нечай володів селом Невмиринці (1629). Брати Данило, Іван, Матвій і Юрій Нечаї

складали досить впливову групу у козацтві. Будучи свояками через шлюб Івана Нечая з донькою гетьмана Хмельницького Степанидою, вони здійснюють повний контроль над козацькими формуваннями Білої Русі.

Лише по смерті Богдана Хмельницького вплив родини Нечаїв було знищено, як і їх самих. Так, у 1660 р. російський цар вказував: «Івашку де Нечая живу быть отнюдь невозможно, потаму что многие черкасы ево не любят и жива ево видеть не хотят...»[202].

Золотаренки

I

1. Микифор (?–1609–1629 – до 1655) – В.Модзалевський вважає, що родом він, можливо, із Корсуня[203].

   Д.: NNN (?–1628–1660[204]–?), жила у Ніжині (?–1655–1660–?).

2. Іоаникій.

II

3. Іван Микифорович (?–1609–1655) – у полковому товаристві Корсунського полку (?–1649–?), полковник Ніжинського полку (?–липень 1652–листопад 1655 –?). Наказний гетьман під час походу на Білорусію. «Золотаренка де козаки не любят», «напився пьянъ, убил до смерти судью войскового Силуяна Мужиловского». Загинув від ран, отриманих під час штурму Старого Бихова...1

4. Василь Микифорович (?–1609–18 вересня 1663). В.Карпов вважає його осавулом під час полковництва брата, що, дійсно, ймовірно[205]. Полковник ніжинський (травень 1655, нак.), полковник ніжинський на місце брата (?–лютий 1656). «Козак его царского пресветлого величества» (1656). Знову полковник ніжинський

(липень 1659–вересень 1663). Страчений у Борзні прибічниками Брюховецького[206]. Його кумом був протопіп козелецький Григорій Васильович 1

Д.: 1) NNN

2) (1660) Тетяна[207] Іванівна Абрамович (?–1643–1671–?), донька полковника чернігівського.

– Ганна Микифорівна (бл. 1607–1667–?) 1

Ч.: 1) Кіндрат NN.

2) Мартин Пилипенко (?–1619–1650), козак переяславський, полковник.

3) Богдан Михайлович Хмельницький, гетьман.

5. Тиміш Оникієнко Золотаренко (?–1624–1656–?) – полковник наказний ніжинський (1654), полковник наказний стародубський (1655, 1656), сотник полку Ніжинського (1656)[208] 2

III

6. Павло (Іванович ?) ....?

7. Остап Васютенко (?–1629–1669–?) – козак сотні Лазаревої Черкаського полку (?–1649–?), кошовий отаман Запорозької Січі (1667), полковник ніжинський (1669) 4

8. Степан Васильович (?–1667–1673–?) 4

– можливо, N Василівна (?–1646–1661–?) 4

Ч.: (1661.05.) Лук'ян NN (Корсунь)

– N Василівна (?–1646–1661–?) 4

Ч.: (1661.05.) Фесько NN (Крамаренко?, Личенко?, Іваненко?, Якименко?), козак корсунський.

– Ганна Василівна (?–1660–1671–?) 4

Таким чином, родина Богдана Хмельницького, його родичі і свояки складали основу керівництва угруповання корінних козацьких полків.

2. КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКІ УГРУПОВАННЯ ПРИ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

Слушною здається думка, що ментальність «старшини віддзеркалювала типові риси ментальності народу, найхарактернішою з-поміж яких виступало абсолютне переважання в її структурі соціальних, групових і приватних інтересів над національними і суспільними»[209].

Загальна кількість старшини (за реєстром 1649 р.)

	1649	*% до загальної кількості козаків*	*1654*
Полковників	16	0,04	
Полкової старшини	бл. 80	0,2	
Сотників (за полками)			
Чигиринський	19–22		
Черкаський	18		
Канівський	16		
Корсунський	18		
Білоцерківський	23–32		15–25
Уманський	14		
Брацлавський	22		
Кальницький	19		
Київський	17		
Переяславський	19		
Кропивненський	14		
Миргородський	16		
Полтавський	19		
Прилуцький	20		
Ніжинський	10		35
Чернігівський	8–10		
Всього сотників:	272–286	0,7	

Таким чином, старшина на вказаних урядах складала менше одного відсотка Війська Запорозького (0,94%)[210]. Відповідно до присяги 8 січня 1654 р., у полку Переяславському заприсягнули обозний, осавул, хорунжий, писар (4 полкові старшини), отаман городовий полкового міста (якого у цей період слід відносити до полкової старшини) і 14 сотників[211]. При умові, що полк складали 19, а не 14 сотень, то із 25 старшин присягнули 21 (тобто 84%). Це було найвище представництво від полків.

Генеральна старшина

Обозні: Чорнота Іван (? – листопад 1649 – 1650 – ?), Волевач Іван Тимофійович (? – листопад 1650 – ?), Коробка Федір (? – 1650 – 1654 – ?), Носач Тимофій (? – жовтень 1655 – ?), Волевач Іван (1655–1656), Носач Тимофій (? – 1656 – листопад 1657 – ?).

Судді: Бреус (Семен?) з Черкас (?–1649–?), Онацький Матіяш (?–1649–1650–?), Зарудний Богданович Самійло (? – листопад 1652 – жовтень 1657 – ?), Лобода Федір (? – січень 1654 – липень 1655 – ?), Климів Яків (? – березень 1654 – ?), Положний Матвій (? – березень 1654 – ?), Семенів Пилип (? – березень 1654– ?), Мужиловський Силуян (?–1655–?), Жданович Антін (? – листопад 1656–1657).

Писарі: Креховецький Іван Томашевич (?–1649), Виговський Іван Остафійович (1649–1657).

Осавули: Лучченко Михайло (?–квітень 1649–1653–?), Демко Михайлів з Чигирина (? – вересень 1649 – серпень 1654 – ?), Лісовець (Остап?) з Яготина (? – 1649 – ?), Джалалій Філон, Гладкий Семен, Лісовський Гаврило, Павло (? – січень 1654 – ?), Григоріїв Осип (? – березень 1654 – ?), Томиленко Василь

(? – листопад – 4 грудня 1654), Дубина Мисько (? – грудень 1654 – ?), Маковецький Гаврило (? – лютий 1656 – ?), Ковалевський Іван (? – вересень 1655 – серпень 1658 – ?).

Хорунжі: Працовкін Опанас (?–1649–?), Бунчужний Васько (? – жовтень 1650).

Бунчужний: Бунчужний Васько (? – жовтень 1649 – ?).

Відношення до поляків найбільш непримиренним було у Брацлавському, Подністрянському, Прилуцькому, Батуринському полках (літо 1649 р.)[212].

Вже на початковому етапі визвольної боротьби у козацько-старшинському середовищі існували відмінності у поглядах як на тактичні, так і на стратегічні цілі. У квітні 1650 р. шляхтич Я.Чернявський свідчив, що «полковники де Матвей Гладкой и Нечай и Кривонос (за В.Голобуцьким син Максима), хотя с Хмельницким ... едят вместе, а мысль не одну имеют, называют Хмельницкого ляхом похлебцею»[213]. У 1651 р. на можливе гетьманство називаються кандидатури Вдовиченка, Бугая, шляхтича Дядюлі. Реально ж опозиціонерами виступають полковник миргородський Гладкий, корсунський Мозира, чернігівський Пободайло (Подобайло). У той час зривається укладення реєстру у Корсунському і Білоцерківському полках. Там вибухає повстання, гине новопоставлений полковник корсунський (мабуть, і частина полкової старшини); полковник білоцерківський Громека гине від своїх же козаків[214]. За кулісами цих подій стоять прибічники колишнього полковника Мозирі. Другий генеральний осавул Лисовець придушує повстання, арештовуючи Мозирю, якого потім за наказом гетьмана страчують 8 січня 1652 р. Є свідчення з лютого

1652 р., що «в северских... козачьих городках... козаки державцов и урядников имают и отводят в Борзну к полковнику Степану Пободайлу, а иных изымав бьют и сажают в воду»[215].

Подобайли (Пободайли)

Наказний полковник чернігівський, чи як він іноді іменувався, старший сотник, Степан Данилович Пободайло загинув у 1655 р. під Старим Биховом[216]. Похований у збудованому на його кошти чернігівському Троїцько-Іллінському монастирі. Мав сина Василя, який став сотником (можливо, чернігівським) і за родовою легендою був дуже бідним. Тому його нащадки отримали прізвище Бідні-Василенки[217]. Василь, в свою чергу, мав синів Якима та Йосипа, які в 1697 р. отримали від полковника чернігівського Лизогуба нерухомість, затверджену у 1712 р. універсалом гетьмана Скоропадського. Козак Волинської сотні Яким Бідний володів дворами у сл. Гутниці. Їхні нащадки Іван (бл. 1737–?), Леонтій (бл. 1750–?), Микита (бл. 1758–?) Степановичі та Каленик Сафонович (бл. 1735–?) проживали у Сосницькому повіті. Виборні козаки Микита і Федір Бідні володіли одним із хуторів поблизу містечка Смілого, «в немъ хозяйских хатъ 5»[218]. Очевидно, братами Степана Пободайла були сотник Мартин, а також Гнат і Хома з товариства полкового чернігівського (1649 р.). На жаль, відносно цих осіб поки що додаткових даних не маємо.

Ще на початковому етапі визвольної війни чотири полковники на чолі з Кривоносом стають в опозицію до гетьмана[219]. Чи не серед них були ті, хто під його керівництвом здійснював операції у липні 1648 р.? Очевидно, Кривонос був наказним гетьманом

над чотирма полками (своїми – тобто Лисянським, Корсунським, Білоцерківським, Уманським)[220]. Виступи Кривоноса і Петра Головацького проти відступу із захоплених західних районів свідчать, що у питанні ведення війни у старшинському середовищі уже в той час були протиріччя. Відносно методів боротьби, знову ж таки, були різні підходи. Так, гетьман заявляв Кривоносу: «...ми не дозволяємо ніякого свавілля чинити, міста палити й руйнувати»[221].

Кривоноси

Шляхтичі Кривоноси – досить відомий рід на Мстиславщині. Вони володіли Бугодищами, Служнею, Кривоносівщиною, Кондратовським. Ці надання отримали ще від князя Мстиславського. У середині XVII ст. відомі дід Стефан та його онуки, брати Микола, Семен, Василь. Вони мали сестер: Полонію за Валюжиничем, Варвару за Яном Бушковським, Катерину за Юхимом Товпигою, Ксенію за Лукашем Бичковськім. Юстина Кривоніс була дружиною Яна Козловського (1663).

Були близькими з Яковом Слюнкою, Олександром Товпигою. Кривоноси і Товпиги володіли Кондратовкою на основі королівських привілеїв їхнім предкам. Нагадаємо, що Товпига був козацьким полковником на початку XVII ст. Не виключено, що шляхтичі Мстиславського повіту Кривоноси належали до старовинних козацьких родів.

Відносно Максима Кривоноса достовірно відомо, що його брат загинув у полум'ї української національної революції. Син Максима невідомого імені був полковником остропільським (початок 1649 р.), сотником паволоцьким (?).

Грицько – козак Жаботинської сотні Чигиринського полку, Васько – Мошенської сотні Черкаського полку зафіксовані у реєстрі[222], але яке їх відношення до Максима Кривоноса, сказати поки що важко.

Разом з Кривоносом одним із перших поруч з Богданом Хмельницьким у нелегкій боротьбі став Матвій Гладкий.

Гладкі

I

1. Матвій (?–1610–1652) – полковник миргородський (? – квітень 1649 – грудень 1650 – ?), (? – вересень 1651 – травень 1652). Розстріляний за наказом Богдана Хмельницького і похований 7 травня 1652[223].

2. Іван – у полковому товаристві Миргородського полку (1649).

II

3. Андрій Гладченко – у полковому товаристві Миргородського полку (1649).

4. Гаврило Гладченко – сотник миргородський (1649).

5. Федір Гладченко – козак сотні Миргородської (1649).

– N.

Ч.: Опанас NN, козак сотні Миргородської Гаврила Гладченка (1649).

6. Григорій Матвійович – полковник наказний (1662), суддя полковий (?–1666–?), полковник миргородський (?–квітень 1669–1670). За царською грамотою володів селами Попівкою Миргородської і Перевіз Шишацької сотень 1

III

7. Максим Григорович – кошовий отаман на Січі. Отримав прізвисько Рак і його нащадки Раковичі проживали на Хорольщині (частина Хорольської, Уста-

вицької і Богацької сотень Миргородського полку, а також Лубенського полку: частина Горошинської, 2-ї Пирятинської, Яблунівської, Лукомської сотень) Полтавської губернії 6
8. Леонтій Григорович 6

Д.: Марія Григорівна N.

IV

5. Петро Леонтійович – козак Миргородської сотні с. Попівка..4
6. Федір Леонтійович – козак 4
7. Григорій Леонтійович..4

V

8. Яків Петрович..5
9. Олександр Петрович..5
10. Михайло Петрович..5
5. Леонтій Григорович.

Д.: Марія Григорівна N.

Від гетьмана Гладкого вели свій родовід і дворяни Гладкі, одна представниця гілки яких Настасія Антонівна Гладка (бл. 1843–?), донька поміщика Таврійської губернії, була одружена з Аполоном Павловичем Значко-Яворським[224].

Разом з Гладким було знищено полковника прилуцького Семена і сотника краснянського. «Котрих полковників і сотників гетьман скарав, тих полків козаки тримають раду... з новим гетьманом. А новий гетьман у них з'явився Вдовиченко (Вдовиченок) – як йому на ім'я і чий він не знає. А стоїть той Вдовиченко з своїм військом за Чигирином, з ним козаків у зборі багато, хочуть воювати з Хмельницьким. І полтавський полковник Пушкаренко теж у того нового гетьмана»[225]. Вдовиченко Яцько зафіксований у сотні

черкаській Лазара Петровича[226], можливо, про нього іде мова як про гетьмана.

Новий наказний миргородський полковник після смерті Гладкого у відповідь на наказ гетьмана з'явитися до Чигирина відповів: «Ти нас по одному і всіх поб'єш! Коли покличеш на раду всіх козаків, тоді й я разом з козаками прийду, а сам оден не поїду!»[227].

Гетьман скликав велику раду у Чигирині, на якій прийняли таке рішення: у зв'язку з тим, що Річ Посполита не затвердила Білоцерківської угоди, це звільняє козаків від прийнятої присяги. І цього разу Хмельницькому вдалося зберегти єдність козацтва.

Богуни

Шляхтичем Богуна вважають дослідники В.Липинський, І.Крип'якевич, В.Голобуцький, Т.Яковлева. У 1618 р. знаємо Федора Богуна – державця Бубнова[228]. Невідомо, чи знаходився Іван у якихось родинних стосунках із Федором Богуном, полковником козацьким, якого у 1648 р. Хмельницький послав з-під Кам'янця-Подільського на прикордоння[229]. На боці гетьмана Петра Дорошенка воював полковник кальницький Василь Богун, а у 1672 р. бачимо якогось Богуна молдавським польним гетьманом.

Іван Богун знаходиться у реєстрі 1649 р. серед товариства Війська Запорозького (пізніше воно зватиметься значне військове товариство), включеному до складу гетьманського, столичного Чигиринського полку. Російський історик Б.Флоря опублікував свідчення про участь Івана Богуна у спільних запорозько-донських акціях проти турок. Вказується і той факт, що він служив на Кодаку[230].

кий, І.Крип'якевич, С.Томашевський, Ю.Мицик, Т.Яковлева, різні – М.Петровський[231].

Вважається, що Богун виступав проти протекції московського царя, оскільки вона несла невільництво і кріпацтво. Не було його і серед тих, хто першим склав присягу. Ще 12 квітня 1654 р. він її не прийняв[232]. Прагнув відвернути Хмельницького від Москви[233]. В результаті конфлікту з Хмельницьким, Богун «выйдя з Монастыр. сбежал от войска, а дружину его Хмельницкий приказал заковать»[234]. Під Берестечком після Філона Джалалії, Адама Хмелецького, Матвія Гладкого він обирається наказним гетьманом.

Ще у січні-лютому 1652 р. Іван Богун на Брацлавщині, а полковник Півторакожуха «за Дніпром» збирали опозиційне козацтво до Білоцерківської угоди[235]. Очолив радикальне крило козацької старшини[236].

Іван Богун мав сина Тимофія, який у грудні 1653 р. під Корибутовом «з сотнею козаків під корогвою» зустрічав свого батька і Бутурліна «за наказом гетьмана»[237]. Але оскільки Тимофій не був сотником корибутівським Прилуцького полку, це означає, що зустрічали їх чигиринці.

Відома гілка роду Івана Богуна, яку започаткував його син, значний військовий товариш (а відповідно, раніше був на полковничому чи сотницькому уряді) Григорій[238]. Син останнього Леонтій став батьком Сави. Дмитра ж Савича Богуна (нар. бл. 1767 р.) у 1787 р. зустрічаємо на службі колезьким регістратором у Новгороді-Сіверському.

Був у козацькому війську і племінник Івана Богуна Кузька, який разом із сотником медведівським потрапив у московський полон навесні 1662 р.[239]. Уже 1649 р. Богуни – досить розгалужений козацький рід:

Федір – козак Крилівської сотні, Степан – Сміловської, Іван – Максимівської, Василь – Голтв'янської Чигиринського полку, Мисько Богунов брат, Процик, Михайло – Черкаської сотні, Драгиля – Черкаського полку, Іван – у полковому товаристві канівському, Федір – козак 1-ї Лисянської сотні, Яків – 2-ї Лисянської Корсунського полку[240].

Всі дослідники сходяться на тому, що Богун очолював радикальне крило козацької старшини, але питання про його соціальну опору вимагає додаткового дослідження.

Козацтво старожитнє вважало, що «мы от старшин своих терпим» і пояснювали своє бачення позиції й устремління старшин: «как де вам было от ляхов тесно, в те поры вы приклонились к государю, а как де за государевою обороною увидели себе простор и многое владения и обогатились, так де хотите самовольными панами быть...»[241].

Старовинних козаків лівобережних очолював полковник Філон Джеджалій. Влітку 1654 р. він заявив Б.Хмельницькому: «Ти, гетьмане, не довго нап'єшся води Дніпрової»[242]. Це засвідчує протиріччя між козацтвом старожитнім і гетьманом.

Джеджалі (Жежеліовські, Жежелі)

Основоположниками роду були Кирило і Марія. Між Кирилом і Філоном у родовому поминальнику 21 чоловіче і 10 жіночих імен[243]. Визначити, скільки це колін, без додаткових матеріалів важко.

V.

6. Федір Федорович (бл. 1720–1795) навчався у Києво-Могилянській академії, потім у переяславському колегіумі, священик Троїцької піщанської церкви 3

I
1. Філон Джеджалій (?–1590–1662–?) – полковник кропивненський, осавул генеральний, наказний гетьман.
II
2. Іван Філонович Джеджалій (?–1640–1692–?) – сотник наказний піщанський (?–1692–?)[244] 1
– Євдокія Філонівна (?–1620–1662–?) 1

Ч.: (1662) Іван Григорович Бурмака, славетний пан[245], Бурмаки сотникували у Смілянській сотні Черкаського полку[246].

– N Філонівна 1

Ч.: Іван Мирович, батько Івана Івановича Мировича, полковника переяславського (1691–1706)[247].

III
Жежеліовські
3. Яків Іванович 2
IV
4. Федір Якович (?–1700–1750) – священик Троїцької піщанської церкви 3

Не можна не погодитися з твердженням, що «українська шляхта в своїй переважній більшості відразу ж і без жадних вагань із зброєю в руках рішуче виступила на захист Речі Посполитої»[248], проте Хмельницькому і його соратникам вдалося її розколоти. Частина шляхти стала на бік повсталих і покозачилась. Н.Яковенко виділяє «більші хвилі покозачення шляхетського елементу: впродовж літа-осені 1648 р., тобто внаслідок перших військових тріумфів Хмельницького, і восени 1649 – на початку 1650 р., після Зборівської угоди»[249]. Для підтвердження цього наведемо таблицю:

Питома вага шляхти
у козацькому війську за реєстром 1649 р.
(за підрахунками В.Липинського)

Полки	*Чисельність*	*Шляхта*	*Відсоток*
Білоцерківський	2990	113	3,78
Брацлавський	2655	134	5,00
Кальницький	2050	79	3,85
Канівський	3167	77	2,40
Київський	2010	110	5,77
Корсунський	3472	102	2,90
Кропивненський	1992	51	2,56
Миргородський	2982	79	2,60
Полтавський	2970	90	3,00
Переяславський	2982	79	2,65
Прилуцький	1996	47	2,35
Уманський	2976	112	3,76
Черкаський	2996	71	2,37
Чернігівський	997	42	4,20
Чигиринський	3222	88	2,70
Загалом:	**40475**	**1324**	**3,30**

Цей відсоток[250] (3,3 %) у Війську Запорозькому зростав. До керованого генеральним писарем Іваном Виговським шляхетсько-козацького угруповання після смерті воєводи київського Адама Киселя потяглись його ліберально-центристсько налаштовані прибічники. Залишають польський табір і деякі служилі шляхтичі з оточення князя Яреми Вишневецького після смерті останнього. Їх приваблювала можливість отримання гетьманських чи полковничих підтверджень на лівобережні маєтності, що надав їм тестаментом князь.

Настаська шляхта, що почергово отримувала привілеї від усіх гетьманів від Хмельницького до Дорошенка, належала до особистого почту гетьмана (шляхта

сіл Лесевич, Ковшовата, Насташки, Скаржівка, Мазепинці та ін.)[251]. Відносно остерської шляхти читаємо: «Все бояре вписались в козацкие реестры. Туда же вписались некоторые шляхтичи, как-то: Васьковичи, Ставицкие, Закревские, Козловские, Шидловские, Заблуцкие и другие». Любецька шляхта представлена у козацтві Тупицями гербу «Любеч» (так, Логвин був у 1718 р. отаманом порицьким). У 1787 р. в дворянську родовідну книгу було занесено 28 представників цього роду (з дружинами і дітьми включно), 33 Тетері, 61 Тарасевич-Величковський, 118 Богушів[252].

«Гуляницький і Хмелецький, наші земляки-шляхтичі, прославлені між повстанцями своїми відважними вчинками, стягнули на себе ненависть гетьмана тим, що більше ніж инші йому суперечили – занадто памятаючи своє походженнє і давніший свій стан. Та Гуляницького на якийсь час покрило від гетьманського гніву манастирське життє; але Хмелецький – занадто певний своєї сили, так що небезпечно було проти нього виступати одверто, – згинув від війта паволоцького, як говорили: людини готової на всякий злочин і намовленої на се убийство»[253].

Про першого лідера шляхетства у козацькому війську відомо небагато. Називали його братанича Стефана Хмелецького, одного з героїв боїв з татарами на польському боці.

Після смерті князя Яреми Вишневецького шляхтичі-службовці частково стали під знамена його сина, а частково подалися на Вишневеччину. Записані за ними тестаментом князя землі могли бути отримані двома шляхами: 1) «вогнем і мечем», знищивши «козацьку ребелію» і утвердившись на Лівобережжі, 2) перейшовши на бік повсталих і отримавши підтвердження на

маєтності від полковників чи гетьманів. Далеко не всі пішли першим шляхом. Так, Павло Апостол-Катаржи («Paulus Apostel Catarreu») «став служити під прапором князя Яреми Вишневецького, від якого він дістав посаду сотника і був нагороджений за вірну службу маєтком Хомутець ... На українську службу перейшов... десь уже в 50-х роках XVII ст. ... Павло Апостол був до кінця вірний князеві Вишневецькому і залишив польську службу лише після смерті свого протектора ... знаходимо і пояснення, чому Апостол опинився в рядах козацького війська: під гетьманську булаву потягло його саме для того, щоби ввійти у володіння маєтками», – писав біограф Апостолів Б.Крупницький[254].

Постійні втрати прибутків, нездатність центрального польського керівництва вирішити «українську» проблему приводили до козацтва незадоволених представників соціальної еліти польської України.

Лише за 1650 р. загальні втрати недоїмок доходів Юрія Немирича склали 933 польських злотих. Так, на Житомирщині у його володіннях за цей рік чисельність підданих скоротилася у чотири рази (містечко Лугин з 169 скоротилося до 46, с. Глуховая – з 25 до 2, с. Лугинка – з 21 до 1, с. Терехи – з 35 до 11, с. Дивлін – з 21 до 2, загалом з 323 до 73)[255].

Деякі риси його світогляду досить вдало ілюструє брошура «Розмова про Московську війну», написана Немиричем ще у 1632 р. Там він, характеризуючи деспотизм московської влади, зазначає: «Одначе проти цієї влади не бунтуються московські можновладці, бо ця повна азійського блиску влада викликає забобонний подив у москалів. Так що всі вони раби, ніколи ще справжньої свободи не зазнали, тепер не знають і знати не бажають»[256]. Зрозуміло, що західо-

зрити його у якихось симпатіях до московської моделі державотворення дуже важко.

Внук судді земського київського, син відомого аріанина Степана Немирича і аріанки Марти Войнаровської, він виховувався в українському протестантському середовищі. Поглибив свої знання і вірування, навчаючись за кордоном разом з Іваном і Степаном Войнаровськими. У 1637 р. одружився з донькою каштеляна люблінського Слупецького і Варвари Лещинської Лизаветою-Ізабелою[257]. Родина Слупецьких належала до кальвіністів.

Немирич – людина західної культури і поглядів, яскравий представник українського шляхетства, який на початку визвольної війни вважав за обов'язок боронити свою вітчизну (Річ Посполиту) від козацтва, а потім хід подій змусив його шукати шляхи порозуміння з тією ж козаччиною, бо прірви між польською шляхтою, польським королем і ним, з одного боку, а з іншого – між ним і козацтвом, були нерівновеликими.

Постійний приплив до козацьких лав православних шляхтичів давав можливість знайти з ними спільну мову з метою тиску на короля і польську шляхту, щоб утворити регіональну шляхетську православну автономну частину Речі Посполитої. Для досягнення цієї мети, здавалося, з'явився шанс. Союзниками шляхти могли стати козаки. Шляхта вважала, що для них достатньо виконання вимог Зборівського договору, а для неї – Великого князівства Руського. Для досягнення цієї мети Немирич готовий був поставити на карту все: свої наймані війська, свої гроші, своє життя.

Потрапили до козацтва і деякі представники відомої місцевої шляхетної родини Аксаків. Так, київський стольник Ян Аксак з братом Гаврилом скаржи-

лись (січень 1651 р.) на свою мачуху, яка, взявши гетьманські універсали і козацьку залогу, захопила всі їхні маєтності на Лівобережжі (містечка Гоголів і Світільнов, села Димарку, Старицю, Богданівку, Красилівку, Бобрик, Рудню, Плоске, Русанівку) і на Правобережжі (містечка Княжичі, Солтанівку, села Забор'є, Данилівку, Солтанівку, Лисівку)[258].

В.Степанков стверджує: «В останні роки гетьманування Б.Хмельницького зміцнилися позиції шляхетського угруповання старшини, яка прагнула захопити ключові позиції в управлінні державою, оволодіти маєтками, відновити панівне становище шляхти і старі форми експлуатації людей. Його лідером був дрібний шляхтич І.Виговський... Завдяки тонкому розуму, обачності, хитрості і запопадливості, спромігся створити в очах гетьмана образ найближчого соратника. Водночас І.Виговський інтригував проти нього, ставши в липні 1651 р., за власною ініціативою, таємним платним агентом Москви, а з вересня цього ж року, задля «ласки короля», почав надавати послуги Варшаві. Вкрай обережно генеральний писар прокладав шлях до булави, в чому дістав підтримку з боку родини, зокрема батька, який намагався переконати російський уряд в тому, що вірнішої йому людини не знайти серед старшини»[259].

Так, козак Київського полку Іван Прокоф'єв свідчив, що Виговський «полковников добрит за то, чтобы его учинили гетманом», але «войском его не хотят, а из войска де не приказано ехать для обиранья гетмана»[260]. Безсумнівно, Виговський і його прибічники розуміли, що загальна козацька рада ніколи не дасть булаву генеральному писарю. Чисельні розкладки на такій раді були б, звичайно, не на користь по-

козаченої шляхти. Єдиним вірним шляхом до влади була старшинська рада, на якій співвідношення сил кардинально змінювалось на користь шляхетства.

В.Смолій і В.Степанков вважають полковників Григорія Гуляницького, Тимофія Носача, Григорія Нагоровського (?) опозиційно настроєними щодо можливості гетьманування Юрія Хмельницького[261].

На чолі старшини городових полків січової орієнтації стояв Мартин Пушкаренко[262].

Пушкаренки

I

1. Іван.

II

2. Мартин Іванович (?–1610 – червень-липень 1658) – полковник полтавський (1649–1658). Його свояк Антін Зотенко, син Яна Зота і Вовди[263] 1

III

3. Стефан – у полковому товаристві полтавському (?–1649–?)..?

4. Кирик Мартинович (? – щонайпізніше 1624 – грудень 1676 –?) – у полковому товаристві полтавському (?–1649–?), полковник полтавський (жовтень-листопад 1658; квітень-липень 1659), отаман городовий полтавський (листопад-грудень 1676), знатний товариш Полтавського полку (грудень 1675)[264]...................................2

Д.: (1673) Явдоха (чи не Григорівна Витязенко?)

5. Марко Мартинович Коломак (?–1676–?) – козак Полтавського полку, їздив до Москви (березень-квітень 1658) як посланець від батька. Полковник полтавський (початок 1659)[265] 2

6. Іван Мартинович Коломак (?–1659–1723 – до 1732) – отаман івашківський (?–1688–?), у 1699 р. жив у Полтаві. Військовий товариш (1702), отаман городовий

полтавський. Мав хутір поблизу с. Івашок 2-ї полкової сотні[266]..2

Д.: (1702) N Романівна Чорна.

IV

7. Гаврило.

8. Павло (?–1647– жовтень 1667–?) – згаданий на уряді полтавському (1667)[267].

V

9. Петро (?–1718–1721) – козак кінний у м. Полтаві.

Д.: Петриха Пушкарка, вдова у м. Полтаві (?–1721–?)[268].

10. Грицько Пушкар (?–1732–1744–?) – правнук Мартина Пушкаря, козак с. Івашки 2-ї полкової сотні (1732), під с. Федорками мав млина (1722)[269].

11. Федір Гавриленко – козак 2-ї полкової сотні (1744) 7

12. Яків – козак полтавський (1732).

13. Василь – козак полтавський (1732).

14. Яків (2-й) – козак полтавський (1732)[270].

«Чернь», тобто некозацькі загони, очолював Іван (Ян) Соколовський. Обіймав він посаду костирського гетьмана (1648–1654–?), яка на першому етапі (1648–1651) була досить відповідальною, проте надалі, безумовно, її вага у державі зменшувалась. Які погляди сповідував Соколовський, на жаль, невідомо. Якихось його значних кроків на політичній сцені джерела теж не зафіксували.

Ще у 1606 р. хтось із Соколовських вводиться у володіння землею у селі Лісовці, заставленою Виговськими[271]. Знаємо поминальний ряд сотника житомирського Килина (Калини) Соколовського (Андрій, Василь, Ганна, Меланія, Марія, Гаврило, Федір, Марія, Михайло, Василь, Ганна)[272]. Очевидно, він був

сином відомого на Житомирщині постійними наїздами на сусідів шляхтича Андрія Соколовського. Та чи мав відношення цей рід до Яна невідомо.

Міщанство і селянство більш значний вплив мало у нових місцевостях, де відбувалося майже поголовне покозачення і утворювались (з часом стане зрозумілий їх короткотерміновий характер) нові полки. **Мозирський полк** відомий у 1648 р. на чолі із місцевим міщанином Іваном Столяром (наказний полковник у 1649 р. Михненко). **Паволоцький полк** на чолі з Іваном Куцевичем-Миньківським, Михайлом Суличичем, Адамом Хмелецьким, Григорієм Зубченком, Михайлом Богаченком. **Чечельницький полк** на чолі із Федором Литкою (вересень 1650), **Шаргородський** – Самійла Караткевича (1654), **Чорнобильський** – Михайла Панкевича (1649), **Річицький** – Покусила (1648), **Торговицький** – Юхима, **Звягельський** – Михайла Тиші, Герасима Яковича Яцкевича[273].

Це ті короткотермінові полки, основну чисельність яких складав некозацький контингент. Докладних джерел, на основі яких можна було б зробити більш глибокі висновки щодо вказаних формувань, у нашому розпорядженні немає.

Відносно ж полків у Білорусі, зазначимо, що «на Білорусі в середині XVII століття провадилася своя визвольна боротьба, при чому вона вперто намагалася набрати самостійних від українського козацького руху форм»[274].

Не слід упускати і того, що частина козаків переходила на бік Речі Посполитої. Так, Семен Забузький (польський варіант Хмельницького) вважав, що серед козацтва було близько тисячі бажаючих перейти на польський бік[275]. Відомі старшини з козацького полку

Яська Ясноборського на боці поляків: ротмістр Радлинський Стефан, поручик Лешницький Юрій (1651)[276]. Дещо пізніше бачимо ротмістра козацького Павла Лешницького (1653). У 1654 р. послом від Радзивила до Б.Хмельницького приїздить Григорій Куницький[277]. 30 грудня 1650 р. король видав дворянину Семену Забузькому лист на збір дружини добровольців під Зборів[278]. Забузький ще перед Хмельниччиною займався козацьким промислом[279].

Таким чином, уже при гетьмані Хмельницькому у козацькому середовищі склалося кілька впливових старшинських угруповань:

– старшина корінних козацьких полків, ядро якої складав клан гетьмана;

– покозачена шляхта, що зайняла старшинські уряди;

– старшини – вихідці із Запорозької Січі.

Хмельницькому вдавалося тримати і направляти ці угруповання для досягнення однієї мети – створення Української держави.

3. ВИГОВСЬКІ ТА ЇХНІ ПРОТИВНИКИ

Як же сталося, що родина Хмельницьких, з авторитетом якої не могла зрівнятися жодна інша з-поміж старшинських родин, втратила владу? Причин цьому декілька і головні серед них:

– значне зміцнення у Війську Запорозькому (і в першу чергу у Чигирині) шляхетського угруповання;

– використання можливостей писаря військового по перегрупуванню і розстановці своїх кадрів протягом хвороби гетьмана;

– Виговському вдалося знайти спільну мову з Іваном Богуном, Філоном Джелалією (на якій основі?);

– єдність клану Хмельницьких була порушена (шлюбом доньки Хмельницького з братом Виговського; в Переяславі блокувалися дії Сомків; на бік Виговських були залучені Золотаренки, Дорошенки).

Не випадково царський представник Василь Кікін був запрошений на обрання гетьмана після смерті Богдана саме осавулом генеральним Іваном Ковалевським, палким прихильником родини Хмельницьких. У джерелах маємо розповідь полковника київського Павла Яненка про Чигиринську раду: «как де гетьмана Богдана Хмельницкого погребли, и у них де полковников и у всех начальных людей рада была»[280]. Як бачимо, відбулась старшинська, а не козацька рада по обранню гетьмана, «а чернь и всё войско Запорожское о том рады и совету не имели и про то не ведали»[281].

Ми підтримуємо висновок про те, що «відбулося... обрання І.Виговського гетьманом за один день, при чому став І.Виговський повним гетьманом з самого дня свого обрання»[282]. В.Смолій і В.Степанков вважають, що «із дотриманням зовнішніх ознак законності, по суті, було здійсненно державний переворот, політичні наслідки якого втягли Українську державу у вир Руїни»[283].

Не зупиняючись докладно на легітимності обрання гетьмана, яка вимагає спеціального дослідження, зазначимо, що це були перші вибори в кардинально інших історичних умовах. Прецедентів під час існування козацької держави ще не було, а тому і спробу передачі гетьманської булави Юрію Хмельницькому після смерті батька, як і обрання Виговського, можна розглядати як державний переворот. Обрання гетьмана як керівника держави, а не козацтва, слід віднести до неврегульованих з точки зору права випадків.

З іншого боку, відсутність консенсусу при обранні нового гетьмана навіть серед старшини не могла не привести до громадянської війни (1657–1687). І чи міг бути досягнутий такий консенсус взагалі? Козацтво вважало, і не безпідставно, що воно винесло на собі головний тягар українсько-польської війни, що воно було ініціатором змін у суспільстві, і, відповідно, вимагало «своєрідну платню за повалення польсько-шляхетського панування в Україні»[284]. Такою платнею могла бути лише влада і, в першу чергу, її системоутворюючий стрижень – гетьманство. Уступати ж владу шляхті, хоч і покозаченій (тим паче, що більшості представників цієї шляхти покозачення вистачило лише на одне покоління), козацтво не збиралось.

На які ж сили мав опору Виговський? Аналіз засвідчує, що головною його метою в царині об'єднання була ставка на створення міцного союзу козацтва, непокозаченої та покозаченої шляхти при верховенстві останньої.

Хто активно був на боці Виговського яскраво засвідчує склад командування експедиційного корпусу проти Пушкаря: колишній полковник брацлавський Іван Богун на чолі козаків-охотників, полковник над іноземними найманцями Іван Сербин, Яцько Черкас, мешканець голтв'янський[285]. Загалом чисельність учасників походу, який розпочався з Гадяча, досягала 1500.

Можемо з упевненістю стверджувати, що на Чигиринській раді обрання Виговського підтримував своїм авторитетом Іван Богун, на боці писаря були і наймані сербські та волоські підрозділи.

Генерального обозного Тимофія Носача з часом замінили братом гетьмана Костянтином Виговським,

Антін Жданович і Самійло Зарудний залишилися суддями генеральними, на короткий час суддею стає і Григорій Лісницький. Проте згодом на цьому уряді бачимо Германа Гапоновича (очевидно, на ньому як отамані городовому чигиринському лежала не остання роль у приведенні до влади Виговського). Старшим підписком, а потім і писарем генеральним при новому гетьмані був Іван Груша, генеральними осавулами – Іван Ковалевський і Мисько Лучченко. Петро Дорошенко змінив на полковництві прилуцькому Яцька Ворончeнка. Та й у самому Чигирині Карпо Трушенко уступив полковничий пернач Грицьку Хомичу.

7 лютого 1658 р. відбулася повторна рада в Переяславі (в більш широкому складі), яка підтвердила обрання гетьмана. Противники Виговського у раді участі не брали, а були там лише «те полковники, которые с Иваном Выговским в одной мысли, а с ними сотников и черни у полковника человек по десяти и меньши»[286]. Переяславським полком у той час, уже після Павла Тетері, керував Іван Колюбака.

Активними прибічниками Виговського були генеральні писар Іван Груша і суддя Самійло Зарудний. У полках – **Кальницькому**: Панченко Федір, Дубенський (Дульський) Федір, сотник тульчинський Іван Хначенко; **Чигиринському**: осавул Одинець Андрій, сотник крилівський Яцько Тараненко, Каплуновський Герасим з братами; **Білоцерківському**: сотник настаський Андрій Рудина, сотник ставищенський Лебашенко (Лабашенко) Семен (Степан), сотник ходорківський Петровський Василь, сотник торчинський Іван Хильченко, Адам-Степан Мазепа (з Білої Церкви); **Канівському**: сотник канівський Андрій Бутенко, сотник Василь Митченко; **Корсунському**: Іван Половченко;

Черкаському: сотник смілянський Михайло Бурмака, Семен (Степан) Деланенко (Дзелеренко); **Переяславському**: писар полковий Василь Войткевич, Яків і Ян Пекулицькі; **Чернігівському**: сотник седнівський Ничипір Григорович; **Ніжинському**: полковник Гуляницький, сотник веркіївський Іван Косинський, Ян і Федір Чекановські (з сотні Дівицької); **Лубенському**: сотники зіньківські Онисько Товстевич і Максим Булига; **Миргородському**: полковник Григорій Лісницький, осавул полковий Іван Зарудний; **Полтавському**: сотник санжарський Григорій Зарудний, сотник богацький Іван Грицута; **Уманському**: сотник бабанський Григорій Білогруд; **сотники**: житомирський Соколовський, коростишевський Іван Богатиренко, Мелешко Тараненко; **Січ**: писар кошовий Крисько Лукашевич, полковник кінний запорозький Кирило Андрієнко.

Старшини Ян Рудницький, Гаврило Лісовець, Дмитро Солонинка, Матіяш Папкевич, Гаврило Поривай, Захар Сурта (чи не син ігумена Спаського Максаківського монастиря (?–1646–1654–?) Іосифа Сурти), Євстафій Фацкієвич, Криштоф Слоневський, Стефан Дереневський, Феодосій Томкевич, Юрій Папара також склали надійну опору гетьману на початковому етапі. На його боці була шляхта Овруцького повіту (ще у 1651 р. повітову корогву очолював місцевий староста полковник Владислав Немирич: ротмістр Криштоф Третяк, поручик Ян Стецький, хорунжий Самуель Стецький. Ротмістром гетьманської надвірної корогви Виговського став Іван Тарнавський.

У березні 1658 р. в залогу проти Пушкаря посилаються Ніжинський, Прилуцький і Переяславський полки[287]. В активних діях проти полтавців не бачимо полку Київського (полковник Павло Яненко, наказний

Василь Дворецький). Весь період гетьманування Виговського утримувався на полковництві лубенському Павло Швець-Омелянович (1657–1659). Активно точилася боротьба за пернач полковника миргородського. Григорій Лісницький призначив наказного полковника Олеся Козла, полчани обрали Степана Довгаля.

Ослабивши опозицію, Виговський в кінці червня 1658 р. заарештував, а потім знищив переяславського полковника Колюбаку, корсунського Аникієва (Оникієнка), 12 сотників. Така ж доля чекала полковників уманського і торчицького, генерального осавула Ковалевського, але вони завчасно втекли.

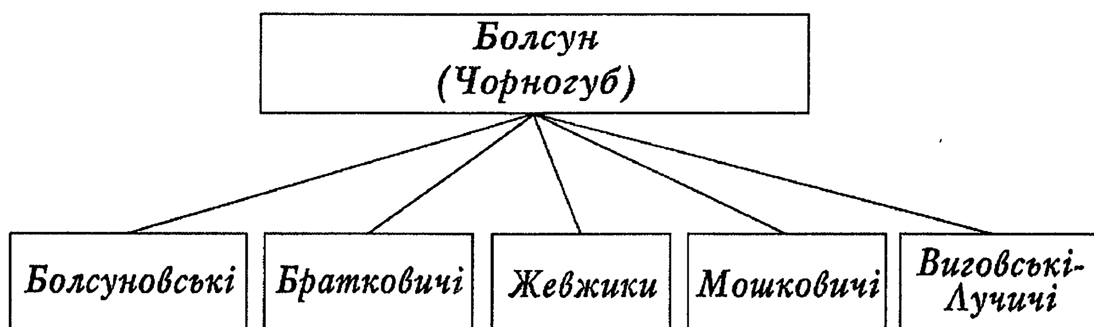
Слушною видається думка про Виговського, «що не варто зображувати його ледь не жертвою дворушництва з боку оточуючих пропольськи настроєних сподвижників І.Груші, П.Тетері, Ю.Немирича, Г.Гуляницького, бо гетьман сам був великим майстром політичної гри, і вже з початку 1658 р.»[288].

Але не слід забувати, що поворот гетьмана від московської орієнтації привів у ряди його прибічників усі українські антимосковські елементи. Так, маємо звістку, що Ярема Петрановський приїхав із Брацлавського полку служити до Виговського лише після того, як останній відстав від Москви[289].

Виговські

Родовід Виговських уже неодноразово ставав об'єктом дослідження[290]. Проте і сьогодні спеціалісти вимушені констатувати, що названа проблема має значну кількість «білих плям». Н.Яковенко[291], характеризуючи бояр-шляхту із Заушшя, показує такі коріння Виговських:

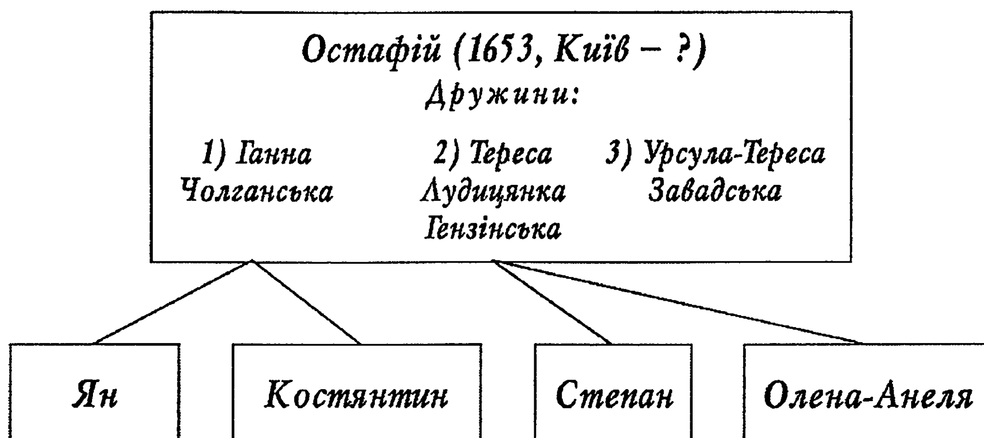

В. Сенютович-Бережний подає наступний родовід [292]:

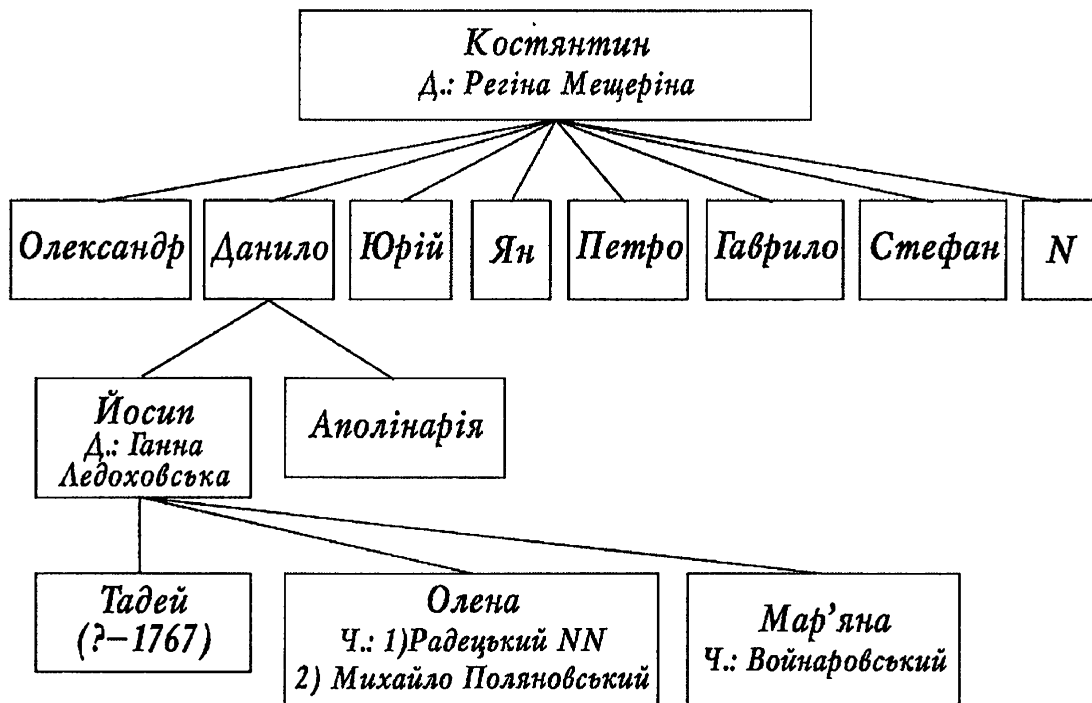
- *Лука*
  - *Гришко*
    - *Іван (Ян)*
  - *Степан*
    - *Гордій*
    - *Іван*
  - *Іван*
    - *Олександр*
  - *Семен*
    - *Гнат*
      - *N (Олександра – ігум.)*
      - *Остап* Д.: Олена Ласко (?–1663)
        - *Іван* Д.: 1) Яблонська 2) Статкевич Олена Богданівна
          - *Остафій* (1653–?)
        - *Данило* Д.: Хмельницька Олена Богданівна
          - *Юрій* (?–1673)
          - *Василь*
        - *Костянтин* Д.: Регіна Мещеріна
        - *N* (?–1657) Ч.: Павло Тетеря
    - *Яцько*
  - *Кирик*

Продовження лінії Остафія Івановича:

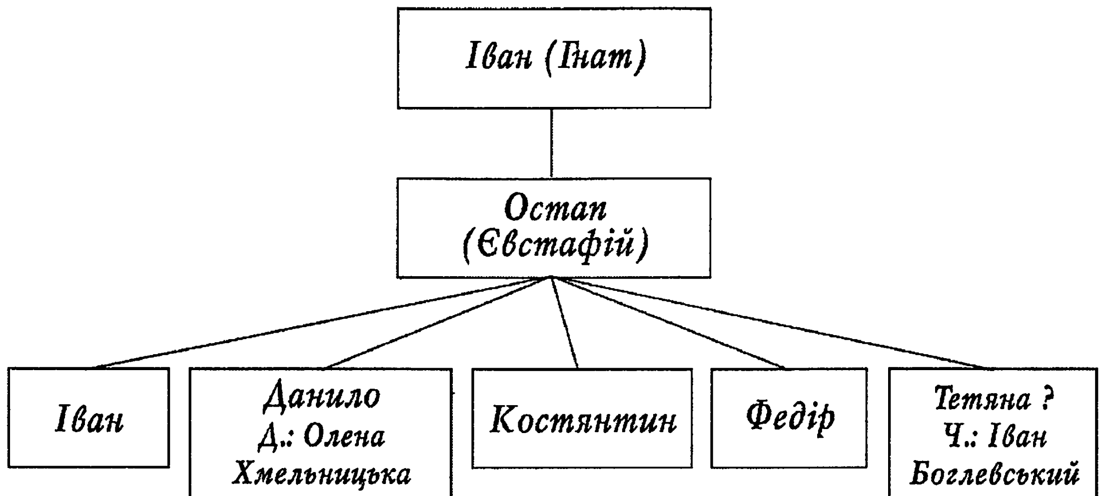
Лінія Костянтина Остаповича (Остафійовича):

Донька Остапа вийшла заміж за Павла Тетерю і померла у 1657 р. у Києві.

Ю.Мицик родовідну подає таким чином[293]:

У 1646 р. зустрічається Ян Боклевський з дружиною Юстинією, яким кн. Михайло Вишневецький надав м. Варву[294].

Н.Яковенко знайшла документальні підтвердження про підписка київського Василя Остафієвича Виговського[295]. Ще В.Липинський вказував, що у Остафія було п'ять синів: Іван, Данило, Костянтин, Федір, Василь.

В одному із синодиків зустрічаємо поминальний ряд роду Івана Виговського: Олена, Данило, Іоан, Олена, Іван[297]. Вважаємо, що Данило – рідний брат гетьмана; один з Іванів – сам гетьман; другий Іван, можливо, Ян Виговський Кривий; дві Олени, можливо, мати гетьманська Олена Ласко, друга дружина гетьмана Олена Статкевич, дружина Данила Олена Хмельницька.

Інший поминальник роду Івана Виговського: Євстафій, Іоан, Олена, Данило, Кіндрат, Тетяна.

Рід ієромонаха Сильвестра Виговського: ієромонах Сильвестр, Стефан, Оксимія, Павло, Пелагея, Феодора, Яків, Олена, Іван, Олена.

В документах зустрічаються: Опанас (1604), Стефанида (1604), Богдан Виговський (1619), Михайло з

дружиною Феодорою (1620), Гнат (1631), Андрій (1631), Марина Андріївна із Самійлом Метельським (1635), Гордій (1631), Дем'ян (1644), Борис Давидович (1633), Іван Гнатович (1633), Федір Гнатович (1636), Самійло (1646), Ларіон (1646)[297].

Рід Григорія Виговського: Іосиф, Григорій, Ірина, Марія, Пелагея, Симеон, Софія, Єремея, Марина, Єфросимія, черниця Афанасія, Катерина.

Рід інокині Марфи Виговської: інокиня Марфа, інок Афанасій, Іосиф, Василиса, Андрій, Семен, Іван, Феодосія, Євдокія, Гафія, Степанида, Іван, Федір, Матвій, Михей, Василь, Євдокія, Гафія, Костянтин, Іван.

Рід Самійла Виговського: Самійло, Георгій, Меланія, Лаврін, Іван, Марія, Христина, Райна, Кирило, Іларіон, Іван, Ганна, Параска, Григорій, Олена, Іван, Олена.

В луцькій братській церкві синодик його роду виглядає дещо інакше: Яків, Олена, Настасія, Маріанна, Олександр, Владислав, Францишик, Михайло, Олена, Георгій, Іван, Федір, Федір, Самійло, Маріанна.

Самійло веде судовий процес з нащадками Філона Виговського (1643)[298]. У 1692 р. Самійла бачимо серед членів Луцького братства. Яків у 1667 р. теж входив до Луцького братства. У Луцьку поминали також рід Лукаша Виговського і його дружини Феодори: Антонія, Кирила, Ганну, Марію, Настасію, Лукаша (?–1644–1670–?), Феодору[299]. Лукаш у 1644 р. відомий як підсудок земський київський, а в 1670 р. був членом Луцького братства.

Наведемо деякі дані щодо історії родини Виговських. У 1583 р. Виговські отримують привілей короля Стефана Баторія на підтвердження «добр»

віковічних і звільнення їх від служб панцерних. У цей час вони вже сварилися за землі і документи[300]. 1612 р. Гнат Виговський робить спробу продати частину Вигова Василю Котичинському за значну суму – 1000 польських злотих, але проти цього активно виступають Федір і Андрій Виговські і не допускають Котичинського вступити у володіння[301].

У 1617 р. Костянтин Виговський віддає Вигов у заставу Петру Кожуховському за 200 польських золотих[302]. В кінці ж XVII ст. бачимо серед власників с. Кожухівки Виговських, Кожуховських, Ходоковських, Васьковських, Пашинських, Угловських, Волковських. 1636 р. Количинський (Котичинський) купує ґрунти над р.Могильною у Лазара Виговського[303].

5 червня 1643 р. Виговські позивали Марію Стефановичеву за маєтності в с. Закремінниця біля Краснополя («Oyczystych y Macierzystych»)[304]. У цей же час Тишкевичі вигнали 8 підданих Виговських з їхніх дворів в с. Путищах[305]. Адам Виговський заявляв свої претензії щодо того, що спадщина після смерті Філона Виговського перейшла до Івана Виговського[306]. В цю суперечку втручався і Самійло Виговський[307]. Пізніше Самійло став полковником биховським і 4 грудня 1659 р. потрапив у полон до московських воєвод у Старому Бихові.

Було два Федори Виговських. Нам достовірно відомі Федір Кир'якович і Федір Гнатович. Гадаємо, що до останнього з них відноситься інформація про те, що Іван Виговський 14 січня 1644 р. зробив вічистий запис Федору Виговському на ґрунти в с. Вигові з островами Старим і Новим[308], йому ж Виговські віддавали в посесію володіння по обох боках р. Могильної.

Весною 1648 р. польський коронний гетьман Микола Потоцький робить запис Федору Виговському на с. Вигов[309]. Про нього пише Сенютович-Бережний: «Хведір Виговський, людина близька гетьманові Іванові. Був він намісником Київського воєводи та членом Київського братства (1631 р.). Знаємо, що у 1656 році їздив у свій маєток на Виговщині. У 1657 р. їздив гетьманським послом до Москви, а, згідно з В.Липинським, бував послом і до Польщі. Його підпис стоїть під Гадяцькою угодою 1659 р. Дістав від поляків надання містечка Стеблів у 1659 р.».

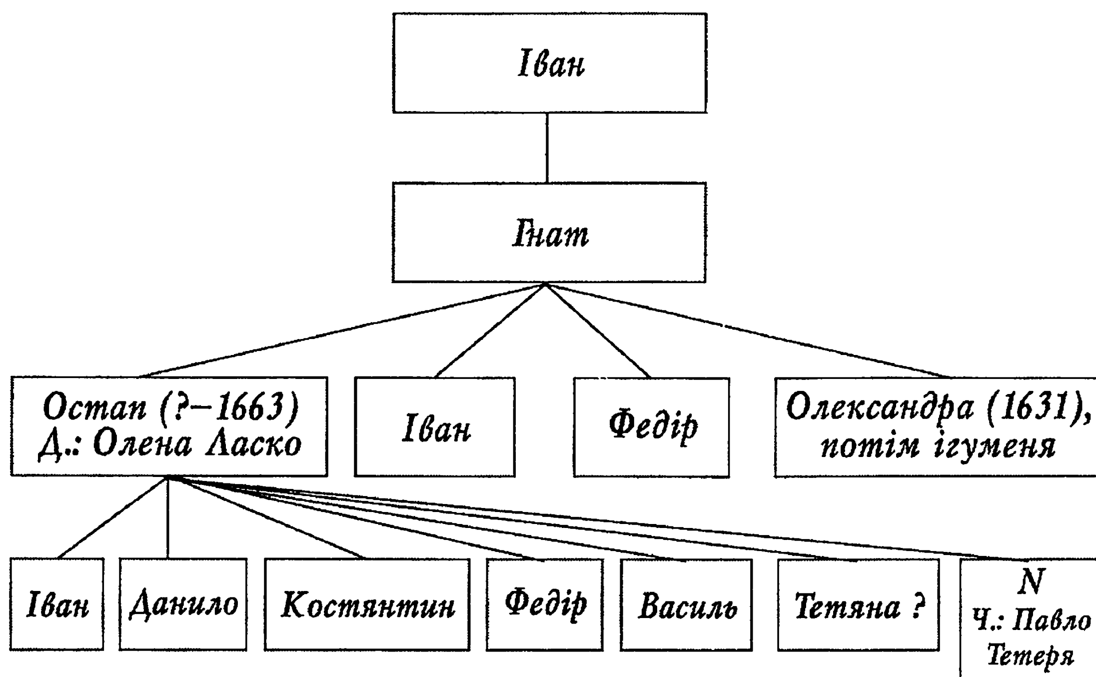
Брати Іван і Данило Федоровичі в 1694 р. позивали свого двоюрідного брата Андрія Петренка Виговського, за те, що «во время бегства их от казаков на Волынь, Андрей Выговский присвоил их земли, скот и пограбил мед и бортей»[310].

Немиричі ґвалтовно напали на ґрунти Виговських в с. Боровичі. Підсудок київський Лукаш Виговський позивався метрополією Київською за наїзди на церковні ґрунти[311], а 14 липня 1644 р. вже він позивав одного з Голубів, власника Нового Брусилова щодо нападу підданих останнього на ґрунти Ставецькі, звані Радомисльські[312].

Полковник Юрій (Георгій) був двоюрідним братом Івана Виговського, він з однієї гілки із Самійлом, сотником, потім полковником биховським (? – 4 грудня 1659). Ю.Мицик називає його двоюрідним братом. Юрій був одружений з Марією Скурат (Скуратівською) (1644)[313].

Родовід Виговських може виглядати так:

Остап, крім сестри, мав ще й хоча б одного брата. І дійсно, в 1633 бачимо Івана Гнатовича[314].

Тепер розглянемо рід Йосипа Виговського, єпископа луцького і острозького, який немов би складається з кількох блоків: Тимофій, Гнат (?–1612–?), Мартин, Богдан (?–1619–?), Кирило, Іван Гнатович, Данило Остапович (?–1654–1659 – до 1661), Костянтин Остапович (?–1617–1654–1660–?), Ірина, Георгій (Юрій Костянтинович (?–1700–?), подільський підчаший), Петронела, біскуп Олександр, єпископ Іосиф (єпископ Луцький в 1703, Олександр Костянтинович, (1649–1730–?), Петро Костянтинович (?–?, Гданськ), Андрій (Петренко Виговський?, ?–1694–?), Гаврило Костянтинович, Катерина, Ганна, Остафій Гнатович (?–1663), Тереса, Олена (Ласка?), Ганна, Іван (гетьман) (?–1664), Катерина, Кіндрат, Феофимія, Петро, Дорота, Софія, Григорій, Адам (?–1643–?), Феофілія, Стефан, Марія, Криштоф (?–1648–?), Петро, Тереса, Марія, Марцин, Ганна, Бальцер, Марія, Олександра,

Микола, Антоній, Михайло, Station Станіслав, Катерина, Марія, Ганна, Тереса.

Як бачимо, Гнату передує лише Тимофій (можливо, його брат), а Кіндрат входить і до поминальника роду Івана Виговського. З іменем Ганна в 1646 р. згадується Виговська по другому чоловіку, першим її чоловіком був Харленський.

Від Юрія Виговського вела родовід гілка:

Юрій Костянтинович – Осип (староста велатицький) – Никодим? Юрій – Іосиф – Василь?

– Іван – Іосиф[315].

Відносно синів Данила генеалоги констатують: «що Юрій загинув молодим під Хотином у 1673 р., а про його брата Василя не залишилося свідчень». Дорофій Виговський подарував київському міському регенту Василю Виговському землі у селах Великий і Малий Вигов.

Відносно дітей Івана Виговського є свідчення, що він мав синів Яна, Василя, Юрія, Іллю, Костянтина і Станіслава і доньку Маріану[316].

У найближчому оточенні Виговських були Скуратівські, Яблонські, Статкевичі, Суходольські, Боглевські, Верещаки, Богушевичі, Ласки, Ольшанські.

Скуратівські (Шкуратівські): Марія веде тяжби за с. Скурати з Стефаном Багриновським (1644)[317]. У повстанських рядах родину представляли Василь, Семен, Андрій, Марко, Іоахим Шкуратівські, їхніми нащадками були Степан (1687) і Петро (1691) (обидва члени Луцького братства), Марко (1681).

Яблоновські: Н.Яковенко відносить Яблоновських до «київської шляхетної дрібноти»[318]. У 1644 р. в с. Куманівка бачимо Софію і її брата Якова Яблоновських[319]. Від шлюбу з Яблоновською відома донька

Івана Виговського Мар'яна. Її чоловік Михайло Гунашевський служив у Генеральній військовій колегії, автор Львівського літопису, протопіп київський, пресвітер кафедральний перемиський (1667–1672).

Статкевичі: Статкевич Богдан – каштелян Новогродский, воєвода мінський був одружений з княжною Соломерецькою, їхній син Михайло був у війську Б.Хмельницького, фундатор Борколабівського монастиря. Король конфіскував його дідизну Погост і Новий двір і передав їх полковнику Криштофу Сапізі. Сестра Михайла Олена «вийде згодом» за Виговського. Їхній двоюрідний брат Юрій з 1655 р. був у козацькому війську. «По смерті великого Гетьмана, на руїну його праці дивлячись, Михайло Статкевич у ченці постригся і в монастирі помер»[320]. Сестра Олени Стеткевич була за Іваном Суходольським, помічником Івана Нечая. Федір Статкевич, каштелян мстиславський, ктитор Межигірського монастиря, в ньому і похований, його рід: Іоан, Олена, Ірина, Ісакій, Олена, Євдокія, Ірина, Марина, Федір, Ірина, Федір, Християна, Ганна, Михайло, Ганна, Микола, Фимінія, Петро, Іаон[321].

Боглевські: Сестра І.Виговського була заміжня за власником Глинська і Княжої Луки Іваном Боглевським. Ю.Мицик з осторогою називає її Тетяною. Він вважає, що вона «померла до 1658 року. Її чоловіка разом із новою дружиною того ж року, в березні, забили повсталі селяни в його ж маєтку»[322].

Верещаки (герба «Лис»?): Прокопа Верещака, одного з найближчих однодумців Киселя в 1650 р. на сеймі у Варшаві, арештовують і заточують до Мальборкської фортеці, в якій він провів майже два роки. Його рідний брат Василь був перекладачем при

козацьких послах (латинь). Другий брат Павло – «дворянин» архімандрита Печерського Іосифа Тризни. В Луцьку поминали у 1686 р. рід Максимиліана Верещака, реєнта земського: Данило, Гафія, Опанас, Тетяна, Прокіп, Іван, Василь, Варвара, Прокіп, Федір, Осип, немовля Катерина, Маркіян, Максиміліан, Олена, Михайло, Катерина, Гаврило. Іван Верещак зустрічається в 1619 р., бачимо в синодику і Прокопа, і Василя.

Після смерті Адама Киселя його оточення, втративши свого проводиря і захисника, переходить до козацтва, підсилюючи шляхетсько-козацьке угруповання Виговського. Серед них були **Богушевичі**. У 1631 р. Федір Богушевич володів с. Кагарлик[323]. У 1653 р. за перехід до козаків король конфіскував маєток Семена Богушевича Кердани на Київщині. Дружина Адама Кисіля була Настасія Богушевич[324]. Двірським Виговського був Степан Богушевич[325].

Ласки, Ольшанські, Васьківські, Закусили, Думінські, Недашковські, Кобилинські, Ущаповські (в 1659 р. на боці козацтва були туровці, що обрали собі за ротмістра (сотника) Яна Ущаповського), **Левковські, Пашинські** активно підтримували Виговських у їхній боротьбі за владу.

Генеральна старшина

Обозні: Носач Тимофій (?–1656–листопад 1657–?), Виговський Костянтин Євстафійович (?–1658–?), Носач Тимофій (?–1658–1663–?).

Судді: Зарудний Богданович Самійло (?–листопад 1652–жовтень 1657–?), Лісницький Григорій (? – жовтень 1657–?), Жданович Антін (?–1656–1657), Гапонович Герман (?–1657–липень 1659–?), Зарудний Богданович Самійло (?–червень 1659–?), Лобода Федір (? – вересень 1658–липень 1659–?), Вольський (?–1660–?).

Писарі: Груша Іван (1657–1659), Фасцієвич Остап (1659).

Осавули: Ковалевський Іван (?–вересень 1655–серпень 1658–?), Лучченко Мисько (?–1657–?), Вовк Федір (?–вересень 1658–листопад–?), Креховецький Іван (?–вересень 1659–?), Ковалевський Іван (? – жовтень 1659–?), Чоботків Онисим (?–жовтень 1659–?).

Бунчужний: Мигай Митка (?–1658–вересень 1659–?).

Осавул військової артилерії: Марків Семен (?–1657–?).

Типовою шляхетською родиною, яка перебувала у лавах прибічників Виговського, були **Пекулицькі**. В одному із синодиків рід Іллі Пекулицького представлений в такій черговості: Ілля, Яків, Тетяна (Іскрицька), Василь (Іскрицький)[326]. Фрагмент розпису роду:

I

1. Ілляш (?–1650–?) – орендар містечка Кищинці від Мартина Калиновського (1646–1648)

II

2. Яків (Якуб) Ілліч – активний прибічник Виговського, козак Переяславського полку (1654). У 1655 р. козаки В.Кулик, В.Сопученко у с.Харківцях продали йому половину ставка. Учасник посольств до Москви (грудень 1654, серпень 1657)[327]. Надав Межигірському монастирю двір свій, куплений у Павла Тетері «жидовский прозываемий Чертковский бывший Богдана Хмельницкого гетьмана»[328], що стояв поміж дворів спаського священика Івана Калетинського і бургомістра Федора Огризка..........1

Д.: 1) (вересень 1652) Євдокія Яреміївна N[329].

2) Єва Тетеря

3. Ян (Ілліч?)..........2

З ними тісно були пов'язані Іскрицькі, розпис роду яких подав В.Модзалевський. Додамо, що Василь Іскрицький мав у Переяславі як «отчизну», так і дідизну[330] (очевидно, по Михайлові Іскрицькому?).

У боротьбі проти пушкарівців і москалів відзначився рід Гуляницьких. Наступ на Гадяч і Лубни очолював Г.Гуляницький (ніжинці і прилучани), очолювані ним Ніжинський, Прилуцький і Чернігівський полки зосередилися у Варві. Там проти них вів дії Г.Ромодановський. На допомогу козакам Виговський направив корпус наказного гетьмана Івана Скоробагатька (підрозділи Переяславського полку (Т.Цецюра), волохів і сербів), яким вдалося локалізувати конфлікт. Гуляницький з Ніжинським і Чернігівським полками переходить до Конотопа і стає героєм Конотопської битви.

Гуляницькі

Село Гуляники в Кременецькому повіті стало батьківщиною багатьох гілок шляхетного роду Гуляницьких, чисельність якого справді вражаюча. Розширюючи свої володіння за рахунок колонізації на схід з Волині вони прямують на Поділля, а пізніше – на Київщину і Чернігівщину. Особливою їхньою увагою користується Корсунь.

У козацькому реєстрі 1649 р. бачимо аж 20 Гуляницьких, 13 з яких – у Корсунському полку. Найбільш відомим із них став полковник корсунський, потім ніжинський Григорій Гуляницький.

У складній генеалогії Гуляницьких дослідникам, гадаємо, допоможе публікація поминального ряду роду Григорія, очевидно, ним внесений до одного з монастирських синодиків. Поминались Іван, Герасим,

Анатолій, Кирило, Ганна, Діонісій, Захарій, Сава, Мартин, Федір, Климент, Данило, Іоан, Марія, Катерина, Євдокія, Іоан, Іоан, Марко, Гафія, Яким, Мартин, Симеон, Гафія, Віра, Ірина, Євдокія, Яків, Феофілакт, Ганна, Василій, Іван, Микифор, Гафія, Гафія, Ірина, Марія, Василій, Марія, Іоан, Димитрій, Гафія, Настасія, Настасія, Євдокія, Давид, Тетяна, Марія, Ганна, Тетяна, Данило, Сава[331].

З синодика бачимо, що основоположником цієї гілки був Іван Гуляницький. У реєстрі 1649 р. зафіксовані у Корсунському полку Мартин, Клим (у полковому товаристві), Данило (в полковому товаристві), Іван (у полковому товаристві), Васько (в полковому товаристві), Іван (в полковому товаристві), Іван, які згадуються у синодику, і Квітка (у керівництві корсунської сотні Гаркуші), Конон, Яцько (Яків) (у керівництві корсунської сотні Гаркуші), Хома (в полковому товаристві), яких у синодику немає.

У Корсуні в той час було два Григорія: наш герой у полку займав шосте місце, тобто був серед полкової старшини, заслужених козаків; другий Григорій був рядовим козаком однієї з корсунських сотень.

Григорій мав двоюрідного брата Федора, був одружений з Ганною Шептицькою. Вони мали синів Андрія та Антонія, доньок, що одружилися з Грабковським і Блажовським. Одну з них зустрічаємо у Києво-Печерському монастирі у 1667 р. разом з черницею Настасією (Ганною Золотаренко) Хмельницькою. Крім того, М.Максимович вважав полковника Івана Гуляницького братом Григорію[332], але це твердження ще вимагає додаткової перевірки.

У нашому розпорядженні є ще один поминальник родини Гуляницьких (корсунських). У поминальному

ряді Діонісія Гуляницького зазначені: Іван, Іван, Гафія, Ганна, Матвій, Василь, Євдокія, Діонісій, Марія, Стефан, Антоній, Михайло, Меланія, Григорій, Даміан, Сава, Соломонида, Горпина, Ірина, Катерина, Гафія, Яків, Мартин, Меланія, Меланія, Марія, Тетяна, Гафія, Килина, Іван, Іван, Іван, Григорій, Євфимія, Софія, Діонісій, Лук'ян, Дмитро, Гафія, Матрона, Феона, Прокопій, Діонісій, Касплій, Василь, Стефан, Матрона, Федір, Григорій, Діонісій, Григорій, Гермоген, Іван, Єфимія, Євдокія, Федір, немовля Марія, Настасія, Мартин, Василь, Семен, Дмитро, Григорій, Дмитро, Федір, Климент, Меланія, Дмитро, Гафія, Іван, Олена, Меланія, Олексій, Февронія, Іван, Іван, Гнат[333].

Відносно походження Гуляницьких дещо додає факт надання у ленне володіння Носівки і Кисилівки під час нобілітації Григорія. У поєднанні із свідченнями про те, що Іван Гуляницький був дідичним старостою носівським, можемо стверджувати, що ця гілка Гуляницьких мала пряме відношення до Носівки і Корсуня. Стають зрозумілішими і причини призначення Гуляницьких на ніжинське полковництво.

Ще один поминальний ряд Івана Гуляницького, старости лисянського: Дем'ян, Марія, Магдалена, Іван, немовля Федір, Євдокія, Настасія, Софія, Катерина, немовля Йосип, Петро, Терентій, Катерина, Катерина, Василь; тоді ще живі: Іван, Яків, Маріанна, Микола, Євдокія[334].

На Правобережжі в Корсуні ще в 1689 р. бачимо козака Клима Денисенка Гуляницького, який надав місцевій Пречистенській Богородичній церкві львівську Євангелію 1644 р. Нащадки когось із Гуляницьких переходять на Лівобережжя, у XVIII ст.

зустрічаємо їх серед козацько-старшинських, у XIX ст. – серед священицьких родин Полтавщини.

Зрозуміло, що написання наукової біографії одного з героїв українських визвольних змагань XVII ст. Григорія Гуляницького ще попереду[335]. Ці ж матеріали – одна із цеглинок цієї копіткої роботи.

Про результати Конотопської битви І.Виговський сповіщав канцлера: «с помощью Божиею, при Татарских войсках, мы славно поразили изнурённые силы козацкие; и если Москва ещё раз понесёт поражение, подобное Конотопскому, то сама прибегнет к миру»[336].

Іван Богун відмовився підписати Гадяцьку угоду, разом з Іваном Сірком організував повстання проти Виговського. Не підтримав угоди й Остафій Гоголь. Антивиговці «постановили всіх фаворитів королівських, почавши від самого пана гетьмана, впень вистинати з жонами і дочками, на що присягли страшною клятвою у великій таємниці»[337]. Юрій Хмельницький став тим знаменом, навколо якого згуртувалися і Сірко, і Богун. Під час повстання переяславці на чолі з полковником Цецюрою «кілька сот піхоти пана Виговського, котра там знаходилась, вистинав, усіх тих, хто належав до партії Й.К.В.»[338], Іван Груша свідчив, що «з його власного полку 12 хоругов було повністю знищено»[339]. У полоні Юрія Хмельницького залишилися дружини Виговського і Груші, екс-гетьман же тримав під арештом батька осавула Ковалевського і ще кількох знатних козаків протилежного табору.

Дещо пізніше Виговський свідчив: «судья войска, состоящего со мною в службе его королевской милости и Республики, пан Вольский, которого, как испытанного в делах воина и недавно с Заднепровского

погрома моих хоругвий, из оков на свободу вышедшего и ко мне прибившегося»[340].

Безпалі

Одним із зберігачів спільноти городових і запорозьких козаків виступав старшина Уманського полку Іван Безпалий. Він заявляв: «Між нами, військом кошовим і городовим, такої міжусобної брані не бувало, тільки брат за брата, а товариш за товариша вірно й любовно усі єсьмо вкупі жили»[341]. Джерела свідчать про Безпалого: «тот де уманский полковник, от нево ... отложась, ездил к государю к Москве, и государь де с ним с Москвы послал на нево, писаря, ратных людей, и тот уманский полковник, пришёл с Москвы, взял черкаских три города, которые отложились с ним, писарем от великого государя и многих де черкас в тех городах порубили»[342]. У лютому 1659 р. Безпалий уже знаходився у Ромнах.

Нащадки Івана Безпалого наприкінці XVIII ст. внесли до родовідної книги Новгород-Сіверського намісництва розпис свого роду, за яким Іван мав сина Дем'яна, цей, в свою чергу – сина Прокопа. 70-річний Іван Прокопович (1787), одружений з міщанкою Килиною NN, проживав у Кролевці. Чина не мав і за старістю уже не служив. Подружжя мало дітей: Карпа (25 років), Якова (20 років), Ірину (19 років), Миколу (18 років), Марфу (16 років), Захара (12 років)[343].

Проти Виговського виступили полки Переяславський (Т.Цецюра), Ніжинський (В.Золотаренко), Чернігівський, частина Корсунського, Січ, Іван Богун. На Лівобережжі наказним гетьманом став Яким Сомко. Гетьманом проголошено Юрія Хмельницького.

На раді в Германівці 1659 р. вбито прибічників Виговського Сулиму і Верещака, а сам гетьман під особистою охороною вимушений був відійти до Бару і отримати від короля універсал на Київське воєводство.

Виговський так підсумував свою роль у козацькому світі: «... казаки, по воле Божией и по моим отважным стараниям для короля и отечества, значительно ослаблены в силах, и пылают ветеніанской ненавистью, питаемою более 10 лет к шляхте, ровно как и ко мне, который уничтожал кровавые войны между короною и ими». І продовжував: «Я ни письменно не сношусь с этими мужиками, и к себе не примаю их, возненавидев их за благодарность за мои старания о благе их»[344].

Хмельницький Юрій

Бік Юрія Хмельницького активно тримали Тиміш Носач (став обозним генеральним), Павло Тетеря (став писарем генеральним), Михайло, Павло, Семен, Олександр Зеленські (Брацлавський полк), Петро Дорошенко (Чигиринський полк), Михайло Ханенко (Уманський полк), Іван Кравченко (Бовдинович) (Білоцерківський полк), Карпенко Сидір (Переяславський полк), Гоголь Остафій (Кальницький полк), Іван Хмельницький, Василь і Андрій Глосинські, Остафій Гвовський, Іван Федорович Яцковський-Куницький (Кальницький полк), Остафій Новаковський, Хома і Яків Войцеховичі, Михайло Каленкович, Михайло Попадайло, Самуїл Пукержицький, Максим Сильницький, Іван Лабушний, Степан Холминський, Ярема Урошевич з синами (Кальницький полк), Степан Подуцький, Севериненко-Косця, Захар і Христофор

Петровичі (Канівський полк), сотник Василь Лихий. Як бачимо, Юрія Хмельницького найбільш активно підтримали західні полки, в першу чергу, Кальницький, Брацлавський, Уманський і Білоцерківський.

9 грудня 1660 р. у Корсуні на козацькій раді у присутності королівського комісара воєводи чернігівського Станіслава Беневського був обраний Юрій Хмельницький, хоча спочатку «большая часть немедленно явно отвергла Хмельницкого», тим паче, що той дійсно страждав «падучей болезнью и грыжей»[345]. Йому докоряли: «чрез тебя одного возмутился и Сирко, и Апостол, и Тетеря, и ещё прежде них Пушкарь, но ваша милость послал Брюховецкого с частью сокровищ к царю; и что Самченко, твой родной дядя (по матери), по твоему наущению поднял бунт в Переяславе»[346]. С.Беневський «предложил ему избрать себе в помощники Тетерю, как раз ради недуга, так и для советов, возведя его в звание писаря, что этим самым он приобретёт себе доверенность и короля, Его милости, и Республики. Особенно когда отнимешь сан писаря у Семёна, который весь принадлежит царю и поставлен царём»[347].

21 грудня на чорній раді була переобрана генеральна старшина: обозним став Носач, замість Голуховського писарем обрали Тетерю, причому останній заявив: «если бы в войске Запорожском последовала какая-нибудь перемена, и обнаружилось недоброжелательство к природному повелителю, в таком случае я не хочу знать не только печати, но и Украины»[348].

Козаки направили до короля посольство (С.Голуховський, Степан Пітух, Іван Креховецький, Олександр Скородкевич). Відносно Голуховського короля просили: «ущедрить его особенно своей

благосклонностию, для того, чтобы он, забывши благодияние, оказанные ему царём Московским, желал единственно милости вашей королевской милости, природного своего повелителя, и не умыслил чинить каких-нибудь козней»[349].

На цьому етапі з Ю.Хмельницьким активно співпрацюють Гоголь, Ханенко, Зеленський, Дорошенко, Кравченко, канівчанин Степан Трошенко, корсунець Яків Клеченко і черкасець Андрій Одинець. Серед його прибічників бачимо й Івана Богуна, Григорія Лісницького, Михайла Суличича, Михайла Махаринського, Нестора Кононовича. При цьому особливу увагу було звернено на релігійну чистоту командного корпусу.

«В Переяславе на раде, как обран Юраско Хмельницкой, в новых статьях, сверх прежних его, Богдановых, настановленных статей, в 8-й статье написано: «В Войску Запорожском всяким начальным людям, кроме православных християн, иных некоторых вер людей впредь не быть для всякой ссоры и прелести, а и новокрещённым иноземцам в начальных людях не быть же, потому что от иноземцов, от новокрещённых многая в войске смута и междуусобие зачинаетца» і «гетман и полковники и вся старшина и чернь на раде, выслушав сю статью, приговорили быть сей статье так, как написано»[350].

Наприкінці 1659 р. найбільшим впливом на Ю.Хмельницького користувався Іван Ковалевський, осавул генеральний. Він разом із Захаром Шийкевичем умовляв, щоб гетьман Переяславських статей не приймав[351]. Про подальшу долю Ковалевського знаємо лише, що він уже влітку 1660 р. був хворий і лікувався в «Печерському монастирі».

Активно підтримували Юрія і якісь його родичі Бережецькі. Крім Прокопа, козацьким полковником був Федір Бережецький (можливо, наказний чигиринський). Поруч завжди був «наш писар», шляхетний Василь Глосинський[352].

Генеральна старшина

Обозні: Носач Тимофій (?–1658–1663–?).

Судді: Кравченко (Правденко) Іван (? – жовтень 1659 – ?), Безпалий Іван (? – жовтень 1659 –1660 – ?), Лісницький Григорій (? – травень 1661 – червень – ?), Радкевич Михайло (? – червень 1662– ?), Гуляницький Тимофій (?–1662–?).

Писарі: Голуховський Семен Остапович (1659 – 21 грудня 1660), Тетеря Павло (21 грудня 1660 – ?), Глосинський Василь (? – грудень 1661–?).

Осавули: Ковалевський Іван (? – жовтень 1659 – ?), Чоботків Онисим (? – жовтень 1659 – ?), Дем'янів Василь.

Продовжуючи курс опори на власні сили, Ю.Хмельницький у лютому 1660 р. відмовив у прокормі німецькій чигиринській залозі (500 чоловік). Його представник заявив найманцям: «и без них ему гетьману много кручины». На що «немчин де тому черкашенину за то отсёк топорком голову»[353].

Юрій хотів стратити свого прибічника Михайла Ханенка «за то, что писал к нему Михайлу изменник Ивашка Выговской, чтоб жену его Ивашкину он Михайла к нему выпроводил, и Михайла – де Ханенка против тово к нему Ивашку писал и хотел жену ему выкрасть и отослать к нему Ивашку, и там-де листом лазутчика поймали и привели к гетьману. И гетьман-де перет полковниками и передо всею старшиною, на

улику ему Михайлу, те листы чьли; и он-де Михайла против тех листов не запирался, и говорил он Михайла: как-де хотел собрався он Ивашка приходить под Умань, и я-де утешая его писал к нему для того, чтоб не приходил под Умань, покаместо великого государя люди будут»[354]. За це Хмельницький прикував Ханенка до гармати.

Маємо і пізнішу звістку про ці події: «Цецюра говорил: как-де был прикован у пушки Уманский полковник Михайла Ханенка, и гетьман-де ево Михайла имал к себе, говорил с ним один на один, выслав всех; а что-де с ним говорил, тово-де он не ведает. И то-де Цецюра ставит в оман, будто-де он Михайла у пушки был прикован за вину; только-де гетьман и до тово на нево Михайла был сердит за то, что он Михайла присылал ко мне в Киев татарских языков без ево ведома», – зазначав російський воєвода у Києві В.Б.Шереметьєв[355].

На Лівобережжі у підтримку Юрія Хмельницького активно діяли полковник полтавський Федір Жученко, козаки якого постійно «промишляли» на Охтирщині, у Груні знаходився полковник Яцько Черкес, полковник Бердник з татарами – у Зінькові. Координацію дій здійснював наказний гетьман (? – березень 1661 – ?) Петро Дорошенко.

Ще у серпні 1661 р. до Варшави було направлене посольство на чолі з М.Ханенком. Козаки розповідали, що хан «около Умани, Корсуня, Белой Церкви, Чигирина производит несносные опустошения» і писали: «вдесятый раз покорно просим о скорой помощи»[356]. Було послано депутацію (Федір Коробка, Остап Фасцескевич) до Вільно, позаяк «орда совершенно опустошила Украину»[357]. Невдача політики Юрія

Хмельницького була очевидною. На 17 вересня 1661 р. було призначено об'єднання козацьких і татарських сил під Ставищами. Хмельницький свідчив: «мы с некоторыми из старшин были под Ставищами у его милости хана, и определили то, что касалось до дальнейших действий с неприятелем, распространяющимися в Заднепровье, потому что, по средстом этого и нашего присутствия, мы двинули с места его милость, хана, и облегчили тяжесть бедных людей, которые претерпевали большие обиды с утратою хлеба и всякого имущества»[358].

Проти Слободищенського трактату з поляками виступив Іван Богун. У 1662 р. його заарештовують і відправляють до Мальборгської фортеці.

Всю інформацію з Чигирина проросійська партія в Україні отримувала від місцевого священика Василя Прокоповича Бабського і направляла її до Москви із засторогою, «чтоб с Посольского приказу не разнеслось». Василь Бабський уже як протопіп козелецький у 1662 р. брав участь в Козелецькій раді, на якій гетьманом був обраний Яким Сомко[359]. Залишався він ним і в 1664 р., а його син Петро став священиком Вознесенської церкви в Козельці.

Іншим інформатором був Семен Голуховський, писар військовий: «...обо всех делах... писав в Переяслав к гетьману к Якиму Самку и в Киев. И проведав де то Юрась, за то ево Семена хотел расстрелять»[360]. Семен, «покинув жену свою и детей», залишив 29 липня Чигирин і 6 серпня 1661 р. прийшов до Якима Сомка у Переяслав.

Від Юрія Хмельницького відверталися як прибічники самостійності України, так і промосковськи орієнтована частина старшини. Гетьманство Юрія

Хмельницького і його кадрова політика може характеризуватися як невдала спроба повернення до політики консолідації усіх угруповань Гетьманщини, здійснюваної Богданом Хмельницьким. Але, по-перше, маховик ворожнечі був запущений і громадянська війна набирала сили, по-друге, фігура Юрася, виконавши на початковому етапі роль прапора для консолідації, в подальшому не змогла і не могла стати в рівень з таким велетнем української історії, яким був його батько.

Спробу виправити стан речей і взяти владу до рук робить дядько Юрія, лівобережний полковник переяславський Яким Сомко. Цей виступ слід кваліфікувати як внутрішню боротьбу всередині родинного «клану» Хмельницьких, як виступ промосковськи орієнтованої частини старшини корінних козацьких полків (Переяславського).

Сомки

I

1. Семен Сом

– N Сом.

Ч.: Каленик N, у них син Богдан Калениченко (Калющенко)[361].

II

2. Яким Семенович (?–1630–1662) – сотник переяславський, полковник наказний Переяславський, полковник Переяславський, гетьман наказний.

Д.: Ірина NN[362].

– Гафія (Ганна) Семенівна.

Ч.: Богдан Михайлович Хмельницький, гетьман

III

– Параска Якимівна[363].

Ч.: Іван Берло, сотник вороньківський (?–1678–?)

– N Якимівна.

Ч.: Данило NN.

Військовим писарем у Я.Сомка став Хома Павлович Тризна, суддями – Іван Дяченко і Семен Остапович Голуховський. Дещо пізніше суддею став Сенька Гладкий, обозним Дмитро Святуха, писарем судовим – Богдан Тимошевич.

З метою зміцнення своїх позицій в Чигиринському полку Сомко створює з окраїнних сотень цього та сотень інших лівобережних полків Кременчуцький полк. До нього переходять і деякі старшини з вірних Хмельницькому підрозділів. Так, під час наступу на Переяслав полку Федора Сулими до сомківців «прибежал ис полку ево в Переяславль переяславський козак Івашко Романенко» і проінформував їх про сулимівські наміри[364].

У спілці з московськими військами Сомко вів активні бойові дії проти хмельниченків. Особливі бої розгорнулися на січовому напрямку. В результаті йому і військам Ромадановського підкорився гадяцький сотник Крисько Семенович, а «старшину, которая... [царю. – *К.В.*] изменила и на всякое злое дело приводила, держут ныне за сторожею»[365]. Далі капітулювали полковники миргородський і гадяцький Павло Животовський, лубенський Федір Шамрицький. Останній із сотниками свого полку відвідав Якима Сомка у Переяславі.

Сомко прийняв рішення про проведення козацької ради у Козельці, незважаючи на застороги царських воєвод відносно дозволу царя. Наказний гетьман на це їм відказував: «им рады на сем боку меж собою не учинить нельзя, потому что иные полки целы, а иные выбиты, а в приход неприятельской нихто

никово не слушает и друг другу не помогают, а как де учинить раду и на раде оберут меж собою старшину и между ими будет совет...»[366].

Бойові дії прибічників Хмельницького на Лівобережжі продовжували очолювати полковники Федір Жученко (сотні Полтавські, Котельвська, Куземинська), Яцько Черкас, Пушкеля (1000 піших козаків) і Макуха (2000 кінних козаків з Опішні). В одному з документів іде мова про курінь Пушкелі, а це засвідчує січове походження його полку. Полтавчани направили до Опішні загін на чолі із наказним полковником Дьомочкою і осавулом Дахном Чамарою[367].

Ромодановський же з метою «искупления вины» направив на ці козацькі частини підрозділи лубенців, миргородців, гадячців, Бахмацьку сотню Ніжинського полку на чолі із стряпчим Григорієм Косоговим.

Між цими підрозділами «был де бой большой с утра до вечера», «...полк Пушкели весь побили а знамёна и литавры взяли», а сам Пушкеля зумів утекти[368].

16 травня 1661 р. Косогов прийняв присягу полтавських козаків Дем'яна Гуджола, Клима Чорнушенка, Вікула Колосенка, Яреми Маркова, які заявили, що «они де учинились в измене по неволе за проводом Жученка. А Жученко де побежал за Днепр и ныне за Днепром в местечке Синице»[369].

Шляхетсько-козацьке крило клану Хмельницьких теж шукало гідну заміну Юрасю. Чигиринська рада 1–2 січня 1663 р. замінила його швагром Павлом Тетерею, стольником полоцьким, дворянином королівським, писарем генеральним. Необхідність заміни лідера була явною, і перемога Тетері засвідчує, що шляхетсько-козацьке угруповання змогло знайти компроміс із представниками старовинного козацтва.

Ще під час обрання на писарство у грудні 1660 р. Тетеря писав королю: «Я никогда не желал быть писарем Запорожского войска, опасаясь почти с обеих сторон подозрения. Ибо я желал быть всегда в присутствии вашей королевской милости» і просив, щоб той «принял под крыло своё»[370]. За час 1660–1663 рр. Тетеря зазнав значного злету.

Тетері

Де жили і чим займалися дід Василь і батько (за одними свідченнями Яким, за іншими – Іван) Тетері невідомо. Останній мав трьох синів і доньку (можливо, більше). Сам Павло Тетеря був одружений двічі: з N Євстафійовною Виговською (сестрою гетьмана)[371], а потім з Оленою Богданівною Хмельницькою (донькою гетьмана). Його рідна сестра Єва була спочатку за Михайлом Васильовичем Іскрицьким, а другим шлюбом – за Яковом Іллічем Пекулицьким[372]. Ці шлюби втягували в орбіту родинних зв'язків Іскрицьких, Троцьких (через шлюб сестри Настасії Іскрицької), Горбовських (шлюб доньки Марії з Мартином), Островських (шлюб сестри Патронели) і Пекулицьких. Зазначимо, що Островських і Троцьких зустрічаємо серед відомої настаської шляхти, що однією з перших перейшла на бік повсталих[373].

Від першого шлюбу Єва (Євдокія) мала синів Криштофа і Василя, що уже у 1659 р. були нобілітовані як «заслуженние в войске запоржском товаріщі»[374]. Від другого шлюбу через сина Опанаса вели свій родовід Глібовичі-Піроцькі.

Одні дослідники вважають, що Павло Тетеря своїх дітей не мав (Я.Дашкевич), інші (В.Модзалевський), що його діти дали дві гілки роду. Очевидно, Тетері-Виговські залишилися на Правобережжі, а

Тетері-Хмельницькі – на Лівобережжі. Подаємо розпис роду на основі неопублікованих матеріалів В.Модзалевського[375].

I

1. Василь.

II

2. Яким Васильович..1

III

3. Павло Якимович – гетьман...2

Д.: 1) N Євстафіївна Виговська

2) Олена Богданівна Хмельницька.

– Єва Якимівна

Ч.: 1) Михайло Васильович Іскрицький.

2) Якуб Ілліч Пекулицький.

IV

4. Йосип-Іван Павлович – основоположник волинської гілки..3

5. Григорій Павлович – козак 4-ї сотні ніжинської, житель с. Черняхівці...3

Генеральна старшина

Обозні: Радкевич Михайло (? – листопад 1664 – ?), очевидно, змінив Тимофія Носача.

Судді: Креховецький Іван (1663 – 14 квітня 1665), Гапонович Герман (? – листопад 1664 – ?).

Писарі: Кривецький Станіслав (Святослав) (1663–1665).

Осавули: Дорошенко Петро Дорофійович (1663–1664), Богун Іван (1663 –17 лютого 1664), Луниченко (Лупиненко) Іван (?–1664–?), Федієнко (Демиденко) Василь (? – вересень 1665 –1666 – ?).

Щодо лівобережної політики Тетері маємо інформацію з квітня 1663 р.: «А гетьман Павел Тетеря татар при себе држит и вновь прибилих людей ожидает, а

казакам изо всех полков велел збираться к Чигирину; а чает от него промислу за Днепр, чтоби ему промишлять и заднепровских казаков привести в соединение к себе»[376].

Проти Тетері піднімається повстання під проводом полковника паволоцького Івана Поповича, колишнього сотника кам'янобродського Білоцерківського полку часів Богдана Хмельницького[377]. Направлений гетьманом генеральний осавул Петро Дорошенко полонив Поповича. На чолі залишків цього полку з часом стає Іван Богун, який був випущений з ув'язнення з метою підняття авторитету Тетері. Призначений наказним гетьманом під час походу на Лівобережжя і звинувачений у спробі змови, він гине 17 лютого 1664 р.

Ці дії засвідчують, що козацька старшина вбачала у діях Тетері досить значний ухил у бік ставки спочатку на татарську, а потім на польську політичну карту. Тим самим він ставив під загрозу національні інтереси, ігноруючи ставку на внутрішні сили.

З Тетерею співпрацюють Михайло Радкевич, Михайло Ханенко, Тиміш Носач, Самійло Зарудний, Павло Яненко, Остап Гоголь. Майнові надання та королівські відзнаки засвідчують продовження лінії Виговського. В той час з'явився гетьманський універсал полковнику канівському на введення у володіння млином активного прибічника Виговського (а тепер Тетері) Семена Петровича (28 квітня 1663). А в 1664 р. Ян-Казимир відзначає тетеренківських старшин Петра Дорошенка, Ярему Петрановського, полковника Василя Глосінського. Персональний склад старшинського корпусу при гетьмані Тетері засвідчує, що він був активним виразником інтересів покозаченої шляхти, продовжувачем лінії Івана Виговського.

Таким чином, основними джерелами формування українського козацтва стали: а) діти козаків (так звані козаки старовинні); б) вихідці із привілейованих верств (шляхта, бояри); в) покозачені посполиті і міщани; г) вихідці із духовного стану. Найбільше значення мали два перших джерела.

Період становлення козацької верстви мав два якісно відмінні підперіоди: перший – 70-і рр. XVI ст. – 1625 р. і другий – 1625–1648 рр. До 1625 р. сталого територіального козацького поділу не було: козаки жили в містах, селах, слободах, хуторах і їх очолювали отамани чи старші отамани (в більших містах). У разі ж формування полку тим чи іншим полковником, вони ставали під його безпосереднє керівництво. Територіальний полковий поділ 1625 р. став важливим кроком на шляху становлення органів управління Української держави. Проте слід звернути увагу на той фактор, що далеко не всі регіони, в яких проживали козаки, були включені до цих полків.

Шляхта і козацтво з покоління в покоління передавали нагромаджений попередниками досвід. Але, на відміну від української шляхти, яка успішно вростала в суспільні структури Речі Посполитої, козацтво з кожним поколінням ставало все більш антисистемним елементом цієї структури. Якщо шляхта організаційно об'єднувалась у сеймики, то козацтво продукувало січову організацію і порядки (право і суд) на «волость». Це, в свою чергу, тягло ці верстви до опозиційності: шляхту – до поміркованої опозиційності щодо сумнівних релігійних перетворень, козацтво – до радикальної опозиційності щодо цих же релігійних змін, але ще до більшого радикалізму – відносно соціальних зазіхань на їхні «права та вольності».

Прагнучи до входження у світову (європейську) співдружність (або в суспільну еліту Речі Посполитої), частина української шляхти не здійснювала дифузії української і польської культур, а повністю асимілювалась мовно, релігійно, загалом, духовно. Козацтво ж через свою етнічно-соціальну специфіку переймало досвід і знання, інтегруючи їх на користь батьківщині. Саме завдяки цьому козацтво отримує визнання світової (а чи ненайкраще європейської) громадськості, саме на цьому тримається високий міжнародний авторитет козацтва. Визначна роль у цьому процесі належить, перш за все, покозаченій українській шляхті дохмельницького періоду.

Очолив козацький виступ Богдан Хмельницький. На початковому етапі гетьману вдалося: а) добитися підтримки січового козацтва; б) опертися на городове козацтво; в) знайти підходи до поступового завоювання на свій бік української православної шляхти; г) не протиставити своїм діям міщанство і селянство. Генеалогічні дослідження показують, ще на перших порах, за життя Богдана Хмельницького, його родичі і свояки складали основу керівництва угруповання корінних козацьких полків.

Уже на початку визвольної боротьби у козацько-старшинському середовищі існували відмінності у поглядах як на тактичні, так і на стратегічні цілі. При гетьмані Хмельницькому у козацькому середовищі склалося кілька впливових старшинських угруповань:

– старшина корінних козацьких полків, ядро якої складав клан гетьмана;

– покозачена шляхта, що зайняла старшинські уряди;

– старшини – вихідці з Запорозької Січі.

Богдану Хмельницькому вдавалося тримати і направляти ці угруповання для досягнення однієї мети – створення Української держави. Проте родина Хмельницьких, з авторитетом якої не могла зрівнятися жодна інша з-поміж старшинських родин, втратила владу. Вона перейшла до шляхетсько-козацького угруповання, очоленого Виговським. Аналіз засвідчує, що головною його метою в царині об'єднання була ставка на створення міцного союзу козацтва, непокозаченої та покозаченої шляхти, при верховенстві останньої.

Юрія Хмельницького найбільш активно підтримали західні полки, в першу чергу, Кальницький, Брацлавський, Уманський і Білоцерківський. Спробу виправити стан речей після гетьманування молодого Хмельницького і взяти владу в руки робить дядько Юрія, лівобережний полковник переяславський Яким Сомко. Цей виступ слід кваліфікувати як внутрішню боротьбу всередині родинного «клану» Хмельницьких, як виступ промосковськи орієнтованої частини старшини корінних козацьких полків (Переяславського).

Шляхетсько-козацьке крило клану Хмельницьких замінило Юрія на Чигиринській раді 1–2 січня 1663 р. його швагром Павлом Тетерею. Необхідність заміни лідера була явною і перемога Тетері засвідчує, що шляхетсько-козацьке угруповання змогло знайти компроміс з представниками старовинного козацтва. Проте вже події Чорної ради різко змінили співвідношення сил. Клан Хмельницьких–Сомків–Золотаренків поніс непоправні втрати. Після шести років гетьманства спочатку І.Виговського, а потім Ю.Хмельницького, коли опозиція тільки виступала проти офіційної політики, Українську козацьку державу охопила перманентна громадянська війна, настала **«Руїна»**.

РОЗДІЛ IV. КОЗАЦЬКА СТАРШИНА В УМОВАХ «РУЇНИ»

1. СТАРШИНА ПОЛКІВ СІЧОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ. ГЕТЬМАНСТВО БРЮХОВЕЦЬКОГО

На Лівобережжі після погрому Виговським Полтави діяли розрізнені загони «барабашівців» і «пушкарівців». Січ і Полтава стають на півстоліття центрами антигетьманської опозиції. Основний кадр старшин черпався на Січі. Це були січовики з діда-прадіда і в зв'язку з цим слід навести перелік гетьманів і кошових отаманів, сім'ї яких, їх нащадки і були головними охоронцями як республіканських, так і охлократичних січових традицій.

Кошові отамани (гетьмани)

Кішка Самійло (1600), Крутневич Гаврило (1600, 1602, 1603), Куцкевич Іван (1602), Олевченко (1609), Каленик (1610), Тискиневич (1610), Барабаш Дмитро (1617), Сагайдачний Петро (1617–1620, 1621–1622), Бородавка Яцько (1620–1621), Голуб Оліфер (1622), Конша Богдан (1623), Дорошенко Михайло (1623, 1625–1628), Андрійович Каленик (1624), Жмайло Марко (1625), Чорний Грицько (1628–1629), Мозерниця

(1629), Сулима Іван (1629), Федорович Тарас (1630), Орендаренко Тиміш (1630–1631), Петражицький-Кулага Іван (1631), Діденко Андрій (1632), Перев'язка Семен (1632–1633), Кононович Сава (1635), Павлюк (1636–1637), Остряниця Ясько (1638), Гуня Дмитро (1638), Півторакожуха Карпо (1639–1642), Гулак Максим (1642–1646), Хмельницький Богдан (1648).

Кошові

Павлюк (1567), Зборовський Самійло (1580), Микошинський Богдан (1594), Підвисоцький-Гейденштайн, Конашевич-Сагайдачний Петро (1606), Бурдило (1613), Дурдило (1617), Григорович Максим (1624), Іванович Левко (1629), Калиник (1632), Гуня Дмитро (1637–1638), Гулак Максим (1639), Гуцький (? – квітень 1650 – ?), Лутай Федір (?–1652–?), Пашко (?– 1654–?), Барабаш Яків (? – жовтень 1656 – ?), Гамон Павло (?–1657–?), Шкурко (? – березень 1656 – ?), Барабаш Яків (?–1657 – серпень 1658 – ?). У березні 1658 р. маємо таку звістку: «у низовых де черкес старова атамана переменили, на его место учинили новакрещена Джулайка»[1]. Гамон Павло (?–1658–?), Брюховецький Іван Мартинович (?–1659–?), Сірко Іван (?–1659–1660–?), Суховій Петро (?–1660–?), Брюховецький Іван (вересень 1661 – ?), Величко Іван (?–1662–?), Брюховецький Іван Мартинович (?–1662 – квітень 1663 – ?), Туровець Сацько (? – червень 1663 – ?), Сірко Іван (? – серпень 1664 – ?), Щербина Іван (? – листопад 1664 – ?), Туровець Сацько (1664, нак.), Шкура Лесько (?–1665–?), Куриленко Іван (Ждан, Ріг) (? – лютий 1665 – ?), Донець Іван (? – червень 1665 – ?), Сірко Іван (?–1665–?), Величко Іван (? – вересень 1666 –листопад – ?), Пластун (? – грудень 1666 – ?), Рак Ждан (? – 22 травня 1667), Васютенко-Чемерис Остап (22 травня 1667 – червня – ?), Величко-

Білковський Іван (? – січень-березень 1668 – ?), Урбанович Олександр (? – серпень 1668 – ?); на чолі запорозького полку у лютому 1668 р. взяв Новгород-Сіверський, який обороняв воєвода Квашнін, Курило (1669), Кіхотський Петро (перша половина 1669), Мартинович Лукаш (? – травень-жовтень 1669 – ?), Суховій Петро (1669), Пелех Григорій (?–1669–?), Ханенко Михайло Степанович (? – червень 1669 – серпень 1670 – ?), Сірко Іван Дмитрович (?–1670 – квітень 1672 – ?), Кривоніс Денис (?–1672–?), Шашол Овсій (? – квітень-жовтень 1672 – ?), Вдовиченко Микита (? – жовтень 1672 – ?), Андрійович Лук'ян (жовтень 1672 – квітень 1673 – ?), Сірко Іван (? – вересень 1673 – ?), Шиш Григорій (? – липень 1678 – ?), Сірко Іван (? – серпень 1680), Стягайло Іван (серпень 1680 – травень 1681 – ?), Волошин Трохим Костянтинович (? – серпень 1681 – квітень 1682 – ?), Василь Олексійович (? – 2 травня 1682), Пасько Васильович (2 травня 1682 – ?), Єремієнко Григорій Іванович (? – листопад 1682 – ?), Гусак Іван (?–1684–?), Сагайдачний Григорій (?–1686–?), Іванник Федір (? – травень 1686 – 5 січня 1687), Сагайдачний Григорій (? – вересень 1687 – ?), Гордієнко Кость (? – червень 1688), Сагайдачний Григорій (липень 1688), Лихопой Філон (липень-грудень 1688), Гусак Іван (грудень 1688 – травень 1691), Гусак Федір (травень-червень 1691), Гусак Іван (? – червень 1691 – ?), Кузьменко Василь (? – лютий 1692 – ?), Гусак Іван (? – січень 1693), Кузьменко Василь (січень 1693), Гусак Іван (червень–липень 1693), Рубан Семен (липень 1693 – травень 1694), Шартило Іван (літо 1694), Прийма Петро (літо 1694 – лютий 1695), Шартило Іван (1695), Самійленко Максим (? – травень–серпень 1695–?), Гусак Іван (листопад 1695), Мороз (Чалий) Яків (листопад 1695 – квітень 1696 – ?),

Якименко Григорій (? – серпень 1696 – ?), Мороз Яків (? – лютий 1697 – ?), Федоренко Йосип (? – березень 1697), Якименко Григорій (березень 1697 – 12 листопада 1698), Стук (Стукало) Мартин (? – 1698 – 12 червня 1699), Прийма Петро (? – серпень 1699 – лютий 1700 – ?). Витіснені повністю від впливу «на волость» городовими козаками певні кола січовиків ніколи не покидали думки про гегемонію Січі над усією Україною. Про це свідчать січові заворушення (у лютому 1650 р. – на чолі з Худолієм, навесні 1656 р., у лютому 1657 р., барабашівців тощо).

Яків Федорович Барабаш завдав поразки загонам сербських найманців Виговського (25 січня 1658 р.), виговцям під Полтавою (1 липня 1658 р.). Після розгрому союзників запорожців – пушкарівців перебував із загоном у розташуванні військ князя Ромодановського, який відмовлявся видати його Виговському. Останній звернувся до царя, який і наказав відправити Барабаша до Києва у розпорядження боярина В.Б.Шереметьєва «для отдачи виновного на войсковой суд»[2]. По дорозі його перехопили прибічники Виговського, прикували до гармати, допитували, а потім відправили до Чигирина (4 червня 1659 р. він уже згадується як небіжчик).

Нащадки гетьмана Остряниці Іскри, а також Пушкарі, Жученки міцно тримали у своїх руках полтавців.

Жученко

I

1. Іван.

II

2. Яків Іванович (?–1629 – до 1671) – козак 1-ї сотні полтавської (?–1649–?) 1

3. Тимко Іванович (?–1629 – до 1659) – козак 1-ї сотні полтавської (?–1649–?) 1

Д.: Любов NN, 1674 р. вже вдова, донька Стесі Іванчихи старої; її сестра Вовда Демчиха (дружина Демка Яковенка).

4. Федір Іванович – козак 1-ї сотні полтавської (?–1649–?), полковник полтавський.................................1

Д.: Ганна Ясиківна.

– Олександра Іванівна – ігуменія Будищенського дівочого монастиря (?–1679–?).

III

– N Федорівна.

Ч.: Степан N Залеський.

– Любов Федорівна.

Ч.: Василь Леонтійович Кочубей (? – 17 липня 1708) суддя генеральний.

– Параска Федорівна.

Ч.: Іван Іванович Іскра (? – 1666 – 17 липня 1708), полковник полтавський.

5. Петро Федорович 4

6. Роман Якович...2

Події показали, що найбільшим впливом серед козацтва січового в той час користувався Іван Мартинович Брюховецький (очевидно, мав прізвисько за назвою одного із січових куренів). Походження його нез'ясоване. Історик В.Греков наводить свідчення про те, що останній не був природним козаком, а неначе «был ляхом, да окрестился»[3]. На які джерела спираються подібні твердження, для нас залишається невідомим.

Маємо свідчення, що він був слугою Богдана Хмельницького, після смерті останнього продовжував службу у Юрія Хмельницького, якого супроводжував на навчання до київського колегіуму. Направлений

Юрієм Богдановичем на Січ за підтримкою у домаганнях гетьманської булави, там і залишився.

«Брюховецкий, слуга пана Хмельницкого, который был некогда в Варшаве у вашей королевской милости, сделавшись на Запорожье кошевым атаманом, вышел из Запорожья и пробовал щастя под замком Чигиринским; но усилия его были тщетны», – маємо звістку з жовтня 1659 р.[4].

Втретє Брюховецький відомий як кошовий у 1662–1663 рр. Зрозумілою і логічною на початковому етапі є підтримка Брюховецького Іваном Сірком: Січ вступає у відкриту боротьбу за гетьманську булаву. При цьому чітко вказуються соціальні мотиви виступу: «великая беда чинится от старших», «гетман и полковники и все начальные люди все города, места и мельницы розняли сами по себе да ими владеют сами своим самовольством»[5].

Ніжинська рада 17 червня 1663 р. обрала Брюховецького гетьманом. Отримавши посаду, він створив нові полки: Стародубський (полковник Іван Плотник), Сосницький (Яків Скидан), Зіньківський (Василь Шиман), Глухівський. Його представники, направлені у полки під охороною загонів запорожців, вступають у контакт з антишляхетськими і антистаршинськими елементами і за їхньою допомогою приходять там до влади. Проте не знаходить документального підтвердження теза, що «фактично вся місцева старшина була знищена»[6].

Відомо, що 18 вересня 1663 р. у Борзні були страчені: наказний гетьман Яким Семенович Сомко, полковник ніжинський Василь Золотаренко, полковник чернігівський Іоаникій Силич, полковник лубенський Стефан Шамрицький, полковник переяславський

Опанас Щуровський, осавул полковий ніжинський Павло Килдій, секретар наказного гетьмана Кирило Ширай. До Сибіру заслали генерального писаря Михайла Вуяхевича, полковників київського Семена Третяка (повернувся 1670 р.), ірклiївського Матяша Папкевича, прилуцького Дмитра Чернявського, осавула полкового переяславського Семена Кульженка, осавула Леонтія Бута, писарів полкових Хому Тризну (повернувся 1670 р.) та Самійла Радича (Савицькі), сотника Івана Воробея, Прокопа Кульженка[7]. В результаті репресій Гетьманщина втратила семеро заслужених бойових полковників.

Місцева старшина, втративши частину своїх проводирів, зайняла позицію вичікування. Підкреслимо, що головний удар було нанесено по старшині двох полків (Переяславського і Ніжинського) та ставленниках Сомку і Золотаренку звідти до інших полків. Клан Хмельницьких–Сомків–Золотаренків поніс непоправних втрат.

Брюховецькі

Є звістка, що єпископ Мефодій хотів видати свою доньку за племінника Брюховецького. Звідси маємо можливість стверджувати, що Іван мав сестру чи брата.

Під час поїздки до Москви Брюховецький одружується. Багато вигадок відносно цього шлюбу кочує з однієї публікації до іншої. Його дружиною називаються різні особи, то донька князя Дмитра Олександровича Долгорукого, то донька боярина Федора Петровича Шереметьєва.

Крапку над «і» ставить заява голови московських стрільців Івана Єлагіна, у якій він пише: «По твоему Великого Государя указу выдана была замуж

племянница моя Дарья Олферьева дочь Исканская за Ивашку Брюховецкого»[8]. Відомо, крім того, що наступник Брюховецького гетьман Самойлович одружив свого сина з його донькою.

Генеральна старшина

Обозні: Цесарський Іван Климович (17 червня 1663 – серпень 1663–1666 – ?), Животовський Павло Іванович (? – серпень-листопад 1663 – ?, нак.).

Судді: Незамай Георгій (Юрій) Григорович (?– березень 1663 – січень 1666 – ?), Забіла Петро Михайлович (? – 1662 – серпень 1663–1669).

Писарі: Гречаний-Потребич Степан Прокопович (17 червня 1663–1665), Шийкевич Захар Іванович (? – грудень 1665–1669).

Осавули: Нужний Парфен Михайлович (17 червня 1663 – жовтень 1663 – до 26 березня 1664), Іванов Стефан Опанасович (1662 – листопад 1663 – ?).

Підскарбій: Ракушка-Романовський Роман (?– листопад 1663–1668).

Хорунжі: Попович Іван Олексійович (17 червня 1663 – листопад 1663 – березень 1664 – ?), Яковенко Микола (? – вересень 1665 – жовтень 1666 – ?).

Бунчужні: Витязенко Григорій Трохимович (17 червня 1663 – листопад 1663 – листопад 1665 – ?), NNN (? – 8 червня 1668).

Писар військового суду: Тищенко Ярема (?–1665–?).

Осавул військової артилерії: Щербак Богдан Онисимович (1663–1665–?).

Писар військової артилерії: Марків Парфен (1663–1665), Александрович Микифор (1666–1669).

Хорунжий військової артилерії: Мартинів Степан (1663–1665–?).

Вперше до вершин генерального старшинства дістався представник роду Забіл, які відзначалися безмежною любов'ю до багатства і влаштовування шлюбів з наступними гетьманами.

Забіли

У 1609 р. відомий суддя гродський віленський Симон Забіла[9].

I

1. Михайло (?–1560–1580–?).

Д.: Гафія NN.

II

2. Петро Михайлович Забіла (бл. 1580–1689) – з початком Хмельниччини майже 70-літній «добр королівських адміністратор» у Борзні між втечею з поляками і революцією вибрав останню і став козаком Борзнянської сотні, куди увійшли, мабуть, і слуги борзнянської адміністрації. Це дало йому можливість у червні 1649 р. від Мартина Небаби стати полковником наказним у Борзні[10]. Потім 8 років (1654–1662) він очолював сотню Борзнянську. У серпні 1655 р. деякий час був наказним полковником борзнянським[11]. У 1659 р. російські війська захопили в полон у Борзні його дружину з трьома синами і заміжню доньку[12]. Мабуть, у чомусь він розійшовся з золотаренківцями. Так, якщо Василь Золотаренко у 1662 р. втратив голову, то Забіла при гетьмані Брюховецькому став суддею генеральним (1662–1669). Можливо, приводом стало царське рішення про надання Борзни полковнику Івану Золотаренку[13].

Разом з Брюховецьким Забіла їздив до Москви і отримав титул російського дворянина, «холопа царя-батюшки». Зрадив Брюховецького і при Многогрішному

став обозним генеральним (1669–1687), зрадив Многогрішного і при Самойловичі залишився на тому ж уряді.

6 липня 1671 р. купив у Батурині у Семена Кикоренка з дружиною Тетяною Солониновною, пасербицею Настею Сакаловною та Солохою Євхимихою Гречанинкою з синами Романом і Василем двору «жидовского» за 50 кіп[14].

8 листопада 1674 р. купив у кролевецького жителя Семена Мартиновича Білоуса млин на р. Реть поблизу с. Обтове за 380 золотих.

28 листопада 1674 р. купив у Івана Тищенка за 380 золотих один камінь млина на р. Реть поблизу с. Обтове.

12 липня 1675 р. купив у с. Обтові в Івана Тищенка частину млина на р. Реть з двором, полем і сіножатями за «полтретя ста золотих»[15], вказуються 4 ниви під с. Реутинці, 5 нив під с. Лукновим, 6 нив під с. Погорілівка, 2 сіножаті.

10 березня 1676 р. піддані його у с. Лучники троюрідні брати Данюк Каленикович і Василь Степанович викупились від нього, віддавши йому своє озеро Бранець біля лісу Бранець[16].

8 березня 1677 р. купив у жителя обтівського Яська Станіславенка половину млина на р. Реть під с. Обтове за 220 золотих[17].

27 липня 1681 р. купив за 600 золотих у Івана Безвершка млин Корнієвський на р. Мозирка із ступами, ґрунтами, нивами, цілиною, сіножатями і займищами.

2 липня 1687 р. у таборі під Мартинівкою біля Пустої греблі написав сину Тарасу листа, в якому повідомив, що віддає йому млин, окрім того, що останній отримає за тестаментом[18].

Спочатку купує в обтівського жителя Івана Безвершка половину млина Кунашівського за «золотих чтири ста» (20 жовтня 1684), а 27 березня 1688 р. викупив і другу частину у мельничихи Марії Кунахової Пархомихи один камінь мучний зі ступами за «полпята сто золотих» (Кунашівський млин). Похований у Рихлівському монастирі..1

Д.: 1) Параска Станіславівна N (?–1610–1659–бл. 1653/1666).

2) (з 1667) Гафія NN Семенова Герцик (бл. 1624–1686).

3. Костянтин Михайлович (?–1629–1683–?) – козак сотні Борзнянської (1649–1654), отаман городовий борзнянський (1664, 1680, 1683)..................................1

III

4. Іван Петрович 1-й – помер немовлям......................**2**
5. Іван Петрович 2-й (від 1-го шлюбу) (?–1634–1678, під Чигирином) – козак сотні Борзнянської (?–1654–?) **2**
6. Тарас Петрович (від 1-го шлюбу) (?–1650–1680 – прожив 80 років – ?) – козак сотні Борзнянської (1669–1672) **2**

Д.: N Олександрівна Цурка, донька війта ніжинського.

7. Степан Петрович (від 1-го шлюбу) (?–1650–1694) – сотник борзнянський (1674–1677), хорунжий генеральний (січень 1678–1783 – ?), значний військовий товариш (? – червень 1687). Мабуть, продовжуючи традиції батька-зрадника і будучи ображений за втрату уряду, підписав чолобитну про зняття Самойловича. Як нагороду від Мазепи отримав полковничий пернач ніжинський (липень 1687–1694).......................................**2**

Д.: 1) Євдокія NN.

2) NNN.

8. Василь Петрович (від 1-го шлюбу) (?–1629–1690) – козак Борзнянської сотні (1649–1654). Після скинення супроводжував до Москви закованого Многогрішного. Отримав за це «пару соболів в 6 рублів, другу – в 10 рублів». Став сотником борзнянським (?–1680–1683–?), потім генеральним хорунжим. Потрапив у татарський полон і там помер..2

Д.: N Костянтинівна Солонина, донька полковника київського.

9. Іван Петрович (від 2-го шлюбу) (бл. 1668 – 16 червня 1702 – ?, 1702) – у 1689 р. Мазепа відібрав у нього с. Клишки[19] і передав його ніжинському полковнику Степану Забілі. Тяжби відносно цього села велись до смерті І.П.Забіли (1689–1701). Значний військовий товариш (1690–1702). 24 березня 1691 р. І.Мазепа вимагав розквартирувати у Коропі 20 чоловік з піхотної сотні, що раніше стояла в Острі, контролював ці питання генеральний хорунжий І.Ломиковський[20]. У листі від 1 вересня 1691 р. гетьман Іван Мазепа зобов'язував його сплатити борги свої компанійському полку Ясликівського, який стояв на постої у його селах або грішми (на одного компанійця 4 золотих на місяць), або борошном[21]. 9 червня 1692 р. купив млина з 2 «колами» на р. Короп під Коропом з угіддями за 1500 золотих у Агафії Остапихи, її синів священика Петра, Яцка Немця, Менка[22]. 19 липня 1693 р. І.Мазепа в листі до І.П.Забіли сповіщав, що відбувся суд, де розглядалася скарга жителів с. Обтове на товариство піхотного полку[23]. 8 березня 1694 р. Мазепа знову писав Забілі з приводу скарги до нього курінного отамана піхотного полку про заборону давати їм провіант. Гетьман наказував такого не робити. 15 березня 1695 р. І.Мазепа надав універсал Забілі з дозволом осадити слобідку на

ґрунті Остапівському з млинком під Коропом[24]. 28 серпня 1695 р. купив у Параски (по першому чоловіку Горбачихи, по другому – Лещихи) ліс за 13 кіп. 21 жовтня 1695 р. купив у Григорія Сапсая за 200 золотих двір «межи дворами Процихи Лихошерстой и Логвиненкова против меской ратуши стоячий»[25]. 23 березня 1696 р. купив у коропського міщанина Гаврила Загородченка ліс із сіножаттю за 13 кіп. 24 березня 1696 р. купив у Параски Дмитрихи Гречихи «з двома прудами і лозою» за 20 талерів. 25 березня 1696 р. купив у Іллі, Василя Лаврененків та їхньої матері Вовди Лавренихи поле під хутором Жихин за 100 золотих. 27 квітня 1696 р. купив за 14 кіп у Григоря Пантелєєва ліс з сіножаттю Тузиківською. 30 серпня 1696 р. купив за 190 золотих у Марії Павлихи Гудимихи і її зятя Яцька Слюсаря двір у Коропі[26]. 27 листопада 1696 р. генеральний писар В.Кочубей направив йому листа про розміщення у його маєтностях компанійців[27]. 15 грудня 1696 р. святоуспенський священик Іван Савенко продав йому за 40 талерів гай з сіножаттю і лісок. 4 червня 1694 р. «обиватель коропський» Лесько Курдюк продав йому «плец», «стоячий за местом» за 10 золотих[28]. У 1698 р. Короп відвідав гетьман Мазепа. 11 червня 1699 р. купив у військового товариша Трохима Химича солодовню за 115 золотих. У 1700 р. гетьман розглядав майнові спори між ним і шваґром ямпільським сотником Василем Жураковським[29]. Був сватом генеральному писарю В.Кочубею (став ним між 1697 і 1701 рр.)[30], його кумом (1691, 1698, 1701 рр.) був генеральний осавул І.Ломиковський[31]. Надсилав коропське пиво до Батурина гетьману, до Стародуба полковнику Миклашевському, генеральному обозному В.Дуніну-Борковському – рибу 2

Д.: (з 1687 р.)[32] Ганна Василівна Дуніна-Борковська (?–1670–1713), донька обозного генерального. У 1702 р. отримала 100 талерів згідно заповіту батька[33]. В 1703 р. Генеральний військовий суд під загрозою штрафу 2000 талерів до скарбу військового зобов'язав її сплатити Василю Журоховському борг за Корніївський млин на р. Мозирка в с. Обтові. Отримала оборонний універсал 3 січня 1712 р.

– N Петрівна (від 1-го шлюбу) (?–1630–1659–?) 2

Ч.: (1659) Григорій NN, священик.

– N Петрівна (від 1-го шлюбу) 2

Ч.: Кирило Бібікович.

– Феодора Петрівна (від 2-го шлюбу) (?–1670–1695–?)..2

Ч.: (до 1686) Василь Якович Жураковський, сотник янпольський.

10. Тимофій Костянтинович (?–1663–1715–?) – товариш сотні Борзнянської (?–1683–1687–?), сотник прохорівський (?–1701–1704–?), отаман городовий борзнянський (?–1712), значний військовий товариш (1713–1715–?). Отримав універсал від гетьмана Скоропадського на володіння дідівськими і батьківськими ґрунтами в Борзні 3

IV

– N Іванівна 5

Ч.: Костянтин Іванович Голуб, генеральний бунчужний (1681).

11. Тарас Тарасович (?–1670–1718 – жив 70 років – ?) – сотник борзнянський (? – вересень 1689–1709), значний військовий товариш (?–1713–?)......................6

Д.: Олена Іванівна Ярмолківна[36] (?–1670 – тестамент 14 лютого 1747). Отримала всі батьківські володіння. Її батько Іван Ярмолаєвич (?–1645–1715 – до 1718) – обиватель борзненський (1705–

1715 – до 1718), мати померла 1707 р. Заповіла частину майна Максаківському монастирю[37]. Її донька від першого шлюбу Ганна Іванівна Тихівна (мабуть, донька борзнянського городового отамана Тихія Івана) (?–1720–1741 – до 1747)[38]. Семен Тихий – військовий товариш, посол Дорошенка до Москви. У 1729–1741 рр. другим шлюбом була одружена з духовним писарем Іваном Владимирським.

12. Юрій Тарасович (?–1670–1702 – жив 60 років – ?) – сотник борзнянський (бл. 1690), хорунжий полковий ніжинський (1695, 1702) **6**

13. Михайло Тарасович (?–1670 – бл. 1740) – службу розпочав у Генеральній військовій канцелярії (1687–1691), значковий товариш Ніжинського полку (1691–1696), осавул полковий ніжинський (1696–1708), писар полковий ніжинський (1708–1710), сотник борзнянський (1710–1727), суддя полковий ніжинський (1727–1729). «Смотрителем» його маєтностей, маєтностей його сина і онука довгий час був Семен Маркович Кунековський (бл. 1712–1767–?)[39] 6

Д.: N Іллівна Новицька, донька комонного полковника.

14. Василь Степанович (від 1-го шлюбу)[40] (?–1670–1700–?) – значний військовий товариш. (1689).

У XVII ст. більше двадцяти років влада в Басанській сотні Переяславського полку знаходиться в руках Карпа Тимофійовича Яцьковича. За документами він відомий як Яцькович, Ященко, Карпець, Карпо Тимофійович. Належав до старовинного козацького роду. Батько Карпа Тишко Ященко записаний до реєстру 1649 р. в Басанській сотні шостим[41]. Це означає, що він

старий і заслужений у сотні козак. Сотника Карпа в реєстрі не бачимо, можливо, він був неповнолітнім.

Під час подій 1687 р. в липні Карпо Тимофіїв писав до окольничого Неплюєва про назріваючу в полку різню і просив поспішити з допомогою[42]. Переяславський полк тоді знаходився під командою Г.Самойловича. А басанський сотник разом з миргородським полковником Апостолом підтримував Мазепу, допомагаючи заарештувати Л.Полуботка і Ф.Сулиму. В 1689 р. сотник Яськович супроводжував Мазепу до Москви і отримав підтверження на старі маєтності і нові надання від царя[43]. Цікавим видається його місце в списку: басанський сотник стоїть серед полковників і поруч із Степаном Забілою. Це не випадковість, враховуючи, що останній – сват Яськовичу, а зять, записаний серед значних військових товаришів молодших, Василь Забіла.

У сотні Ященку належали с. Озеряни і Щаснівка (надані 1690 р. Іваном і Петром Олексійовичами). На час Генерального слідства про маєтності (1729–1731) селом Озеряни володів полковник В.Танський, а с. Щаснівка «...з.т. полку переяславского Михайла Забелы, внука Карпца з дочки, жена его по смерти его...»[44]. Пізніше Захар Михайлович Забіла (1728–1767–?) відсудить собі спадкове, прадідівське володіння. В 1767 р. компанійський полковник Захар Забіла пояснює втрату села малолітством свого батька Михайла і його братів після смерті прадіда Карпа Яськовича і діда Василя Забіли, чим і скористався В.Танський[45]..7

Д.: 1) N Карпівна Ященко, донька сотника басанського.

2) (1700) Марія Василівна Кочубей, донька судді генерального.

Генеральний писар В.Кочубей 18 травня 1701 р. запрошував на весілля сина однієї із двох дружин Степана Петровича Забіли Степана[46].

15. Степан Степанович (?–1685–1736 – до1747) – значний військовий товариш (?–1705–1708–?)[47], бунчуковий товариш (1725–1736)....................................7

Д.: (з 1701 р., Гадяч)[48] N Степанівна Трощинська (?–1685–1747–?), донька полковника гадяцького.

16. Семен Степанович (?–1689–1710–?) – пішов із Мазепою. Маєтки його конфісковані, після повернення володів с. Конашівкою.

Д.: Ганна Іванівна Мирович, донька полковника переяславського.

– Настасія Степанівна (?–1746–?)....................................7

Ч.: 1) Олексій Маркович Думитрашка-Райча

2) Іван Савич, бунчуковий товариш.

– Ганна Степанівна (?–1715–1735–?)..............................7

Ч.: 1) Федір Бикович – власник млина на р. Кудрявці під Києвом[49].

2) Василь Михайлович Танський (бл. 1662–1760–?) – полковник переяславський.

17. Данило Васильович (?–1676–1738 – прожив 50 років – ?) – 13 квітня 1696 р. продав І.П.Забілі за 2000 золотих млин з ґрунтами на р. Реть біля с. Обтове, який свого часу купив за 1600 золотих у Василя Жураховського[50]. «Славний продовжувач справи» своїх предків у питанні доносів. У 1699 р. за донос у Москву на Мазепу присуджений до смертної кари, проте помилуваний. «Я целый год и более держался под караулом за доношение о измене на гетьмана Мазепу», «а когда освободился, то гетьман... Мазепа по моему

челобитию видячи мене обиженого з женою моею от Федора Лысенка присудил был лесом Батуринским с двумя дворами, сеножатью и степом Бахмацким ... за неотдание приданого жены моей»[51]. У 1709 і 1715 рр. направив доноси на гетьмана Скоропадського. Згідно указу 30 листопада 1718 р. засланий до Архангельська, звідки повернувся близько 1724 р., але поселений був у Москві. Лише з 1727 р. йому дозволено було повернутися на Україну, де гетьманом Апостолом він був узятий під гетьманську протекцію (4 листопада 1732 р.). Бунчуковий товариш (23 грудня 1735 р.). У 1736 р. вимагав від свого двоюрідного брата І.І.Забіли припинити зазіхання на ліси «Мелешківщину», «Бихівцювщину», «Черемшенки»[52]. В цей час жив у с. Реутинцях. У відповідь силою захопив млин на р. Єсмані, порубав ліс, осадив на землях Івана Забіли слободу, привласнив його коней[53] 8

Ч.: Гафія Іванівна Лисенко, донька полковника переяславського, осавула генерального.

18. Іван Васильович (?–1698–1733 – прожив близько 50 років – до 1754) – 12 лютого 1709 р. отримав універсал гетьмана Скоропадського на маєтності. Бунчуковий товариш. 8

Д.: (1732) Ірина Геронимівна Почека (?–1718–1754–?), сестра ніжинського протопопа Максима Почеки.

– N Василівна (в черницях – Агнія) – черниця Новомлинського монастиря (1737)[54] 8

Ч.: Іван Васильович Пироцький (? – до 1737), писар полковий ніжинський.

19. Іван Іванович (?–1693–1738–?) – володів «отчизною» с. Обтове (202 двори) і с. Погорілівка (44 двори), хуторами Горохівщина, Остапівщина поблизу Коропа, 2 дворами в Коропі, пивоварнею (дані 1727 р.)[55]. Знач-

ний військовий товариш (?–1713–?). У 1714 р. купив будинок у Коропі у Миколи Івановича Армашенка[56]. У 1714 р. взяв у борг у Рихлівському монастирі 4000 золотих, які повернув лише 17 жовтня 1728 р. борошном і грошима. Бунчуковий товариш (1724–1730). 8 березня 1724 р. разом з обер-офіцером Малоросійської колегії поручиком Мокієм Суковніним відряджався для розгляду скарг у Прилуцький полк на два місяці[57], але провів там всю другу половину 1724 і початок 1725 р. У 1726 р. проходив службу у Сулаку при «малоросійському корпусі», куди дружина посилала йому припаси на 11 возах. 25 лютого 1728 р. звернувся до царя Петра II з проханням повернути відібране у його батька с. Клишки. 5 березня 1728 р. у Москві гетьман Д. Апостол видав йому і бунчуковому товаришу Івану Скоропадському паспорти на проїзд до України[58]. Як хорунжий Генеральної військової артилерії (? – лютий 1730 – 1736) знаходився переважно в Глухові. 24 лютого 1730 р. товариш Коропської сотні Семен Кукуля продав йому сіножаті з лісом над річкою Короп за 20 талерів[59]. Вже 10 березня 1730 р. удова Тетяна Кияниха за 20 рублів продала йому ліс із сіножатями[60], 22 травня 1730 р. козаки с. Реутинці Дем'ян і Василь Мартиненки продають за 31 рубль, 1,5 четверика гречки і 0,5 четверика вівса ліс та сіножаті[61]. Але, мабуть, найбільшим надбанням у цей час стала купівля сінокосу «Гребелку в острове» за «готовую сумму полтора ста золотих» в Бахмацькій сотні у Ісая Хилченка та Микити Лиденка з братами Остапом, Павлом, Василем і Мартином Хилченками[62]. Продовжувались і невеликі покупки. Так, 10 жовтня 1730 р. за куфу горілки з носаткою в с. Обтові у Кирея Безверхого придбав млинок з ставком[63]. Бунчуковий товариш (1734–1738–?). У його

баченні гетьмани Брюховецький, Самойлович, Дорошенко, Виговський, Мазепа – «зменики погубили Украину и сами память потеряли, людей и старшину разорили»[64], Меншиков – «разоритель Украини главний бил мало ни пропали»[65], регент Бірон «Украину разорил»[66] 9

Ч.: Параска Василівна Скоропадська, донька обозного полкового чернігівського, племінниця гетьмана.

– Євдокія Іванівна (?–1735)..9

Ч.: Григорій Іванович Грабянка, полковник гадяцький.

– Ганна Іванівна (?–1715–1730–?) – по духівниці своєї матері отримала 1000 золотих[67] 9

Ч.: (1730) Самійло Іванович Суденко, значковий товариш Чернігівського полку.

– Настасія Іванівна (?–1700–1715– ?) 9

Ч.: (з 1713) Прокіп Семенович Березовський, значковий товариш Чернігівського полку.

20. Микола Тимофійович (? – до 1767) – значковий товариш 10

Д.: N Василівна Часник, донька компанійського полковника.

V

21. Остап Тарасович (?–1690–1718–?)[68] – мав дві хати в с. Красилівці 11

22. Степан Тарасович 11

23. Василь Тарасович – мав у с. Красилівці три хати ..11

24. Іван Юрійович (жив 50 років) – сотник бориспільський. Власник частини млина в м. Мрин на Острі....12

25. Юрій Юрійович (жив 50 років) – бориспільський сотник..12

26. Пантелеймон Михайлович (?–1700–1767–?) – борзнянський сотник (1729–1760), бунчуковий товариш.

Разом з братом і племінником 22 березня 1752 р. отримав гетьманський універсал на м. Мену (79 дворів) і с. Землянку (15 дворів) замість Коропа, що відійшов на користь Генеральної військової артилерії. Мав приїжджий двір у Плісках, купчі на який і на землі згоріли під час великих пожеж у Борзні (1755, 1764 рр.)[69] 13

27. Іван Михайлович (?–1720–1760–?) – коропівський сотник (1740–1760) 13

Д.: Уляна Андріївна Полуботок (бл. 1727–?), донька бунчукового товариша.

28. Василь Михайлович (? – до 1752)[70] – можливо, його стосується інформація про те, що серед відпущених з Москви сенатським указом учасників у «справі Полуботка» у 1725 р. був військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії Василь Забіла[71]........................13

– Євдокія Михайлівна (бл. 1716 – 5 липня 1803 р.) – статс-дама імператорського двору 13

Ч.: Андрій Якович Безбородко, генеральний суддя.

– N Михайлівна (?–1718–1736–?) – разом із значковим товаришем Андрієм Борсуком володіла 10 дворами в с. Припутнях 13

Ч.: Іван N Борсук (? – до 1736).

– N Михайлівна 13

Ч.: Іван Гнатович Сахновський, обозний полковий чернігівський.

29. Михайло Васильович (?–1691 – бл. 1727) – В 1724–1725 рр. був наказним сотником басанським, у реєстрі 1726 р. записаний серед військового товариства Переяславського полку[72], загинув бл. 1727 р. Його вдова Уляна із сином Захаром, значковим товаришем Переяславського полку, в 1735 р. продали власний дідівський ґрунт в с. Круполь місцевому козаку[73]....14

Д.: Уляна NN (?–1715–1735–?)

30. Іван Васильович (?–1695–1730–?) – значковий товариш (?–1715– 1730–?) Переяславського полку[74], мав в 30-х роках спільні володіння з удовою Михайла Уляною Гаврилівною в с. Щаснівка 14
31. Василь Васильович 14
32. Степан Васильович – О.Лазаревський помиляється, називаючи дідом Василя (N 31) і Степана (N 32) Тараса Забілу, а не Степана[75] 14
33. Павло Степанович (? – 7 лютого 1714 р., Борзна) 15
34. Григорій Степанович (? – 7 лютого 1714 р., Борзна) 15
35. Іван Степанович (?–1710–1730–?) – військовий товариш (1730) 15
– Пелагея Семенівна – 1727 р. – вдова, жила в Глухові. 8 липня 1727 р. продала бунчуковому товаришу Івану Забілі ґрунти Тиницькі (степ, плец з 2 хатами і нивами) за 50 талерів[76].

Ч.: Григорій Григорієвич – військовий канцелярист (1700), 24 серпня 1700 р. в Батурині у нього народився син і він послав І.П.Забілі хліб «родинний»[77]. Знатний військовий канцелярист (1719). 20 березня 1719 р. купив у козака тиницького Микити Леленка поблизу двору Семена Чуйкевича «плец» з 2 хатами за 20 талерів (с. Тиниця Бахмацької сотні)[78], потім докупив за 4 золотих «плецик» у козаків Лук'яна, Зенка, Юська Дуленків (18 травня 1720 р.). Родинний герб: у щиті складної форми перехрещені шабля і стріла вістрям униз, під якими літера «W». Навколо щита рослинний орнамент і літери «Г...».

36. Іван Данилович (?–1707–1781–?) – бунчуковий товариш (?–1727– 1747–?) 17

Д.: N Василівна Мовчан.

37. Данило Данилович – бунчуковий товариш (1737)..17

Ч.: Олексій Демидовський, сотник батуринський (1736).

44. Володимир Пантелеймонович (бл. 1746–1792–?) – службу розпочав з 1757 р. Сотник дівицький (176–1782, з перервами), бунчуковий товариш (1784), колезький асесор (5 липня 1784). Борзнянський повітовий предводитель дворянства (1787–1789), почмейстер (1792)......**26**

Д.: Параска Григорівна Костенецька, донька бунчукового товариша.

45. Михайло Пантелеймонович (бл. 1747–1788–?) – військовий товариш (1788).

Д.: Єфросинія NN, донька капітана.

46. Прохір Іванович (?–1750 – 28 червня 1808) – службу розпочав з 1763 р., бунчуковий товариш (1771), колезький асесор (1780), городничий сосницький (1782), надвірний радник (з 1782), колезький радник (з 1785), статський радник (з 1793). Директор економії Чернігівського намісництва. Звільнений у відставку дійсним статським радником (з 1795)......**27**

Д.: Єфросинія Іванівна Домонтович, донька бунчукового товариша.

47. Кирило Васильович[82] (?–1725–1770 – до 1781) – службу розпочав військовим канцеляристом Генеральної військової канцелярії з 1745 р. Сотник бахмацький (1752–?), сотник борзнянський (?–1758 – 20 листопада 1759). За кривди генералу Делатуру відсторонений від сотництва і на 3 години прикутий до пушки[83]. Сотник бахмацький (1759–1760–?). Сотник полковий Миргородського полку (?–1767–?), бунчуковий товариш (1770)......**28**

48. Захар Михайлович (?–1730–1772 – до 1788) – бунчуковий товариш (з 13 січня 1750 р.), ком-

панійський полковник (з 19 травня 1761 р.). В 1767 р. він вибраний від шляхетства Переяславського полку депутатом у комісію «по сочинению проекта нового Уложения». В 50–60-х роках З.Забіла продав значну частину родових володінь у Басані Демешкам (Стрешенцовим). Абшитований 30 вересня 1769 р. **29**

Д.: (після 1766 р.) Феодосія Костянтинівна Лисаневич, донька полкового судді. Вдова Михайла Іваненка.

49. Павло Іванович (бл. 1745–1783–?) – військовий товариш (1783)..**30**

50. Іван Петрович – колезький канцелярист (1781)....**38**

51. Іван Семенович – службу розпочав з 1779 р. в ніжинській полковій канцелярії, військовий товариш (1780), бунчуковий товариш (з 16 серпня 1780 р.)....**40**

– Марфа Семенівна...**40**

Ч.: (1783) Матвій Семенович Заруцький, полковий осавул.

52. Микола Іванович – перекладач (1771), поручик у відставці (1771), титулярний радник (1783), кролевецький повітовий предводитель дворянства (1782–1787), колезький асесор (1793)....................................**41**

У Лубенському полку Забіл активно підтримували Пліси, у Полтавському – Витязенки, Обіденки.

У Чернігівський полк був направлений полковим старшиною, а потім став полковником Іван Самойлович. Писаря цього полку Левона Полуботка Брюховецький нагородив «шляхетской Розсудовской маетностью в Черниговском уезде, сёломи, деревнями и руднями»[84].

Політика Брюховецького, направлена на підкорення лівобережжя Гетьманщини Московській державі, неконструктивні внутрішні кроки розкривали

безперспективність такого шляху й активізували опозицію гетьману. Кошовий Ждан Рог заявив, що Україна «потребує не боярина, а гетьмана»[85]. Відчувши настої січовиків і городових старшин, Брюховецький робить спробу крутого повороту у зовнішній політиці. Він виступає проти москалів, а до кримського хана «присылает беспристанно просить на помощь людей и люди де к нему не посланы», – сповіщав з Криму Шереметьєв[86].

Антимосковський виступ відбувся після старшинської ради у січні 1668 р. Козаки осадили 4 лютого гарнізон Новгорода-Сіверського, 5 лютого – Стародуба, потім Гадяча, Чернігова, Остра, Переяслава, Ніжина.

Захопили в полон ряд воєвод: глухівського М.Л.Кологривого, сосницького В.Б.Лихачова. У Новгороді-Сіверському захопили дружину місцевого воєводи Ісаї Квашина Ганну з дітьми, яких пізніше використали для розміну полоненими. Полковник чернігівський Іван Самойлович і полковник (?) Дем'ян Ігнатович вісім місяців тримали в облозі у Чернігові гарнізон Андрія Толстого.

Штурмом взяли укріплені замки у Стародубі, Глухові, Ніжині, Новгороді-Сіверському, Сосниці. «В той же час гетьман Брюховецький, все більше і більше озлоблюючись у кривавих розправах проти москвичів і своїх особистих ворогів, дійшов до того, що навіть наказав спалити живцем за якусь провину гадяцьку полковницю Гостру [Остряницю. – *В.К.*]. Ця жорстокість щодо жінки обурила навіть запорожців»[87]. Запорожжя відвернулось від Брюховецького, з ним залишився лише один запорозький полк Чугуя. Виступила проти нього і лівобічна старшина.

На козацькій раді 8 червня 1668 р. у присутності кошового отамана Івана Білецького було обрано гетьманом Петра Дорошенка. Іван Брюховецький, його бунчужний, полковник ніжинський Соха (із запорозьких полковників) убиті. Дружину колишнього гетьмана забрали до Чигирина.

Вбивство Брюховецького на деякий час консолідувало у спільній боротьбі як Лівобережжя, так і Правобережжя, як шляхетсько-козацьке, так і козацько-шляхетське угруповання на основі старовинного козацтва, проводирем політики якого був Петро Дорошенко. Після знищення Брюховецького Дорошенко на рік посадив до Уманського монастиря єпископа Мефодія, щоб послабити церковний важіль розбрату в Україні.

2. ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД СТАРШИНИ ПРАВОБЕРЕЖНИХ ПОЛКІВ

Знову (хоча і на короткий час) Україна об'єдналася під гетьманською булавою. Фундамент цього об'єднання й основу збройних сил складали старовинні корінні правобережні полки: Чигиринський, Канівський, Корсунський, Білоцерківський, Черкаський. Ці полки протягом 1648–1678 рр. залишалися надійною опорою існування Гетьманщини. Звідси черпалися кадри для організації новостворюваних полків. Тут знаходилася гетьманська столиця Чигирин. Звідси, від «боку» гетьманського, направлялись із різноманітними завданнями військового, дипломатичного, господарського характеру представники різних рівнів і рангів. Тут народилася й ніколи не вмирала козацька слава, козацька пам'ять.

Бідність джерельної бази не дає можливості встановити персональний склад правобережних полків навіть у таких обсягах, як лівобережних. Але деякі уривки, згадки все ж дають змогу спробувати скласти такий своєрідний реєстр урядників полків і сотень.

Чигиринський полк

Полковники: Тарас (?–1630–1632–1633–?), Лотиш Юрко (?–1634–?), Пешта Роман (?–1637–?), Кричевський Станіслав (1643–1648), Якубович Федір з Вишняків (? – червень 1648 – жовтень 1650 – ?), Коробка Федір (вересень 1648; липень 1649, нак.), Криса Михайло (? – вересень 1650 – червень 1651 – ?, нак.), Богач (Богаченко) Ілляш (жовтень 1650, нак.; повн.: ? – червень 1651 – ?), Пархоменко Яків (повн.: ? – вересень 1651 – 1653; 1654, нак.), Волевач Іван (липень 1651; червень-липень 1653, нак.), Трушенко Карпо (? – липень 1653 – квітень 1654 – ?), Томиленко Василь (жовтень 1653 – квітень 1654, нак.), Філіпов Яків (полковник пішого чигиринського полку (?–1654–?), Безштанько Павло (жовтень 1655, нак.), Хомич Гришко (?–1657–?), Трушенко Карпо (? – травень 1658 – ?), Богаченко Ілляш (? – жовтень 1658 – ?), Каплуновський Герасим (? – червень-вересень 1659 – ?), Андріїв Кирило (? – жовтень 1659 – ?), Кременчуцький Павло (1659–1660), Дорошенко Петро Дорофійович (? – листопад 1659 – ?), Опара Степан (? – червень 1661 – ?, мабуть, піхотний чигиринський), Богун Іван (?– серпень 1661), Дорошенко Петро Дорофійович (серпень 1661–1663), Бережецький Прокіп Семенович (березень 1662, нак.; ?–1664, повний), Коробка Федір (? – листопад 1664 – ?), Бережецький Прокіп Семенович (? – лютий 1666 – ?), Городничий Яцько (? –

липень 1667 – ?), Дорошенко Андрій (?–1668–?), Дуб'яга Іван (лютий-листопад 1669, нак.), Корицький Яків (? – березень 1671 – ?), Петрановський Ярема (?–1672 – квітень 1676 – ?), Корицький Яків (?–1676–?), Коровка-Вольський Григорій Карпович (? – грудень 1676 – лютий 1678 – ?), Демиденко Лаврін (січень 1678, нак.), Скоробагатько Іван (?–1678–?), Яненко Павло Іванович (? – лютий 1679 – ?), Уманець (? – липень 1682 – ?), Гримашевський (?–1683–?), Невінчаний Василь (?–1708–1709, нак.), Мокієвський Костянтин (листопад 1708–1709), Гамалія Гнат (1709–1714–?).

Черкаський полк

Полковники: Грицько (?–1634–?), Гугнявий Яків (?–1637), Прокопович Каленик (1637), Якубовський (? – серпень 1644 – ?), Топіха Марко Тарасович (? – квітень 1648 – лютий 1649 – ?), Вороненко Яків (? – квітень 1649 – червень 1651 – ?), Радишевський (лютий 1649, нак.), Худий Баран (Барановський) (? – вересень 1651–1652–?), Шенделицький Василь (вересень 1651, нак.), Пархоменко Яків (? – червень 1653 – вересень 1654 – ?), Джулай Федір (? – січень 1658 – серпень 1659 – ?), Одинець Андрій (? – жовтень 1659 – грудень 1660 – ?), Гамалія Михайло (? – липень 1662 – ?), Мурашка Денис (1662–1663), Джулай Федір (?–1663 – листопад 1664 – ?), Дорошенко Петро (? – липень 1665 – ?), Джулай Федір (? – червень 1666 – ?), Гамалія Михайло (?–1668–?), Головченко Яким Михайлович (?–1668 – вересень 1669 – ?), Білий Павло (? – березень 1671 – ?), Григорович (? – лютий 1674 – ?), Горілий Філон (?–1674–?), Степанович Ждан (? – жовтень 1675), Калістрат Богдан (? – серпень 1676 – ?).

Канівський полк

Полковники: Данило (?–1634–?), Лагода Андрій (?–1637), Боярин Іван Іванович (?–1638), Секеринський Амвросій (1638–?), Голуб Юрій (? – травень 1644 – листопад 1646 – ?), Галайда (мабуть, Галата) Іван (? – червень 1648), Савич Семен (? – липень 1648 – жовтень 1649 – ?), Шабильниченко (Богдан?), Голота Ілля (мабуть, теж Галата) (червень 1649, нак.), Гулак (1649, нак.), Шангирей Іван (вересень 1650, нак.), Заболоцький (Прокіп?) (жовтень-листопад 1650, нак.), Савич Семен (? – травень-грудень 1651 – ?), Решетило Васько (нак.), Стародуб Іван (? – липень 1653 – січень 1654 – ?), Бутенко Андрій (? – січень 1655–1657), Стародуб Іван (? – жовтень 1657 – лютий 1658 – ?), Савич Семен Левонович (Семенець) (? – вересень 1658 – 1659 – ?), Лизогуб Іван Кіндратович (? – квітень-жовтень 1659 – ?), Трушенко Степан (?–1660 – грудень 1661 – ?), Лизогуб Іван Кіндратович (8 липня 1662 – ?), Дмитренко Іван (? – листопад 1662 – листопад 1664 – ?), Лизогуб Яків Кіндратович (? – травень 1665 – ?), Дорошенко Петро Дорофійович (?–1665–?), Бутрим Петро (? – березень 1665 – ?), Лизогуб Яків Кіндратович (? – липень 1666 – січень 1673 – ?), Павлович Матвій (1671, керував полком), Гурський Іван (? – лютий 1674 – січень 1676 – ?), Пушкаренко Давид Трохимович (? – серпень 1676 – вересень 1678 – ?).

Корсунський полк

Полковники: Пивоваренко Мисько (?–1632–?), Філоненко (?–1634–?), Мануйлович Михайло (?–1637), Нестеренко Максим (1637–1638), Чиж Кирик (1638–?), Жабокрицький (?–1643–?), Дурський Войцех

(?–1646–?), Тишко Олексій (?–1648), Шангирей Іван (? – липень 1648 – ?), Мрозовецький Станіслав Павлович (серпень 1648 – квітень 1649), Мозиря Лук'ян Якович (квітень 1649 – 1651 – ?), Івахнюк Михайло (листопад-грудень 1649, нак.), Спіл (? – жовтень 1650 – ?), Кілдей Борис Андрійович (серпень 1651, нак.; ? – грудень 1651 – 1652–?, повний), Золотаренко Іван Микифорович (? – травень-липень 1652), Стадниченко Мисько (жовтень 1652, нак.), Нестеренко Максим (липень 1652 – липень 1653 – ?), Гуляницький Іван (? – листопад 1653 – березень 1656 – ?), Дубина Семен (жовтень 1654, нак.), Нестеренко Максим (березень 1655, нак.), Петренко Іван (1656), Дубина Іван (? – липень 1657 – ?), Трутина Дмитро (Дементій) (липень 1657, нак.), Креховецький Іван Томашевич з Демкова (? – листопад 1657 – ?), Оникієнко Тиміш (? – 1657 – 15 липня 1658), Привицький Осип (листопад 1658, нак.), Креховецький Іван (? – вересень 1658 – липень 1659 – ?), Улезько Яків Петрович (? – жовтень 1659 – ?), Фацієвич Євстафій (? – грудень 1659 – ?), Улезько Яків Петрович (? – січень 1660), Мигалевський Костянтин (січень 1660 – ?), Сухаренко Самійло (1660, нак.), Улезько Яків Петрович (? – березень 1660–1662), Гуляницький Григорій (1662), Улезько Яків Петрович (1663–1664), Підодня Григорій (? – листопад 1664 – ?), Липнявський Юрій (? – березень-квітень 1665 – ?), Улановський Гнат (? – лютий 1666 – 1669), Ковшевацький (травень 1667, нак.), Бут Семен (полковник піхотний корсунський) (? – травень 1667 – ?), Суховій (?–1669–?), Кандиба Федір (1669–1672), Вергун Жадан (жовтень 1670, нак.), Гуляницький Григорій (1672–?), Мигалевський Костянтин (1674 – жовтень 1675, нак.), Соловей Михайло (бере-

зень 1672, квітень 1674, нак.), Гладкий Іван (лютий 1671, нак.), Шийко Григорій (?–1674), Кандиба Федір (? – березень 1674 – 1675 – ?), Яненко Іван Павлович (?–1678–?), Трушенко Степан (лютий 1679, нак.), Губаренко Іван (? – листопад 1681 – ?), Філоненко Тиміш (?–1684), Іскра Захар (1684–1707), Кандиба Андронник-Андрій (1708–1710), Нестеренко Семен (1709, нак.).

Полковники Лисянські: Кривоніс Максим (1648), Демешко Якимович Лисянський (1648–1649), Височан Семен (?–1664–1665–?).

Білоцерківський полк

Полковники: Дацько (?–1632–?), Клиша (Яцина) Яцько (1632–1637), Сакун Василь (1637–1638), Фридрих Самійло, Хмеленко Ярема (? – травень 1648 – ?), Гиря Іван (? – червень 1648 – липень 1649 – ?), Громека Михайло (? – жовтень 1649 – грудень 1651 – ?), Москаленко Сава (1651, нак.), Клиша Яцько (? – червень 1653 – ?), Половець Семен (? – липень 1653 – березень 1654 – ?), Гиря Данило (січень-травень 1654, нак.), Положний Матвій (липень 1654, нак.), Клиша Яцько (вересень-грудень 1654, нак.), Люторенко Яків (Яцина) (грудень 1654, нак.), Москаленко Макар (? – грудень 1654 – червень 1655 – ?), Москаленко Сава (грудень 1654, нак.), Гиря Данило (жовтень 1655, нак.), Половець Семен (?– лютий 1656 – ?), Люторенко Яків (? – травень 1656 – ?), Сулименко Іван Іванович (?–1657–?), Люторенко Яків (? – лютий 1658 – ?), Кравченко Іван (? – липень 1658 – березень 1660 – ?), Половець Семен (вересень 1658, нак.), Деркач Тиміш (липень 1660, нак.), Данило (? – грудень 1660 – ?), Кравченко Іван (1661–?), Харко (? – травень 1662 – ?),

Кравченко Іван (?–1663), Фридрикевич Самійло (? – листопад 1664 – ?), Тарасенко Андрій (1664–1665), Кульган Яцько (? – березень 1665 – ?), Бутенко Степан (? – лютий 1668 – березень 1671 – ?), Макуха Гнат (?–1672–1673–?), Дорошенко Григорій (?–1674–?), Бутенко Степан (? – лютий 1674 – серпень 1675 – ?), Макуха Гнат (?–1676–?), Коровченко, Палій Семен Пилипович (1685–1704), Омельяненко Михайло (1704 – грудень 1708), Гамалія Антін (1709), Палій Семен (1709–1710), Танський Антін Михайлович (1710–1711).

Паволоцький полк (1648–1649), (1651–1674)

Полковники: Куцевич-Миньківський Іван (? – липень 1648 – жовтень 1649 – ?), Хмелецький Адам (1648, нак.), Кривоносенко, Хмелевський Степан (? – серпень 1651 – ?, нак.?), Куцевич-Миньківський Іван (? – квітень-вересень 1651 – ?), Хмелецький Степан (?–1653), Суличич Михайло (? – червень 1653 – лютий 1654 – ?), Богаченко Михайло (? – вересень 1654 – ?), Суличич Михайло (? – травень 1655 – травень 1658 – ?), Богун Іван (? – серпень 1658 – ?), Петровський Василь, Попович Іван (?–1663), Богун Іван (?–1664), Грицина Ярош (? – листопад 1664 – грудень 1670 – ?), Гамалія Григорій (? – березень 1671 –1673), Дорошенко Андрій (1673–1674), Гамалія Яків (? – лютий 1674 – ?), Низкогляд Павло (? – липень 1674 – ?).

Уманський полк

Полковники: Ганджа Іван (? – червень-серпень 1648), Байбуза Степан (липень 1648, нак.), серпень 1648 – липень 1649 – ?), Глух Осип (? – жовтень 1649 – квітень 1654 – ?), Держаловський Григорій, Іванів

Самійло (липень 1651, нак.), Грозденко Іван (травень 1652, нак.), Грошевський (березень 1653, нак.), Нечай Матвій (грудень 1653, нак.), Оргієнко (Угриненко) Семен (? – червень 1654 – січень 1656), Глух Осип (січень 1655 – ?), Ханенко Михайло Степанович (травень 1655, нак.; ? – липень 1656 – осінь 1658 – ?), (можливо, Безпалий Іван (?–1658–?), Булига Максиміліан (? – грудень 1659 – ?), Ханенко Михайло (? – грудень 1660 – ?), Оргієнко Семен (лютий 1657, нак.), Лизогуб Іван (1661–1663), Булига Максиміліан (?–1664–?), Білогруд Григорій (?–1664–?), Корсунець Андрій (? – серпень 1664 – ?), Ханенко Михайло (? – жовтень 1664 – ?), Сербин Іван (1664–1665), Лизогуб Іван (?–1666–?), Білогруд Григорій (?–1666 – березень 1667 – ?), Яненко Павло (? – червень 1667[88] – ?), Ханенко Михайло (1669–1671), Білогруд Григорій (1671–1672), Грозденко Іван (? – листопад 1672 – квітень 1673 – ?), Скидан (?–1673–?), Білогруд Григорій (?–1673–?), Яворський Стефан (квітень 1673 – серпень 1674), Синенко Микита (? – вересень-жовтень 1675 – ?).

Брацлавський полк

Полковники: Якуша (? – серпень 1648 – ?), Нечай Данило (? – вересень 1648 – 21 лютого 1651 р.), Дорошенко Григорій (серпень 1650, нак.), Волошин Сила (серпень 1650, нак.), Кривенко Григорій (листопад 1650, нак.), Левко (Уманський) (лютий 1651 – ?), Грозенко (Гродзенко?) (? – травень 1651 – ?), Іванчул (? – липень 1651 – ?), Носач Тимофій (? – жовтень 1652 – травень 1654 – ?), Лисиця Павло (січень 1654, нак.), Зеленський Михайло (? – січень 1654, нак.; ? – серпень 1654 – жовтень 1657 – ?), Сербин Іван Юрійович (? – листопад 1657 – вересень 1658 – ?), Зеленський Михай-

ло (? – жовтень 1659 – травень 1661 – ?), Бут Іван (?–1663–?), Зеленський Михайло (? – грудень 1664 – ?), Сербин Іван Юрійович (?– квітень 1665 – ?), Дрозд Василь (травень-червень 1665), Дворецький Василь (липень 1665 – ?), Думитрашко-Райча Радіон (1666), Зеленський Михайло (? – лютий-грудень 1666 – ?), Коваленко Сидір (1667), Кияшко-Манжос Семен (?–1668–?), Гудима Стефан, Лисиця Павло (? – липень 1672 – вересень 1674 – ?), Булюбаш Федір (серпень-жовтень 1675, нак.), Коваленко Сидір (1675–1685), Абаза Андрій (1690–1703), Шпак Федір (1704–?), Іваненко (Григораш) Григорій (? – липень 1708 – грудень 1712).

Кальницький полк

Полковники: Гоголь Євстафій (? – липень 1648 – лютий 1649 – ?), Нечай Іван (серпень 1648, нак.), Федоренко Іван (Яцковський-Куницький?) (? – квітень-жовтень 1649 – ?), Богун Іван (1650–1654), Федоренко Іван (1650–1654, нак.), Сірко Іван (?–1659–?), Вареница Василь (?–1665–?), Коваленко (?–1667–?), Лобойко Василь (?–1667–1669–?), Ребриковський Андрій (? – березень 1674), Попович Михайло (квітень 1674 – ?), Максименко Федір (серпень 1674, нак.), Гнат (?–1674–?), Ковалевський Гаврило (?–1675–?).

Подільський полк

Полковники: Іван Федорович (? – лютий 1649 – ?), Гоголь Остап (1654–1664), Михайлович Федір (січень-лютий 1658, нак.), Кривоніс Олександр (грудень 1659, нак.), Мигалевський Костянтин (осінь 1664 – липень 1666), Гладкий Дмитро (1664–1666, нак.), Гоголь Остап (1666–1671), Бугай Іван (1667, нак.), Бужкевич Лукаш (1671), Волошин Костянтин (1671 – березень

1673), Зеленський Андрій (лютий 1671, нак.), Гоголь Остап (березень 1673 – квітень 1675), Зеленський Михайло (квітень-липень 1674).

Торговицький полк

Полковники: Щербина Стефан (? – березень 1674 – ?).

Старшина: Дуб'яга (1674).

Овруцький полк

Полковники: Микулич (1648), Натальчич Осип (?– квітень 1649 – ?), Бруяка Яків (? – червень-липень 1649 – ?), Васильківський Петро (?–1662–?), Васильович Децько (?–1665–?), Кондратенко Кость (нак.).

Писарі полкові: Невмерицький Я. (?–1649).

Сотники полку: Горностай, Желєзка Василь (? – серпень 1649 – ?).

Білоруський полк (Могилівський, Чауський)

Сформований на території Мінського і Мстиславського воєводств (Могилів і повіт: Чичерськ, Кричев, Радомисль, Расна, Гори, Горки, Чересів; Чауси, Новий Бихов, Гомель та ін.).

Полковники: Кривошапка (? – жовтень 1648 – ?), Золотаренко Іван (1654–1655), Нечай Іван (8 лютого 1656 – 1659), Золотаренко Василь (? – лютий 1661 – ?), Дорошенко Іван (1656, нак. у Новому Бихові), Бутко Филимон (1656, нак. у повіті Мінському), Черликівські, Чечерські.

Пінсько-Турівський полк (1648), (1657–1659–?)

Полковники: Цівка Прокіп (? – жовтень-листопад 1648 – ?), Виговський Костянтин (?–1659–?).

3. ГЕТЬМАН ПЕТРО ДОРОШЕНКО І ДОЛЯ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

Щаслива нагода об'єднати Гетьманщину випала нащадку гетьманського роду Дорошенків. До нього тягнулися ниточки з Запорожжя, де ніколи не згасала слава Михайла Дорошенка, на нього покладала свої надії покозачена шляхта, розчарувавшись у Тетері, на нього звертала свої погляди старшина відносно нових козацько-шляхетських полків північно-східного регіону як через розчарування у Брюховецькому, так і через міцні і сталі зв'язки тестя його брата Павла Яненка з його рідною любецькою шляхтою. І, зрештою, Чигирин – його батьківщина, де була колиска, де він спробував материнське молоко і батьківський хліб. Чигирин, який ніколи не зрадив України, Чигирин, який ніколи не відступився від Дорошенка. Все це було на його боці. Здавалося, Гетьманщина зможе перебороти розбрат і покінчити з громадянською війною.

Петро Дорошенко (1627–1698) був сином полковника Дорофія, від якого «чув... про Шагін-Гіреєву війну, на яку наші запорозькі козаки покликані були»[89]. В.Коховський вважає його сином Івана Дорошенка.

Мати невідомого імені (в чернецтві – Митродора, у схимні – Марія) походила з роду Тарасенків, будучи донькою Тихона і Ганни. Їй присвятив спеціальну розвідку краєзнавець Ю.Виноградський «Марія Дорошиха: З Сосницької старовини»[90], в якій доводить, що після переселення на Лівобережжя у 1676 р. вона стала ігуменею дівочого Макошинського Покровського монастиря поблизу Сосниці і прийняла схиму.

Невідомо, скільки синів і доньок було у Дорофія Дорошенка. Знаємо п'ятьох братів і одну сестру. Григорій був старшим братом Петра (народився раніше 1627 р.). Одружений був з сестрою Павла Яненка Оленою і завдяки цьому шлюбу став свояком Хмельницьких. Вона померла десь між 1668 і 1670 р. Цікавою є інформація про те, що його тесть у 1668 р. за дорученням воєводи Шереметьєва їздив з Києва до Остра намовляти на підданство цареві.

Після смерті першої дружини Григорій у 1671 р. сватається до пасербиці полковника переяславського Р.Думитрашки Ганни Василівни Золотаренко, проте шлюб не відбувся. І все ж у 1676 р. знаємо, що він був одружений (з ким невідомо).

Андрій Дорошенко був молодший за Петра (народився пізніше 1627 р.). Вступає у шлюб з сестрою Якова Гамалії, полковника паволоцького[91]. Заступає на цьому полковництві свого шваґра. Після смерті першої дружини одружується з донькою полковника брацлавського Івана Лисиці. Степан і Федір Дорошенки відомі на Чигиринщині ще за життя Богдана Хмельницького[92].

У 1675 р. у російському полоні був небіж гетьмана Яцько Холошенин, тобто син його сестри. Ця ж сестра (або друга) у 1666 р. вийшла за генерального писаря Семена Голуховського[93], а 1667 р. проживала у Чигирині[94]. Як пише Д.Дорошенко, «мабуть, як удова»[95]. Яцько Холошенин – це і є, очевидно, Яків Колоша – отаман городовий Чигиринський, що потрапив у полон під Лисянкою разом з Григорієм Дорошенком і Степаном Новицьким (у полковому товаристві Чигиринському фіксуються (1649) Іван Колоша і Федір Новицький, чи не батьки Яцька і Степана?).

Петро Дорофійович після смерті першої дружини невідомого імені одружується вдруге з племінницею свого брата Григорія, племінницею Богдана Хмельницького і двоюрідною сестрою Юрія Хмельницького Єфросинією Павлівною Яненко (? – до 1685)[96]. Цю подію, з нашої точки зору, слід віднести до середини 50-х років. На користь цього свідчить той факт, що його донька від першого шлюбу одружилась у 1672 р. Вона повинна була мати вік 15–17 років. Крім того, у 1655 р. бачимо його наказним полковником (очевидно, чигиринським). Мабуть, до того часу він посідав після уряду писаря Генеральної військової артилерії уряд місцевого писаря полкового.

З роду батька знаний двоюрідний брат Тарас Дорошенко[97]. З роду матері відомий його двоюрідний брат Кіндрат Тарасенко. Не ясно, чи з цього роду були полковник білоцерківський (1666) Харко Тарасенко і писар військовий Андрій Тарасенко (прибічник М.Ханенка).

Брат Петра Григорій їздив до Москви, його дружину Олену з Києва відпустили до Чигирина. В серпні 1668 р. Петро просив повернути із заслання «наших невинно в ссылку отданных» ігумена Мгарського Віктора Загоровського, Захара Шийкевича, Кропивнинського та ін.

У 1655 р. Іван Дорошенко від полковника Василя Золотаренка очолював залогу Нового Бихова[98]. Полковником брацлавським став брат гетьмана Григорій Дорошенко (1668–1674).

Генеральна старшина

Обозні: Демиденко Іван (? – лютий 1666 – ?), Корицький Яків (1668–1669), Гулак Іван (1669–1675).

Судді: Суличич Михайло (? – лютий 1666 – ?), Богаченко Семен Олишівський (? – лютий 1666 – 1667 – ?), Гапонович Герман (? – липень 1668 – лютий 1669 – ?), Білогруд Григорій (? – липень 1668 – квітень 1669 –?).

Писарі: Чекаловський Іван (?–1666–?), Бускевич Лука (? – серпень 1667–1668 – ?), Вуяхевич-Височинський Михайло (? – 1668 – вересень 1676 – ?).

Осавули: Апостол Павло (? – січень 1666 – ?), Піляй Дем'ян (? – січень 1666 – жовтень 1667 – ?), Якименко Жадан (? – жовтень 1667 – ?), Петрановський Ярема (? – жовтень 1669 – ?), Лизогуб Яків (? – січень 1669 – лютий 1674 – ?), Шуліка Тиміш (? – серпень 1669–1675 – ?), Харлан (? – березень 1670 – ?), Головченко Яким Михайлович, Лизогуб Григорій (?–1674–?), Білогруд Григорій (?–1674–?), Гамалія Григорій Михайлович (? – липень 1674 – ?).

Серед найближчого військового оточення П.Дорошенка привертає увагу рід Гулаків. **Гулаки** – це одна із старовинних козацьких родин, які відомі ще задовго до виступу Хмельницького.

I

1. Іван (?–1629–1682–?) – у товаристві полковому черкаському (?–1649–?). Невідомо, які посади він обіймав двадцять років (1649–1669), але, мабуть, пройшов у своєму полку старшинські щаблі. Першу інформацію про нього маємо уже, коли він став обозним генеральним (1669–1675) у П.Дорошенка[99]. Після переходу на Лівобережжя у Переяславському полку поруч з Якимом Головченком був найвидатнішим представником «дорошенківців». Три роки, очевидно, до смерті, був обозним полковим переяславським (1679–1682).

II

2. Іван Іванович (? – раніше квітня 1716) – став на місце свого батька обозним полковим переяславським (1682–1688). Самойлович, який боровся за вплив у полку, надав йому с. Скопці, Малі Каратулі, Войнинці. Цікаво, що незабаром після коломацького перевороту втратив уряд і знову його отримав лише через 24 роки, коли Мазепа уже не був гетьманом (1710–1715)[100]. Мабуть, залишився вірним Самойловичу. Полковник наказний переяславський (1715). Відсутність даних про шлюби перших з Гулаків утруднює можливості оцінки їхньої долі..................................1

III

3. Іван (Юсько) Іванович – сотник полковий переяславський (1699)...2

4. Євстратій Іванович (1662 – 3 лютого 1754) – сотник 2-ї полкової сотні переяславської (1709 – 20 квітня 1739) 2

Д.: Софія Іванівна Берло (1680/1691 – раніше 1759), донька судді полкового переяславського (1706–1711)[101].

– Гафія Іванівна (1668–1754).

Ч.: Яків Іванович Безбородько, значковий товариш (1724–1730).

IV

5. Іван Євстратійович 1-й (? – до 1765) – військовий товариш, абшитований сотник 4

Д.: Марфа N Кулябка (? – до 1765)[102].

6. Іван Євстратійович 2-й – службу розпочав з 1733 р., сотник 2-ї сотні полкової переяславської (20 квітня 1739 – 21 липня 1770). Абшитований бунчуковий товариш. 4

7. Андрій Євстратійович (? – до 1765) – атестований двоюрідним братом Безбородьком військовим канцеляристом Генеральної військової канцелярії (з 1739)......4

Д.: Уляна N Жуковська (?–1765–?)[103].

– N Євстратіївна.

Ч.: Яків Михайлович Пилипенко, осавул полковий[104].

– Пелагея N Гулаківна (?–1747–?).

Ч.: Іван N Щербина (?–раніше 1747), значковий товариш[105].

У 1666 р. на боці Дорошенка були полки Чигиринський (Прокіп Бережецький), Черкаський (Богдан Калістрат), Корсунський (Гнат Улановський), Білоцерківський (Харко Тарасенко), Паволоцький (Ярош Гриценко), Уманський (Григорій Білогруд), Торговицький (Степан Щербина), Кальницький (Василь Лобойко), Брацлавський (Михайло Зеленський), Подільський (Євстафій Гоголь). Дорошенко мав під своїм регіментом три запорозькі полки: Семена Корсунця, Пилипа Івановича, Івана Чорнобиля і три сердюцькі: Федора Мовчана, Матвія Канівця, Василя Волошина.

Життя і, мабуть, талант П.Дорошенка змогли об'єднати як виговців (Чекаловських), так і хмельниченків (Зеленських, Гоголів). З цих старих і вивірених кадрів і було сформоване його головне посольство до Варшави середини 1666 р.: Михайло Зеленський, Іван Чекаловський, Прокіп Бережецький і Гнат Улановський, яким передувало підготовче посольство Яроша Грицюти і Василя Василевського[106]. Михайло ж Зеленський разом із Данилом Лісницьким ще на початку березня 1666 р. їздив до Криму, звідки привів, хоч і невелике, але поповнення Батирші-мурзі на чолі з Мустафа-агою[107]. Дорошенко і надалі зміцнює зв'язки

з Кримом. У 1668 р. до Чигирина «для обрання гетьмана» направляються підрозділи Маметша-мурзи Ширінського, Маратчі-мурзи Мансурова, Батиршімурзи Шужугут.

Турбувався гетьман і про звільнення старшин з московської неволі. У 1668 р. просив царя звільнити Михайла Ганджу, Андрія Щербину, Дмитра Чернявського[108]. З московського ув'язнення повернувся колишній обозний військовий Тиміш Носач, якому гетьман Дорошенко як «старинному и заслуженному войска запорожского товарищу» 22 серпня 1668 р. у Корсуні видав універсал[109].

У березні 1669 р. полковники Є.Гоголь і С.Щербина з кошовим І.Сірком наносять удар по Очакову (тому ми не бачимо їх на раді під Росавою, яка схвалила турецьку зверхність). Сама ж рада засвідчила, що бік Дорошенка взяла і Запорозька Січ, яка направила 70 своїх представників[110].

Проте у Дорошенка з'являється новий супротивник, полковник уманський Михайло Ханенко, котрого три найзахідніші полки визнали гетьманом[111]. Уманчани мали старі і міцні зв'язки з Січчю, де їх підтримували кошовий Григорій Пелех, військовий суддя Семен Богаченко, писар військовий Андрій Тарасенко, старшини Василь Завалій, Федір Бардай (?), Іван Завіша, Стефан Білий, Грицай, Яків Ярошенко, Роман Малюк, Іван Полтавець, Василь Олексієнко. Виступ Ханенка був результатом впливу антитурецького і антитатарського українського січового угруповання пропольської орієнтації (і західної частини полків січової орієнтації і впливу).

Ханенки

I

1. Стефан: 1) за родовою легендою – козацький ватажок; 2) за матеріалами Ю.Мицика – міщанин.

Д.: 1) Марія NN (за джерелами, – мати Михайла); 2) (за родовою легендою) Ганна Домашевська, донька старости Лукомського, яку Стефан Ханенко звільнив з татарського ясиру і, отримавши дозвіл короля, одружився з нею. Можливо, друга дружина Стефана, синами якої були Лаврін і Сергій.

II

2. Михайло Степанович (?–1625–1674–?) – полковник уманський, кошовий отаман, гетьман. Ю.Мицик віднайшов документ, за яким у 1672 р. козаки-дорошенківці не хотіли піддатися Ханенку, «вголос кажучи, що ми цього кушніра не приймемо»[112]. За характеристикою Я.Собеського: «добра і привітна королю людина»[113]..1

17 березня 1674 р. передав гетьманство Самойловичу і отримав царську грамоту з милостивим словом. Перейшов на Лівобережжя і оселився у Лохвиці. Потім, імовірно, перебрався до Києва.

Д.: NNN (можливо, Христя) із старшим сином деякий час знаходилась у полоні у П.Дорошенка

3. Лаврін Степанович – служив у Білоцерківському полку в одній із Білоцерківських сотень (1649)[114]. Перейшов на Лівобережжя (1684) 1

Д.: 1) можливо, Ксенія.

2) Ганна Ліщанка (?–1704–?)

4. Сергій Степанович – помер бездітним.

До одного з братів Михайла (N 2) відноситься інформація про те, що його і Юрія Хмельницького

переховував в Уманському монастирі ігумен Філарет 1

III

5. N (можливо, Хома) Михайлович – старший син, деякий час із матір'ю знаходився у полоні в П.Дорошенка 2

6. N Михайлович – захоплений у полон татарами, відісланий до Стамбула 2

7. Павло Михайлович (?–1673) – до нього відноситься інформація, що третій син перебував під наглядом у княгині Замойської, матері польського короля. Страчений у Перемишлі..2

8. Яків Михайлович – переселився з батьком у Лохвицю, потім, очевидно, до Києва..2

9. Данило Лаврентійович (?–1665–1695–?) – мабуть, вийшов разом з дядьком-гетьманом до Лохвиці, пізніше став полковником наказним лубенським. Загинув у 1695 р. під Таванню 3

Д.: 1) N Іванівна Ломиковська (?–1670– 30 листопада 1691– до 1695), донька генерального обозного. Мабуть, від його першого шлюбу, але не з Марією Карпівною Мокрієвич. Її син Микола був двоюрідним братом сотнику золотоніському Костянтину Леонтовичу.

2) NNN. Родова легенда про неї свідчить: «раз – рыскал на охоте за зверями; встретив красивую козачку, предложил ей – сбить с ея головы убор выстрелом без вреда для неё; смелая козачка согласилась, с условием взять её за себя в замужество. Условие принято и выполнено».

10. Федір Лаврентійович – сотник козелецький (?–1705–?), осавул полковий київський (?–1711–1722), обозний полковий київський (1722–1737). Проживав у

Козельці, володів селами Дешек і Тарасова. Тестамент 18 лютого 1744 р. Похований біля Спаської церкви міста Козельця 3

Д.: 1) Феодора Хомівна Сулима, донька значного міщанина Козелецького, вдова по Марку Ольховському.

2) Параска Андріївна Товстоліс (?–1731–?).

– Настасія Лаврентіївна.

Ч.: Леонтій Микитович N – власник села Луки. Його дід Яків разом з Михайлом Ханенком вийшов до Лохвицької сотні.

На лівому березі угруповання січової старшини намагається підняти повстання ще через одного свого репрезентанта – противника Дорошенка. Степан **Вдовиченко** був писарем військовим на Запорожжі: «городы Полтава, Гадяч, Лубны, и иные поддались тому новому гетьману Вдовиченку, и брата Дорошенкова, и чигиринского полковника у Гадяче задержали, и иных держат в оковах»[115]. Проти нього за Дніпро ходив з 300 козаками і 500 татарами Григорій Дорошенко.

Після падіння Дорошенка у західних полках піднімається Остафій **Гоголь**, старий соратник Хмельницького, останній визначний представник тієї генерації старшин. З його родоводу відомо, що у вересні 1664 р., коли він приймав протекцію польського короля, два його сини були захоплені у Львові. Можливо, там вони навчалися чи жили з матір'ю.

Знаємо, що ще у 1668 р. його брат Григорій керував обороною Кальника від поляків, у вересні 1671 р. при обороні Могилева загинув один із його синів. З Молдавії Гоголь і полковники К.Мигалевський та Кияшко погоджуються підкоритися гетьману М.Ханен-

ку. Дещо пізніше полковник подільський Остафій Гоголь призначається наказним гетьманом ЙКМ, крім його полку на боці короля бачимо полк Кияшки, Димерський полк, три корогви ханенківців. А у лютому 1676 р. нобілітуються головні козацькі ватажки Є.Гоголь, полковники С.Корсунець, М.Лукейчик, А.Зеленський, обозні полкові К.Гасаненко, А.Ясенський, осавул П.Калькуль (?), сотники В.Іваненко, Г.Бернашовський, Я.Озажинський, С.Бахринський[116].

У 1676 р. було прийнято рішення про «стації» лише чотирьом козацьким полкам (4000 чол.). Згодом полки Семена Корсунця, Івана Шульги та Кобелзького були розміщені у Димерському старостві (Димерська, Коростишевська і Чорногорська фортеці)[117].

Восени 1677 р. на Лівобережжя переходять «два полковника, один конний Іванія, і другий піхотний Василь, а з ними кінноти чоловік тридцять»[118]. «Розчарування у королівській протекції, відчуття вірності політичного курсу на об'єднання з Правобережжям гетьмана І.Самойловича, небезпека перед турецьким наступом та похилий вік змусили Є.Гоголя у квітні 1678 р. направити Самойловичу листа, де правобережний гетьман писав, що «нині самого себе твоїй милості віддаю», – пише провідний дослідник життєвого шляху Гоголя Т.Чухліб[119].

У 1679–1683 рр. старшими над козаками його королевської милості були суддя генеральний Мирон, полковники Урбанович та Максиміліан Булига. Молдавський же воєвода Дука призначив своїх полковників у головні козацькі міста. «...В Чигирине был Кєрембашевський, в Мошнах и Черкасах Вергун, в Каневе Кобзарь, а в Корсуне и Богуславе Куницкий», – сповіщав царя Василь Кочубей. І, характери-

зуючи їх, додавав: «А все те и иные осадчики были беглецы и изменники наши, которые отсюда из стороны нашей на ту сторону Днепра поуходили, и Куницкий тот забежал было к ляхам прежде, а потом к нему Дуке воеводе прилепился...»[120]. Коли ж розпочались військові дії поляків проти Порти, вказані козацькі ватажки здали Немирів та інші міста, а Куницький «своим хитрым умыслом гетьманского прозвания у ляхов добился»[121].

24 серпня 1683 р. С.Куницький призначається гетьманом[122], а комісаром при ньому хелмський каштелян С.Дружкевич. Полковниками бачимо Юрія, Лук'яна, Я.Дуніна-Раєцького, Андрія Могилу, писарем генеральним – Пяйковського. Козаки добивалися передачі у повне козацьке володіння Білоцерківського староства.

Т.Чухліб пише: «За словами історика В.Волк-Карачевського, у Бугуславі «засіла дуже діяльна і смілива жінка», яка була дружиною Куницького. Вона постійно приймала і відправляла втікачів з Лівобережжя до свого чоловіка у Немирів. І.Самойлович був змушений навіть спорядити спеціальний загін, щоб захопити її. Але вона вчасно втекла до резиденції правобережного гетьмана»[123]. Куницького вбили на козацькій раді в березні 1684 р. при спробі втекти з неї, «змінивши козацький жупан на чернецький одяг»[124].

Під Віднем була приватна козацька корогва воєводи волинського Я.Стадніцького під керівництвом полковника Апостола. Згодом приєдналися козацькі полки Я.Ворони, шляхтича Менжинського, Семена (Корсунця?). В кінці 1683 р. сім полків очолюють Максиміліан Булига, Василь Іскрицький, Булук-

Баша, А.Зеленецький, К.Станецький, Я.Дунін-Раєцький і один невідомого імені.

Датовану Т.Чухлібом «Ординацію» трьох полків Я.Ворони, С.Корсунця і Киліяна слід віднести до реєстру полків (мабуть, охотників), які взяли участь у бойових діях 1683 р. У зв'язку з цим і платня видавалась окремо від семи попередніх полків.

С.Куницького на гетьманстві змінив полковник піхотний Андрій Могила. Підсумовуючи біографічні дані про нього, дослідники пишуть: «Могила перед тим, як перейти на правобережні землі був «присяглий товариш з рядових компанійських козаків регіменту його милості пана гетьмана». У літописах Самовидця та Грабянки читаємо, що він був запорозьким козаком». Ось і все, що можемо сказати про А.Могилу до того, як він наприкінці 1683 р. у чині козацького полковника очолює піхотні підрозділи у війську гетьмана правобережного козацтва С.Куницького під час походу до Молдавії»[125].

Дружина Могили знаходилася на Лівобережжі, і Самойлович наказав її заарештувати. За даними Т.Чухліба, ще у квітні 1687 р. вона знаходилась під арештом. Лише І.Мазепа її звільнив і то, мабуть, лише після смерті чоловіка-гетьмана.

Під час його гетьманування на Лівобережжя перейшли чотири полки (полковники Левко, Дроб'язга, Кришталь – у Переяславський полк), на Січ – козаки на чолі з С.Палієм і Куликом[126]. Знаємо полковника Димерського Мирона, білоцерківського Х.Шарка, є тенденція відродження територіальних полків Брацлавського, Богуславського, Корсунського. У 1686 р. бачимо такі полки: Семена Палія, Максиміліана Булиги, Макухи, Гришка, Булук-Баші, Семена (Корсунця?).

Важко сказати, які з них городові, а які з добровольців-січовиків. Полки Макухи, Штепи, Кулика, отримавши королівську платню, переходять і розпорошуються на Лівобережжі – це свідчить про тимчасовий характер цих формувань (з лівобережних козаків чи січовиків). Запорозьким полковником називається і Криштоф Лончинський (? – серпень 1686 – червень 1687 – ?)[127]. Командний склад полку свідчить про шляхетське ядро цього полку (вказані поручик Василь Меленевський, хорунжий Павло Волковський)[128].

Правобережна козацька старшина (за компутом 1689 р.)

Полковники	*Гришко*	*Іскра*	*Самусь*	*Макаренко*	*Разом*
Полкові старшини	5	4	4	–	13
Сотники	5	4	3	2	14
Всього	11	9	8	3	31

У 1689 р. гетьманом став Гришко Іванович, який вів непримиренну боротьбу проти полковника фастівського Семена Палія. Запорозький полковник Кулик перевів на Лівобережжя своїх козаків і обивателів Кальника і Дашова, під його регіментом знаходилися полки Іскри, Самуся, а також Я.Гладкого і А.Абазина.

На Правобережжі діяло й угруповання, орієнтоване на Османську імперію, на чолі якого був поставлений Юрій Хмельницький. Ще у лютому 1676 р. він призначив наказним отаманом Астаматія (Євстафій Гиковський, Остаматенко). Ще за Богдана Хмельницького цей грецький виходець тримав митну справу в Україні (1654), у цей же період він виконував дипломатичні доручення, був активним прибічником І.Виговського. До 1675 р. джерела про нього мовчать. Пе-

тро Дорошенко призначає його резидентом до Цар-граду. Після падіння Дорошенка Астаматій стає найближчим співробітником Ю.Хмельницького.

Писар Юрія Хмельницького Григорій був призначений полковником могилівським, Коваленко – корсунським, І.Губар-Бершадський – брацлавським, Варениця – кальницьким. Серед його прибічників бачимо Івана Яненка-Хмельницького, Апостола (невідомо, кого саме з представників цього роду), Таращенко (Тарасенко) (намісник у Немирові). Після страти Варениці на його місце призначається Г.Негребецький. За наказом Ю.Хмельницького у другій половині 1678 р. був страчений і наказний гетьман Астаматій[129].

Новим гетьманом влітку 1684 р. був проголошений полковник козацький Т.Сулименко (Сулимка). Ще у 1683 р., знаходячись під регіментом С.Куницького, він потрапив до турецького полону і став на службу султану. Проте вже у 1685 р. більшість із тисячі козаків, які були у розпорядженні цього турецького гетьмана, перейшли на бік Могили. На жаль, нічого не знаємо про наступного гетьмана з турецької ласки Самченка, Стецика (Лозинський Степан Іванович, Стецик Тягинський, Стецько Ягорлицький).

4. ЧЕРНІГІВСЬКІ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКІ РОДИНИ

У другій половині XVII ст. активним центром боротьби за гетьманську булаву стає Чернігівщина. Знищення разом з Якимом Сомком полковника чернігівського Іоаникія Силича привело до влади у цьому полку нових людей. Короткотерміново місцевий пернач тримають ставленики Брюховецького із Запорожжя. Запорозький козарлюга Степан Красна Башта повертається

до своїх побратимів і очолює запорозький піхотний полк (згадка 29 квітня 1665 р.), що веде бойові дії біля Торговиці. У травні 1665 р. гетьман призначає полковником Дем'яна Гнатовича. Таке призначення теж повинне свідчити про якісь січові заслуги кандидата чи заслуги у командуванні ніжинськими полчанами.

Переживши Брюховеччину, Дем'ян підтримує обрання гетьманом Петра Дорошенка у червні 1668 р. Але останній після поразки під Срібним від російських загонів, під загрозою масштабного наступу поляків на Правобережжя був змушений повернутися до Чигирина. З ним пішли з Лівобережжя полки Торговицький, Уманський, Корсунський і Черкаський. Загроза дійсно була серйозною, оскільки у липні полякам вдалося вщент розгромити під Білою Церквою частину Паволоцького полку (в полон потрапили наказний полковник, три сотники, 50 козаків). Дорошенко сподівався, що сіверські полки на чолі з наказним гетьманом Дем'яном Многогрішним утримаються проти московських військ.

Події червня-грудня 1668 р. на Сіверщині ще вимагають детального і глибокого аналізу, але кінцевий результат їх відомий: три полки – Чернігівський, Ніжинський і Стародубський – в кінці грудня 1668 р. обрали гетьманом Многогрішного.

Ігнатовичі

В.Модзалевський вважає його «мужиком» (тобто не козацького походження) «здається з Коропа»[130]. Є свідчення, що Дем'яна було «заарештовано на Сіверу з братами, з зятем та прихильниками»[131]. Він мав братів Василя, Саву і Зіновія. Останній помер чи загинув до 13 січня 1672 р. і по ньому залишилась удова Марія Яківна Зінькова. Василь був заарештований і засланий.

Василь (Шумейко) мав маєтності біля села Кудровки Сосницької сотні. Перед арештом він устиг утекти до Києва, де на пропозицію ректора києво-могилянського колегіуму відмовився сховатися на Запорожжі, мотивуючи це своїми сварками із запорожцями[132]. Ігумен Братського монастиря В.Ясинський сповістив воєводу київського Г.Козловського про перебування Василя Гнатовича у Києві. Його заарештували і відправили до Москви.

Сава, полковник стародубський, був одружений з вдовою Зіновією Ждановною, яка проживала у Чернігові. Після скинення Ігнатовичів жила (1676), очевидно, у Мені[133].

Василь Гнатович (Шумейко) був тестем Івана Михайловича Домонтовича. Під час приходу до влади Дем'яна Ігнатовича, дядька його дружини, Домонтович був отаманом городовим чернігівським[134].

Домонтович активно підтримував Гнатовичів і став суддею генеральним, а його син Іван – військовим підписком у Генеральній військовій канцелярії. Одна із його доньок була заміжня за сотником полковим чернігівським Степаном Силичем.

Донька Дем'яна Ігнатовича невідомого імені (чи не Олена?) була двічі одружена. Від її першого шлюбу відомі два сини: один священик, інший козак, які продали сільце полковнику чернігівському Якову Лизогубу. У другому шлюбі була за Іваном Полетикою, їхня донька одружилася з Іллею NN[135].

I

1. Дем'ян Ігнатович (?–1630–1672) – полковник чернігівський (1665–1668), наказний гетьман сіверський від П.Дорошенка (1668), гетьман (1668 – 13 березня 1672). Його поява відразу на полковничому уряді і стрімкий

зліт угору засвідчує: а) значний досвід (очевидно, і військовий; чи не запорозький); б) мабуть, якісь родинні традиції, про які нам невідомо (можливо, родинний зв'язок з Шумейками чи якоюсь іншою значною козацько-старшинською родиною часів початкового етапу визвольної війни у Ніжинському полку).

Д.: Настя NN

3. Василь (Шумейко?) (?–1630–1672–?) – осавул полковий ніжинський при Брюховецькому (?–1665–1666–?). У 1666 р. заснував Пустинно-Рихлівський Миколаївський монастир. Маємо звістку, що Брюховецький у 1668 р. тримав його в ув'язненні у Гадячі, мабуть, як наслідок його протиріч із запорожцями. Тим паче, що після скинення Брюховецького одним із перших поплатився його безпосередній командир із запорожців полковник ніжинський Соха. Повернувся на якусь старшинську посаду, мабуть, полковника ніжинського. Наказний гетьман (7 січня 1671. Батурин – ?). Полковник чернігівський (? – березень 1672). Чи не він у реєстрі Ніжинського полку 1649 р. Василь Шумейко, якийсь полковий старшина, четвертий за списком?..1

4. Сава Гнатович Шумейко – полковник стародубський..1

Д.: Зіновія Жданівна N.

5. Зіновій Гнатович (? – до січня 1672) 1

Д.: Марія Яківна N.

III

6. Петро Дем'янович – 1672 р. засланий до Сибіру....2

– N Дем'янівна.

Ч.: 1) NNN.

2) Іван N Полетика.

– Олена Дем'янівна – 1672 р. заслана до Сибіру.

– N Дем'янівна.

Ч: Андрій Корнійович Нестеренко, у 1672 р. призначений полковником лубенським на місце Сербина.

– N Василівна.

Ч.: Іван Михайлович Домонтович.

7. Михайло Зіновіїв – 1672 р. засланий до Сибіру......5

Поява на полковничому уряді Дем'яна, а потім його братів Сави і Василя засвідчують, що ця родина у Гетьманщині мала досить міцні і давні корені. А це, в свою чергу, вимагає аналізу усіх наявних фактів з метою з'ясування «феномена» Многогрішних, очевидно, як перехідного варіанту від чисто запорозьких полковників до запорозько-місцевих.

Серед місцевих старшин, які під час гетьманування Многогрішного користувались значним впливом, слід згадати Карпа Мокрієвича.

Мокрієвичі

I

1. Іван – священик.

II

2. Карпо Іванович (?–1640–1701–?) – козак, від Б.Хмельницького отримав слободу Роїську, с. Ямище і с. Сибереж, військовий товариш і обиватель чернігівський (? – серпень 1659 – липень 1660), писар полковий чернігівський (липень 1660 – травень 1661), підписок Генеральної військової канцелярії (1663), військовий товариш (березень 1664 – березень 1669), військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії (1667), генеральний писар (березень 1669–1672), військовий товариш і обиватель чернігівський (? – грудень 1674 – ?), значний військовий товариш (? – серпень 1687 – ?), суддя полковий чернігівський (? – листопад 1688 – вересень

1690 – ?). Як бачимо, скинутий з генерального писарства угрупованням Самойловича, хоча й отримав від останнього підтвердження своїх маєтностей (19 липня 1672 р.), проте зміг піднятися лише за наступного гетьмана Мазепи, який шукав собі прибічників у середовищі чернігівців 1

Д.: Ганна Станіславівна Кохановська (?–1701–?) донька сотника і отамана городового чернігівського. Предком Мокрієвичів чи по чоловічій, чи по жіночій лінії був Станіслав Піончинський.

III

3. Іоаникій (Ян, Іван) Карпович (? – до травня 1700) – сотник любецький (1690, 1693)..2

Д.: Євфросинія Микифорівна Калениченко, донька обозного полкового чернігівського.

4. Дем'ян Карпович (? – до вересня 1709) – значний військовий товариш (1704)..2

Д.: (після 1692) Гафія Трохимівна Підтереб Іванова Лисенко (?–1690–1725–?).

5. Самійло Карпович (? – до 1712) – сотник березинський (? – січень 1689 – травень 1690), сотник полковий чернігівський (1690–?), значний військовий товариш (?–1704 – лютий 1711 – ?) 2

Д.: Тетяна Романівна Лопата (?–1719–?), донька бургомістра, потім війта чернігівського.

– Марія Карпівна.

Ч.: Іван Васильович Ломиковський (1654–1714), осавул генеральний.

Найближчим дорадником Многогрішного в останній час гетьманування був Миклашевський.

Миклашевські

I

1. Андрій.

Д.: N Станіславівна Кохановська, донька сотника і отамана городового чернігівського.

II

2. N Андрійович, Михайлові «братья, которые служили великим государям «лет з тридцать и более на которых службах и живот свой кончили», тобто приблизно 1655–1685 рр. 1
3. N Андрійович..1
4. Михайло Андрійович – військовий товариш (?–1671–?), дворянин гетьмана Многогрішного (1672). Сотник глухівський Данило Рубан надав йому млин під Глуховом, стверджений гетьманом 12 грудня 1671 р. Після зміщення Многогрішного генеральні обозний Петро Забіла і судді Іван Самойлович та Іван Домонтович взяли його під свій захист і протекцію. Згодом він був поставлений Самойловичем отаманом городовим глухівським (?–1675–?). Служба за Самойловича йшла нерівно, хоча і по висхідній. У 1677 р. Михайло Андрійович знову був лише військовим товаришем, проте 1679 р. бачимо його осавулом полковим ніжинським, з цієї посади 1682 р. він був призначений генеральним хорунжим. Через рік же Самойлович поруч з Мазепою надає йому уряд генерального осавула. «Изранен тяжелыми ранами». В силу невідомих нам причин 27 серпня 1686 р. звільнений з посади. Після приходу до влади Мазепи останній згодом призначає Миклашевського знову на посаду осавула генерального. З подачі Мазепи царю отримує чин стольника. 1689 р. затверджений полковником стародубським, яким був до 1704 р. Знову полковник стародубський (1705 – 19 березня 1706) 1

Д.: 1) (з 1671) Євдокія Данилівна Рубан, донька сотника глухівського.

2) Ганна Володимирівна Швейковська, смоленська шляхтянка, вдова полковника стародубського, вдова Якова Самойловича.

III

5. Семен Михайлович – помер немовлям 4

6. Василь Михайлович – помер немовлям....................4

7. Андрій Михайлович (?–1690– бл. 1750) – служив з 1707, був під Полтавою (1709), значний військовий товариш (1716), бунчуковий товариш, полковник наказний стародубський (1729–1730) 4

Д.: 1) княжна Марина Юріївна Святополк-Четвертинська (? – до 1729), онучка гетьмана Самойловича.

2) (1732) Євфросинія Павлівна N Андріїва Жураковська (?–1760–?).

8. Степан Михайлович (? –бл. 1750) – значний військовий товариш (?–1716– 1723–?), бунчуковий товариш, командир над бунчуковими товаришами в Астрахані (1726) 4

Д.: (1727) Ірина Марківна Маркович (?–1762–?), донька «орендаря» пирятинського.

9. Іван Михайлович (?–1740) – бунчуковий товариш....4

Д.: Євдокія Василівна Савич, донька полковника лубенського.

– Настасія Михайлівна.

Ч.: 1) (1699) Андрій Андрійович Гамалія (? – 19 березня 1706).

2) (з 29 січня 1710 р.) Петро N Корецький, бунчуковий товариш.

– Марія Михайлівна (? – бл. 1725).

Ч.: (1705) Степан Спиридонович Ширай, бунчуковий товариш.

– Параска Михайлівна.

Ч.: (1694) Андрій Юхимович Лизогуб (?–1737), бунчуковий товариш

– Ганна Михайлівна (?–1730).

Ч.: Іван Андрійович Кондратьєв (? – бл. 1726), полковник сумський.

Дем'яна Гнатовича обрано гетьманом на старшинській раді (Новгород-Сіверський, 1668 р.). Проте підписання Глухівських статей (березень 1669 р.) відвернуло від нього частину козацької старшини. Їй вдається консолідувати представників покозаченої шляхти проти залишків запорозького впливу на Сіверський регіон. У березні 1672 р. Многогрішний був скинутий з гетьманства. Разом з Многогрішними зазнав репресій генеральний осавул Павло Грибович, зник з історичної арени улюбленець гетьмана і його охоронець компанійський (мабуть, надвірний) ротмістр Павло Зборовський. До обрання нового гетьмана після арешту Многогрішного правив тріумвірат Іван Самойлович, Петро Забіла, Іван Домонтович.

Самойловичі

Відомо лише, що священик містечка Ходоркова на Сквирщині Самійло перейшов священиком до містечка Красний Колядин[136]. Чому у Красний Колядин і коли, залишається невідомим. Разом з ним перейшов і син Іван, який став писарем сотенним красноколядинським. Шлюб з Марією Іванівною Голуб (бл. 1640 – ?) стався до переходу на Лівобережжя.

Відносно її батька Івана Григоровича Голуба (Багатого), чи перейшов він у Красний Колядин з Правобережжя, чи був місцевим жителем, достовірних даних не маємо. Проте уже у 1654 р. він був у Красному Колядині, а дещо пізніше переселився до Кролевця[137].

Один із братів Марії Іванівни Голуб був одружений з N Іванівною Забілою, онукою генерального обозного. Це посвоячення Самойловичів з Забілами, безумовно, мало першочергове значення у просуванні Івана Самойловича вгору.

Не зовсім ясно, чому із Прилуцького полку його ставлять сотником веприцьким у Гадяцькому полку і чи дійсно він тримав цей уряд?

Відносини генерального писаря Степана Гречаного і Самойловича вимагають додаткового дослідження. Вважається, що Гречаний спротегував кар'єру Самойловича.

При Брюховецькому (5 листопада 1662 р.) Самойлович став наказним полковником прилуцьким, тож, відповідно, він тоді уже мав бути сотником красноколядинським. Полковником повним у той час був або Федір Терентійович Терещенко, або вже Дмитро Чернявський. Нам невідомий жоден із полкових старшин прилуцьких у той час.

В.Модзалевський приводить архівні свідчення, що Самойлович був посланцем Брюховецького до Москви до дяка приказу Таємних справ Дементія Башмакова з «язиками», за що отримав плату – пару соболів вартістю п'ять карбованців[138].

У 1665 р. він очолює охочий полк козацький, який був направлений під Смоленськ[139]. Після цієї операції повертається в Україну, проте не у рідний Прилуцький полк, а переходить до Чернігівського на посаду уже не сотника, а полкового старшини: спочатку осавула, а потім судді. На цих урядах іноді виконує функцію наказного полковника. Три роки працював під керівництвом полковника Дем'яна Гнатовича. Мабуть, проявив себе вірною людиною Гнатовичу, тому що коли останній у січні 1668 р. стає

генеральним осавулом, то полковничий пернач переходить до рук Самойловича.

У полку співпрацював з обозним полковим Савою Посудевським, суддею Марком Артемовичем, писарем Левоном Артемовичем Полуботком, разом з якими піднімається на боротьбу проти російських воєвод.

Після загибелі Брюховецького і відступу військ Дорошенка з прибічниками наказного гетьмана Ігнатовича отримує царське прощення. Проте полк він очолює недовго і вже через рік стає генеральним суддею, а на його місце висовується Іван Якович Лисенко.

Крім Івана, документи донесли нам імена ще трьох його братів: Василя, Мартина, Тимофія. Всі три були священиками: Василь у Лебедині, Тимофій (? – до 1687), Мартин (? – після 1687) – у Ромнах, причому двоє останніх були і протопопами. Мартину брат-гетьман надав с. Оксютинці Роменської сотні[140].

У Івана Самойловича і Марії було три сини і дві доньки[141]. Старший Семен народився близько 1660 р. У тому випадку, якщо Голуби рід красноколядинський, то і шлюб слід віднести близько 1659 р. Тоді і перехід з Правобережжя, мабуть, припадає на цей час (1657–1659). Другого сина назвали Григорій, а третього – Яків, доньок – Параска і Настасія (чи не в пам'ять про Іванову матір?).

Після перевороту 1672 р. для надійності до царського двору забирають синів гетьмана Семена і Григорія. При них знаходилися колишній ігумен батуринський Ісакій (?), учитель Павло Ясликовський і служник Йосип Куцкович[142]. У 1675 р. у Москві тримали по черзі уже по одному сину. У березні 1677 р. з Сибіру до Москви повертається брат Петра Дорошенка Григорій і отримує царський дозвіл «ходить за караулом» і пе-

реселяється поближче до «двору» Семена Самойловича. Яків був у Москві безвідлучно два роки (1676 – листопад 1678 р.), у грудні 1678 р. відпущений був і Григорій Самойлович. 1681 р. Семена і Григорія бачимо уже у Батурині, в Москві ж залишався Яків[143].

У 1680 р. 20-річний Семен Самойлович одружується з донькою Федора Сулими Марією (бл. 1665 – 1705–?)[144].

Брата дружини Костянтина Голуба Самойлович протегує на генерального бунчужного. Не зовсім зрозуміло, чому групу Самойловича підтримує родич Многогрішних Іван Домонтович, який після перевороту не втратив уряду судді генерального.

Генеральна старшина

Обозні: Забіла Петро Михайлович (1669–1687).

Судді: Домонтович Іван Михайлович (1672–1781), Вуяхевич Михайло (1683 – січень 1691 – ?).

Писарі: Прокопович Сава Прокопович (березень 1677–1687).

Осавули: Лисенко Іван Якович (17 червня 1672 – лютий 1678), Черняк Лесько Іванович (? – листопад 1671 – лютий 1677 – ?), Полуботок Леонтій Артемович (лютий 1678 – до серпня 1682), Грибович Павло (? – серпень 1679 – ?), Мазепа Іван Степанович (1682–1687), Миклашевський Михайло Андрійович (1683–1687).

Хорунжі: Коровка-Вольський Григорій Карпович (17 червня 1672 – 1677), Забіла Степан (1677–1682), Миклашевський Михайло Станіславович (1682 – до 1685).

Бунчужні: Полуботок Леонтій Артемович (1672 – лютий 1678), Голуб Костянтин Іванович (лютий 1678 – липень 1787).

Генеральні установи

Реєнт ГВК: Кочубей Василь Леонтійович (?–1681–?).

Писар військового суду: Васильович Андрій (? – травень 1677 – січень 1697 – ?).

Осавул ГВА: Петрович Степан (?–1676–?), Соломаха.

Хорунжий ГВА: Криницький Андрій (?–1687–?).

Як бачимо, генеральні уряди при Самойловичі займали 13 старшин з 11 родин (Забіли і Миклашевські мали по два представники). При цьому враховувалось, що «обирая гетьмана в раде... приговор имели ... даби начальних людей не перехрестов и ляхов, от которых нам разоренье чинитца», – згадував дещо пізніше один із полковників[143].

Впадає у вічі тісний зв'язок Самойлович – Лисенко. Останній змінив попередника спочатку на полковництві, а потім – на уряді генерального осавула. Активно підтримує Самойловича і Левон Полуботко, який ще при його полковництві був писарем полковим чернігівським, під час самого перевороту відіграв не останню роль, очолюючи полкову сотню Чернігівську і в нагороду отримавши посаду генерального бунчужного. Надалі як випробувана і вірна людина був направлений очолити опозиційний Переяславський полк.

У зв'язку з підняттям при Самойловичі Полуботків особливий інтерес викликає перший шлюб Леонтія. Чи не мав і він якогось значення для його кар'єри. Тим паче, що шлюб, очевидно, стався десь 1655–1659 рр., тобто уже в період «Чернігова козацького».

Лисенки

I.

1. Яків – соратник Кривоноса[146], очевидно, козак чи сотник лисянський.

II

2. Іван (Івашко) Якович Лисняченко (Лисенко) (?–1629–1696 – до жовтня 1699 – ?) – козак сотні Лисянської Корсунського полку (?–1649–?), полковник (очевидно, запорозький), прибічник Брюховецького (1663), полковник чернігівський (травень 1669 –лютий 1671 – до серпня 1671). 3 лютого 1671 р. отримав універсал Дем'яна Гнатовича на села Осьмаки і Дягове, значний військовий товариш..1

17 червня 1672 р. обраний осавулом генеральним. Вже 3 липня 1672 р. гетьман Самойлович затвердив за ним млин на р. Сперші в с. Данилівці, куплений у козака Исая Опанасовича[147]. Був наказним гетьманом (лютий 1674 р.). Полковник переяславський (липень 1677 – жовтень 1678 р.), значний військовий товариш (1678 – жовтень 1690 р.), полковник переяславський (листопад 1690 –лютий 1692 р.). Як бачимо, звільнений Самойловичем, він був повернутий на полковничу посаду Мазепою в умовах протистояння переяславському угрупованню Думитрашки-Райча.

Д.: Гафія Трохимівна Підтереб (?–1665–1725–?), донька обозного київського.

III

3. Федір Іванович (?–1680 – 5 січня 1751 р.) – учасник кизикерменського походу 1695–1697 рр. При Мазепі займав якийсь старшинський уряд, значний військовий товариш (?–1709), осавул полковий чернігівський (1710–1714; 1717–1723), сотник березинський

(1723–1728), осавул генеральний (1728–1741), суддя генеральний (1741–1751) 2

Д.: 1) NNN (?–1680–1707–?).

2) (бл. 1731) Євфросинія Опанасівна (Осьмаковська) Прохорова Миткевич (?–1711–1771–?), донька священика с. Осьмаків Опанаса Єремійовича.

– Гафія Іванівна (бл. 1665/1676–?).

Ч.: (з 1695) Данило Васильович Забіла (бл. 1657–1748 – до 1751), бунчуковий товариш.

Місцеву чернігівську покозачену шляхту очолювали, в першу чергу, Дуніни-Борковські, Домонтовичі, Кохановські.

Дуніни-Борковські

I

1. Андрій (?–1550–1578–?) – земський писар люблінський (?–1578–?).

II

2. Андрій Андрійович 1

III

3. Каспер Андрійович (?–1618–1639–?) – власник с. Борківка (1638). «Гілка Дуніних прийняла російське громадянство після приєднання до Московії Смоленська у 1665 р.»[148] 2

Д.: (можливо, Настасія).

IV

4. Іван (Касперович?) (? – до 1702) ....3?

5. Василь Касперович (1640 – 7 березня 1702 р.) – власник сіл Борківка, Бакланова Муравейка. Після Андрусівського миру приймає православ'я і вступає на козацьку службу. Вперше його як активного учасника політичних подій зустрічаємо у вересні 1668 р., коли гетьман П.Дорошенко цьому 28-річному сотнику ви-

бельському підтвердив універсалом право на володіння «вотчиною» с. Борківкою Березинської сотні. Досить швидко став сотником полковим чернігівським (?–1669–1672). Полковник чернігівський (1672–1687), обозний генеральний (1687–1702)[150] 3

Д.: 1) NNN.

2) Марія Степанівна Шуба (?–1704–1719–?), донька сотника вибельського (1659–1661), потім священика чернігівського (1668).

6. Юрій Касперович (?–1650–1669–?) – військовий товариш (?–1669–?) 3

Домонтовичі

В одному із синодиків цієї гілки Домонтовичів розшифрований сотник з Гоголева Леонтій Домонтович[151].

I

1. Михайло.

II

2. Іван Михайлович (?–1630–1683) – козак Слабинської сотні Чернігівського полку, отримав від Богдана Хмельницького села Смолин і Максим. Сотник слабинський (? – жовтень 1659 р. – ?), супроводжував до Москви полонених Юрія та Іллю Виговських. Суддя полковий чернігівський (? – листопад 1662 р. – ?), отаман городовий чернігівський (?–1668–?). При Многогрішному став суддею генеральним. Зразу після перевороту 1672 р. отримав від Самойловича с. Кудровку. Зберігав уряд судді генерального при Самойловичі майже до смерті (1669–1681) 1

III

3. Павло Іванович (?–1660–1715) – священик Святоблаговіщенський чернігівський (?–1680–1712–?)..........2

4. Петро Іванович (?–1648–1676–?) – підписок Генеральної військової канцелярії (?–1669–?), після перевороту 1672 р. направлений у Київський полк писарем полковим (1672–1676)..2
5. Іван Іванович – бунчуковий товариш 2
– Євфимія Іванівна (?–1680–?).

Ч.: Степан N Силич (? – до 1680), сотник полковий чернігівський.

– Параска (Іванівна?, Петрівна?) (?–1721–?).

Ч.: Данило Якович Солонина, писар полковий київський (1688).

Уряд генерального писаря зайняв писар Генерального військового суду Сава Прокопович. Є згадка про його сотникування у Воронежі (1669) Ніжинського полку. Деякі дотичні матеріали дали змогу В.Модзалевському висловити здогадку, що батьком Сави Прокоповича був згаданий 1675 р. у Воронежі колишній міщанин ніжинський Прокіп Кирилович[152]. Савичі тримали уряд генерального писаря 31 рік (1672–1687), (1709–1725).

Савичі

I

1. Кирило.

II

2. Прокіп Кирилович (?–1630–1675–?) – міщанин ніжинський, пізніше обиватель воронізький (1675) 1

III

3. Сава Прокопович (?–1650 – бл. січня 1701 р.) – сотник воронізький (1669), писар полковий переяславський (? – січень 1671 р. – ?), писар Військового генерального суду, генеральний писар (1672–1687), генеральний суддя (липень 1687 – січень 1701 рр.)[153]......2

Д.: Ірина NN (?–1650–1702– до листопада 1709 р.).

IV

4. Семен Савич (?–1670–1725, Петербург) – підписав акт про обрання гетьманом Івана Мазепи, що засвідчує його антисамойловичеву позицію. Шлюб з Тетяною Полуботок (бл. 1689) продовжував зміцнювати позиції Савичів у чернігівському козацько-старшинському угрупованні уже за Мазепи. Після смерті батька Мазепа здійснює через нього цей вплив, призначивши на високу посаду писаря Генерального військового суду (1701–1706). При гетьманах Скоропадському, Полуботку виконує функції генерального писаря (1709–1725), склавши протекцію на посаду писаря Генерального військового суду своєму зятю Петру Булавці 3

Д.: 1) Тетяна Леонтіївна Полуботок, донька полковника переяславського.

2) (з жовтня 1720 р.) Матрона Пашковська-Гнилозубова Андріїва Стороженко.

5. Іван Савич (?–1687–1709–?) 3

У деяких полках на вищих урядах йшла звичайна ротація кадрів, в інших – «чистка». У Миргородському полку, помираючи, Григорій Гладкий «удостоил на своё место полковником Павла Апостола, которое произвождение учинено было тогда по их вольным обыкновеям». «Чистка» 1682 р. захопила полковника переяславського Войцу Сербина, звільненого за «немощию и слабостию» (якої він, безумовно, не відчував), і полковника київського Костянтина Солонину.

Щоб до кінця розправитися з сербсько-переяславським старшинським угрупованням у січні 1683 р. був влаштований суд над колишнім полковником пе-

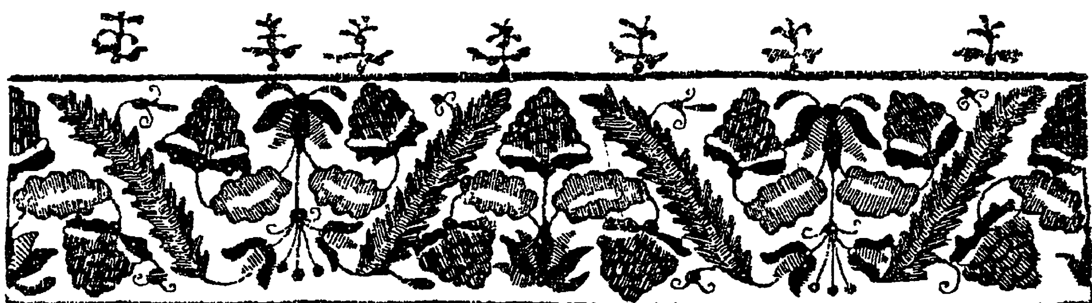

реяславським Думитрашкою-Райчею за участь у змові проти гетьмана. Для суду залучалися Вуяхевич, ряд правників (Андрій Васильович, писар суду генерального; Василь Ігуменський – суддя полковий ніжинський; Семен Кулага – суддя полковий переяславський), місцева переяславська козацька еліта: полковник Леонтій Полуботок, обозний Іван Гулак, сотник полковий Давид Пушкаренко, значні військові товариші Іван Гурський, Матюша Тичина, Пилип Ринд, Іван Момот (колишній полковник переяславський), осавул сердюцького полку Герасима Васильовича Прохір Кулага[154].

Але такі дії гетьмана Самойловича викликали у старшини непевність у своєму становищі і постійне питання, кому вони служать – державі чи гетьману. Більшість із них вирішувала це питання на користь держави і Батьківщини, а це, відповідно, заклало ґрунт для подій 1687 р., коли лівобережна старшина не захистила свого гетьмана. Самойлович відійшов від старшини – старшина відійшла від Самойловича.

Таким чином, в кінці 70-х років XVII ст., з гетьманством Самойловича, настає період відносної стабільності на Лівобережній Україні. Правобережну ж продовжує лихоманити, що робить протилежний берег Дніпра ще привабливішим для місцевих старшинських родин. Значна їх частина вже до цього часу перейшла (сама чи з окремими частинами сотень і полків) на Лівобережжя і тільки вичікувала слушного моменту, який дав би змогу зайняти ключові уряди в Гетьманщині. Такий момент настав у 1687 р.

РОЗДІЛ V.
1687–1722 pp.:
ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

1. МАЗЕПА І МАЗЕПИНЦІ

Останнім гетьманом, обраним згідно козацького звичаю на козацькій раді Війська Запорозького (в присутності козацьких полків) волею тих чи інших політичних сил, що превалювали в той час, був Іван Мазепа.

Не можна не погодитися з тезою, що «старшинська верхівка... влітку 1687 р. вчинила державний переворот». Проте чи тільки «прагнучи до встановлення олігархічної форми правління»? Якщо це так, то чому її не встановила навіть ціною підписання «Коломацьких статей», які становили собою серйозний крок назад порівняно з «Глухівськими»?

Гадаю, що ні у кого з серйозних дослідників цього періоду не викликає сумніву те, що прихід до гетьманства І.Мазепи значно покращував правову основу українсько-російських взаємин на користь царської влади, а кінець його гетьманування знаменував собою знищення суті гетьманського інституту влади. Надалі гетьманські декорації час від часу існували, але все більше як елемент внутрішньої імперської історії Росії, а не як внутрішньоукраїнське явище.

Чому ж так сталося, що на кінець гетьманування Івана Мазепи випала тяжка доля знищення владних функцій найвищої державної інституції козацької держави? Щоб відповісти на це питання слід розглянути причини приходу до влади Мазепи, еволюцію тих внутрішньополітичних козацьких кіл і угруповань, які його до цієї влади привели.

Під цим кутом зору варто уважно розглянути події 1676–1687 рр.

Після розгрому Умані населення, «спасаясь от гибели собирались таборами со всех поветов и уходили на левую сторону Днепра..., где на реке Орели, в полтавском полку, основали города и селения (Китайгород, Царичанку, Нехворощу, Келеберду); другие пробырались дальше и селились в Слободских полках».

Полковник канівський Давид Пушкаренко отримав царську грамоту і «милостивое слово» за те, що привів свій полк під Чигирин під час турецької осади. В подальшому Пушкаренки перейшли на Стародубщину, де й осіли. До їхнього родового прізвища ця гілка додала ім'я сина Давида Овсія, і рід став іменуватися Пушкаренки-Овсієнки.

Сина полковника черкаського Жадька Степановича зустрічаємо значковим товаришем у полку Гадяцькому. Омелян Жадченко мав чотирьох синів: значкового товариша Андрія, січовика Лавріна Жолудя, сотника Зіньківського Данила, священика Василя, і продовжував володіти батьківськими землями на Черкащині.

Разом з Вольським з Правобережжя перейшов і осів у Бориспполі його родич Тимофій Гнатович Туманський[2], старшинсько-козацька родина Петранов-

ських з Чигирина (Іван був сотником чигиринським у 1637 р. Ярема в 1669 р. за П.Дорошенка був осавулом військовим) і отримав у 1676 р. універсал Самойловича на греблю на р. Інгульці, пасіку, орні і сінокосні землі[3]. Канцелярист Генеральної військової канцелярії Дорошенка Василь Романович-Бобоха з братом Дмитром перейшов на бік Самойловича і отримав призначення спочатку до батуринської Генеральної військової канцелярії, а потім став писарем полковим стародубським (був ним 24 роки). Брат же його призначений писарем сердюцького полку[4].

З Правобережжя переходить Іван Коптевич, значний військовий товариш, і осідає в Переяславі (за ним на тому березі Дніпра ще залишаються ґрунти у с. Гуляники) з дружиною, сином Самійлом, пасинком Лаврентієм Хомичем[5]. Залишився на Правобережжі і його швагро Артем Сидницький, священик Білоцерківської протопопії. Зазначимо, що у 1654 р. присягу у Білій Церкві приймав Мокієвський Коптев Трохим Агапів.

Що ж до старовинних шляхетських родин, що покозачились, на Лівобережжя закинуло представників Проскур-Сущинських. Так, «знатний товариш» Григорій Богданович Проскура-Сущинський помер у Багачці Миргородського полку. Тут же продовжували козакувати його діти, онуки, правнуки військовий товариш Андрій та значковий товариш Семен Проскури.

Загалом вірною є думка О.Оглоблина про те, що у створенні «лівобережної гетьманської держави найактивнішу участь беруть визначні представники правобережної козацької старшини, які зневірилися у політиці Дорошенка і масою посунули за Дніпро в 1670-х роках. Лизогуби, Кандиби, Гамалії, Ханенки,

Кочубеї, Скоропадські, нарешті, Дорошенки й багато інших правобережних фамілій поволі здобувають собі керівні місця в економічному та політичному житті Лівобережної України, куди вони принесли свій господарський та адміністративний досвід, прагнення до стабілізації громадського життя й зміцнення української державності, а разом з тим і тугу за українською соборністю»[6]. Додамо, що покозачена правобережна шляхта, крім вищезазначеного, була потенційним носієм владолюбства і користі. 21 травня 1682 р. Самойловичу довелося навіть віддати спеціальний наказ охочекомонному полковнику Іллі Новицькому про принесення присяги на вірність цареві.

Колишній багаторічний писар (1669–1676) у Дорошенка Михайло Вуяхевич у 1683 р. став суддею генеральним, військовий товариш Іван Мазепа у 1682 р. отримав уряд осавула генерального. Вихідці з полку Уманського військовий канцелярист Василь Кочубей став реєнтом Генеральної військової канцелярії (1681–1687), а Іван Скоропадський – старшим військовим канцеляристом.

З'явився підкидний лист, в появі якого Мазепа пізніше звинувачував полковника гадяцького Михайла Васильовича: «Он как-то нашел подметное письмо, будто я отравил Семена гетьманича, і дочь гетьмана Шереметьеву, і самого Самойловича»[7].

У виборах нового гетьмана взяли участь лише чотири полки (Лубенський, Гадяцький, Стародубський, Київський) (800 кінних і 1200 піших козаків в оточенні колом «у шість чоловік» московських вояків). При цьому привертає увагу той факт, що всі сотники і полкова старшина Київського полку були не повними, а лише наказними (це може вказувати на повну зміну

всього командного складу полку). З інших полків бачимо лише поодиноких представників, що підписались під обранням (осавул полковий переяславський Харко Романенко, товариші сотень Кролевецької і Глухівської полку Ніжинського).

Особлива організаторська роль у перевороті була відведена значному військовому товариству і «гетьманським дворянам», які представлені були Андрієм Ребриковським, Дмитром Чечелем, Андрієм Павловським, Андрієм Михайловським, Іваном Цеханським, Іваном Білевичем, Гаврилом Жеребецьким, Самійлом Савицьким. Вони своїми зв'язками і авторитетом, безумовно, могли вплинути на старшину охотницьких кінних полків Новицького і Пашковського, піхотних Яворського, Герасимового, Кожуховського, Іванєєва, більшість якої, як і самі командири, складали вихідці із Правобережжя.

Зробимо невеличкий екскурс у становлення найманого війська при Самойловичу. Якось гетьман згадував: «Федор Мовчан с полком своим конным, от Дорошенка отлучась, пришел ко мне» і «был знак, когда великий государь, прислал свое ему жалование и прислал к нему особою свою государеву грамоту», в якій бажав, щоб «дабы, верно при мне прибывая... и иных к себе достойных от Дорошенка призывати». Цар дав указ про це і Самойловичу. Останній був у складному становищі. З одного боку, він мав царський указ про полк Мовчана, оплачений на перший випадок з московської скарбниці. Крім того, Самойлович дуже хотів мати при собі підготовлену і вірну охорону. З іншого боку, існувала заборона козацької ради тримати гетьману найманців, а ще гірше, були відсутні кошти на їхнє утримання. Проте гетьман «в то время

принял его к послуге, начал есмь употребляти и становища указывати, на которых бы себе с товарищи имел обыкновенное прокормление». Крім полку Мовчана, до Самойловича перевів свою компанію колишній димерський комендант полковник Геліяш Новицький і, мабуть, поповнив її за рахунок місцевого населення. «Все новобранци Волохі, Мултяне, Ляхі і воинскому делу великие промышленники, а домов и жен и детей у них нет и попечения ни о чем они... не имеют», «служить они рады непрестанно... великому государю без жалования, кроме того Молчанова полка». Та все ж усіх компанійців утримував гетьман – «ныне де кормит их он гетьман». У березні 1676 р., закликаючи правобережних сердюків до себе, Самойлович зазначав: «Мовчан с своими товарищи и иные компании пехотные полки не без хлеба и достойного призрения при нас живут». А враховуючи, що в березні цього року полк називався «компанія Молчанова і Новицького», то зрозуміло, що в «иные компании пехотные полки» входив полк Гната Кальницького і, можливо, ще якісь, нам невідомі.

Кожного року гетьман визначав місце постою кінного полку Мовчана в різних козацьких полках. Весною 1676 р. полк знаходився на постої у Стародубському полку. Протиріччя між компанійцями і місцевими жителями були використані полковником стародубським Петром Рославцем як привід для подачі царю «челобитної» проти гетьмана. Рославець писав:

«Великий государь жаловал компанье не быть.

Гетьман Иван Самойлович против государева жалования, без его, царского величества, указу и без совету войсковой старшины быть компанье велел.

Великий государь пожаловал компанью не кормить и денежного жалования не давать.

Гетьман Иван Самойлович без государевого указа и без совета войсковой старшины кормить и постой и денежное жалование велел давать».

На Правобережжі Дорошенко також активно розвивав наймані війська. У 1675 р. під Баром бачимо полковника Кияшко з «охотними людьми», охочого полковника Шульгу. 1676 р. один сердюцький полк був у Черкасах, два з Дорошенком – в Чигирині (бл. 2000). Крім того, правобережного гетьмана охороняли жолдаки, які «изменили польскому королю, как король был на той стороне Днепра» (130 чоловік), а Дорошенко «из Браслава, по отходу королевского величества с Украины, в Чигирин забрал было к себе». Але складний економічний стан («около Чигирина хлеба сеяно мало, а тот с поля снят и перевезен в Чигирин») змусив їх шукати хліба на Лівобережжі, і протягом весни 40 жолдаків перейшли на лівий берег. У Чигирині ж на серпень 1676 р. з Дорошенком залишилось «сердюков человек с 200, и те голодны и наги, и многие пошли для кормления на переяславскую сторону в розные городы, а иные сердюки, по десяти и по двадцати человек по розным дорогам, для розбою, для того, что им Дорошенко платы не дает и дать нечего». Після капітуляції Дорошенка Самойлович «сердюков, которые были при Дорошенки, из Чигирина... взял к себе».

На місце Федора Мовчана гетьман ставить Іллю Новицького «как гораздо в войске запорозком заслуженного и в воинских розных делах ведомого человека».

Старшини полку Новицького

Полковники: Мовчан Федір (?–1676), Новицький Ілля (1676–1697, між 29 квітня і 2 липня), Рубан Іван (1697–?), Галаган Гнат (?–1707–1709).

Обозні: Улезько Петро (?–1681–?), Товкач Прокіп (?–1691–?).

Осавули: Максимович Іван (?–1680–1694–?), Головко Ярема, Рубан Іван (?–1697).

Писарі: Сахнович Лаврін (?–1680–?), Аксьонович Філон (?–1689–?), Московський Іван (?–1690–?), Верховський Леонтій (?–1695–?), Жовнір Фесько (?–1697–?).

Хорунжі: Харко, Васильович Григорій (?–1689–?), Грищенко Пасько, Павло (?–1695–?), Крупський Леонтій (?–1697–?), Щербак Дмитро Васильович (?–1701–1709).

Сотники: Конотоп, Гаврилович Олешко (?–1695), Верховський Леонтій (?–1697–?), Дзюба Кирило (?–1697–?).

Писар сотенний: Щербак Дмитро Васильович (?–1695–?).

Товариство: Середа Кіндрат (?–1680–?), Волошин Дмитрашко (?–1680–?), Шпаковський Михайло (?–680–1681–?), Метулицький Микола (?–1680–?), Максимович Іван (?–1690–?), Мовчан Тиміш (?–1690–?), Заремба Михайло (?–1697–?).

Курінні отамани: Близнюк Іван, Бородавка Іван, Случевський Іван (?–1690–?).

Охочі полки і були головною ударною силою перевороту. Центральною ж фігурою серед охотницьких полковників був Ілля Новицький. За Самойловича на словах його цінували, але маєтностями обходили. Найманцям же видавали платню річну, а не

щомісячну. Це викликало у їхньому середовищі постійне напруження. З приходом до влади Мазепи компанійські і сердюцькі полковники отримали маєтності, а їхні полчани отримували платню щомісячно. Кошти збирали з «посполитих людей, які не вписані до козацького реєстру». Узагальнений реєстр охочих полковників може мати таку основу.

Полковники: Зражевський Кирило (? – липень 1658 – ?), Мозиря Іван (? – травень 1661 – ?, піхотний), Іванов Федір (? – травень 1661 – ?, піхотний), Бувайло Герман (? – червень 1662 – ?), Лиштван Іван (? – червень 1662 – ?), Лисенко Іван Якович (? – січень 1663 – ?), Чепель Іван (?–1664–?), Богомаз Андрій (1664 – січень 1667, піхотний), Самойлович Іван (? – січень 1665 – ?, кінний), Євтихій (? – серпень 1665 – ?, піхотний), Артем (? – березень 1665 – ?, кінний), Рубановський Олександр (? – лютий 1668 – ?, піхотний), Берло Іван Дмитрович (?–1669–?), Гамалія Григорій Михайлович (?–1665–?), Кияшко Михайло (?–1672), Кияшко (?–1675–?), Шульга Гнат (?–1675–?), Мовчан Федір (?–1676), Новицький Ілля Федорович (1676–1697), Герасим Васильович (? – жовтень 1674 – грудень 1682 – березень 1690 – ?), Кальницький Гнат (? – червень 1676 – ?), Василь Іванеєвич (Іванья) (? – грудень 1678 – лютий 1679 – ?), Кожуховський Петро (? – березень 1677 – жовтень 1688 – ?), Павловський Яків (? – червень 1682 – ?), Пашковський Григорій (? – жовтень 1688 – вересень 1690 – ?), Ярема Андрійович (? – квітень 1689 – 1690 – ?), Федяй (?–1687–1709 – до 1723), Яворський Стефан (? – січень 1689 – 1693–?), Ясликовський Гаврило, Чечель Дмитро Васильович (бл. 1694–1708), Рубан Іосиф (? – до березня 1702), Покотило Яків (? – лютий 1703 – 1709), Новицький

Григорій Ілліч (?–1708–1709), Галаган Гнат (?–1706–1709), Бурляй Гаврило (?–1708–1723–?), Ковбаса Андрій (?–1709 – грудень 1723 – ?), Палій Семен, Танський Антін, Часник Карпо, Василиця Василь (1718, нак.), Гайворонський, Часник Василь (? – листопад 1746 – ?), Часник Гнат Карпович (? – вересень 1746 – грудень 1766 – ?), Забіла Захар Михайлович (?–1762–1766–?), Часник Карпо (?–1767–?), Шаула Андрій (? – травень 1773 – березень 1775 – ?).

Зважаючи на те, що це перша спроба реєстру такої старшини, зрозуміло, він може бути не повним. А перші його представники належать до так званих територіальних піхотних полків та полків запорозьких.

Так, Герасима Василенка зустрічаємо у реєстрі 1649 р. у Чернігівському полку. Його син Василь, онук Андрій та правнук Іосиф (бл. 1708 р. н.) Василенки-Шевченки проживали у Конотопському повіті.

В результаті перевороту колишні дорошенківці заволоділи урядами: гетьманською (І.Мазепа), генерального писаря (В.Кочубей), другого осавула генерального (А.Гамалія), генерального судді (М.Вуяхевич). Із семи урядів на двох залишилися активні учасники змови – чернігівці Василь Борковський і Сава Прокопович. Опальна старшина отримала уряди першого осавула (Войца Сербин) і генерального хорунжого (Василь Забіла). У Генеральній військовій канцелярії керівну позицію зайняв військовий канцелярист Григорій Болдаковський.

Таким чином, є всі підстави вважати колишніх дорошенківців (шляхетське крило) головним антисамойловичевським угрупованням, яке і взяло владу в Гетьманщині у свої руки. Іван Самойлович, який умів отримувати тактичні перемоги, в результаті стратегіч-

ної кампанії був переможений. Переворот на Коломаці – результат складних внутрішніх процесів, серед яких провідне місце займають протиріччя політики Самойловича і правобережної козацької старшини, яка вимушена була служити під його регіментом. 1687 р. – це відправна точка якісно нового етапу української історії, який ще чекає своїх дослідників.

За гетьманування Мазепи набирає ваги інститут «бунчукових товаришів». Вперше зустрічаємо їх у 1685 р. (хоча існували вони і за попередників гетьмана Самойловича), коли гетьман Іван Самойлович «взяв під бунчук» старшин-полтавців Левенців. Проте і за Мазепи ця категорія не набула достатнього поширення, існуючи паралельно із значним військовим товариством. Важливим методологічним застереженням є звістка про те, що «бунчукові товариші» за своїм статусом були значно нижчими, ніж військові, а тим більше, ніж значні військові товариші[8]. «Бунчуковими товаришами» ставали за вислугу перед власником бунчука – гетьманом, а військовими і значними військовими – за заслуги перед Військом Запорізьким. Перша категорія віддзеркалювала монархістські, а друга – республіканські тенденції козацької ієрархії. Лише після смерті гетьмана Скоропадського (в умовах відсутності гетьмана), взяття під бунчук Генеральною військовою канцелярією (читай: першою Малоросійською Колегією) стало помітним і впливовим явищем. Без сумніву, в умовах інкорпорації до російської держави перша тенденція мала великі перспективи. В майбутньому бунчукове товариство стало самодержавним тараном нищення козацької державності. Не можна не погодитися з тезою: «Розсіяні по козацьких полках, вони, з одного боку, були потенційними пре-

тендентами на полкову владу, а з другого – підточували гетьманат, оскільки були вільними від виконання обов'язкових державних повинностей»[9].

Однак виглядає дискусійним твердження про те, що «наприкінці XVIII ст. спостерігається процес формування української буржуазії, насамперед, із колишніх бунчукових товаришів»[10].

Значну роль при Мазепі почали відігравати «дворяни гетьманські» (їхню роль і вплив можна простежити на прикладі Дмитра Чечеля)[11]. Такі дворяни були не лише при гетьмані, але й при полковниках. У 1722 р. найстарішим полковником за часом полковникування у Гетьманщині був миргородський Данило Апостол. Реєстри цього полку збереглись досить добре, і реєстр 1722 р. подає «корогву дворянську», мабуть, як релікт попередніх часів і особисту схильність майбутнього гетьмана. Перелік імен корогви розпочинається військовим товаришем Іваном Торбою і отаманом курінним Василем Мурзаком. Далі йдуть дворяни-шляхтичі: Балацький Андрій, Богун Гаврило, Леонтович Микола, Горонескул Микола, Савицький Стефан, Баран Василь, Бунчучний Костянтин, Сербин Іван, Пантелеймонович Михайло, Петрович Василь, Яковенко Карпо, Кардаш Яків, Басанський Федір, Зеленський Семен, Токаренко Фесько, Сердюк Харко, Богославченко Савка, Олишевський Яцько, Дороговінчаний Іван, Луценко Гаврило, Степанович Марко, Федоровичі Іван і Матвій, Григорієвич Тиміш, Лук'янович (Семен ?), Кістяний Іван, Тордаєв Федір, Качуровський Григорій, Крищак Петро, Герасимов Петро, Логвин Іван, Бистрицький Антін, Семенович Леонтій, Івановичі Федір і Максим, Тутич Стефан, Єрофійович Мирон, Григорович Данило, Ляхович

Іван, Черкас Стефан, Колтин Михайло, Кальницький Тихін, Мороз Йосип, Копотич Іван, Волошини Іван і Микита, Йосифович Герасим, Крушевський Іван, Корвуцький Антін, Качур Іван, Степанович Артем, Олексійович Лук'ян, Зайко Андрій, Павлович Корній, Онисимовичі Яків та Омелян, Телуєвський Микита, Петренко Яків, Трусорченко Харко, Варченко Іван, Кривобок Кіндрат, Кравченко Ничипір, Ковтуненко Гриць, Циганенко Гаврило, Кишка Радко, Тишатий Гаврило, Хоха Іван, Гапоненко Остап, Лукашенко Ничипір, Прокопенко Гордій, Ількевиченко Процько, Андрущенко Тиміш, Козаренко Сидір, Піхотенко Лаврін, Пугаченко Олексій, Березаненко Нечипір, Циган Василь[12].

Захопивши політичну, а відповідно, й економічну владу, покозачена шляхта, здавалося б, мала всі можливості самореалізації як національна еліта, чиї інтереси повинні були враховувати не лише особисті потреби, а й інтереси нації, яку вони репрезентували. Та, на жаль, так не сталося. Головна причина цього коріниться у низькому рівні духовності покозаченої шляхти, в тому, що прибутки і владу вона ставила над усе. Через таку самозакоханість соціальної еліти втратила Україна свою козацьку державність.

В той час стали нормою шлюби з представницями заможних лівобережних родин, які давали змогу правобережним виходцям займати високе службове та економічне становище. Так, «учтивий пан» Іван Барановський у 1681 р. згадується у документах Козельця як чоловік Марії Богданівни Каплі, представниці одного із найвпливовіших міщанських родів Лівобережжя, і з цього часу розпочинається його економічний і політичний злет[13].

Багато представників козацької еліти не змогли знайти спільної мови з гетьманом. Протягом всього правління Мазепи відчувається опозиційність південних полків. Гетьман веде за них і в них постійну і жорстоку кадрову боротьбу, яка заслуговує на окреме дослідження. Зазначимо, що причини антимазепинської позиції полків Півдня були різними. Якщо Полтавський полк мав глибинні соціально-орієнтовані причини, то Миргородський, крім цих же причин, але у більш м'якій формі, мав ще і значні амбіції свого полковника щодо гетьманської булави. «Пан полковник Миргородской, частуючи многократно у себя запорожцов, дарует оных куими, шатами, шапками, и часом, знявши из себя кошолю, а не знать то для чого; чи для гонору ре-ементарского (?), чили же для похвалы своей (?), вымовляючи оным тое: братеки мои, голубчики мои, мы з вашей ласки маемо. А не тилко Запорозцов так дарует, але и своих некоторых полчан, что у него перед тем не бувало, так ся стал показовати»[14].

Що ж відомо про родину людини, гетьманування якої привело до кардинальних змін в українській історії? В середині XVI ст. одному із Мазеп воєвода київський Фрідріх Глібович Пронський (1544–1555), який будував білоцерківський замок і насичував його замковими боярами, дав лист на пусте селище на р. Росі, підтверджений у 1578 р. Стефаном Баторієм. Мазепа-Колядинський осадив хутір на р. Камениці, затверджений за Михайлом (самим осадником чи його сином) Станіславом-Августом (1572). На початку ж століття (?–1616–1622–?) цим хутором володів Микола Мазепа на дідичному праві.

Свого батька І.Мазепа називав Степаном Михайловичем, таким чином, дідом його був Михайло. Ма-

зепам належали села Пасічне і Моковичі на Волині. Цікаво, що на своєму власному примірнику «Малороссийского родословника» його автор Вадим Модзалевський зробив надпис: «Редакція родоводу й підпису під портретом Мазепи належить не мені, а видавцям».

Адам-Степан Михайлович Мазепа одружився з Мариною Мокієвською (?–1623–1707). Вважається, що її первісток Іван народився 20 березня 1639 р., шлюб відповідно відбувся не пізніше 1638 р. Мало подружжя і доньку Олександру.

Відомо, що Марина мала єдиний шлюб. А це, у свою чергу, засвідчує, що їй було років 16–20, відповідно народилася вона 1617/1621 р. З більш пізніх часів маємо поминальники її роду. У Києво-Микольській пустині поминали: Магдалену, Івана, Костянтина, Євфимію, ієрея Андрія, ієрея Івана, Олену, Гафію, Вассу, черницю Олександру, Ульяну, Магдалену, Памфілію, Єлизавету, Євфросинію, Мелентія, Федора, Фотимію, Івана, Марію, Олександру.

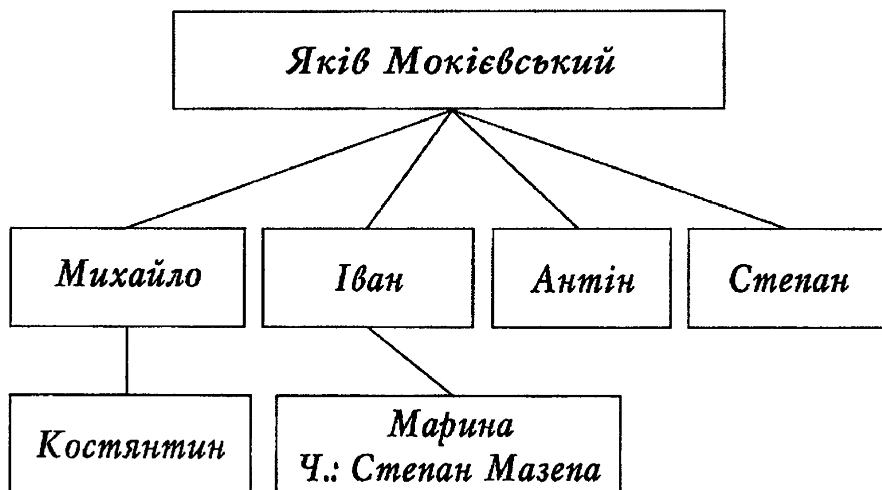
У Любецькому Антонієвому монастирі поминали: черниць Магдалену, Памфілію, Олександру, Меланію, Феодосію, Анісію, Єлизавету, Феодору, Таісію, Євпраксимію, Февронію, Івана, Ганну[15].

Порівняння цих двох поминальних рядів дає змогу зробити висновки, що основоположником цієї гілки Мокієвських був Іван. Серед представників цієї гілки бачимо двох священиків (Андрія та Івана), очевидно, рідних братів Марини. Андрія та Івана слід шукати серед священиків білоцерківських, інформація про яких відносно XVII ст. дуже обмежена. Батьком Марини, відповідно, мав бути чи Іван, чи Костянтин.

Досліджуючи родовід Мокієвських, О.Оглоблин пропонував таку версію: «мабуть, батько Марини, дід майбутнього полковника Київського Костянтина Мокієвського, «положив голову» під Чортковом (мабуть, 1655 р.), а брат її, батько полковника, «в Дрижопольському бою під Охматовом» (1655 р.)»[16]. В іншому ж місті своєї праці він під знаком питання називає батька Костянтина Михайлом[17]. У 1654 р. у Білій Церкві присягу приніс шляхтич Михайло Якович Мокієвський. Разом з ним заприсягалися його брати Іван, Антін, Степан.

У такому разі можлива гіпотеза:

Відповідно, Костянтин був двоюрідним братом матері гетьмана.

У Батуринському Крупицькому монастирі зафіксований рід Івана Мазепи: Стефан, Євдокія, Варвара, Тетяна, Олена, маля Варвара, Іван.

Оскільки у поминальниках Мокієвських не згадується жіночий ряд: Євдокія, Варвара, Тетяна, Олена, ці імена слід віднести до сестер Стефана Мазепи, тобто тіток майбутнього гетьмана.

14 травня 1638 р. батько гетьмана був засуджений Люблінським трибуналом за вбивство Яна Зеленського на інфамію і смерть, та згодом йому якимсь чином вдалося справу залагодити[18].

У 1654 р. Степан-Адам Мазепа був отаманом городовим білоцерківським. Якщо не допущена помилка в імені, то маємо звістку про ще одного Мазепу з тих часів. У грудні 1654 р. білоцерківського попа Івана Степановича прислав до митрополита Сільвестра намісник білоцерківський і суддя земський Ян Мазепа[19].

Степан-Адам Мазепа на боці Виговського (1659), вже як «давно и добре... в разных оказиях заслужоный шляхтич и жолнер, во многих военных экспедициях испытанный»[20], був намісником (1658), мабуть гетьманським у Білій Церкві. Зі своїм патроном Виговським він перейшов на бік поляків, став підчашим чернігівським (1662–1665). Можливо, Степан-Адам був замішаний у спробі антипольського виступу Виговського 1664 р., за що і поплатився маєтністю. Мабуть, у 1665 р. і помер, оскільки у 1666 р. підчашим чернігівським бачимо його сина Яна (Івана). Останній же знаходився при дворі польського короля спочатку, ймовірно, як в закладі, фактично чи формально (що не суперечить його місіям до козацьких гетьманів). Лише згодом, коли він завоював довіру виконанням нелегких доручень короля, його направляють для навчання до Європи.

26 травня 1666 р. від родички Констанції-Євдокії Бобривикович Василевої Мокієвської, законниці монастиря Києво-Печерського, Ян Мазепа отримує «вливковий лист» на маєтність Ольшанку-Шавулину. Рід Бобрикевичів вів свій родовід від Бобра Тверитина[21]. Свого часу (1644) князь Самійло Корецький заставив цю маєтність батьку Констанції-Євдокії Григорію Бо-

бру. Крім Ольшани, князь заставив і с. Бубніки як викупні у пані Ганни Кропивницької[22].

Настасію Бобирчанку бачимо в цей час (1668–1670) ігуменею П'ятницького і Макошинського Покровського монастирів (перед Марією Дорошихою). Дорофій Бобрович – чернець Видубицького монастиря, а його брат Теофіл служив у посольському приказі у Москві, брав участь у переговорах з Ю.Хмельницьким (1661), П.Дорошенком (1668).

Після смерті Степана Мазепи його удова Марина стає черницею Марією, потім приймає схимну як Магдалена. У 1686 р. бачимо її уже ігуменею Києво-Печерського монастиря.

Ще у 1668/1669 р. в Корсуні її син одружується з Ганною Семенівною Половець (?–1702), вдовою полковника білоцерківського Самійла Фридриковича, донькою теж полковника білоцерківського.

О.Оглоблин відзначав: «Обидва – і тесть, і зять – були близькими товаришами Петра Дорошенка, і шлюб Мазепи з Фридрикевичкою відкривав йому безпосередній шлях до дорошенківського Чигирина»[23]. Додамо, що цей шлюб укріпляв і без того міцні позиції Мазепи на Білоцерківщині, його зв'язки і можливості претензій на місцевий полковий пернач.

Всиновив Іван Мазепа двох діток дружини від попереднього шлюбу: Кріштофа і Марію. Марія стала дружиною сина білоцерківського полковника Михайла Громики. Серед родичів та свояків з'явилися Зеленські, Трощинські. О.Оглоблин вважає Ганну Мазепу тіткою по матері прилуцького полковника Дмитра Горленка[24].

Донька Олексадра близько 1674–1675 рр. одружилась із шляхтичем Павлом Обидовським. Смерть

чоловіків (і першого, і другого – Витуславського) змусила її одружитися втретє (після 1687 р.) із земським суддею київським вдівцем Яном Войнаровським (крім того, був ловчим овруцьким (1684), писарем володимирським (1688).

Обидовські – старовинний шляхетський рід герба «Сулима», окремі представники якого у XVII ст. зустрічаються на Волині та Поділлі.

Войнаровські герба «Strzemie» походили з Краківського воєводства і в XVII ст. активно прилучали до коронних земель Овруччину. Уже 1629 р. на Київщині вони сплачували податі з 777 димів. Відомо, що Марфа Войнаровська була дружиною старости овруцького і підкоморія київського Стефана Андрійовича Немирича, матір'ю Юрія Немирича.

Від першого шлюбу Олександра Мазепа мала сина Івана (1676–1701). Серед матеріалів Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві заховався поминальник роду Обидовських, в якому згадуються Іван, маля Михайло, схимонахиня Марія, монахиня Олена, Маріанна, Іван, Павло, Лизавета, Костянтин, Марія[25]. З упевненістю можна вказати лише на Павла Обидовського – батька Івана. Якийсь Павло Обидовський мав 10 підданих у с. Черневі Луцького повіту (1655). У Межигірському монастирі поминальний ряд Івана Обидовського дещо інший: Іван, Михайло, Яків, Михайло, Леонтій, Марія, Євфимія, черниці Євфимія, Олена, Павло, Марія, Симеон, Марфа, схимниці Марія, Магдалена, черниця Маріанна.

Іван Павлович Обидовський одружився з Ганною Василівною Кочубей (1698). Серед його учителів зустрічаємо Василя Драгомирецького і Федора Топольницького, якогось родича Мазеп[26].

Донька Олександри від другого шлюбу Маріанна Витуславська жила у монастирі з бабою ігуменею Магдаленою, прийнявши чернецтво під іменем Марта. У 1712 р. вона як племінниця гетьманська була заслана до Горицького монастиря.

Олександра Степанівна ж розлучилася з католиком Яном Войнаровським і (близько 1694 р.) переїхала до матері, прийняла чернецтво та незабаром померла. На жаль, нам невідоме її чернече ім'я (можливо, Олександра).

Отже, Марія-Магдалена пережила свою доньку, сама ж вона померла наприкінці 1707 р. Ненабагато пережив матір і її син – славетний український гетьман.

Родинні зв'язки з Мазепами (очевидно, через Мокієвських) мали Трощинські. В одному з документів середини XVII ст. вони названі Трущинськими (чи не Труші?). Трущинський Василь Степанович був серед білоцерківської шляхти 1654 р., що присягнула царю (поруч з дев'ятьма Мокієвськими). Степан Трощинський – племінник (вважається двоюрідним) Івана Мазепи, призначається «господарем» Гадяцького замку (? – травень 1690 – січень 1697 – ?). Це був логічний крок по зміцненню позицій мазепинців в одному з південних полків, близьких до Запорозької Січі. Очевидно, рід Трощинських здавна мав зв'язки із Січчю. Про це свідчить і той факт, що одним із кошових отаманів був Матвій Трощинський, близький родич Мазеп і, безсумнівно, Степана. Першим відомим нам кроком Степана Трощинського на його «господарюванні» була місія від гетьмана на Запоріжжя з іконостасом для січової церкви в 1692 р.[27].

Зміцненню позицій мазепинців відповідає і шлюб Степана в 1690 р. з донькою комонного полковника

Іллі Новицького Марії. Тепер уже до Трощинських шукала підходів старшина. Враховуючи, що одна із доньок Степана Трощинського 25 травня 1701 р. у Гадячі обвінчалася із Степаном Степановичем Забілою, слід думати, що Марія Новицька була не першою його дружиною.

Свояк Мазепи Дмитро Лазаревич Горленко (бл. 1660–1731) після навчання у Києво-Могилянській академії «довго ... держався канцелярії» (мається на увазі Генеральна військова канцелярія). Все ж якийсь уряд до 1689 р. він займав, бо бачимо його уже як значного військового товариша. Будучи улюбленцем Мазепи, Дмитро Горленко очолив Прилуцький полк (1692–1709). Його батька, полковника прилуцького, за п'ять років до того було забито на Коломаці.

Горленки

Переселились із Запоріжжя до Прилуцького полку. Основоположниками роду були Федір і Євфимія. Лазар і Яцко зафіксовані як козаки Прилуцької сотні Омельяна Проценка (1649).

Синодик роду полковника прилуцького Лазара Горленка: Федір, Єфимія, Марія, Єфимія, Петро, Ганна, Марія, Григорій, Стефан, Василь, Тимофій, Федір, Лук'ян, Федір, Лазар.

Синодик роду Якима Горленка: Яким, Марія, Іван, черниця Афанасія, Єфросинія, Стефан, Гафія, Ганна, Марія, Євдокія, Давид, Ірина, Андрій, Марія, Матвій, Марія, Козьма, Ірина, Ганна, Данило, Яків, Марія, Леонтій, Пелагея, Мануйло, Мануйло, Гафія, Семион.

II

Петро Лазаревич (?–1685 – до 1687).

Д.: 1) NNN.

2) NNN.

Іван Лазаревич (?–1686–1687–?, до 1690).

Д.: Ганна Петрівна Кудар, донька козака Прилуцької сотні (1649), який подарував 22 липня 1686 р. зятю став з млином у с. Яблунівці, гай березовий Пташниківський, селище Сеталівське з одною хатою і ґрунтами, куплене 10 лютого 1678 р. у Андрія і Кирила Терещенків. Можливо, після смерті чоловіка пішла до монастиря під іменем Афанасія.

Степан Лазаревич (?–1687–1690–?).

Ч.: NN Гамалія (?).

Дмитро Лазаревич – полковник Прилуцький (1792–1708), наказний гетьман (1705). У 1708 р. пішов з Мазепою до Бендер, а потім до Константинополя. 1715 р. повернувся і утримувався до 1731 р. у Москві, аж поки отримав дозвіл на повернення в Україну.

Д.: 1) Марія Захарівна Голуб, донька військового товариша (1667–1690).

– N Лазарівна.

Ч.: Григорій N Лихопека, бургомістр прилуцький (1691, 1690–1699, 1705).

– Гафія Лазарівна (?–1687–1690–?).

Ч.: Семен N Ракович (? – до вересня 1687 р., очевидно, на Коломаці у 1687 р.), писар полковий Прилуцький (1672–1685).

– N Лазарівна.

Ч.: NN Лисаневич, з яким мала сина Гната, полкового писаря прилуцького (1705), протопопа прилуцького (1731).

III

Василь Петрович, за прозвищем Паливода (?–1690).

– N Петрівна – після смерті чоловіка пішла до монастиря.

Ч.: NN Гаркуша.

Яким Іванович (? – бл. 1758) – значний військовий товариш (1715), бунчуковий товариш (?–1725– 1729), генеральний хорунжий (1729– 20 лютого 1741), генеральний суддя (20 лютого – 5 березня 1741), (31 травня 1745 р. – бл. 1758).

Д.: Мавра Давидівна N (?–1758–?), донька козака Прилуцького полку.

Пахомій Дмитрович – навчався у Києво-Могилянській академії, ієромонах Києво-Печерської лаври (1729–1731).

Андрій Дмитрович (?–1756) – навчався у Києво-Могилянській академії. Бунчуковий товариш (1708), пішов з Мазепою, але повернувся весною 1709 і до 1715 утримувався у Москві. Значний військовий товариш (1711).

Д.: (з 8 вересня 1700) Марія Данилівна Апостол (?–1754), донька полковника миргородського, потім гетьмана.

– Гафія Дмитрівна.

Ч.: Григорій Артамонович Бутович (?–1740) – бунчуковий товариш, який пішов з Мазепою.

– Феодосія Дмитрівна.

Ч.: Григорій Корнійович Огранович, бунчуковий товариш.

– Настасія Дмитрівна – черниця Ладинського монастиря.

У Гадяцькому полку лише через 15 років різних старшинських урядів після Коломаку полковником стає «жидівського роду» Михайло Борохович.

Бороховичі

I

1. Андрій.

II
2. Михайло Андрійович (?–1650 – до листопада 1704) – сотник лютенський (? – липень 1670 – січень 1671 – ?), обозний полковий гадяцький (?–1672–?), отаман городовий лютенський (? – лютий 1676 – ?), обозний полковий гадяцький (?–1682–1683–?). Мабуть, був знятий Самойловичем, оскільки у 1686 р. обозним був Юхим Вечірка. Після коломацького перевороту – полковник гадяцький (липень 1687 – березень 1704) 1

Д.: Олена Іванівна N (?–1660–1704–?).

III
3. Максим Михайлович (?–1675–1720–?) – старший син (1695). Обозний полковий гадяцький (?–1695 – до 1697), (?–1720–?)..2

Д.: N.

4. N Михайлович (?–1684–1704–?)..............................2

Д.: NNN (?–1689–1704–?).

– N Михайлівна.

Ч.: NNN (?–1689–1704–?).

– N Михайлівна.

Ч.: NNN.

Активними прибічниками Мазепи в Гадяцькому полку були Воронченки. Ілля, осавул полковий, у 1689 р. отримав гетьманський універсал на с. Харківці, його син Яків, писар полковий, теж отримав надання гетьмана універсалом 24 грудня 1706 р. У Київському полку до керівництва прийшов родич Мазепи Костянтин Мокієвський (1691–1708). Кум Мазепи Іван Маковський став сотником у Кролевці. Староста шептаківський Іван Бистрицький володів с. Ковнинкою.

Чи не з родичів Бобрикевичів походить Данило Федорович Бобир, полковник запорозький ЙКМ і староста корсунський (1686). Вже через п'ять років

Родичі Мазепи	*Свояки*	*Куми*
Бобрикевичі Войнаровські Мокієвські Обидовські Половці Трощинські Топольницькі	Горленки Громеки Зеленські Кочубеї Новицькі Фридрикевичі	Маковські

він отримує на Лівобережжі як військовий товариш підряд два гетьманські універсали: «на построение двох млинов вешняков, одного на речце Даниловской, а другого – на речце Волинской, для вспартя своего домового» (24 лютого 1691 р.) і на с. Данилівку у сотні Менській (16 жовтня 1691 р.).

Родинні зв'язки Мазеп

Як бачимо, Мазепа мав не численну, але досить відому і впливову в суспільстві рідню і свояків. Без сумніву, ще шлюб його батьків Мокієвських-Мазеп, уже був достатньою умовою претензій на білоцерківське полковництво. Приєднання ж до родового оточення Половців, Громек, Фридрикевичів об'єднувало під одним началом чотири місцеві полковничі родини і їхніх свояків. Ще одна особливість родинного оточення Мазепи – всі вони вихідці з Правобережжя.

Представником польського уряду при Мазепі став Іскрицький. Племінник Павла Тетері Василь Михайлович Іскрицький спочатку став полковником запорозьким ЙКМ димерським, потім резидентом при Мазепі. Успіхам його місії допомагало не лише походження, а й шлюби (спочатку з Катериною Вольською, а потім (1690) N Павлівною Герцик). Його донька від першого шлюбу Уляна (Олена) стала дружиною (1690)

майбутнього гетьмана Данила Апостола. Документи Іскрицьких дають змогу встановити нам персональний склад сотників його полку у Димері (1691): Пиляй, Дилевський, Дейнека, що розширює наші знання про правобережну старшину[28].

На генеральних урядах за весь період мазепинського гетьманування знаходились представники 13 родин (Вуяхевичів, Гамаліїв, Дуніних-Борковських, Кочубеїв, Лизогубів, Ломиковських, Максимовичів, Миклашевських, Орликів, Прокоповичів, Сербинів, Скоропадських, Чуйкевичів). Полкове керівництво тримали представники 28 родин (Апостолів, Бороховичів, Вольських-Коровок, Гамаліїв, Герциків, Головченків, Горленків, Дмитрашків-Райчів, Журавок, Журахівських, Жученків, Забіл, Зеленських, Іскр, Левенців, Лизогубів, Лисенків, Миклашевських, Мировичів, Мокієвських, Обидовських, Полуботків, Свічок, Скоропадських, Солонин, Стороженків, Трощинських, Черняків).

Сава Прокопович на другий день після коломацького перевороту 26 липня 1687 р. отримав від Мазепи універсал на «село Кудровку, в уезде Сосніцком лежачее, з дворцем, млинамы, з гутою, над рекою Лютою стоячою, і з боромъ, до тоей гути належним, такъже с полями пахотнимы, с сеножатмы и всякими угодіи, здавна до того села належачими, да на дворик, в Воронеже, против колоди, стоячій, именуючійся Бражин»[29]. Мабуть, під час коломацьких подій відзначився його син – осавул полковий комонний.

Полковником прилуцьким на місце забитого Лазаря Горленка був поставлений сотник ічнянський Іван Стороженко (з колишніх старшин Канівського полку).

Поступово значним впливом почав користуватися Іван Ломиковський.

Ломиковські

I

1. Василь (?–1653–?) – за сімейною легендою, похоронений в Мильчицькому монастирі поблизу Дубно.

II

2. Іван Васильович (1654–1714) – волинський шляхтич. Писар генеральний у Ханенка, після переходу на Лівобережжя – дворянин гетьмана Самойловича, військовий товариш (1680). При Самойловичі не отримав жодного уряду. Після коломацького перевороту став членом Генерального військового суду (?–1688–?), потім отримав від Мазепи посаду генерального хорунжого (1689–1691), а від царя – чин стольника (1689). Генеральний осавул (? – лютий 1692 –1707), генеральний обозний (1707–1709). Один із порадників Мазепи 1708–1709 рр...1

Д.: Марія Карпівна Мокрієвич, донька писаря генерального.

III

3. Іван Іванович (?–1689–1729 – до 1 червня 1731) – його тесть полковник миргородський Данило Апостол після 1709 р. взяв його на поруки. Бунчуковий товариш (1724–1730), «господар» Гадяцького замку (1729) 2

Д.: (1710) Тетяна Данилівна Апостол (?–1695–1742 – до 1753).

4. Володимир Іванович (?–1700–1709–?) – пішов з батьком за Мазепою. Одружився і залишився у Туреччині 2

5. Ілля Іванович (?–1708–1729–?) – влітку 1714 р. повернувся з Туреччини і був поселений у Москві 2

6. Михайло Іванович (?–1708–1729–?) – влітку 1714 р. повернувся з Туреччини і був поселений у Москві (?–1716– 1729–?) 2
– N Іванівна.

Ч.: Данило Лаврентійович Ханенко.

– Олена Іванівна (?–1708–1716–?) – з 1712 р. поселена в Москві, а 1716 р. заслана до Тобольська.

Ч.: Семен Іванович Мирович (?–1726, на засланні у Сибіру), син полковника переяславського.

Незамаєвські у другій половині XVIII ст. відомі у Погарі. Так, Федір Костянтинович отримав у 1757 р. чин військового товариша, був одружений з донькою бунчукового товариша Ганною NN, мали сина військового канцеляриста Григорія[30].

Відомий гетьманський універсал від 27 вересня 1696 р. вдові піхотного полковника Івана Фальковського на підтвердження двору в Козельці, млина Козарського на р. Острі з усіма доходами і двома хатами людей[31].

На Правобережжі на місце Могили наказним гетьманом став Самійло Іванович (Самусь). Про нього відомо досить мало. Уже його син, який, очевидно, зробив поминальний запис в одному з київських монастирів, знав лише свого батька, якого єдиного і поминав. Мабуть, був Самусь із запорозьких козаків і мав якісь зв'язки із Чигирин-Дубравою. Так, у січні 1709 р. князь Дмитро Михайлович Голіцин надав йому подорожній лист на вільний проїзд із Чигирин-Дубрави до Богуслава з онуками[32]. Мав сина Степана, значного товариша Лубенського полку, який загинув раніше 1704 р.; невістка Уляна пережила свого чоловіка. За даними В.Модзалевського, один із онуків Самуся Яків став у Лубенському полку сотником

Архангелогородським. Але це явна помилка: вказана сотня належала Миргородському полку. Можливо, він був сотником якоїсь із сотень Лубенського полку. Дружиною Якова стала Ганна Василівна Суха, донька осавула полкового полтавського. Онук Самуся Данило у 1772 р. при абшиті отримав чин сотника, відомий і онук Павло. Більшість із їхніх нащадків жили на Лубенщині у «деревеньке» Самусівці.

Узагальнюючий огляд біографічних даних про Палія дав Т.Чухліб. Він пише: «Ймовірно, що Семен Палій народився десь у 30–40-х роках XVII ст. у невеликому містечку Борзни, що на Чернігівщині, у міщанській родині середнього статку. Під час визвольних змагань його батько Пилип записався козаком Ніжинського полку [зазначимо, що спочатку Борзенська сотня входила до Чернігівського полку. – *В.К.*]. Є відомості, що ще 1692 р. у Борзні проживала старенька мати Палія, а також брат Федір. Його рідну сестру забрали у ясир і вже у татарському полоні вона змушена була вийти за турецького мурзу. До цього часу залишається не з'ясованим питання про те, яким же було справжнє прізвище Семена Пилиповича, який отримав прізвисько «Палій» під час перебування на Запорозькій Січі (туди він перебрався наприкінці 70-х років після смерті першої дружини). Історики дискутують, чи справді він походив з української православної родини Гурків, яка також проживала у Борзні. Відкритим залишається і питання про те, чи навчався майбутній гетьман у Києво-Могилянській академії»[33].

Не виключено, що Семен Палій, син місцевого Борзненського сотника Пилипа (?–1649–?), мав сина, значкового товариша Матвія, і доньку Марію (1689 –

5 жовтня 1739), одружену з Антоном Танським. Сини Матвія сотник Павло та військовий товариш Михайло перейшли на Лівобережжя, і їхні нащадки проживали в с. Лихолітках Ірклiївської сотні.

Перші п'ять-сім років гетьманування Івана Мазепи проходять під знаком страху перед можливим переворотом. По-перше, до смерті Самойловича (? – 1690 р., Тобольськ) над Мазепою нависала можливість повернення попередника. Мазепа упереджував кроки Дмитрашка-Райча: «за ним Дмитрашком вношу мою покорную просьбу, жебы предстательством вашое княжое вельможности волен был от дальное з ссылки и по времени отпущен в дом свой... жебы не было на мене от войска и народу о том поречения, понеже прежде моего уряду тое не бывало»[34]. Мазепа заарештував полковника переяславського Леонтія Полуботка і його сина Павла. Проте скоро звільнив їх, але Леонтію не надав ніякого уряду і той рахувався серед значного товариства Чернігівського полку. Так були ізольовані родичі Самойловичів.

О.Оглоблин стверджує: «Акція Петрикова розпочалася після того, як він одвідав був Полтаву й, мабуть, порозумівся з тамтешніми опозиціонерами. Недарма Ф.Жученко скоро після втечі Петрикової було з уряду скинуто й на полковника поставлено запеклого ворога Жученка та І.Іскри – Павла Герцика. Отож припускаємо, що міг інспірувати Петрика Кочубей, власне, та вливова група опозиційної старшини, що тоді зайняла вороже становище супроти Мазепи і московської орієнтації. Тут об'єдналися родичі колишнього гетьмана Самойловича, й серед них небіж гетьмана Михайло Самойлович, колишній полковник гадяцький, і зять гетьмана стольник кн. Юрій Святополк-Четвертин-

ський із дядьком своїм мітрополитом Київським Гедеоном, родичі і друзі М.Самойловича – Полуботки, батько Леонтій Артемович, полковник переяславський, і син Павло Леонтієвич, колишні дорошенківці – генеральний писар Кочубей (та його полтавська парентела – Жученки та Іскри й головний серед них полтавський полковник Жученко) й, можливо, генеральний суддя Вуяхевич, колишній полковник переяславський Дмитрашко-Райча, приятель М.Самойловича. Серед невдоволених з Мазепи були ще генеральний обозний Борковський, кол. київський полковник Солонина, миргородський полковник Д.Апостол і, можливо, стародубівський полковник Миклашевський. Нарешті, за ними були їхні численні родичі, отож мало не вся аристократія старої Гетьманщини»[35]. За логікою Оглоблина, антимазепинці мали міцні позиції у п'яти з десяти козацьких полків (причому у трьох тримали полкові перначі), їх очолювали двоє генеральних старшин.

Петро Іваненко, як вважає дослідник В.Борисенко, представляв цю групу козацької старшини, яка перебувала в опозиції до Мазепи: «До неї входили колишні полковники Переяславського полку Дмитрашко-Райча, Київського – Кость Солонина, Полтавського – Федір Жученко, генеральний писар Василь Кочубей, небіж попереднього гетьмана Михайло Самойлович, батько і син Полуботки та ін.»[36]. Цей же автор відносить цю групу до прибічників українсько-кримського зближення[37].

Все ж така точка зору, з нашого погляду, дещо перебільшує антимазепинські сили як чисельно, так і щодо їхнього зв'язку і згуртованості.

Батька, дружину, родичів (і, очевидно, дітей), мабуть, з Нових Санжар було ув'язнено. Був узятий

«в замок за караул» Кочубей, сотник чернігівський Микола Грембецький, полковник київський Григорій Вольський, гетьманський дворецький Висоцький (О.Оглоблин вважає, що це Роман Висоцький, гетьманський дворянин, відомий дипломат, а згодом священик у Ромні)[38].

Значного удару по козацько-старшинському корпусу завдали бойові дії в ході російсько-шведської війни, особливо під час битви 1706 р. під Несвіяжем. Була знищена майже повністю бойова старшина двох полків: Стародубського і Переяславського. Загинули полковники Михайло Миклашевський та Іван Мирович, зять Миклашевського Андрій Гамалія, сотник погарський Тарас Григорович (Гаврилович), лише із стародубців потрапили до полону старшини Ромодановський, Чорнолузький, Турчевський, Тимошенко, Бурляяка та ін.

У Полтаві «Чуйкевичев рожоный брат полковой писарь, всему голова», у Лохвиці – мазепинці Гамалія і Мартос. Бунчукового товариша Юрія Харевича (з Конотопа) Мазепа посилав на Запоріжжя за підмогою до Гордієнка.

Блискучу оцінку українсько-шведському союзу 1708 р. дав М.Грушевський, який писав: «Вона [козацька старшина. – *В.К.*] рішуче бажала використати даний момент в інтересах української політики, і Мазепі зовсім серйозно треба було рахуватися з можливістю, що коли він сам не стане на чолі цього перевороту, то старшина зробить його без гетьмана, проти царя і проти Мазепи, і протиставить Мазепі іншого гетьмана. Знаючи, як народні маси роздражені на московське правительство і на вірного царського прислужника, Мазепу, за всі тягарі, які спадали на Україну за останні роки, Мазепа мусів вважати ситуацію незвичайно небезпеч-

ною для себе. І коли обставини складалися так, що балянсувати між партією московською і шведською далі вже було не можна, то перехід до короля міг бути в очах Мазепи далеко скорше прикрою неминучістю, ніж приємною нагодою, гіркою потребою, а не актом свобідного вибору. Се могла бути для нього dura necessitas з огляду на становище старшини та традиції української політики, ну – і на загальну ситуацію політичну»[39].

Чисельність війська, яке пішло з гетьманом І.Мазепою

	Чисельність	*Сотники*
Комонний полк Юрія Кожуховського	бл. 150	
Полк сердюків Якова Покатило	бл. 100	
Комонний полк Андріяша	бл. 700	
Комонний полк Гната Галагана	?	9
Прилуцький полк	бл. 100	
Миргородський полк	?	
Лубенський полк	?	
Надвірна корогва Генеральної військової канцелярії	до 10	
Гетьманська дворянська корогва		
Бунчукові товариші	2–?	

За свідченнями джерел, з Мазепою пішли до шведів близько 1200 (1000 комонників і сердюків і 200 козаків). О.Оглоблин вважає, що «можна прийняти цифру коло 3000, як найбільш імовірну»[40].

Перелік козацько-старшинських родин, представники яких пішли з Мазепою, має бути таким: Апостоли, Бистрицькі, Болботи, Волковицькі, Галагани, Гама-

лії, Герцики, Горбаненки, Горленки, Довгополи, Зеленські, Кандиби, Карпеки, Кожуховські, Краснопеpичі, Лизогуби, Ломиковські, Максимовичі, Малами, Мировичі, Мокієвські, Нахімовські, Новицькі, Орлик, Покотили, Рузановичі, Сулими, Сергієнки, Третяки, Харевичі, Чечелі, Чуйкевичі, Янковські, Яснопольські. А також 9 сотників Прилуцького полку, писар полковий лубенський. З Мазепою пішли канцеляристи Генеральної військової канцелярії. Так, Стефан Тарновський згадував, що у січні 1709 р. його з Київського полку забрано до Канцелярії «ради скудости писцов, понеже Мазепа в изменничую с собою всю канцелярию увел сторону»[41]. Можливо, Генеральну військову канцелярію очолював значний військовий канцелярист (? – січень 1707–1708 – ?) Данило Болбот. Болботи відомі в кінці XVIII ст. як дрібно-старшинський шляхетний рід Чернігівського полку.

Клим Довгополий знаходився серед військових канцеляристів ще на Коломаці (1687); в Орлика він став суддею генеральним. Федір Третяк, відомий раніше як «дозорця» переволочанський (1708–1709), став другим суддею генеральним, Григорій Герцик і Федір Мирович – осавулами генеральними, Іван Герцик – хорунжим генеральним, Опанас Герцик – бунчужним, а Федір Нахімовський – булавничим. Найбільшим впливом серед старшини, яка пішла з Мазепою, користувався Горленко.

Василя Чуйкевича, Дмитра Зеленського, Григорія і Антона Гамалій заслали до Сибіру, Дмитра Максимовича, Юрія Кожухівського, Якова Покотила – до Архангельська[42].

«Багато причинилась до непорозумінь між Войнаровським і Орликом жінка Войнаровського, Анна, з

роду Мировичів, в першому подружжі Забіла, з якою Войнаровський одружився вже в Бендерах»[43].

Синів Федора Івановича Мировича, генерального бунчужного в Орлика, Петра і Якова, з їхньою матір'ю забрав її рідний брат Павло Полуботок. В 1723 р. з дядьком вони перебрались до Петербурга. На їхнє прохання і за словесною імператорською вказівкою півроку навчалися наук в академії. Потім Петро стає секретарем цесарівни Єлизавети Петрівни, а Яків – секретарем у графа Потоцького. Якову навіть вдалося під час поїздки з графом за кордон зустрітися з батьком, який у той час проживав у маєтностях князя Вишневецького.

2. ІВАН СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ

Події 1708–1709 рр. і поразка мазепинців відкривають шлях до влади у Гетьманщині, в першу чергу, для тих, хто переорієнтувався на службу російській монархічній ідеї. З цього часу українська національно-суспільна еліта йшла трьома шляхами:

– у лоно суспільної еліти Російської імперії, зраджуючи національні інтереси;

– формально входячи до російської суспільної еліти, залишаючись їй внутрішньо опозиційною;

– втрачаючи свої елітарні соціальні позиції, залишаючись, проте, національно-свідомою частиною українського суспільства, що зможе генерувати нову формацію національної еліти.

В українській суспільній еліті відбуваються кардинальні зміни як під впливом вищевказаних факторів внутрішнього порядку, так і через посилення зовніш-

ніх впливів, пов'язаних з активізацією українсько-російських шлюбів, призначенням офіцерів-росіян на командні посади у козацькому війську, значним збільшенням відсотка козацької старшини південнослов'янського походження.

Головною причиною, яка давала змогу розвиватися всім цим процесам, була ліквідація системоутворюючого елементу – гетьманства як інституту компромісу головних внутрішніх політичних угруповань (у попередній період, у разі обрання гетьмана за ним стояв «клан», і ця єдність гетьман-«клан» була основою державотворчої діяльності. У разі ж формального призначення гетьмана з Петербурга така єдність була відсутня, а отже, неможливим було активне продукування української, а не російської політики).

Якщо у попередній період шлюби дітей старшини знаходились під контролем гетьманів з явно антипольською і антиросійською направленістю, то при Скоропадському ця традиція продовжується лише за інерцією, а вже у 30-ті роки царський уряд стимулює політику збільшення українсько-російських шлюбів. Діти з таких сімей, безумовно, швидше втягувалися в орбіту імперської політики.

Еволюція місця та ролі неукраїнців у соціальній та національній еліті збігалася з історичними періодами існування української козацької держави. У 1648–1676 рр. вони перебували поруч з українцями, переймалися їхніми інтересами, боролися з ворогами України (волохи Апостоли, Скидани, серби Дмитрашки-Райчі, Сербини, Новаковичі, греки Мигалевські, Мазаракі, Греки). У 1676–1708 рр. вони спочатку допомагали утвердженню покозаченої правобережної шляхти на лівобережному гетьманстві, а потім

стверджуються і самі в тепер уже й їхній Україні. Протягом 1708–1782 рр. самодержавство активно використовує неукраїнців для руйнації Гетьманщини та її інкорпорації (волохи Station Станіславські, Кицеші, Бразули, Афендики, серби Божичі, Милорадовичі, Милютовичі, греки Томари, Костянтиновичі, Греки).

Першим до Петра І приїхав полковник чернігівський Полуботок. Крім нього на раді були полковник стародубський, переяславський, наказний ніжинський із сотниками і деякими значними козаками. Таким чином, старшинська рада відбулася в дуже урізаному складі. Проте ніколи і ніким з козацьких старшин у Гетьманщині результати вибору гетьмана не ставилися під сумнів. Усі розуміли, що Скоропадського обрав цар Петро.

Іван Ілліч Скоропадський (1646, Умань – 1722, Глухів). На час переходу Івана на Лівобережжя йому було 28 років. Він зразу ж отримав посаду військового канцеляриста у Батурині, а через два роки – старшого військового канцеляриста.

З чим же пов'язаний такий стрімкий злет? По-перше, для таких посад необхідно було мати ґрунтовну підготовку (з упевненістю можна стверджувати, що він отримав освіту в Києво-Могилянській академії. По-друге, в Умані його батько Ілля і його мати невідомого імені мали входити до міської чи полкової верхівки (писар міський, бургомістр, писар полковий тощо). По-третє, родина, безперечно, мала сімейні зв'язки на Лівобережжі. Враховуючи, що сам Іван одружився з донькою обозного полкового чернігівського Микифора Калениченка Пелагеєю лише у 1678 р., ці зв'язки слід шукати по лінії матері, а також братів.

Рідний брат Василь Ілліч був одружений з донькою осавула генерального Павла Грибовича. На жаль, ми не знаємо, чи цей шлюб стався у 1674 р., чи раніше. Не розкриває нам ситуації і наявність свояка Самійла Івановича (? – до 1709). Невідомо, хто це (чи не Самусь?). Про шлюб другого брата Івана Павла (?–1739) наявні джерела теж інформації не несуть.

Від шлюбу з Пелагеєю Калениченко Скоропадський мав доньку Ірину (бл. 1675–1744–?). Перша дружина рано померла (близько 1699 р.). Очевидно, навесні 1702 р. Іван одружується вдруге з 30-річною (йому було 48 років) вдовою колишнього генерального бунчужного Костянтина Голуба Настасією Марківною, а 9 березня 1703 р. у них народжується донька Уляна.

Перша донька Ірина одружується з Семеном Лизогубом (?–1734). Шлюб же Уляни з графом Петром Петровичем Толстим, який був призначений полковником козацького Ніжинського полку, став тією віхою, від якої почала зростати українсько-російська шлюбність.

Рід Толстих відомий своїми представниками в Україні з другої половини XVII ст. Так, Андрій Васильович Толстой був воєводою у Чернігові (1665–1669), під час чигиринської оборони (1677) – воєводою великого полку; Андрій Іванович у кінці цього ж століття служив у Малоросійській воєводській канцелярії[44].

Полуботки посвоячилися із Скоропадським у 1714 р. через шлюб доньки полковника чернігівського Олени з Яковом Андрійовичем Марковичем (1696–1770).

Скоропадські

I

1. Федір – за сімейними переказами, загинув під Жовтими Водами (1648).

II

2. Ілля Федорович (?–1674) – деякі дослідники вважають, що його дружиною була княгиня Чорторийська 1

III

3. Іван Ілліч (бл. 1646–1722) – гетьман[45] 2

Д.: 1) (з 1678 р.) Пелагея Микифорівна Калениченко (? – бл. 1699) – донька обозного полкового чернігівського.

2) (бл. 1702) Настасія Маркович Костянтинова Голуб (бл. 1671 – 19 грудня 1729).

4. Василь Ілліч (?–1727) 2

Д.: 1) N Павлівна Грибович (?–до 1695) – донька осавула генерального.

2) (1705) Ксенія Хомівна N.

5. Павло Ілліч (? – 1729 – до 1739) 2

IV

– Ірина Іванівна (від 1-го шлюбу) (бл. 1679–1744–?) жила у с. Андріївці Чернігівського полку.

Ч.: Семен Юхимович Лизогуб (? – 19 квітня 1734) – бунчуковий товариш.

– Уляна Іванівна (від 2-го шлюбу) (9 березня 1703 р. – 13 березня 1733).

Ч.: (з 12 жовтня 1718) граф Петро Петрович Толстой – полковник Ніжинський.

6. Михайло Васильович (бл. 1697, очевидно, від 2-го шлюбу – 2 січня 1758) – в службі з 1716 р. бунчуковий товариш 4

Д.: 1) княжна Уляна Юріївна Четвертинська (? – до 1725).

2) (з 7 квітня 1725) Параска Данилівна Апостол (? – 1/2 листопада 1731).

3) (з 9 червня 1747) Марфа Степанівна Ширай (? – 29 лютого 1764).

7. Іван Васильович (? –1728 – до 1746) 4

Д.: 1) NN Забіла – сестра бунчукового товариша Івана Забіли (1728).

2) Олена Степанівна Войцехович (бл. 1725–?) – донька реєнта Генеральної військової канцелярії.

– Настасія Василівна (?–1723).

Ч.: Федір Васильович Кочубей (?–1729).

– Параска Василівна.

Ч.: Іван Іванович Забіла – хорунжий Генеральної військової канцелярії.

8. Тимофій Павлович (?–1764) – в службі з 1725 р., бунчуковий товариш 5

Д.: Ганна Федорівна Сулима – донька бунчукового товариша.

– Тетяна Павлівна.

Ч.: (1729) Федір Романович Посудевський – бунчуковий товариш.

V

9. Іван Михайлович (9 серпня 1727–1782) – бунчуковий товариш (з 26 березня 1752), осавул генеральний (1762–1781). У відставку вийшов бригадиром..............6

Д.: (з 23 травня 1759) Уляна Василівна Кочубей – донька полковника полтавського.

10. Петро Михайлович (? – до 1785) – ротмістр лейбгвардії кирасирського полку у відставці (1764)..........6

Д.: Ганна Антонівна Милорадович.

11. Яків Михайлович (? – до 1785) – майор лейбгвардії кирасирського полку..6

Д.: (з 1761) Єфросинія Осипівна Закревська (? – 19 вересня 1799) – донька обозного генерального.

– Ганна Михайлівна (? – грудень 1740).

Ч.: (з січня 1740) Юрій Григорович Лівен – генерал-майор.

12. Іван Іванович (бл. 1725 – до 1785) – навчався у Києво-Могилянській академії, бунчуковий товариш (1752–1774) – малоросійський полковник в абшиті ..7

Д.: (1752) Гафія Яківна Полуботок (бл. 1726 – ?) – донька бунчукового товариша.

13. Костянтин Тимофійович (?–1790–?) – військовий товариш (з 16 липня 1781) 8

Д.: Єфросинія Михайлівна Скаржинська – донька сотника.

– Уляна Тимофіївна (бл. 1739–?)...................................8

Ч.: Данило Іванович Симоновський (бл. 1730–?) – колезький асесор.

– Катерина Тимофіївна (?–1775–?) 8

Ч.: (1771) NN Залеський (?–1771 – до 1775).

– Феодора Тимофіївна..8

Ч.: (1775) Василь Іванович Кулябка – сержант у відставці (1794).

– Уляна Тимофіївна 8

Ч.: (1775) Іван Прокопенко.

– Параска Тимофіївна...8

Ч.: (1775) Леонтій Медовник.

– Настасія Тимофіївна – у 1775 р. ще не одружена....8

Факти свідчать про активну антимазепинську позицію багатьох козацьких старшин. Таку позицію в Полтавському полку зайняли осавули полкові Василь Сухий і Клим Нащинський «и других Полтавского полку обывателей в верности... стоять ободряли»[46]. Їм і перейшли ґрунти мазепинців Дороша і Красноперича згідно гетьманських універсалів (18 червня 1709 р.; 13 травня 1710 р.; 12 липня 1721 р.). Щоб поховати козацький дух полтавців, планувалося «сделать замок у Переволоче; і там быть главному месту полку Полтавского»[47]. Бюрократична машина продовжувала працю-

вати у напрямку, започаткованому царем ще у 1703 р., «щоб після смерті Мазепи, або навіть позбувшись його тим чи іншим способом, необхідно знищити козаччину чи виселити її на східні кордони імперії, колонізувати москалями та німцями її території, щоб раз і назавжди знищити ворохобників»[48].

Компанійський полк Федька взяв участь у боях під Решетилівкою, а під Полтавою «значек дважды кулею пробит»[49].

Полковник гадяцький Трощинський помер у Києві «за караулом». Мировичів заарештував і за власною ініціативою направив до фортеці у Києві сотник золотоніський.

Село Недри у Переяславському полку, що частково належало Дмитру Думитрашці, «который ... явился в измене и в ссылке умре»[50], Скоропадський у 1716 р. віддав військовому канцеляристу Дмитру Володьковському.

Оцінку дій полковника брацлавського Іваненка знаходимо в його характеристиці київським губернатором Д.М.Голіциним: «...Он, полковник, к Мазепе не пристал и во всем был ему противен и от Днестра и Переволочны заставы содержал и мазепенцев с прелестными письмами ловил и ... многих татар, изменников запорожцев в языках присылал, и никто такой верности и смелости при тех случаях не показал, как он Иваненко»[51].

Сотник глухівський Олексій Михайлович Туранський став суддею генеральним. Значний військовий товариш Сазонець Кіндрат на Новгород-Сіверщині у 1708 р. «за войсковые против шведа рыцарские храбрости уволен был от всех служб и нарядов»[52].

«При боку» гетьманському в 1708 р. розпочинає службу Василь Покотило[53].

У листопаді 1708 р. Петро І видав указ про звільнення з посади полковника гадяцького, бо він був свояком Мазепи.

У Ніжинському полку в 1709 р. новими сотниками стали Василь Дмитрієв (Івангородська), Федір Тарасевич, обозний полковий Леонтій Шрамченко, ще у 1708 р. сотником конотопським став Григорій Костенецький. Іван Холодович в 1714 р. був обраний на сотництво воронезьке «козацькими голосами», а за заслуги проти Мазепи і шведів Семен Соболевський 10 вересня 1722 р. отримав погарське сотництво.

Кісткою в горлі російської адміністрації в Україні був полковник ніжинський Лук'ян Журахівський. Ставши полковником ще у 1701 р., він проводив досить самостійну політику. У несприйнятті його були одностайні як командуючий військами в Україні фельдмаршал Шереметьєв, так і резидент при гетьмані Ф.Протасьєв[54]. Не до вподоби Шереметьєву були Маркович (лубенський), Жоравка (стародубський), Ніс (прилуцький), Протасьєву – Черняк (полтавський), Чарниш (гадяцький).

«Тиха опозиція» проти російської адміністрації виявилась у переході деякої частини представників козацько-старшинських родин на духовне поприще. Не бажаючи служити Росії, діти козацьких старшин не йшли до війська, підконтрольного царю-імператору, а самореалізовувались у священицькому сані, який був менш залежним. Так, син Івана Бистрицького Тимофій став священиком, його син Герасим все ж був військовим товаришем, а два сини останнього

Іосиф (Люблинський) – значковим товаришем, а Григорій – священиком[55].

Набрала поширення практика призначення на козацькі уряди компанійців. У Київському полку 13 листопада 1714 р. хорунжий охочекомонного полку Кузьма Васильович став сотником бобровицьким.

Роздача земель в Україні російським урядникам набирала силу, а це означало розширення їхнього впливу на місцеві справи. Маєтності отримали Меншиков, Головкін, Долгорукий, Шафіров, Шереметьєв. У 1722 р. був виданий указ про передачу 499 дворів генералу від кавалерії де Вейсбаху. Йому передавались володіння колишніх мазепинців[56]:

Орлик П.	с. Драмайлівка Ніжинського полку	42 двори
	с. Дорогинка	70
Мокієвський К.	с. Адамівка Київського полку	24
	с. Глибоке Переяславського полку	26
Бутович Г.	с. Микляки Прилуцького полку	14
Горленко Д.	с. Роски Ніжинського полку	1
Чуйкевич	с. Андріяшки Лубенського полку	95
Горленко	с. Вечурки Ніжинського полку	32
	с. Мамаївка	43
Кожухівський О.	с. Мале	26
Красноперич	с. Кукленці Полтавського полку	16

До Глухова – гетьманської столиці на початку січня 1715 р. з еміграції повернулись полковник Горленко з дружиною і дітьми, його зять Бутович, два сини Ломиковського, канцелярист Максимович, пол-

ковник сердюцький Максим. Горленко здав полковничий пернач, а Максимович – гетьманську печатку[57]. Сергієнко, сенецький отаман (1708), який пішов з Мазепою до Туреччини, повернувся вже після смерті гетьмана і отримав від Скоропадського хутори та млини у Сосницькому повіті. Конюший Мазепи Городинський, його слуги Добрянський і Деульський отримали села у Стародубському полку. «Покоєвий» Мазепи Дмитро Почепець повернувся і проживав у маєтності Диканька Василя Кочубея[58].

Ще у 1718 р. для розправи до Петербурга було взято сотника Прилуцького полку Григорія Іванова.

Як активна сила використовуються південнослов'янські вихідці. Так, розформований полк Василя Танського необхідно було якось влаштовувати. Відомо, що одним із ротмістрів полку Танського був Степан, а поручиком Микола Афендики.

2 грудня 1715 р. Василь Танський отримав гетьманський універсал на с. Озеряне Басанської сотні Переяславського полку, Антон Танський 12 травня 1715 р. – хутір Мокієвський із слобідкою там же. Григорію Іваненку був наданий двір Мировича у Києві та маєтність Гостролуччя у Баришівській сотні Переяславського полку[59]. Останній, звертаючись до своїх патронів, у 1722 р. писав про Гостролуччя: «но к нему не имею себе в потребу пахотной земли и сенніх покосов, також ни единой мельницы, без чего домовыми нуждами пробыть невозможно». Констатуючи свій майновий стан, заявляв: «помираю голодною смертю»[60].

Свою ненависть до місцевих порядків та звичаїв прийшлі старшини проявляли у різний спосіб. Так, Г.Іваненко з племінником побили вчителів (Іосифа

Швабовського і Серафима Копцевича) та студентів (синів генерального писаря Михайла Савича, колишнього полковника переяславського Андрія Полуботка, сина племінника Мазепи і доньки Кочубея Івана Обидовського, Іосифа Яновича) училища Братських латинських шкіл. «...Увидивши, полковник Иваненко, что они поехали доносить господину коменданту о той обиде и догнав их в Печерской крепости у Васильковских ворот близ рогатки, и посланных учителей, и господских детей близ караула, удержал, и вынял наголо шаблю, за всеми гонялся и оные, бегаючи од него и от страха, падали на землю, побили ноги, руки и всем телом себя нарушили на грудь и чрез одного панича Ивана Обыдовского перескочил лошадью, и мало не растоптал, и потом погнался за учителями фариским и граматским з голою шаблею и хотел их нагло зрубить и если бы караулом не были охранены, то бы все конечно многие порубаны были»[61].

У 1724 р. з волохів і сербів комплектувався офіцерський корпус ландміліцейських полків. Туди отримав призначення Апостол-Кигич, «понеже полковника Иваненка, за его болезнью, определить невозможно», а «полковник Василий Танский весьма шумен и во всем, как себя показывает, непотребен»[62].

РОЗДІЛ VI. КОЗАЦЬКА СТАРШИНА В УМОВАХ ЛІКВІДАЦІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

1. ЛЮДИ ОСТАННЬОЇ БИТВИ

Доведені до крайнощів, переяславці роблять спробу легального відстоювання «прав і вольностей» у серпні 1721 р. В силу того, що їхня чолобитна відносно постановки полковника ще не ставала об'єктом дослідження, зупинимося на ній детальніше. Полчани констатували, що царем призначений «был яко тутешний в полку Переяславском мешканец, только не за совершенного полковника, Иван Сулима, хорунжий войсковой Енеральный, которого мы после уже и за целого себе надеялися полководца... однак и тот нынешнего году в дорозе, идучи на службу монаршую Вашего Царского Величества до Ладоги, декретом Божием окончил своё бытие»[1]. Таким чином, після смерті у 1715 р. полковника Томари у Переяславському полку шість років не було полковника (і ще шість не буде).

Кого хотіли козацькі старшини бачити полковником: по-перше, «кого мы, полчане, похочем, вольными голосами за ведомом и волею Господина Гетьмана нашего»; по-друге, «з наших же малороссийских людей»; по-третє, «тутешних родимцов», яких «свои власние и грунта и достатки маючих, не теба обору-

довати, а господарства удоволяти заводами»; по-четверте, «иноземцам бы в том благопризрительном на нас Вашего Царского Величества повелениям отказывать понеже они, як в инших полках ... делается, обидливе в непоздешнему обыкновению с полчанами соими поступают».

Як бачимо, старшина відстоювала своє право обирати полковника із своїх же полчан, згадуючи мазепинські часи, коли у полку владні політичні і матеріальні важелі знаходилися в руках греків (полковник Томара, писар полковий Рустанович, Згура).

Пізніше, після смерті Івана Скоропадського Генеральна військова канцелярія направила у полки листа про обрання нового «гетьмана з урядников, войтов, бургомистров, райцов, лавников, людей добрых... грамотных... потому и достойных», проте виборів і гетьмана, і полковника переяславського довелося чекати довго.

Відомі дослідники констатують, що в подальшому «більшість старшини не була здатною навіть на легальну пасивну боротьбу за збереження автономії (зі страху перед царською неласкою відмовилася прибути на зібрання), не кажучи вже про те, щоб підняти на неї козацькі маси»[2].

Коломацька чолобитна була підписана трьома повними полковниками: Данилом Апостолом, Михайлом Милорадовичем, Антоном Танським. За неписьменного полковника прилуцького Галагана розписалися. Підписали і наказні: стародубський – Семен Березовський, чернігівський – Василь Томара, переяславський – Антін Чарушинський, лубенський – Яків Маркович, полтавський – Григорій Буцький. Серед чолобитчиків не було ніжинців.

Старшина була представлена таким чином:

	Обозні	*Судді*	*Писарі*	*Осавули*	*Хорунжі*	*Сотники*
Гадяцкий		1	1	1	2	10
Київський		1	1	2	1	
Лубенський	1		1			10
Миргородський	1	1	1	2	2	16
Переяславський	1				1	17
Полтавський	1	1	1	1	2	14
Прилуцький	1	1		1	1	6
Стародубський			1	1	1	9
Чернігівський	1	1		1	1	15
Всього:	6	6	6	9	11	87
Відсоток до штату:	60%	60%	60%	45%	55%	65%

Загалом Коломацькі чолобитні репрезентувалися від 61% урядової старшини полків (за штатом). У зв'язку з цим слід нагадати, що у полках частина штатних посад не була заповнена. Крім того, окремі підрозділи очолювались старшинами в інших місцях і, звичайно, підписати будь-яку чолобитну вони могли лише з місць своєї тогочасної дислокації.

Крім урядової старшини, чолобитну підписали курені значкових товаришів Гадяцького (отаман Пилип Самарський), Полтавського, Прилуцького (отаман Григорій Зеленський), Стародубського, Чернігівського полків. Цей факт у поєднанні з тим, що під чолобитною немає жодного підпису бунчукового товариша, свідчить про те, що полкове чи, як воно тепер іменується, значкове товариство зберігало на рівні полку республіканські традиції. Бунчукові ж товариші будуть у найближчий час використані Малоросійською Колегією як таран проти будь-якого республіканізму в козацтві.

Особливо слід звернути увагу на тих старшин, які підписали чолобитну замість неписьменних сотників: значкові товариші Полтавського полку Павло Тройницький, Стефан Піщанський і Григорій Матвійович; писар сотні Лукомської Лубенського полку Мартин Олексієв, писар Золотоніської сотні Данило Андрійович, писар судовий чернігівський Іван Яновський, з цього ж полку – значковий товариш Стефан Славатинський, писарі сотенні із Стародубського полку: Іван Забузький, Лук'ян Гордієнко (Топальський), значковий товариш Михайло Голембіовський, Василь Варявський, значковий товариш Прилуцького полку Федір Матвійович, сотенний хорунжий із Гадяцького полку Яків Сидорович[3]. Ці люди здійснили громадянський подвиг. Бо якщо хтось міг відмовитися від неіснуючого «свого» підпису, то ці люди несли пряму відповідальність. Вони вимагали гетьманства.

Полуботки

I

1. Ієремія – у 1619 р. воєвода чернігівський Салтиков надав йому місце у Чернігові для побудови будинку. Райця і міщанин чернігівський (?–1637–?).

Д.: Настасія Жихаровна (?–1660–?).

II

2. Олексій Веремієнко Полуботченко (?–1660–1699–?) – житель чернігівський 1

3. Федір Єремійович (?–1660–1701–?) – житель с. Павлівки. Продав добра у Любечі священику Святоп'ятницькому любецькому Артему (1707)........................1

4. Овдій Веремієнко – у полковому товаристві чернігівському (1649) 1

5. Опанас Веремійович – наказний полковник чернігівський (1654) 1
6. Артем (Леонтійович ?)..1?

Д.: Фотинія Прокопівна N (? – 4 листопада 1698) похована у чернігівському Єлецькому монастирі.

III

7. Леонтій Артемович (бл. 1630–1695) – писар полковий чернігівський (? – листопад 1668 – ?), товариш полку Чернігівського (?–1669–?), сотник полковий чернігівський (? – червень-липень 1671 – ?), наказний полковник чернігівський (вересень 1671), генеральний бунчужний (1672–1677), генеральний осавул (1678–1681), наказний полковник переяславський (1683), полковник переяславський (? – травень 1685 – липень 1687), (можливо, січень?–липень 1689 – липень 1690 – ?, можливо, жовтень 1690), значний військовий товариш 6

Д.: 1) NNN (?–1660 – до 1663).

2) Євгенія Іванівна Костомаха – 1705/1706 р. постриглася у черниці.

IV

8. Павло Леонтійович (бл. 1660 – 17/18 грудня 1724) (від 1-го шлюбу) – навчався у Києво-Могилянській академії, товариш полку Чернігівського (1696–1697), значний товариш полку (1698–1699), значний військовий товариш (1701) (ймовірно, 1699–1701 рр. він займав якийсь уряд). Полковник чернігівський (вересень 1706 – 18 грудня 1724). Наказний гетьман (1722–1724) 8

Д.: 1) (бл. 1680) Євфимія Василівна Самойлович (? – 8 лютого 1717), донька священика, племінниця гетьмана.

2) (з листопада 1718) Ганна Романівна Лазаревич Романова-Жураховська.

– Марія Леонтіївна (бл. 1664 – 8 жовтня 1729) (від 2-го шлюбу).

Ч.: (1689) Іван Федорович Сулима (?–1721) – генеральний хорунжий.

– Варвара Леонтіївна (?–1733/1737).

Ч.: Павло Самійлович Добронизький (? – до 1729) – протопіп св. Переяславської Спасо-Преображенської церкви.

– Ганна Леонтіївна.

Ч: Федір Іванович Мирович – генеральний бунчужний.

– (не пізніше 1690) Тетяна Леонтіївна (? – до 1672) – за нею придане с. Довга Гребля з млинами і гутою на р. Хребетній і з ґрунтами.

Ч.: Семен Савич – писар генеральний (1709–1725)

– Марфа Леонтіївна (?–1690–1723–?).

Ч.: 1) Григорій Данилович Лісницький – сотник полковий Миргородський (?–1707–?).

2) (1722) Прокіп N Мандрика (?–1723), сотник синявський Чернігівського полку.

V

9. Андрій Павлович (? – 28 листопада 1744) – бунчуковий товариш (1728–1744) 8

Д.: Марія Андріївна Кондратьєва.

10. Яків Павлович (? – 15 квітня 1734) – бунчуковий товариш (1726–1734) 8

Д.: Олена Лук'янівна Жураковська (? – лютий 1728).

11. (?) Герасим (Павлович ?) ....?

Д.: Христина NN.

– Олена Павлівна (? – 23 квітня 1745).

Ч.: (з 1714) Яків Андрійович Маркович – генеральний підскарбій.

– Ганна Павлівна 1-ша (бл. 1695 – 13 квітня 1731).

Ч.: Григорій Лук'янович Журавка (? – 23 квітня 1724) – бунчуковий товариш.

– Ганна Павлівна 2-га (?–1724–1739–?).

Ч.: Петро Богданович Войцехович (? – 20 лютого 1723 р., Петербург) – сотник седнівський.

VI

12. Василь Андрійович (? – 28/29 червня 1768) – бунчуковий товариш (1752) 9

Ч.: 1) (бл. 1743) Катерина Володимирівна Ізмайлова – донька генерал-майора.

2) (бл. 1767) Мавра Матвіївна Куликовська (?–1808–?).

– Параска Андріївна (?–1768–?).

Ч.: 1) NN Лесевецький.

2) (1768) Олександр Федорович Коробовський – бригадир.

– Уляна Андріївна 1-ша (? – 16 травня 1723).

– Уляна Андріївна 2-га (листопад 1727–1772–?).

Ч.: Іван Михайлович Забіла – сотник коропівський.

– Софія Андріївна (? – до 1772).

Ч.: (з 1736) Іван Степанович Миклашевський.

– Ганна Андріївна (? – до 1768).

Ч.: Дмитро N Сачков.

13. Семен Якович (1724 – 11 травня 1752) – бунчуковий товариш **10**

Д.: 1) (з 1745) Ганна Андріївна Стахович – донька бунчукового товариша.

2) Настасія Степанівна Леонтович – донька полкового хорунжого чернігівського.

– Гафія Яківна (1726–?).

Ч.: (1752) Іван Іванович Скоропадський – бунчуковий товариш.

Родичі Полуботків	*Свояки*
Войцеховичі	Борзаківські
Добронизькі	Бороховичі
Жоравки	Гамалії
Жураковського	
Кондратьєви	Самойловичі
Костомахи	
Лазаревичі	Словатинські
Лісницьки	
Мандрики	
Мировичі	
Маркевичі	
Савичі	
Самойловичі	
Сулими	

– Софія Яківна.

Племінниця П.Полуботка, донька генерального писаря Марія Семенівна Савич у лютому 1724 р. одружилася з російським офіцером Юрієм Єропкіним.

У Ніжинському полку Рум'янцев поставив полковим писарем Леонтія Грановського. Кирило Лазкевич став наказним сотником шаповалівським Ніжинського полку за рекомендацією генерал-аншефа Долгорукого за служби в Сулацькому поході.

Ще за Полуботка у козацькі ряди попадали вихідці з польських коронних земель. Так, син підстолія краківського Станіслава Сливинського Захар після навчання у Києво-Могилянській академії став військовим канцеляристом у похідній гетьманській канцелярії, а потім – хорунжим гетьманської надворної корогви. У 1726 р. він перейшов на російську службу і став перекладачем при київському генерал-губернаторі.

Мануйловичі

I

1. Мануйло.

Д.: Марія Михайлівна Зеленська (? – 25 червня 1725) – у другому шлюбі за Василем Федоровичем Ялоцьким (? – листопад 1722), сотником глухівським.

II

2. Іван Мануйлович Мануйлович (?–1740) – раніше 1711 р. займав якийсь уряд, бо цього року він уже значний військовий товариш. На короткий проміжок часу став осавулом Генеральної військової артилерії (1713–1714), а потім – сотником глухівским (столичним) (1714–1728). Правитель Генеральної військової канцелярії (1724–1727). 16 грудня 1728 р. призначений осавулом генеральним. У 1734 р. вже був паралізований і написав заповіт. 14 січня 1738 р. звільнений від уряду через хворобу, але ще трохи прожив...............1

Д.: Васа Олексіївна Туранська (? – до 1742) – донька судді генерального.

– Настасія Мануйлівна Мануйлович (?–1732–?).

Ч.: Василь Іванович Оболонський (? – до 1 липня 1716) – сотник сосницький.

Гречані

I

1. Прокіп.

II

2. Степан Прокопович (?–1630–1689–?) – генеральний писар (1663–1665), полковий суддя гадяцький (?–1675–1682–?), брав участь у Чигиринських і обох Кримських походах, значний військовий товариш (? – серпень 1688 –1690 –?). Отримав універсал на с. Рима-

ровка і Буки (21 серпня 1688), отримав царське підтвердження на ці села та на с. Оксютинці у Роменській сотні Лубенського полку (20 вересня 1689).

Д.: NN Донець-Захаржевська – рідна сестра полковника харківського Федора Донця-Захаржевського.

III

3. Федір Степанович (?–1700–1729–?) – значний військовий товариш (?–1723–?), один із трьох правителів Генеральної військової канцелярії (1723–1727) – бунчуковий товариш (1729). І.Мазепа відняв у них с. Оксютинці.

Д.: NN Велецька – рідна сестра сотника гадяцького Василя Велецького.

4. Яків Степанович (?–1705–1729–?) – осавул полковий гадяцький (1725–1729).

– Олена Степанівна (?–до 1710).

Ч.: Іван Чорниш (? – 30 грудня 1728) – суддя генеральний.

– Євдокія Степанівна.

Ч.: Григорій Янович Рубан-Яненко – значний товариш Лубенського полку (1709).

IV

– Настасія Яківна (1748).

– Явдоха Яківна (1748).

– Марія Яківна (1748), дві із доньок відомі у 1759 р. як дружини сотника білоцерківського Миргородського полку Василя Жученка і сотника ольшанського Сумського полку Івана Пустовойтова.

Не ввійшли до розпису: Федір Гречаниченко – козак Роменської сотні Лубенського полку (1649), Стефан – козак сотні Костенкової Корсунського полку

(1649). В.Модзалевський не виключав, що це і є N 2. Васько – козак полкової сотні Білоцерківської (1649). Юрій у 1672 р. підписав обрання Самойловича за генерального осавула Івана Лисенка, бунчуковий товариш Осип жив у м. Буромлі Ахтирського полку (1727).

Яким у 1725 р. – в Сулацькому поході, 1726 р. – в Астрахані, з 16 грудня 1728 р. – генеральний хорунжий. Можливо, черниця Афанасія Гречана була дружиною Якима Горлена. Якийсь Потребич-Гречаний мав двох доньок, вітчимом яких був Полікарп Новоселецький. У Івана Безпалого був полковник Іван Григаненко.

Із введенням Малоросійської Колегії піднімається значення таких категорій низової старшини, як комісари (полкові і сотенні) та зборщики. Комісарами щорічно у полках призначалися два старшини (в основному, значкові товариші). Про кількість зборщиків можемо судити з даних Генеральної військової канцелярії за 1726 р.

Полки	К-ть зборщиків
Гадяцький	30
Київський	14
Лубенський	24
Миргородський	30
Ніжинський	47
Переяславський	18
Полтавський	33
Прилуцький	16
Стародубський	19
Чернігівський	32
Всього:	263

2. ПІВДЕННО-СЛОВ'ЯНСЬКІ КАДРИ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ І ГЕТЬМАН ДАНИЛО АПОСТОЛ

Петро І розпочав активне використання вихідців із південнослов'янських земель для проведення своєї політики в Гетьманщині.

Канцлер граф Голіцин направляв до Сербії Михайла Милорадовича підбурювати місцеве населення проти правління Порти.

За царським указом у 1716 р. сотником ірклїївським був призначений воєвода венеціанський Славуй Миколайович Требинський. У дербентський похід він призначається наказним полковником переяславським, потім наказним полковником над козаками і компанійцями (600 чол.), посланими до фортеці Святого Хреста, де був два роки. Тим часом у полк для слідства був направлений майор лейб-гвардії Преображенського полку і генерал-майор Рум'янцев, який призначає наказним полковником сотника баришівського Стефана Афендика. Полкова ж старшина на чолі з Семеном Новаковичем 5 липня 1726 р. звернулася до Сенату з проханням призначити на уряд повного полковника С.Требинського. Останній полковником не став, проте його вплив на події на Переяславщині був значним.

Найбільш високого рангу досяг рід Апостолів, представник якого Данило став козацьким гетьманом.

Відомий основоположник роду Павло Єфремович Апостол мав племінників Тимошку Іванова і Матюшку Мартинова. Знаємо, що ще у 1658 р. у них у Калузі конфіскували 490 відер вина[4].

В.Модзалевський вказує на дружину Данила Апостола Уляну (Олену) Василівну Іскрицьку (? – 29 жовтня 1742).

«Данило ... отца моего, как он был жив, хотя отрешить от законного наследства и владения дома..., в городе Сорочинцах держал в тюрьме и, по смерти отца моего, оной Данила, не допустя мать нашу и меня с братом до наследия, якобы сожалея о нашем малолетстве ... жалованную грамоту и всякие пожитки до совершенного возрасту забрал к себе»[5]. Доведені до «великой скудости» «пришли к нему и сами во служение, который обнадежил меня с братьями всяким награждением и неоставлением»[6]. Служили у Апостола Гладкі кілька років. Згодом Данило Апостол «оставя от обещания, ругаясь ... содержал нас при доме своем служителей свох в великой нужде»[7]. Одного разу полковий писар Іван Руновський відкрив Петру Гладкому, що царську грамоту Апостоли тримають не по праву, і останній, лишивши дружину, дітей і брата у Попівці, «тайно сошёл», і в грудні 1742 р. суть справи стала відома у Генеральній військовій канцелярії.

Безумовно, Данило Апостол був причетним до справи Василя Кочубея. Так, коли Мазепа направив Трощинського, «волох полку Танського», комонників Юрія Кожуховського, щоб заарештувати Іскру і Кочубея, то Апостол через свого слугу Андрія Лося попередив їх[8].

Дмитро Зеленський був дядьком Данилу Апостолу (це не виключає, що N Єфремівна Апостол була за Зеленським), полковник ніжинський Лук'ян Якович Журахівський був його швагром.

У доповіді Верховної Таємної Ради 16 травня 1727 р. рекомендувалося: «отпустить в Малую Россію по прежднему в Миргородский полк полковником, а здесь для лутчаго уверения оставить сына ево». А вже 18 травня Данило приніс присягу «верным, добрым и послушным рабом быть»[9].

Доньку Тетяну одружив із сином генерального обозного Іваном Івановичем Ломиковським, Марію видав за сина полковника прилуцького Андрія Дмитровича Горленка, N – за сина генерального судді Чуйкевича, Параска була за Михайлом Васильовичем Дуніним-Борковським. Петро Іванович Кулябка, сотник шишацький (? – листопад 1708 – ?), був одружений з донькою Данила Апостола Ганною. У 1708 р. донька Марфа вже була дружиною Василя Васильовича Кочубея, у грудні цього ж року народила йому сина Павла.

У 1731 р. за племінника гетьмана бунчукового товариша Петра Григоровича Іскрицького видав свою доньку Олену Григорій Скорупа, писар полковий стародубський.

Апостоли

I

1. Єфрем.

II

2. Павло Єфремович – ротмістр у Я.Вишневецького, сотник хомутецький (?–1658–?), полковник гадяцький і миргородський (1659–1660), полковник миргородський (1671, 1672, 1673, 1676–1678)..............................1

Д.: Н.Герасименко пропонує версію: «дружина Павла Єфремовича Апостола була з роду Зеленських», тобто Дмитро Зеленський був її рідним братом[10].

– N Єфремівна 1

Ч.: Іван NN – мали сина Тимошку Івана (1658 р. згаданий як дорослий).

– N Єфремівна 1

Ч.: Мартин NN – мали сина Матюшку Мартинова (1658 р. згаданий як дорослий).

– N Єфремівна 1

Ч.: NNN – син Максим NN, сотник крилівський Чигиринського полку (?–1672–?).

III

3. Василь Павлович (? – до 1702)....................................2
4. Данило Павлович (1653/1654 –17 січня 1734) – полковник миргородський (1682–1727), які посади займав перед полковництвом невідомо. Гетьман (1 жовтня 1727 – 17 січня 1734) 2

Д.: (1690) Уляна Василівна Іскрицька (? – 29 жовтня 1742).

– (можливо, N Павлівна за Григорієм Зарудним, мали доньку Пелагею, яка була за Матвієм Годлевським).

IV

5. Яків Васильович (?–1702 – бл. 1717) – значковий товариш (?–1709–?), осавул полковий миргородський 3

Д.: Євдокія Василівна Лагода (?–1717–?) – донька осавула полкового миргородського.

6. Іван Данилович (? – до 1734) – помер у молодості 4

Д.: Олена Михайлівна Корсак.

7. Петро Данилович (?–1758) – виховувався у Петербурзі. Полковник лубенський (7 квітня 1728 – 1757). Бригадир (1758) 4

Д.: NN Храповицька (?–1760).

8. Павло Данилович (? – 20 липня 1736) – полковник миргородський (3 жовтня 1727 – 20 липня 1736) 4

Д.: 1) NNN – молдавського походження.

2) (з 1733) Феодора Миколаївна Енгельгардт – донька стольника смоленської шляхти.

– Ганна Данилівна 1-ша (?–1729).

Ч.: Лук'ян Якович Жураковський (?–1718) – наказний полковник ніжинський.

– Тетяна Данилівна.

Ч.: Іван Ломиковський (?–1730), бунчуковий товариш.

– Марія Данилівна.

Ч.: (з 1700) Андрій Дмитрович Горленко – бунчуковий товариш.

– Параска Данилівна (? – 1/2 листопада 1731).

Ч.: 1) Михайло Васильович Дунін-Борковський (? – до 1727).

2) (1731) Михайло Васильович Скоропадський (? – 2 січня 1758).

– N Данилівна.

Ч.: N Васильович Чуйкевич.

– Ганна Данилівна 2-га.

Ч.: Петро Іванович Кулябка – сотник шишацький.

– Настасія Данилівна.

Ч.: (1708) Василь Васильович Кочубей (?–1743) – полковник полтавський.

V

9. Павло Іванович (? – 28 січня 1742) – виховувався у Петербурзі. Сержант лейб-гвардії Преображенського полку (1739), прапорщик лейб-гвардії Семенівського полку..6

Д.: Акуліна Іванівна N (? – 15 червня 1780).

10. Данило Петрович (1727–1767–?) – хорунжий генеральний (1762–1767), член Малоросійської Колегії (1767) 7

Д.: (з 1761) Марія Власівна Будлянська – донька бунчукового товариша.

11. Яків Петрович (1728–?) 7

– Софія Петрівна.

Ч.: кн. Петро Сергійович Долгоруков – генерал-майор.

– Олена Петрівна (12 квітня 1731 – ?).

Ч.: Матвій Артамонович Муравйов, генерал-майор.

– Катерина Петрівна (21 листопада 1750 – 29 листопада 1824).

Ч.: Олександр Якович Шамшев – генерал-поручик.

– Марія Яківна.

Ч.: (1731) Василь Устимович.

Генеральна старшина

Обозний: Лизогуб Яків Євстафійович (1728.18.23.–1749).

Судді: Кандиба Андрій Федорович (1728 – травень 1730), Забіла Михайло Тарасович (18 березня 1728 – 26 січня 1740), Бороздна Іван Владиславович (7 грудня 1731–1740).

Писарі: Турковський Михайло Максимович (16 грудня 1728–1739).

Осавули: Мануйлович Іван Мануйлович (6 грудня 1728 – 14 січня 1738), Лисенко Федір Іванович (16 грудня 1728–1741).

Підскарбій: Маркович Андрій Маркович (7 травня 1729 – 4 липня 1740).

Хорунжі: Гречаний Яким (16 грудня 1728 – ?), Горленко Яким Мануйлович (3 січня 1729–1740).

Бунчужні: Борождна Іван Владиславович (16 грудня 1728–1731).

При Апостолі 10 старшин з 10 родин посідали генеральні уряди. Новим для козацького середовища такого рівня був єдиний Турковський.

Походження **Турковських**, на жаль, невідоме. Поколінний розпис засвідчує їх досить пізню появу в керівних колах Гетьманщини.

I

1. Михайло (?–1706–1734–?) – розпочав службу «при боку» гетьмана Мазепи, був у шведському полоні. «Дозорця» почепівський, сотник мглинський (?–1706–1704 – до грудня 1708). Очевидно, не підтримав активно мазепинців і був призначений «господарем» Гадяцького замку (1710–1712–?), став значним військовим товаришем (?–1714–1718), а потім вдруге направлений на ту ж посаду до Гадяча (1718–1725–?). Був одним із кандидатів на 2-го суддю генерального (1727). За писаря генерального (16 грудня 1728 – 1734).

Д.: Марфа Іванівна Ракушка-Романовська – донька судді полкового стародубського.

II

2. Яким Михайлович 1

3. Максим Михайлович (? – до 1754) – служив у Генеральній військовій канцелярії (1728–1732), значний бунчуковий товариш (1732), сотник мглинський (травень 1733–1735–?), бунчуковий товариш (1737). Згідно заповіту дядька В.І.Ракушки-Романовського всі маєтності останнього перейшли до нього.............1

Д.: 1) (з 23 січня 1732) Марія Григорівна Жоравка.

2) Ганна Григорівна Кулябка (?–1754–1769–?) – донька бунчукового товариша.

4. Іван Михайлович – навчався у Києво-Могилянській академії (?–1727– 1731–?) 1

5. Михайло Михайлович – навчався у Києво-Могилянській академії (?–1727– 1737–?). №4 або №5 помер до 1743..1

Д.: Олена Василівна Кочубей – донька полковника полтавського.

– N Михайлівна.

Ч.: (з 8 січня 1725) Петро Петрович Кулябка – бунчуковий товариш.

– Олександра Михайлівна (бл. 1720 – ?).

Ч.: 1) Іван Андрійович Гудович (бл. 1710 – бл. 1742) – бунчуковий товариш.

2) (з жовтня 1743) Іван Іванович Губчиц – бунчуковий товариш.

– Марина Михайлівна.

Ч.: (1754) Гнат Карпович Часник, полковник охочекомонного полку.

– Ганна Михайлівна (можливо, вона чи якась інша її сестра була дружиною Опанаса Шкляревича, і вони мали сина Петра, сотника Хмельовского).

III

6. Федір Якимович – писар судовий прилуцький (?–1739–?)..2

– Марфа Максимівна (?–1754 – до 1767).

Ч.: Василь Андрійович Дунін-Борковський (? – до 1788) – бунчуковий товариш.

IV

7. Степан Федорович – стахарний паламар 6

8. Кирило Федорович – стахарний паламар................6

9. Павло Федорович – рядовий Таврійського легкокінного полку (1792), вахмістр у відставці (1798) 6

Проте при Апостолі чітко простежуються можливості неформального впливу на гетьмана не генеральної старшини, а вибраної самим гетьманом групи людей. Так, 31 січня 1729 р. «сего числа рано прибили из Москви старшини Енеральние и прочия персони которые в кандидатах били положены и вручили Его Ясневельможнейшего Предостойнейшого императорского величества Грамоту, в которой означена Ененральная старшина. А именно: обозный Ененральний пан Яков Лизогуб, судьи пан Михайло Забела да пан Андрей Кандиба, за писаря Ененерального до указу Михайл Турковский, асаулы пан Іван Мануйлович да пан Федор Лысенко, хорунжий Енеральный пан Яким Гречаний (?)»[11]. Але вже 2 лютого частина призначеної генеральної старшини і невдалих кандидатів повернулись до своїх маєтностей: Лизогуб – до Седніва, Лисенко – в Березну, Бороздна – в Горінь, Гнат Галаган – до Прилук, Мартин Стишевський – у Гадяч, Іван Гамалія – в Лохвицю. Гетьман же видав універсал, згідно якого «квартири при нас» повинні були мати генеральний суддя Андрій Кандиба, син гетьмана Петро Апостол, писар Михайло Турковський, хорунжий Яким Горленко, бунчужний Бороздна, полковник полтавський Семен Кочубей, бунчуковий товариш Петро Корицький, суддя полковий стародубський Микола Ханенко, сотник воронізький Іван Холодович. Вони і складали найближче оточення гетьмана.

Іноді гетьману вдавалося відстоювати свої кандидатури на старшинські уряди. У 1732 р. помер обозний полковий миргородський Василь Родзянка.

Полчани запропонували на вакантну посаду дві кандидатури: сотників голтвянського Федора Остроградського і уставицького Василя Петрова. Враховуючи, що Остроградський «человек доброправен, обходителен, добре изучен грамоте и в войсковых делах искусен»[12]. Апостол свій вибір зупинив на ньому. С.С.Наришкін вважав, що «Федора Остроградського определить сумнительно»[13]. Гетьман же заявив: «Я де лучше знаю всех в Миргородском полку» і взагалі ніякої подачі російським урядовцям не зробив. Проте навіть звернення останніх до столиці не принесло їм втіхи. Г.Головкін 21 вересня 1733 р. відписав Наришкіну: «Сыну Федору Остроградскому держание тогда отца его под караулом за подозрение причитать не надлежит. Но когда его полком в обозные выбраны, и гетьман определил, то велеть ему в том полку обозным быть»[14]. У цьому випадку не допомогли Наришкіну і аргументи, що це призначення сталося «только за тем, что имеется ему господину гетьману в свойстве»[15].

У секретній інструкції князю Шаховському зазначалося: «Ежели тамошняя старшина будут вам ... намерения свои показывать, или просить о выборе гетьмана, то надлежит вам пристойным образом советом своим им радец ждать и от того отвращать, и при том проведывать и смотреть недреманным оком, кто из старшины в те гетьманы будут желательны и не будут-ли собирать таких-же челобитен, как и прежде сего было»[16]. Відношення до імператорської величності, а відповідно, і до імперії підтверджувалось як головний критерій кадрової політики: «Усматривать во всяких обхождениях, кто из старшины и из казаков к Нам и Нашей стороне доброжелательны, и в такой случай,

когда придёт где полковникам и старшине перемена, устаривать вам, что в те чины верные и доброжелательные Нам люди произведены были». Практика ж призначення на вільні посади, що склалася, повністю відповідала наданій інструкції: Шаховським разом з генеральною старшиною подавали до Сенату у канцелярію малоросійських справ кандидатури, а паралельно «в Кабинет Наш, кому из тех кандидатов пристойнее быть надлежит, доносить секретно», що і було вирішальним при призначенні того чи іншого кандидата[17].

У Миргородському полку службу розпочав Федір Москов з 1735 р. «... во время де бывшей турецкой войны он... был в разных трудных походах и на приступах, а при взятии Перекопа, Кизляра, Бахчисарая, Аймечети и Ачакова и знатные свои службы оказал, и всю тое службу отправлял на своем коште, а во время де той службы хутор его за Днепром, немалого иждевения стоящий, в 1736 году неприятелем весь разорен, от чего, будучи он в чужестранстве, не имеет себе ныне никакого пропитания»[18].

У Чигириндубровській сотні точилась боротьба між Булюбашами і «чужестранным человеком» Олександром Бутовським. З давен місцеві сотники мали лише село Гусине. Однак Іван Федорович Булюбаш (сотник 1707–1734 рр.) ще перед своїм урядуванням «от 1698 осадил на вольном ... степу перво хуторамы, которых поселители были перво Горбин Сидори и Гринки»[19]. Згодом хутори розрослись, стали селáми і власністю Булюбаша.

З Молдавії вийшли чотири брати Бутовські. Зазвичай більшість служила в російських військах (Юрій – капітан Ландміліційного корпусу, Сергій – прапорщик Молдавського гусарського полку, про

Костянтина не маємо свідчень), а Олександр був спочатку при фельдмаршалі фон Гессен-Гамбурзькому у Польщі, а потім за заслуги перед ним призначений сотником до Чигирин-Дубрави. Він і почав оспорювати права на вищезгадані села як на рангові. Та претензії були шиті білими нитками. Булюбаші з конфлікту вийшли переможцями.

Московs, який став полковим обозним, називався серед однодумців Капніста. Капніст «по спеси своей» укази Генеральної військової канцелярії «безсовестно презирает». Він повів боротьбу проти сотника уставцького, теж з грецьких волонтерів, Дмитра Ламана. Капніст в Уставиці кинув козакам: «Или де ещё вы Ламана не убили?».

Призначення некозаків на старшинські уряди почастішали. Так, «по усмотрению генералитета», у 1737 р. сотником полковим лубенським був призначений «за те мои верные службы» шляхтич з Троцького воєводства Михайло Скаржинський (у 1733–1737 рр. виконував функції перекладача польського і латині у російських генералів). Він сам вважав, що знаходиться «в иностранстве». Щоб спасти місцеві старшинські кадри, полковник лубенський Петро Апостол подав ініціативу Рум'янцеву розподілити сотні на три частини (під виглядом відновлення стародавніх сотень). Головними аргументами були: «издревле при полковых сотнях по два и по три сотника», «полковые сотни в большом числе казаков пред прочими находятся», сотник «за отлучкою одного или двух третий отавался»[20]. Скаржинський же вимагає або «совокупить по преждному» сотню як єдине ціле, або зробити йому майнові надання. Справа не вирішувалася, доки з цими пропозиціями він звертався до Генеральної військової

канцелярії та фельдмаршала фон Лессія. Очевидно, він ризикнув на пряме звернення до Сенату, бо у 1741 р. останній приймає рішення про злиття трьох сотень в одну. Крім того, Скаржинський «за восприятие веры православной (перехід з католицтва у православ'я) и за ревностные службы» отримає маєтність у Чорноуській сотні (20 дворів)[21].

Спроба П.Апостола «продвинути» місцеві кадри все ж вдалася. Безумовно, на час призначення полкового сотника лубенського Скаржинський ні в яке порівняння не йшов з найбільш вірогідною кандидатурою на цей уряд, Семеном Івановичем Приймою. Син місцевого сотника полкового розпочав службу у комонному полку Г.Галагана (1707–1710), потім був за сотника лубенського в дербентському поході (1722), отаманом городовим лубенським (1724–1729, 1729–1739), полковим комісаром (1729). Він і став сотником 2-ї полкової, та у 1741 р. «безо всякой моей вины сотничества лишился» (в зв'язку з ліквідацією сотні)[22]. Все ж він призначається осавулом полковим, що було підвищенням по службі.

Складніше було з російськими офіцерами на українській службі. Полковник чернігівський О.І.Дуров не лише сам «взятки безмерные» бере, «но и жена его»[23]. Полчани подали на нього скаргу гетьману. Але гетьман, «будучи хорым приказал наши челобитны писарю Генеральному принять, а на указ бил бы де челом разве самой Государыне императрице. Бо мне на нево суда і наказания нельзя учинить, для того, что он из русских полковников стал»[24]. Ініціатора ж подання скарги Івана Шаркевича Дуров кинув до в'язниці.

Іван Семенович Хрущов був сином стольника, одного із керівників кримського походу 1687 р. Після

відставки з полковництва ніжинського, прослуживши ще чотири роки у російській армії, вийшов у відставку у званні бригадира і до смерті (2 лютого 1749 р.) був поміщиком Каширського і Веневольського повітів.

По смерті Апостола генеральна старшина була взята під неусипний контроль. Так, під час поїздки з польського фронту до Петербурга генерального обозного Лизогуба (червень 1734 р.) російським місцевим органам наказувалось: «под образом вспоможения в пути, придать одного из унтер-офицеров, доброго и надёжного, или при нём отпривать одного из офицеров, под претекстом, будто для своих нужд едет в Санкт-Петербург с ним в одной компании, придав ему, под образом деньщиков, 2-х человек солдат и велеть ему, по присяжной его должности, в пути весьма секретно за ним смотреть и проводить до Петербурга, отнюдь не дав ему в том никакого виду, будто он для него послан»[25].

Різко збільшилась кількість сотників із військових канцеляристів Генеральної військової канцелярії. Особливо після царського указу 1734 р., за яким вимагалося «войсковых канцеляристов достойных за службы в полковую старшину и сотники определять»[26].

3. УКРАЇНСЬКІ ВЛАДНІ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКІ РОДИНИ І ГЕТЬМАН РОЗУМОВСЬКИЙ

Найбільш яскраво занепад козацької держави і еволюцію старшини у бік Російської імперії можна простежити на прикладі родин Безбородьків, Якубовичів, Валькевичів, представники яких у той час тримали генеральні уряди.

Безбородьки

Андрій Безбородько (4 липня 1711– 2 березня 1780) був сином значкового товариша Переяславського полку Якова. З 1730 р. розпочав службу у Генеральній військовій канцелярії, через три роки («словесно», без указу) був призначений старшим військовим канцеляристом. Своїм злетом Андрій Безбородько завдячував тестю, генеральному судді Якову Забілі, з донькою якого Євдокією він одружився. У 1739 р. помирає генеральний писар Турковський, і Безбородько у 28 років виконує обов'язки генерального писаря (отримує указ на чин 20 лютого 1741 р.). Ще раніше йому вдається поправити матеріальне становище, отримавши «на пропитание» (27 листопада 1736 р.) села Стольне, Пшехдани і Богдани.

Його біограф пише: «С практическим умом и в особенности с ловкостью, Безбородько умел приноравливаться к характеру каждого из правителей, и потому оказывал сильное влияние как на ход дел по Малороссийскому правлению, так и на всю местную администрацию»[27].

5 листопада 1742 р. сотник яготинський Купчинський послав на Безбородька донос до Петербурга. Головними пунктами його були:

– сотників призначає без вибору, а за особистим рішенням, за що бере відповідну плату у розмірі 70–100 карбованців;

– з метою збільшення сотенних урядів сотні поділив пополам;

– ввів вакансових сотників;

– збільшив кількість військових канцеляристів з 30 до 200.

Конкретні приклади, які наводив Купчинський:

– Бірон рекомендував на уряд сотника новгород-сіверського Олександра Пілатовича, якого обрали сотняни, але сотником став Степан Судієнко (Безбородько за це неначе отримав 600 карбованців і 4 бочки горілки);

– вихрещений єврей Крижановський отримав на відкуп два полки (Лубенський і Миргородський), а потім уряд сотника глинського (за це заплатив 260 червінців і дорогоцінностями вартістю 300 карбованців);

– призначив родичів на посади: свояка Івана Сахновського – обозним полковим чернігівським, його синів Григорія і Якима – сотниками старосанжаровським і менським, племінника дружини Василя Биковського – суддею полковим гадяцьким.

Справу закрили у 1751 р. на користь Безбородька, а Купчинського звільнили від сотникування і призначили 199 ударів києм. Андрій же Безбородько писарем ще пробув 11 років і в 1762 р. був абшитований досить молодим (51 рік) з підвищенням до генерального судді. Він поселився у Стольному і в подальшому робив все для кар'єри своїх дітей.

Аналіз позицій Купчинського і його оточення, яке готувало донос на Безбородька, як і донос військового товариша В.Звенигородського на полковника миргородського Василя Капніста у спробі отруєння гетьмана Кирила Розумовського, вимагає додаткових досліджень, оскільки перший репрезентує собою спробу боротьби з корупцією у вищих ешелонах українського старшинського середовища, а другий – спробу боротьби із зайшлим неукраїнським елементом на старшинських посадах.

Якубовичі

Рід шляхтичів Вешняків відомий на Овруччині з першої половини XVI ст. Потомки полковника чигиринського Федора Якубовича з Вешняків вели свій родовід через Дем'яна, якого документи називають то сином, то онуком Федора.

Дем'яна (? – 9 травня 1724) на початку XVIII ст. зустрічаємо на Прилуччині, де він очолює Жоравську сотню (1711–1713). Від полковника прилуцького отримує у винагороду с. Кулішівку і Мокієвку, стверджені у 1712 р. гетьманським універсалом. Особливе значення для його місця у суспільній ієрархії Гетьманщини відіграв шлюб з Параскою Марківною Маркович.

Їхній син Яків був прийнятий під гетьманський бунчук, став учасником майже всіх військових експедицій козацького війська другої чверті XVIII ст.: у Низовому корпусі, польському, кримському, дністровському, хотинському походах. Став генеральним осавулом (1730–1752). Його шлюб з донькою російського бригадира Дуніна Уляною заклав основи швидкої еволюції родини Якубовичів у бік Російської імперії.

Син Олександр (1-й) уже у 1757 р. був ротмістром російської армії, а через 30 років вийшов у відставку у чині генерал-майора. Економічний стан родини був зміцнений ще і його шлюбом з донькою бунчукового товариша Михайла Іваненка Марією.

Другий син Олександр (2-й) розпочав службу у лейб-гвардійському Ізмайловському полку і в 1769 р. вийшов у відставку підпоручиком. Григорій Якович служив поручиком Сумського легко-кінного полку.

У козацькому війську залишився лише один син Дем'ян, який був прапорщиком, полковим хорунжим,

бунчуковим товаришем. Звання бунчукового товариша отримав і Андрій Якович як земський суддя.

Валькевичі

Ось як характеризував генеральний осавул Яків Якубович Валькевича: «в 1733 р. ...бунчуковіе товариство действительно обреталось в Польськом походе, в котором по чину своему должен был быть и он Валькевич не был, в 1737 г., когда в походе Крымском Очаковском бунчукові товариство обреталось он Валькевичне был, в 1739 г., когда в походе Хотенском бунчуковые товариство были, он не был, и не только от походов но и внутри якые случаются нарады и комиссии едные ухищрением себя от оных освобождает избирая удоб возможное к покою своего резона»[28].

I

1. Василь (? – січень 1688 – ?) – вийшов з Правобережжя чи Білорусі. Полковий хорунжий стародубський (1661–1669). Отримав універсали 1661 і 1662 рр. на с. Меженки і Пантуси Стародубського повіту, значний військовий товариш (?–1688–?).

   Д.: Катерина Костянтинівна Пригара (?–1714–1721–?) – донька війта новгород-сіверського.

II

2. Степан Васильович – знатний полку Стародубського товариш (1709), значний військовий товариш, бунчуковий товариш (1721) 1

   Д.: (1726) Єфросинія Петрівна Уманець – донька військового товариша.

3. Петро Васильович (?–1785) – очевидно, навчався у Києво-Могилянській академії, знатний товариш полку Стародубського (1709), канцелярист Генеральної військової канцелярії (1714–1715), знатний військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії

(1714–1715), реєнт Генеральної військової канцелярії (? – червень 1728), бунчуковий товариш (1734–1740), осавул генеральний (1741–1758). Його тітка була одружена з новгород-сіверським протопопом Опанасом Олексійовичем Заруцьким 1

Д.: Марія Андріївна Лизогуб – донька бунчукового товариша.

IV

4. Іван Степанович (бл. 1712–1781–?) – військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії (1742–1752), бунчуковий товариш (з 21 березня 1752)..........................2

Д.: Софія Михайлівна Старосельська.

5. Захар Степанович (у чернецтві Зосима) (?–1793) – начальник Антонієвої печери (?–1762), архімандрит Києво-Печерської лаври (1762–1786).

Питома вага старшини в козацькому середовищі постійно змінювалась протягом XVII–XVIII ст.

	Старшина				*Сотники*		*Козаки*	*Всього*	
	Полкова		*Сотенна*						
Гадяцький	8	0,1%	44	0,6%	12	0,2%	6779	6843	0,9%
Київський	6	0,2%	27	0,9%	8	0,3%	2869	2910	1,4%
Лубенський	8	0,1%	30	0,3%	11	0,1%	10484	10533	0,5%
Миргородський	8	0,2%	59	1,6%	15	0,4%	3517	3599	2,2%
Ніжинський	8	0,1%	77	0,9%	20	0,2%	8475	8580	1,2%
Переяславський	8	0,2%	65	1,7%	17	0,4%	3712	3802	2,3%
Полтавський	8	0,1%	60	1,0%	18	0,3%	5762	5848	1,4%
Прилуцький	8	0,2%	27	0,7%	8	0,2%	3712	3755	1,1%
Стародубський	8	0,2%	25	0,8%	9	0,3%	3238	3280	1,3%
Чернігівський	8	0,2%	32	0,6%	16	0,3%	5000	5056	1,1%
Всього:	78	0,1%	446	0,8%	134	0,2%	53548	54026	1,1%

Як бачимо з вищенаведеної таблиці, урядова старшина складала 1,1% козацького війська. Загалом на урядах, крім генеральних, було 658 старшин (за штатом 750)[30].

Після смерті Скоропадського буйним цвітом розросталося бунчукове товариство. Генеральна військова канцелярія сама, без гетьмана, брала під гетьманський бунчук (звичайно, не без урахування поважних рекомендацій російського генералітету).

Так, у 1747 р. миргородський полковник журився, що «в прежних годах в Малой России за службы генеральных старшин и полковников, дети их определяемы были в бунчуковые товарищи, они же назывались и войсковыми и не более их находилось как от 30 до 40 человек». А зараз більше 200, а Генеральна військова канцелярія сама, без атестатів полкових канцелярій визначає бунчукових і військових товаришів, «не токмо из мелких старшинских детей и значковых товарищей, но из рядовых козаков»[31].

У його полку сім бунчукових товаришів «кои при полку никакой службы... не отправляют», але «безбоязненно людей могут обижать», в силу того, що є вказівка Генеральної військової канцелярії «дабы их суды полковые и сотенные не привлекать почему обижаемые от них бедные люди полку Миргородского казаки и обыватели во всех делах принуждены ездить в Глухов верст по 200 и по 300 и там суда искать на них в Генеральной войсковой канцелярии и в Генеральном войском суде и от того принимают себе немалые убытки»[32].

Матвій Іванович Холодович, син сотника воронезького, одружений з онукою Івана Семеновича Бихівця Феодорою Дащенко, розпочав кар'єру військо-

вого канцеляриста у 1730 р. Через одинадцять років, у 1741 р., він стає старшим військовим канцеляристом. Але вже в наступному році звільняється через донос сотника Купчинського. Під його крилом працюють військовими канцеляристами молодший брат Андрій Холодович (з 1738), свояк Яким Миткевич.

Вдова священика Прохора Миткевича одружилася з генеральним суддею Федором Лисенком[33]. Її син Яким Прохорович Миткевич у 1737–1740 рр. служив військовим канцеляристом Генеральної військової канцелярії. Одружується з донькою абшитованого судді полкового, колишнього писаря полкового чернігівського Самійла Холодовича Феодосією (з 1741) і займає уряд свого тестя (1741–1752). Рекомендував його на посаду генерал Кейт, очевидно, згадавши його участь у комісії 1738 р. в Севську «на заставе от опасной болезни». Не знаємо, чи має якесь відношення до цієї гілки роду сотник полку Івана Нечая (1675) Іван Миткевич[34].

У Києво-Могилянській академії навчалися чотири сини протопопа Глухівського Олексія Голяховського (Дем'ян, Данило, Іван – з 1729 р., Петро – з 1730 р.). По закінченню 24 червня 1741 р. троє з них (крім Данила) стають військовими канцеляристами Генеральної військової канцелярії.

Генеральна старшина

Обозний: Лизогуб Яків Євстафійович (18 березня 1728 – 1749).

Судді: Забіла Михайло Тарасович (18 березня 1728 – 26 січня 1740), Бороздна Іван Владиславович (7 грудня 1731 – 1740), Горленко Яким Мануйлович (2 червня 1741 – 18 серпня 1751), Лисенко Федір Іва-

нович (2 квітня 1741– 5 січня 1751), Оболонський Дем'ян Васильович (?–1758), Журман Ілля Васильович(1756–1782).

Писарі: Турковський Михайло Максимович (16 грудня 1728–1739), Безбородько Андрій Якович (20 лютого 1741– 5 листопада 1742), Руновський Андрій (березень 1742– 1749, нак.), Петрункевич Степан (1750, нак.), Безбородько Андрій Якович (22 лютого 1750– 5 березня 1762).

Осавули: Мануйлович Іван Мануйлович (6 грудня 1728– 14 січня 1738), Лисенко Федір Іванович (16 грудня 1728–1741), Якубович Яків Дем'янович (13 листопада 1740–1758), Валькевич Петро Васильович (1741–1758).

Підскарбії: Маркович Андрій Маркович (7 травня 1729– 4 липня 1740), Скоропадський Михайло Васильович (1741 – 2 січня 1758), Гудович Василь Андрійович (24 лютого 1760– 21 квітня 1764).

Хорунжі: Горленко Яким Мануйлович (3 січня 1729–1741), Ханенко Микола Данилович (1741–27 січня 1760), Іскрицький Петро (1760–1762).

Бунчужні: Галецький Семен Якович (14 травня 1734– 8 липня 1738), Ханенко Микола Данилович, Оболонський Дем'ян Васильович (13 листопада 1741 р. – 1758).

У міжгетьманський період центральні уряди тримали 15 родин (представників Лизогубів, Забіл, Борозден, Горленків, Лисенків, Турковських, Безбородьків, Мануйловичів, Якубовичів, Валькевичів, Скоропадських, Марковичів, Ханенків, Галецьких, Оболонських).

Проте феноменом української історії стала сім'я **Розумів** (більше відомих як **Розумовських**).

Родина козака Якова Розума із Лемешів Київського полку мала синів Івана і Григорія, доньку Ганну. Останню видали за козака Дубину, син же Григорій одружився з козачкою із сусіднього села Адамівки Наталією Дем'янівною. Подружжя мало трьох синів (Данила, Олексія і Кирила) і трьох доньок (Гафію, Ганну, Віру). Данило помер рано, Олексій (народився 17 березня 1709 р.) був майже на 20 років старший за Кирила (народився 18 березня 1728 р.).

Олексій Григорович потрапив у найближче оточення російської імператриці Єлизавети Петрівни і одружився з нею. Уже 1745 р. він став графом, єгермейстром, дійсним обер-камергером, поручиком лейб-компанії, отримав як нащадок (вигаданий) князів Рожинських, титул графа Римської імперії. Допоміг матері в купівлі корчми, що піднесло не лише її особисто, а і його сестер (її доньок): Гафію, одружену з ткачем Власом Климовичем (згодом визнаним шляхтичем Будлянським), Ганну, що була за кравцем Осипом Лук'яновичем Закревським, Віру – дружину козака Юхима Федоровича Дарагана.

Почали підніматися і родичі його матері: рідні її брати курінний отаман Федір, козаки Герасим і Денис Демешки. У пригоді стала і згадка про те, що їхній прадід (очевидно, по жіночій лінії) Григорій Стришенець був сотником остерським.

Появу впливової персони при дворі відчула й українська старшина, направивши на неї всі погляди і сподівання, а в недалекому майбутньому віддавши й українську історію до рук родин Розумовських.

Свого молодшого брата Кирила Олексій направив на навчання до кращих європейських учених.

Кирило Розумовський після повернення з Європи отримує придворний чин дійсного камергера, а перед тим був удостоєний титула графа. Таким чином, на гетьманський уряд вперше стає не козацький старшина, а титулований придворний Російської імперії. Крім того, це другий випадок в історії Гетьманщини, коли перша особа в державі одружена з неукраїнкою (Катерина Наришкіна).

Ще у 1714 р. розпочав придворну службу уродженець Глухова Кирило Степанович Рубановський (1698–1768) спочатку «певчім» при кімнаті Її імператорської величності, а потім, отримавши дворянство, камер-фур'єром і полковником.

25 липня 1755 р. імператриця Єлизавета Петрівна видає грамоту про черговість старшинства полковників ніжинського Петра Розумовського і гадяцького Василя Розумовського перед іншими, бо вони мають звання російських армійських полковників[35]. Чернігівський полковник Іван Божич побив студента місцевого слав'яно-латинської колегії Силу Сербиновича, який не зняв перед ним шапку[36].

Швидко розросталась неурядова старшина. Так, у 1763 р. у Війську Запорозькому було 221 (із них лише 139 служили) бунчукових, 329 (239 служили) військових, 722 (548 служили) значкових товаришів[37]. Загалом неурядова старшина складала 1275 чоловік, із них служили 1006 (79%).

За гетьманування Розумовського повністю відродилось звання і набуло широкого вжитку призначення військовим товаришем.

Всього козацьку старшину в цей час складали:

	На службі	*Абшитовані*
Осавул ГВА	1	
Хорунжий ГВА	1	
Писар ГВА	1	
Писар Генерального суду	1	
Старші військові канцеляристи	3	
Військові перекладачі	1	
Військові канцеляристи	380	12
Обозні полкові	10	2
Судді полкові	10	2
Писарі полкові	10	2
Осавули полкові	20	7
Хорунжі полкові	20	7
Вакансові полкові старшини	4	
Писарі судові полкові	10	
Старші полкові канцеляристи	10	
Осавули полкової артилерії	8	2
Писарі полкової артилерії	1	
Отамани полкової артилерії	2	
Хорунжі полкової артилерії	9	
Сотники	165	
Отамани городові полкових міст	10	
Городничі полкових міст	9	
Отамани у сотенних містах	165	
Писарі сотенні	165	
Осавули сотенні	165	
Хорунжі сотенні	165	
Всього	1346	42

Всього в полках було різних урядовців 1879, окремо ще 550, абшитованої старшини 233 у полках і 16 окремо. Разом з 206 старшинськими дітьми, що не

служили, і 1326 відставними старшинами вони складали 4210 чоловік (5,8% від загальної чисельності козаків)[38].

4. НА ШЛЯХАХ ЛІКВІДАЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1764–1782 рр. були роками остаточної ліквідації залишків Гетьманщини. Особливого удару полково-сотенній організації нанесло відродження повітів і утворення їхніх адміністративних органів управління. Розпочалось перекачування кадрів із полкових структур до земських. Генеральна старшина не змогла протидіяти цьому.

Генеральна старшина

Обозний: Кочубей Семен Васильович (15 жовтня 1751 – 13 грудня 1779).

Судді: Журман Ілля Васильович (1756–1782), Дублянський Олександр Павлович (8 березня 1762 – 1782).

Писарі: Туманський Василь Григорович (8 березня 1762 –1767–?).

Осавули: Жоравка Іван Тимофійович (1758–1781), Скоропадський Іван Михайлович (8 березня 1762 – 1781).

Хорунжий: Апостол Данило Петрович (8 лютого 1762 –1767).

Бунчужні: Тарновський Яків Степанович (8 березня 1762 –1779), Закревський Осип Лук'янович (8 березня 1762 –1763).

Шляхом втрати українських інтересів стали шлюби дітей козацької верхівки з представниками неукраїнських родин. Зразком цього можуть виглядати шлюби дітей гетьмана Розумовського.

Шлюби і посади дітей останнього гетьмана (за станом на січень 1788 р.)

Наталія	38 років, *Ч.:* дійсний камергер Микола Загрязмін.
Олексій	У 36 років – дійсний камергер, *Д.:* графиня Варвара Петрівна Шереметьєва.
Лизавета	35 років, *Ч.:* генерал-поручик, граф Петро Апраксін.
Петро	У 34 роки генерал-майор (з 1780), *Д.:* Софія Степанівна Ушакова, донька сенатора.
Ганна	31 рік, *Ч.:* дійсний камергер Василь Васильович.
Параска	30 років, *Ч.:* генерал-поручик, генерал-губернатор рязанський Іван Гудович.
Андрій	Камер-юнкер у 28 років, посол до Данії.
Лев	У 26 років – полковник (з 1782 р.) старооскольський.
Григорій	У 25 років – полковник санкт-петербурзький.
Іван	У 24 роки – генерал-ад'ютант.

Як бачимо, лише один шлюб із зросійщеної старшинської родини за походженням Гудовичів, всі ж інші – із петербурзькою знаттю. Якщо «блискавична кар'єра за Петра III ще одного українця – Андрія Гудовича викликала у гетьмана похмурі передчуття»[40], то уже їхні діти знайшли спільну мову і, як бачимо, пошлюбились.

Приклад гетьмана був дороговказом для інших старшинських родів. Так і йшов би шляхом упадку, типовим для багатьох козацько-старшинських родин, рід Журманів, коли б бунчуковий товариш Ілля Васильович Журман не одружився з Гафією Давидівною

Стрешенцовою. Його прадід Дмитро Журман був осавулом полковим стародубським ще при Рославці (1669), обозним при Жоравці, наказним полковником при Миклашевському (1705, 1706). Прозваний Турчиненком за те, що дев'ять років знаходився у турецькій неволі (В.Модзалевский вважає, що до 1669 р., хоча данних про нього ми не маємо і між 1672–1688 рр., тобто 14 років)[41]. У 1714 р., будучи вже досить старим, «в городе Стародубе, по рынку здрав ходячи, нечаянною смертию меж коморами скончалься». На той час його син від першого шлюбу Матвій уже помер. Залишилися вдова Марія Дячиха (згодом вийшла за кравця Германа Синяка), донька від другого шлюбу Олена, що у 1714 р. одружилася з Василем Моцарським і онуки по Матвію: Василь, Михайло, Григорій, Іван.

Завдяки тому, що становлення Василя відбувалось ще під патронатом впливового діда, він став товаришем полку Стародубського (1710), значним військовим товаришем (1718), значковим товаришем (1723). Шлюб з донькою сотника почеповського Івана Губчиця Єфросинією також був досить вдалим. Інші ж брати відомі як козаки.

У 1729 р. Василь Матвійович помер, залишивши малолітнім сина Іллю і доньку Олену. Мати одружилася вдруге з бунчуковим товаришем Іваном Семеновичем Лашкевичем. Це дало змогу Іллі залишитися на «верху» гетьманського суспільства: у 1739 р. він стає військовим канцеляристом Генеральної військової канцелярії, а вже через шість років – бунчуковим товаришем. Шлюб із Стрешенцовою і постійні поїздки до Петербурга дали йому можливість отримати уряд генерального судді.

Шлюб Василя Туманського з донькою генерального судді Федора Лисенка Уляною підняв цей рід до вершин козацької ієрархії. Вважається, що рід бере початки з духовного середовища Правобережної України. Шляхетний Тимофій з синами Федором, Петром і Григорієм перейшли на Лівобережжя у Переяславський полк. Останній став священиком, а потім протопопом у Басані. Мав п'ять синів і доньку. Старший Василь народився близько 1718–1720 рр. і пішов на навчання до Києво-Могилянської академії. Після навчання став полковим канцеляристом переяславським, згодом переходить до Генеральної військової канцелярії, а під час слідства над старшим військовим канцеляристом Холодовичем виконував його обов'язки (1748). Займав посаду полкового писаря переяславського (1750–1751), а потім знову повернувся до Генеральної військової канцелярії уже старшим військовим канцеляристом. На цій посаді отримав звання бунчукового товариша і 1762 р. був затверджений генеральним писарем[42].

У козацькому середовищі процвітали доноси як одна із форм знищення противників. Так, за доносом сотенного писаря Уманця наказом гетьмана були звільнені (11 грудня 1760 р.) сотник глухівський Дем'ян Олексійович Туранський і отаман городовий глухівський Іван Янович.

Отримання російських звань ще під час існування козацької держави було одним із тих елементів, що руйнували її стабільність та єдність. Досить часто це переплiталось і з шлюбами. Полковник Петро Мартинович Юркевич 31 грудня 1780 р. отримав звання генерал-ад'ютанта. Сини генерального підскарбія Михайла Васильовича Скоропадського: Петро став

ротмістром, Яків (одружений з Єфросинією Осипівною Закревською) – майором лейб-кирасирського полку. Його ж син Петро був записаний в лейбгвардію Ізмайловського полку, донька Катерина в кінці 60-х одружилася з Олександром Чеменовичем Хвостовим (бригадир, 1788 р.).

Доньку Настасію генеральний суддя Дем'ян Оболонський одружив з Костянтином Васильовичем Тінським (майбутнім надвірним радником, 1787 р.), правнуком стольника петровських часів Микити Леонтійовича. Поселилися вони в с. Купчичах на Новгород-Сіверщині і, звичайно, їхній син Василь вже в 15 років був підпоручиком лейб-гвардії Ізмайлівського полку.

Фіксуються лише поодинокі випадки повернення на козацькі посади тих, хто розпочав службу у російських структурах. Так, Влас Жураковський став квартирмейстром лейб-гусарського Гольшанського полку, а потім (1762 р.) – отаманом сотенним роменським[43].

Навіть побіжний огляд засвідчує появу на політичному небосхилі нових родин, яких раніше на значних козацьких урядах не було. Нові історичні умови (в першу чергу праця бюрократична – канцеляристів) відкривала і нові можливості. Відновлення повітового устрою, а разом з ним і земських судів, підкоморіїв і всього шляхетського інституту з посадою «предводителя» шляхетства дає змогу дітям шляхти взяти реванш не на полі битви, а з чорнильницею і ручкою в руках. Возні, сотенні і повітові, різноманітні підканцеляристи і канцеляристи, що дряпалися вгору по щаблях «Табеле о рангах» – заповнили всі установи в Україні. Тепер вони могли і на штатській службі отримати звання значкового, військового чи навіть бунчукового товариша.

Чин бунчукового товариша в нових умовах конкурував з полковничим чином. Так, у 1758 р. на заміщення генеральних урядів були висунуті майже одні бунчукові товариші. На 1-го осавула генерального – три бунчукові товариші П.Іскрицький, С.Томара, І.Жоравка, на 2-го осавула генерального – теж три бунчукові товариші В.Жураковський, В.Кочубей, І.Скоропадський, на писаря генерального – бунчукові товариші В.Гудович, Я.Тарнавський, Д.Покорський, на хорунжого генерального – бунчукові товариші Г.Гамалія, І.Лизогуб, компанійський полковник Г.Часник, на генерального бунчужного – бунчукові товариші Г.Бороздна, П.Чорнолузький, компанійський полковник А.Крижанівський.

Чисельність бунчукового товариства була відносно сталою (1733 р. –112, 1736 р. – 136, 1763 р. – 139 тих, хто служить). Але з часом досить швидко почала розвиватися і збільшуватися така категорія як абшитовані бунчукові товариші (у 1763 р. таких було 39). Після 1764 р. чисельність тих, хто служить, і абшитованих різко збільшується за рахунок того, що це почесне звання Малоросійська Колегія надає як військовослужбовцям, так і штатським особам (в першу чергу у земських, міських та шляхетських установах). Бунчуковими товаришами стають багато міщан (війти, бургомістри), шляхти, яка жодного відношення до козацтва не мала.

В силу того, що звання бунчукового товариша тепер стало вищим за сотницьке, адміністрація була вимушена більшості сотникам територіальним присвоїти це звання, причому вони залишалися при виконанні обов'язків сотників уже будучи бунчуковими товаришами.

Розпочалась гонитва за російськими чинами. В цій ситуації активну і впливову позицію зайняв Безбородько-молодший, який був у фаворі і в імператриці. В.Сенютович-Бережний зазначає: «Сподобався цариці наказ Безбородька, а на Україні його зненавиділи», проте зненавиділа лише частина патріотично настроєної козацької старшини[44].

Інша ж частина стала в чергу до нього за підтримкою в отриманні російських чинів чи дворянства. А.А.Безбородько у 1779 р. писав своєму батькові: «К 22 сентября в Правительствующем Сенате изготовлено и уже подписано действительно происхождение статских чинов, зависящих от власти сего правительства... и из наших единоземцев пожалованием в надворные советники из подкомориев: Павел Иванович Ломиковский, Василий Иванович Пирятинский, Яков Климентьевич Искра, Михаил Степанович Шырай, Андрей Петрович Миткевич, Григорий Карпович Долинский, Григорий Андреевич Горленко; в коллежские ассесоры из земских судей: Афанасий Прокофьевич Шкляревич, Григорий Мойсеевич Левицкий, Катеринич, Григорий Федорович Базилевский, подкомирий Почека, поелику он, по удостоянію, был только подсудком; из бунчуковых товарищей: рейтместер Давыдов, Корнилий Иванович Кобыляцкий, Григорий Иванович Корицкий, Иван Михайлович Ягельницкий, Михаил Семёнович Гриневич; в титулярные советники, из полковых судей, Вальковский, Нежинский Базилевич и Миргородский Базилевский, сверх того, многие по сепаратным удостояніям графа Петра Александровича»[45].

Однією з форм повної ліквідації державного українського устрою була реорганізація адміністративно-територіального устрою. Рвалися століттями

встановлені зв'язки. Бубнів, Любеч, Переволочна перестали вважатися містами[46]. Гадяцький, Лубенський, Прилуцький, Ніжинський полки були розірвані між Київським і Чернігівським намісництвами. Лише у Київському намісництві сотень, які повністю увійшли у повіти, було не набагато більше, ніж тих, які територіально були розірвані між повітами.

Полки	*Сотні*	*Сотні в складі:*			
		одного повіту	*двох повітів*	*трьох повітів*	*чотирьох повітів*
Київський	9	3	6	–	–
Лубенський	14	7	2	4	1
Миргородський	11	6	5	–	–
Переяславський	18	12	4	4	–

Конкретизуючи наведені вище дані, зазначимо, що між чотирма повітами була розділена територія старовинної козацької Яблунівської сотні (?–1638–1782), між трьома – Горошинської, Лукомської, двох Пирятинських, Лубенської, Басанської, Березанської, Кропивнянської, Яготинської, Переяславської. Подальша доля цих славетних козацьких містечок відома. Втрата державності вела і до втрати їхньої провідної ролі та місця в українській історії.

Ліквідація Запорозької Січі змусила частину старшинсько-січових родин йти до козацької адміністрації Гетьманщини, яка вже була повністю підконтрольна Малоросійській Колегії. Але нікого із нащадків січових кошових на більш-менш відповідальних урядах не знаходимо. Після мазепинського виступу Січі очолювали:

Кошові отамани

Богуш Яким (1710), Гордієнко Кость (1711–1715), Іосифів Василь (? – січень 1715 – ?), Малишевич Іван (? – лютий 1715 –1716) шляхтич, його рід поминався у такій черговості: Гордій, Євдокія, Олексій, Параска, Костянтин, Ганна, Євдокія, Тетяна, Настасія, Іван. У 1715 р. він листувався з полковником миргородським Данилом Апостолом. Останній сповіщав вищі інстанції, що Малашевич «усердно желает под нашего Царского Велічества обретаться протекціею»[47]; Тамарський Василь (1723), Кулак Василь (1716), Шкура Остап (1729), Дорофійович Василь (1731), Білицький Іван (1733), Малашевич Іван (1734), Білицький Іван (1735), шляхтич, (його рід: Корнилій, Феодосій, Яків, Марія, Пантелеймон), Малашевич Іван (1736), Тупало Яків (1741), Єремійович Семен (1742), Малашевич Іван(1743), Ігнатович Яків (1747), Сич Василь Григорович (1745–1746), Козелецький Павло (1747), шляхтич, після кошового став курінним корсунським. Його рід: ієромонах Сильвестр, ієромонах Прохор, Семен, Григорій, Трохим, Максим, Козьма, Ірина, Настасія, Килина, Кирило, Петро, Павло, Іван.

Царський уряд дав вказівку про Козелецького «весьма яскустно и секретным образом разведать», на що надійшла відповідь капітана ландміліцейського Біловодського полку Калишева: «кошевого атамана Козелецкого я стал знать сего 1747 года июля с 10-го числа человеком доброго состояния, грамоте писать и читать умеет и Ея И.В-ву верности оказывает как присяжному и верному буть человеку»[48].

Кондратович Марко десь у січні 1748 р. змінив Козелецького. Зберігся опис ради, на якій сталося це переобрання: «При том выборе был великий крик и

драка с половины дня даже и до вечера, а как вечерню начал священник служить, то вошедшие в церковь учинили между собою за выбор старшин великую драку, так что один одного перебили до крови и церковь осквернили; что видя оный священний такой великий бой и смятение, не дослужа вечерни, скиня с себя патрохиль, ушел из церкви вон... и объявляет оной старшине, что такого непорядочного выбору ещё никогда не было»[49].

У подальшому кошовими були В.Г.Сич (1748), Ігнатович Яків (1749), Іванович Павло (1752), Ігнатович Карпо (1752), Пилипенко (1753), чи не він Пилип Федорович, курінний канівський, колишній кошовий і його рід: Пилип, Федір, Зіновія, Дем'ян, Василь, Меланія, Роман, Феодосія, Євдокія; Ігнатович Яким (1754), Лантух Георгій Федорович (1755) (курінь Рогівський), шляхтич, його рід: Георгій, Федір, Тетяна, Марія, Яким, Роман, Василь, Данило, Семен, Марія; Гладкий Іван Федорович (1756); Гладкий Данило Степанович (1757), шляхтич, його рід: Стефан, Ганна, Данило; Г.Ф.Лантух (1758), Балицький Олексій (1759–1760), чи не він шляхтич, кошовий Олексій Поповичовський і його рід: Григорій, Євфимія; Кальнишевський Петро (1762), Г.Ф.Лантух (1663), Федорович Пилип (1764), Кальнишевський Петро (1765).

На Запорожжі був Іван Захарович Солонина, Трухан Мишко (з Переяслава), шляхтич Федорка Федір (курінь Тимошівський), шляхтич Кондратенко Іосиф (товариш куреня Батуринського), шляхтичі Стефан і Лук'ян Решетили, шляхтич Федір Павлович Москов, шляхтич Данило Шквира (товариш куреня Поповського). Як бачимо, і в XVIII ст. шляхетський елемент займав на Запорожжі керівні посади і збері-

гав свій вплив. На Гетьманщину ж представники старшинсько-запорозьких родин перекачуються через компанійські полки, через активну спільну участь з російськими військами і городовими козаками у російсько-турецьких війнах, через шлюби.

Так, у 1734 р. у польський похід запорожці направили загін (180 козаків) на чолі з полковником В.К.Гривою, який в основному виконував розвідувально-пошукові операції[50]. Згодом Грива, за рекомендацією фельдмаршала Мініха, у 1740 р. був призначений полковим хорунжим ніжинським. Допомогло йому в цьому й одруження з представницею роду Туранських.

Старшина Війська Запорозького низового Стефан Яблоновський у 1763 р. був призначений сотником яблунівським Лубенського полку[51]. Запорожець Федір Головко у 1759 р. став значковим товаришем Прилуцького полку[52], Леонтій Синьогуб – військовим товаришем[53].

Як бачимо, поступова еволюція козацької старшини в бік Російської імперії призвела до відсутності протесту проти знищення спочатку гетьманства, а потім і самих козацько-старшинських урядів. Розгромлена січова старшина або знаходилась у в'язницях, або разом з городовою отримувала російські звання, новий соціальний статус. Багато з представників елітних родин переходили на службу монарху безпосередньо, а не через проміжковий ланцюг Гетьманщини.

ПІСЛЯМОВА

Знову перед представниками суспільної еліти постає така сама дилема: чи боротися за своє місце «під сонцем» на просторах Російської імперії, ставши дворянином («холопом царя-батюшки»), отримуючи чини згідно з «Табелем о рангах», посади, маєтності, чи вступити в боротьбу проти тих же царських «холопів». Українська суспільна еліта, в своїй абсолютній більшості, відмовляється від боротьби і йде на службу «царю и отечеству», даючи блискучу плеяду генералів і фельдмаршалів, адміралів і міністрів для імперії, зраджуючи тим самим національним інтересам і втрачаючи горде найменння еліти нації.

Український народ знову змушений був висувати з свого середовища національну еліту. Основною відмінністю від попереднього етапу було те, що суспільство вже не було в такому стані, щоб стати не тільки опозиційним до російської державності, а й вести боротьбу за державність українську.

Правобережні полковничі роди

(I – Б.Хмельницький, II – І.Виговський, III – Ю.Хмельницький, IV – П.Тетеря, V – П.Дорошенко, VI – Правобережні полковники після переходу гетьмана Дорошенка на Лівобережжя)

	I	II	III	IV	V	VI
Абази						*
Андрієви ?		*				
Байбузи	*					
Барановські ?	*					
Безпалі		*				
Бережецькі				*	*	
Білі					*	
Білогруди				*	*	
Богаченки	*	*				
Богуни	*	*	*	*		
Бруяки	*					
Бужкевичі					*	
Булиги		*		*		
Бутенки	*				*	
Бути				*	*	
Бутрими				*		
Варяниці				*		
Васильківські				*		
Виговські		*				
Височани				*		
Волошини					*	
Вольські						*
Вороненки	*					
Галати	*					
Гамалії			*		*	*
Ганджі	*					
Гирі	*					
Глухи	*					
Гоголі	*	*	*	*	*	
Головченки					*	

	I	II	III	IV	V	VI
Горіли					*	
Городничі					*	
Григоровичі					*	
Гримашевські						*
Грицини				*	*	
Грозденки					*	
Громеки	*					
Губаренки						*
Гудими					*	
Гуляницькі	*		*		*	
Дворецькі					*	
Држжаловські	*					
Джулаї		*		*	*	
Дмитренки				*		
Дорошенки			*	*	*	
Дрозди				*		
Дубини	*					
Думитрашки					*	
Зеленські	*		*	*	*	
Золотаренки	*		*			
Іваненки						*
Іскри						*
Калістрати					*	
Кандиби					*	*
Каплуновські		*				
Кєурські					*	
Кілдеї	*					
Кияшки					*	
Клиші	*					
Ковалевські					*	
Коваленки					*	*
Корицькі					*	
Коробки				*		
Корсунці				*		
Кравченки		*	*	*		

	I	II	III	IV	V	VI
Кременчуцькі			*			
Креховецькі		*				
Кривоноси	*					
Кричевські	*					
Кривошапки	*					
Кульги				*		
Куцевичі	*					
Лизогуби		*	*	*	*	
Липнявські				*		
Лисиці					*	
Лисянські	*					
Лобойки					*	
Люторенки	*	*				
Макухи					*	
Мигалевські			*	*	*	
Микуличі	*					
Мозирі	*					
Мокієвські						*
Москаленки	*					
Мрозовецький	*					
Мурашки				*		
Натальчичі	*					
Нестеренки	*					
Нечаї	*					
Низькогляди					*	
Носачі	*					
Одинці			*			
Омеляненки						*
Оникієнки		*				
Опари			*			
Оргієнки	*					
Павловичі					*	
Палії						*
Пархоменки	*					
Петренки	*					

	I	II	III	IV	V	VI
Підодні			*			
Петрановські					*	
Петровські				*		
Половці	*					
Поповичі				*	*	
Пушкаренки					*	*
Савичі	*	*				
Сербини		*				
Сірки			*			
Синенки					*	
Скидани					*	
Скоробагатьки						*
Спіли	*					
Стародуби	*	*				
Степановичі?					*	
Сулименки		*				
Суличичі	*	*				
Танські						*
Тарасенки				*		
Топіхи	*					
Трушенки	*	*	*			
Улановські					*	
Улезькі		*	*	*		
Уманці						*
Фацієвичі		*				
Філоненки						*
Фридрикевичі				*		
Ханенки	*	*	*	*	*	
Хмеленки	*					
Хмелецькі	*					
Хомичі	*					
Цівки	*					
Шабильниченки	*					
Шангиреї	*					
Шийки					*	

	I	II	III	IV	V	VI
Шпаки						*
Щербини					*	
Яворські					*	
Яненки					*	*
Яцьківські-Куницькі	*					*

Лівобережні полковничі роди

(I –гетьманування Б.Хмельницького; II – І.Виговського; III – Ю.Хмельницького; IV – П.Тетері; V – Я.Сомка; VI – І.Брюховецького; VII – Д.Ігнатовича; VIII – І.Самойловича; IX – І.Мазепи; X – І.Скоропадського; XI – період після смерті І.Скоропадського до призначення П.Апостола; XII – гетьманування П.Апостола; XIII – період після смерті П.Апостола до призначення К.Розумовського; XIV – гетьманування Кирила Розумовського; XV – період після знищення гетьманського уряду)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
Абрамовичі	*														
Апостоли		*	*			*		*	*	*	*	*	*	*	
Безпалі		*				*									
Білаші			*												
Богданови											*	*	*		
Божичі													*		
Бороховичі									*						
Борсуки								*						*	
Бурляї	*														
Бути	*														
Василієви						*									
Вербицькі						*									
Витязенки						*									
Воронченки	*	*													
Вольські								*							
Галагани										*	*	*	*	*	

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
Галицькі													*	*	
Гамалії						*			*						
Гвинтовки						*									
Герасимови	*														
Герцики								*	*						
Гладкі	*						*	*							
Головацькі	*														
Головченки									*						
Горкуші		*													
Горленки			*			*		*	*		*	*	*	*	
Граб'янки											*	*			
Гуджоли			*			*		*							
Гуляницькі	*	*													
Довгалі		*													
Дорошенки	*	*													
Дуб'яги						*		*							
Думитрашки						*	*	*							
Дуніни-Борковські								*							
Дурови												*			
Дяченки			*												
Животовські			*												
Жоравки								*	*	*					
Журахівські								*	*						*
Жученки		*	*				*	*	*						
Забіли									*						
Завадовські									*						*
Заньковські															*
Засядьки		*													
Зеленські									*						
Золотаренки	*	*	*				*								
Єрмолаєнки							*								
Іваненки															*
Ізмайлови													*		*
Ілляшенки								*							
Іскри	*								*						
Калиниченки	*														

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
Карновичі															*
Капністи													*	*	
Кияшки							*	*							
Кобиляцькі		*													
Козли		*													
Кокошкіни											*				
Колюбаки		*													
Кочубеї												*	*	*	
Кременчуцькі?	*														
Креховецькі	*														
Крижановські														*	*
Криницькі								*							
Криси	*		*												
Кублицькі						*	*								
Левенці								*	*		*	*			
Кулябки														*	*
Лісницькі	*														
Лизогуби									*						
Лисенки							*	*	*						
Лободи	*														
Максимовичі															*
Маценки							*	*							
Мартиновичі?						*									
Марковичі									*						
Максимовичі													*	*	
Мельниченки	*														
Миклашевські									*						
Милорадовичі										*	*	*		*	*
Мировичі									*						
Многогрішні						*	*								
Мовчани								*							
Небаби	*					*									
Непраки								*							
Нестеренки							*								
Носачі	*														
Носи										*					

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
Обидовські									*						
Омельницькі						*									
Остренки						*	*								
Остроградські														*	*
Пашкови											*				
Пісоцькі						*									
Пирські						*									
Пламенці															*
Плиси							*								
Плотники						*									
Подобайли	*														
Полуботки								*	*	*					
Постоленки						*									
Пушкарі	*	*													
Радищеви													*		
Родзянки														*	
Розумовські														*	*
Рославці						*	*	*							
Самойловичі								*							
Савичі										*					
Свічки									*						
Сербини							*	*							
Силичі	*														
Скритенки	*														
Скоропадські									*						
Сомки			*												
Сторженки									*						
Сулими		*	*										*	*	*
Сухині	*														
Танські											*		*		
Тарновські															*
Терещенки			*												
Тетері	*	*													
Тищенки							*								
Толсті										*	*				
Третяки							*								

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
Томари									*	*					
Трощинські									*						
Уманці							*	*							
Хмеленки	*														
Хованські															*
Хрущови												*	*		
Цецюри		*	*												
Чернявські						*		*							
Черняки								*	*	*					
Чорниші										*					
Чючари		*													
Шамрицькі		*				*									
Швеці	*	*													
Шиман-Шиманські									*						
Шумейки	*														
Щербаки						*									
Щербини						*									
Щуровські					*										
Якубовичі															*
Яськевичі	*														

Ці родини і репрезентували колишню старшину на найвищих посадах в імперії. Наведемо з однієї брошури кінця XIX ст. далеко не повний перелік представників лише одного регіону (Чернігівщина) в Державній Раді, серед міністрів, сенаторів, губернаторів, генералів і адміралів: «Андреевский Ст.С., Бантыш-Каменский Н.Н., князь Безбородько, граф Безбородько, Бутович, Велинский, Горголы, граф Гудович, Дашкевич (воспитатель Его величества), Долинский, Драгомиров, Дунин-Борковский, Дурново, Заблоцкие-Десятовские, Завадовский граф, Карниолин-Пинский, Костецкий, Кочубей, Лызогубы, Миклашевские, Милорадовичи, Перовские, Политковские, Разумовские графы, Ренненкампф, Разгонов, Семека, Скаловский,

Сосновский, Старосельский, Судьенко, Туманский, Ханенко, Халчинский, Хоменко, Шабельский»[1].

Як бачимо, ці люди знайшли своє «тепле» місце під петербурзьким сонцем. Більшість родоводів козацько-старшинських родин, які активно рекрутувалися на службу імперії (а відповідно, й зберігали архівні матеріали про свої роди), представив у класичному генеалогічному творі В.Л.Модзалевський.

Козацтво, втративши своїх ватажків і задовольнившись становищем вільного трударя, у нових історичних умовах, поруч з селянством, вже не здатне було на роль провідника. Міщанство активної ролі не відігравало. Козацька старшина та її нащадки, які в більшості своїй радо сприйняли дворянство, зайняли до української ідеї ворожу чи нейтральну позицію.

У кінці XVIII – на початку XX ст. функції еліти нації переходять до нижчих верств православного духовенства (в першу чергу, сільського). Сільські священики, дяки, паламарі концентрують ідею української самобутності і державності на фоні гонінь на все українське, що постійно посилюються. Зміна соціального складу цієї категорії духовенства після мазепинського виступу, невдоволення новою російською системою юрисдикції, яка не визнавала за ним шляхетного (дворянського) походження, створювала горючий антиросійський законсервований матеріал, який чекав своєї нагоди.

На Полтавщині священицькі гілки родів Гуляницьких, Думитрашків, Зеленських, Виговських, Завойків, Сокологорських, Іваницьких, Міхновських, Совачових, Дорошенків, Житецьких; на Київщині і Поділлі – Мізерницьких, Чечелів, Солух, Доманицьких, Квасницьких, Матушевських, Єфремових, Дурдуківських,

Черніхівських, Грушевських, Самборських, Діаковських, Скрипчинських; на Чернігівщині – Борзаківських, Імшеницьких, Величковських, Донців-Стефановичів, Вербицьких, Якимовичів, Лукашевичів, Соломах, Базилевичів, Микулинських, Самбурських, Ясногорських, Христичевських, Кістяковських, Костенецьких, Полторацьких, Фіалковських і багатьох інших підтримували традиції козацької України, знаходячись у самій гущі селянсько-козацької маси. Розумінню процесу консервації української національної еліти у священицькому середовищі допомагають поколінні розписи цих родин XVII–XX ст. Поруч з українськими священиками бачимо велику когорту нащадків козацької старшини останньої генерації. Спостереження вказують на те, що в останні роки існування полкової системи організації на старшинських посадах все менше представників відомих козацько-старшинських родин, які тримали владу у першій половині XVIII ст. Тепер вони орієнтувалися вже не на Глухівську чи Срібнянську сотню, а на столичні лейб-гвардійські полки чи чиновницькі департаменти.

Нащадки козацько-старшинських родів у збройних силах «Української держави» гетьмана Скоропадського

Представник родини	*Звання*	*Посада*
Александровичі	Ген. хорунжий	Корпусний лікар
Александровичі	Ген. хорунжий	Нач. дивізії
Білогруди	Полковник	Нач. кінного полку
Василіїв-Чечель	Ген. хорунжий	Нач. дивізії
Вербицькі	Ген. значковий	Нач. відділу ГІУ
Гаєвські	Полковник	Нач. пішого полку
Гоголі-Яновські	Полковник	Нач відділу ГАУ

Представник родини	*Звання*	*Посада*
Горленки	Полковник	Нач. артполку
Гудими	Полковник	Нач. пішого полку
Дарагани	Полковник	Нач. кінного полку
Долинські	Полковник	
Дорошкевичі	Ген. хорунжий	Нач. корпусу
Зелінські	Ген. хорунжий	Нач. арт. корпусу
Значко-Яворські	Полковник	Нач. відділу ГШУ
Іскри	Військовий лікар	Нач. відділу ГВСУ
Кандиби	Ген. хорунжий	Корпусний лікар
Канівці	Полковник	Ком. куреня інстр. школи
Карпинські	Військовий старшина	Нач. штабу дивізії
Коваиьки	Ген. хорунжий	Пом. нач. дивізії
Коваиьки	Полковник	Нач. артполку
Косовичі	Полковник	Нач. полку
Красовські	Військовий старшина	Нач. штабу дивізії
Кульжинські	Ген. хорунжий	Нач. дивізії
Куницькі	Сотник	Ст. осавул корпусу
Кушакевич	Ген. значковий	Пом. нач. гол. штабу
Левицькі	Ген. хорунжий	Аташе в Австро-Угорщині
Левицькі	Ген. хорунжий	Нач. дивізії
Левицькі	Полковник	Нач. пішого полку
Левицькі	Військ. старшина	Ст. осавул пішої дивізії
Лукашевичі	Полковник	Нач. відділу ГАУ
Лукашевичі	Ген. хорунжий	Нач. арт. корпусу
Максимович	Військ. старшина	Мол. осавул корпусу
Миклашевські	Полковник	Нач. пішого полку
Мурашки	Полковник	Нач. пішого полку
Острянські	Ген. хорунжий	Нач. штабу дивізії
Пішанські	Полковник	Пом. нач. дивізії

Представник родини	*Звання*	*Посада*
Романовські	Ген. значковий	Нач. арт. бригади
Ростковські	Ген. хорунжий	Пом. нач. дивізії
Савицькі	Полковник	Нач. артполку
Сахновські	Військ. старшина	
Сахновські	Полковник	Пом. ком. артбригади
Сахно-Устимовичі	Полковник	Осавул Генштабу
Танські	Сотник	Ст. осавул пішої дивізії
Тарновські	Військ. старшина	Нач. артполку
Удовиченки	Військ. старшина	Нач. управи ГШ
Федяй	Ген. значковий	Нач. дивізії
Яворські	Полковник	Нач. полку

Нащадки козацько-старшинських родів в армії Денікіна (1919)[2]

Представник родини	*Звання*	*Посада*
Гаєвські	Полковник	Ком. зведеного гусар. полку
Галеники	Полковник	Ком. кінного кубан. козач. полку
Григоровичі	Полковник	Ком. артбригади
Громи(е)ко	Полковник	Ком. 2 бронедивізіону
Гудими	Полковник	Ком. артбригади
Дуб'яги	Полковник	Ком. Апшеронського піх. полку
Ілляшевичі	Полковник	Ком. артбригади
Карпенки	Полковник	Ком. роти охорони штабу Денікіна
Карпинські	Полковник	Ком. бронепоїзда «Единая Россия»
Козинці	Полковник	Ком. I кубан. кінно-арт. дивіз.

Представник родини	*Звання*	*Посада*
Крижановський	Генерал-майор	Ком. I кубан. козач. дивізії
Красовські	Полковник	Ком. артбригади
Киселівські	Генерал-лейтенант	Інспектор формувань
Лукомські	Генерал-лейтенант	Помічник головнокомандуючого
Миклашевські	Полковник	Ком. 2-ої кавдивізії
	Полковник	Лабинський повіт. військнач.
Псіол	Полковник	Ком. зведеного полку 12-ї кав дивізії
Рачинські	Полковник	Богуславський пов. військнач.
Романовські	Генерал	Нач. штабу головкома
Рустановичі	Генерал-майор	
Рутковські	Полковник	Особл. кубан. пласт. батальйон
Сахновські	Полковник	Ком. окр. важк. гарм. дивізіону
Удовиченки	Полковник	Ком. звед. полку 4-го сд.
Юзефовичі	Генерал-лейтенант	Ком. 5-го кавкорпусу

Нащадки козацько-старшинських родів у робітничо-селянській Червоній армії в період громадянської війни (1918–1920 рр.)

Представник родини	*Посада*
Баранович Віктор Львович	Нач. штабу 16 армії
Білоцерківський	Нач. штабу 30 стрілецької дивізії
Божко Василь Львович	Нач. штабу 38 стрілецької дивізії

Представник родини	*Посада*
Борзаковський Інокентій Євгенович	Командир 1 стрілецької дивізії
Гурський Іван Пилипович	Командир 36 стрілецької дивізії
Дроздовський Андрій Дорофійович	Нач. штабу 1 Бесарабської стрілецької дивізії
Єсимонтовський Аркадій Васильович	Нач. штабу 1 стрілецької дивізії
Жайворонков Сергій Павлович	Командир 1 кавалерійської дивізії
Жданович Ксаверій Осипович	Нач. штабу 53 стрілецької дивізії
Жлоба Дмитро Петрович	Командир 1 Стальної стрілецької дивізії
Закржевський	Нач. штабу Семиріченського фронту
Заліський Олександр Григорович	Нач. штабу 8 Мінської стрілецької дивізії
Зелинський	Нач. штабу 16 стрілецької дивізії
Зощенко	Нач. штабу 56 стрілецької дивізії
Іскрицький Євген Андрійович	Командуючий 7 армією
Княгницький Павло Юхимович	Командуючий 9 армією
Кольчевський	Нач. штабу 2 армії
Корицький Микола Іванович	Нач. штабу 1 армії
Корицький Олександр Дмитрович	Командир 1 Орловської піхотної дивізії
Косич Тит Степанович	Нач. штабу 13 стрілецької дивізії
Левицький Микола Олександрович	Нач. штабу 1 стрілецької дивізії

Представник родини	*Посада*
Лисенко Михайло Пилипович	Виконуючий обов'язки командира 38 стрілецької дивізії
Лісовський Микола Васильович	Командуючий 12 армії
Підгурський Федір Олександрович	Командир 13 кав. дивізії
Поволоцький М.О.	Нач. штабу 3 Туркестанської стрілецької дивізії
Радецький	Командир 56 стрілецької дивізії
Рева Андрій Григорович	Командир 12 стрілецької дивізії
Сангурський Михайло Володимирович	Командир 15 стрілецької дивізії
Соколовський Василь Димитрович	Командир кавалерійської дивізії 5 армії Східного фронту
Сологуб Микола Васильович	Нач. штабу Східного, Західного фронтів, командуючий 16 армії
Танський Дмитро Іванович	Нач. штабу 10 армії
Фіалковський Михайло Іванович	Нач. штабу 41 стрілецької дивізії
Філіповський Михайло Сергійович	Нач. штабу 5 Вітебської стрілецької дивізії
Цитович Микола Миколайович	Нач. штабу Морської експедиційної дивізії
Шило Микола Іванович	Нач. штабу 58 стрілецької дивізії
Яворський Іван	Командир 2 Таманської піхотної дивізії
Яновський Олександр Якович	Командир 9 стрілецької дивізії

Черговий раз піднявся брат на брата й поховали не лише один одного, а й чергову можливість незалежності України. Хто з них був правий, а хто помилявся, до сьогодні ведуть суперечки фахівці-історики, політологи, політики. Симпатії чи антипатії тепер залежать від політичних поглядів людей, які живуть в XXI столітті і які повинні засвоїти уроки історії, щоб не повторюватися в котрий раз, доводячи Україну до «руїни».

Залишається актуальним заклик: «Варто продовжувати традиції написання історії козацьких полків, як це зробили свого часу Лазаревський, Альбовський та ін. При цьому важливо не обминути увагою й Стародубський полк та деякі слобідські території, котрі нині знаходяться у складі Росії. Їхнє козацьке минуле замовчувалося особливо ретельно»[3]...

Подальші книги серії «Генеалогія українського козацтва» розкажуть про побутове і героїчне життя козацтва України. Звичайно, далеко не всі родини знайдуть відображення на сторінках книг серії, але робити якісь узагальнення можна лише на основі достатньої кількості фактів, систем зв'язків, яких в сучасній історіографії Гетьманщини не досить.

Дати суму таких фактів, ввести їх у науковий обіг – ось головне завдання серії. Під цим кутом зору нам хотілося б, щоб читачі й оцінювали нашу працю.

ПРИМІТКИ

ВСТУП

[1] *Вовканич С.Й.* Національна еліта та інтелектуальний потенціал нації (Епістемологічний аспект) // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 7–8. – С. 9.

[2] *Липа Ю.* Призначення України. – Львів, 1992. – С. 216.

[3] Там само.

Розділ І.
МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

[1] *Окіншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. // ЗНТШ. – Т. 157. – Мюнхен, 1948.

[2] Див. детальніше: *Кривошея В.* Еліта нації і еліта суспільства (або деякі питання української генеалогії) // Розбудова держави. – 1997. – № 11; 1998. – № 1–2.

[3] *Яковлева Т.* Украинская шляхта и государственная идея в годы освободительной войны // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво. –К., 1998. – С. 140.

[4] Там само. – С. 135.

[5] *Пясецкий.* Полтава в первой четверти XVII века // Полтавские епархиальные ведомости. – 1898. – № 26. – С. 1026.

[6] *Лазаревский А.* Лубенщина и князья Вишневецкие // Киевская Старина. – 1896. – № 1. – С. 115.

[7] *Яковлева Т.* Украинская шляхта и государственная идея в годы освободительной войны. – С. 134.

[8] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997. – С. 22.

[9] *Панашенко В.* Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). – К., 1997. – С. 36.

[10] Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 102. – Оп. 2. – Спр. 101. – Арк. 2.

[11] Функції гетьмана див.: *Мицик Ю.А.* Гетьман // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 98.

[12] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. Спр. 9. – Арк. 1–2.

[13] Там само. – Оп. 3. Спр. 342. – Арк. 1.

[14] Там само. – Спр. 3040. – Арк. 1.

[15] Там само. – Спр. 891. – Арк. 1.

[16] Там само. – Спр. 3842. – Арк. 1.

[17] *Модзалевский В.Л.* Дело об увольнении Ивана Забелы от уряда хорунжего генеральной войсковой артиллерии (1734–1735). – Б. м., б. г. – С. 30.

[18] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 3259. – Арк. 1.

[19] *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Ч. 2.: Рада старшини // Праці комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. – К., 1930. – Т. 8. – С. 155.

[20] *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Ч. 2. – С. 156.

[21] Там само. – С. 189.

[22] Там само. – С. 155.

[23] Записка генерального судьи А.С.Сулимы // Киевская старина. – 1884. – № 1. – С. 137.

[24] *Панашенко В.* З історії національних державних інституцій: Генеральна військова канцелярія // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво. – К., 1998. – С. 252–276.

[25] *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – С. 190.

[26] Там само.

[27] Там само. – С. 189.

[28] Акты ЮЗР. – Т. IV. – С. 101.

[29] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 4174. – Арк. 1; Спр. 4243. – Арк. 3.

[30] Там само. – Оп. 3. – Спр. 3797. – Арк. 1.

[31] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 22929. – Арк. 6.

[32] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 1.
[33] Там само. – Спр. 2555. – Арк. 1.
[34] Там само. – Спр. 380. – Арк. 1.
[35] Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 2.
[36] *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Ч. 2. – С. 153.
[37] ІР НБУ. – Ф. І. – № 58238. – Арк. 1.
[38] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 4.
[39] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 1.
[40] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19365. – Арк. 7.
[41] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 18317. – Арк. 84.
[42] Там само. – Ф. І. – № 62660. – Арк. 322.
[43] Там само. – Ф. Х. – № 8476. – Арк. 155.
[44] Там само. – Ф. 113. – № 2. – Арк. 3.
[45] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 3083. – Арк. 1.
[46] ІР НБУ. – Ф. І. – № 62661. – Арк. 3, 4.
[47] Там само. – № 59061. – Арк. 7.
[48] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19365. – Арк. 7.
[49] ІР НБУ. – Ф. І. – № 58238. – Арк. 2.
[50] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 5.
[51] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 1.
[52] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 1465. – Арк. 1.
[53] Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1490. – Арк. 1.
[54] Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 4870. – Арк. 4.
[55] Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 6.
[56] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 1.
[57] Там само. – № 58238. – Арк. 5.
[58] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 3005. – Арк. 11.
[59] ІР НБУ. – Ф. І. – № 62660. – Арк. 317.
[60] Там само. – № 62661. – Арк. 3 зв.
[61] Там само. – № 58238. – Арк. 4.
[62] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 6–7.
[63] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 1.
[64] Там само. – № 58238. – Арк. 4.
[65] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 7–8.
[66] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 1.
[67] Там само. – Арк. 2.
[68] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 301. – Арк. 1.
[69] Там само. – Спр. 289. – Арк. 1.
[70] Там само. – Спр. 3326. – Арк. 1.

[71] Там само. – Спр. 2839. – Арк. 1; Спр. 2926. – Арк. 2; Спр. 3315. – Арк. 1.
[72] Там само. – Спр. 4105. – Арк. 1.
[73] Там само. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 2564. – Арк. 1.
[74] Там само. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 1.
[75] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 2.
[76] Там само. – № 58238. – Арк. 4–9.
[77] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 8–17.
[78] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 1-4.
[79] Там само. – № 58238. – Арк. 8–9.
[80] Там само. – № 62663. – Арк. 15 зв.
[81] Там само. – № 62583. – Арк. 6.
[82] *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Ч. 2. – С. 155.
[83] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 22929. – Арк. 6.
[84] Там само. – Ф. Х. – № 8476. – Арк. 46.
[85] Див.: *Панашенко В.* Військові товариші // Київська старовина. – 1998. – № 3. – С. 166–174.
[86] Див.: *Панашенко В.* Бунчукові товариші // Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 24–40.
[87] ІР НБУ. – Ф. 61. – № 1159. – Арк. 1.
[88] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 1122. – Арк. 2.
[89] Там само. – Оп. 3. – Спр. 1621. – Арк. 1.
[90] Там само. – Спр. 2959. – Арк. 1.
[91] Там само. – Спр. 5162. – Арк. 8; Спр. 5122. – Арк. 5.
[92] Там само. – Спр. 5099. – Арк. 2.
[93] Там само. – Спр. 263. – Арк. 1.
[94] ІР НБУ. – Ф. І. – № 59061. – Арк. 8.
[95] Там само. – № 59061. – Арк. 7 зв.
[96] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 158. – Арк. 1.
[97] Там само. – Оп. 1. – Спр. 4012. – Арк. 1.
[98] ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 2. – Спр. 101. – Арк. 2.
[99] Там само. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1700. – Арк. 1; Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 2473. – Арк. 2; Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 2478. – Арк. 1.
[100] ІР НБУ. – Ф. І. – № 58238. – Арк. 9–12.
[101] Там само. – № 59061. – Арк. 7; № 59095–59101. – Арк. 10.
[102] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 4513. – Арк. 4.
[103] Там само. – Спр. 963. – Арк. 3.
[104] Там само. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 2579. – Арк. 1.
[105] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1863–2050. – Арк. 535.
[106] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 1135. – Арк. 1–34.

[107] ІР НБУ. – Ф. II. – № 18321. – Арк. 1.
[108] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 2371. – Арк. 4.
[109] Там само. – Спр. 3124. – Арк. 3.
[110] Там само. – Спр. 2949. – Арк. 4.
[111] Там само. – Спр. 9247. – Арк. 2.
[112] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 17 зв.
[113] Там само. – Спр. 3005. – Арк. 10.
[114] Там само. – Ф. 57. – Оп. 3. – Спр. 72. – Арк. 1.
[115] Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 1378. – Арк. 162.
[116] ІР НБУ. – Ф. 113. – № 2. – Арк. 2.
[117] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 3915. – Арк. 1.
[118] ІР НБУ. – Ф. I. – № 59061. – Арк. 8.
[119] Там само. – № 58238. – Арк. 17–21.
[120] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 1678. – Арк. 18–20.
[121] Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 3159. – Арк. 1.
[122] ІР НБУ. – Ф. I. – № 58238. – Арк. 21–25.
[123] Там само. – № 59061. – Арк. 16 зв.
[124] Там само. – Ф. 113. – № 2. – Арк. 1.
[125] Там само. – Ф. I. – № 62661. – Арк. 4.
[126] Там само. – № 58238. – Арк. 24–27.
[127] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 3. – Спр. 152. – Арк. 1.
[128] ІР НБУ. – Ф. I. – № 58238. – Арк. 27–30.
[129] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 437. – Арк. 1.
[130] ІР НБУ. – Ф. I. – № 59061. – Арк. 16 зв.
[131] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 287. – Арк. 36.
[132] Див.: ІР НБУ. – Ф. 204.
[133] *Лазаревский А.М.* Описание Старой Малороссии. – Т. I: Полк Стародубский. – К.,1888; *Лазаревский А.М.* Описание Старой Малороссии. – Т. II: Полк Нежинский. – К., 1893; *Лазаревский А.М.* Описание Старой Малороссии. – Т. III: Полк Прилуцкий. – К., 1900.
[134] ІР НБУ. – Ф. XII.
[135] *Слабченко М.Е.* Малорусский полк в административном отношении (историко-юридический очерк). – Одесса, 1909.
[136] *Липинський В.* Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія; Пенсільванія, 1980. – 637 с.; *Липинський В.* Україна на переломі. 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. – Філадельфія, 1991. – 345 с.
[137] *Павловский И.Ф.* К истории полтавского дворянства. 1802–1902 гг.: Очерки по архивным данным. – Вып. 1. – Полтава, 1906. – С. 27.

[138] *Окіншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. // ЗНТШ. – Т. 157. – Мюнхен, 1948.

[139] *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII вв. – Ч.1.: Генеральна рада // Праці комісії для виучування історії західноруського та українського права. – Т. 6. – К., 1929. – С. 253–425; *Окіншевич Л.* Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. – Ч. 2.: Рада старшини // Праці комісії для виучування історії західньо–руського та українського права. – Т. 8. – К., 1930. – С. 1–352.

[140] *Окіншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII –XVIII ст. // ЗНТШ. – Т. 157. – Мюнхен, 1948.

[141] *Шамрай С.* До історії київської сотні Київського полку // Історико–географічний збірник. – К., 1928. – Вип. 2. – С. 134–140; *Шамрай С.* Боротьба козаків київської сотні з київськими монастирями та магістратом в XVII –XVIII вв. // Україна. – 1930. – № 1. – С. 32–63; *Шамрай С.* До історії Боришполя у XVII ст. // Історико-географічний збірник. – К., 1927. – Т. 1. – С. 93–120; *Ткаченко М.* Канівська сотня за Румянцевською ревізією. – К., 1926.

[142] *Кривошея І.І.* Еволюція Іркліївської сотенної старшини у XVII–XVIII ст. (Переяславський полк) // Навчально-виховний процес в середній та вищій школі: проблеми, пошуки, перспективи: Зб. наук. праць. – Вип. ІІІ. – Умань, 1997. – С. 199–207; *Кривошея І.І.* Старшина Баришівської сотні Переяславського полку у XVII–XVIII ст. (персональний склад та генеалогія). – К., 1998. – 19 с.

[143] *Крип'якевич І.П.* Адміністративний поділ України 1648–1654 рр. // Історичні джерела та їх використання. – Вип. 2. – К., 1966. – С. 123–148.

[144] *Дашкевич Я.Р.* Козацтво на Великому кордоні / Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми: Матеріали круглого столу // УІЖ. – 1990. – № 12; *Дашкевич Я.Р.* Полково-сотенний лад XVII–XVIII століть на Україні – штучна «пляма» // Пам'ятки України. – 1990. – № 1. – С. 6–8; *Дашкевич Я.Р.* Гетьманська Україна: полки, полковники, сотні. Лівобережжя // Пам'ятки України. – 1990. – № 2. – С. 11–13, № 3. – С. 10–11.

[145] *Щербак В.* Козацька верхівка другої половини XVI – середини XVII ст. // Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 3.

[146] *Щербак В.О.* Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.). – К., 1997. – С. 97.

[147] *Яковенко Н.* Шляхта в козацькій революції середини XVII ст. (полемічні зауваги до схеми В'ячеслава Липинського) // Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та

українського народів: Матеріали II польсько-української наукової зустрічі (Львів, 12–13 жовтня 1995 р.). – Львів; Люблін, 1996. – С. 28.

[148] *Сергійчук В.* Армія Богдана Хмельницького. – К., 1996; Сергійчук В. Богдан Хмельницький і його старшина. – К., 1996.

[149] *Субтельний О.* Український сепаратизм на початку XVIII ст. – К., 1994. – 238 с.

[150] *Путро О.* Влада генеральної військової старшини на Лівобережній Україні у другій половині XVIII ст. // Архіви України. – 1969. – № 5. – С. 11–20; *Швидько Г.К.* Еволюція українського козацтва гетьманщини в другій половині XVII–XVIII ст. // Проблеми історіографії і джерелознавства історії запорозького козацтва: Зб. статей. – Запоріжжя, 1993.

[151] *Когут З.* Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760–1830. – К., 1996. – 317 с.

[152] *Панашенко В.В.* Соціальна еліта гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.). – К., 1995. – 210 с.; *Панашенко В.В.* Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). – К., 1997. – 74 с.

[153] *Мицик Ю.А.* Канів козацький. – Канів, 1996; *Мицик Ю.А., Степенькін С.Ю.* Корсунщина козацька. – Корсунь-Шевченківський, 1997. – 126 с.; *Крикун М.* Подільський козацький полк: періоди існування і полковники // Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів: Матеріали II польсько-української наукової зустрічі (Львів, 12–13 жовтня 1995 р.). – Львів; Люблін, 1996. – С. 116–144; *Студьонова Л.* Чернігівські князі, полковники, губернатори. – Чернігів, 1998. – 147 с.; *Дзьобан О.О.* Поділля у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9–11 вересня 1994 р. м. Кам'янець-Подільський. – Ч. 1. – Хмельницький, 1994. – С. 80–83; *Заяць А.* Козацтво в містах Волині XVI – першої половни XVII ст. // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – Вип. 1. – С. 84; *Москаленко О.* Прилуцький козацький полк: формування, участь у національній революції Сіверянський літопис. – 1999. – № 4. – С. 3–8; *Ростовська О.* Ніжинський козацький полк Сіверянський літопис. – 1999. – № 3. – С. 95–98.

[154] *Винар Л.* Огляд історичної літератури про початки української козаччини // Український історик. – 1965. – Ч. 3–4.

[155] *Gajecky G.* The Cossak Administration of the Hetmanate. – V. 1–2. – Cambridge, 1978.

[156] *Борисенко В.Й., Заремба С.З.* Україна козацька XV–XVIII ст.: Навчальний посібник: У 2-х ч. – Ч. 1: XV–XVII ст. – К., 1993. – С. 139–183.

[157] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. 1: Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. – К., 1997. – 102 с.

[158] ІР НБУ. – Ф. І. – № 1181. – Арк. 5.

[159] Там само. – № 1053. – Арк. 184–187

[160] Там само. –№ 64445–64446. – Арк. 1–7.

[161] Там само. –Ф. ІІ. – № 1922–1923. – Арк. 239.

[162] *Модзалевский В.Л.* Малороссійскій Родословникъ. – Т. 1–4. – К., 1908–1914; *Модзалевский В.Л.* Очерки по историии Лохвицкой, Сенчанской, Чорноуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда. – К., 1906.

[163] *Модзалевский В.Л.* Матеріали до «Малороссийского родословники». – Вип. 1: Томари. – К., 1996. – 39 с.; *Модзалевскій В.Л.* Малороссійскій Родословник. – Т. V. – Вип. 1. – К., 1996. – 96 с.

[164] *Яковлева Т.* Іван Богун-Федорович // Київська старовина. – 1992. – № 5. – С. 43–53; *Гурбик А.* Сподвижник Богдана Хмельницького Антон Жданович // Доба Богдана Хмельницького (До 400-річчя від дня народження великого гетьмана): Зб. наук. праць.– К., 1995. – С. 109–119; *Чухліб Т.* Соратники Богдана Хмельницького: військово–політична діяльність Євстафія Гоголя (1648–1679 рр.) // Доба Богдана Хмельницького (До 400–річчя від дня народження великого гетьмана): Зб. наук. праць. – К., 1995. – С. 142–160; *Путро О.* Останній гетьман // Київська старовина. – 1993. – № 2. – С. 40–51; *Газін В.В.* Полковник Брацлавський Василь Дрозденко – один з визначних діячів історії України другої половини XVII ст. // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 9–11 вересня 1994 р. м. Кам'янець-Подільський. – Хмельницький, 1994. – Ч. 1. – С. 249–252; *Заруба В.* Забутий полковник та його архів // Студії з історії України. – С. 57–72; та ін.

[165] *Шевчук В.* Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995. – 389 с.

[166] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – К., 1995.

[167] Акты ЮЗР. – Т. X. – С. 782–838.

[168] *Клименко П.* Компути і ревізії XVIII ст. // Український археографічний збірник. – Т. 3. – К., 1930; *Кривошея І.І.* Ревізії та реєстри XVIII ст. як джерело з історії Чернігівського полку // Україна на порозі XXI століття: актуальні питання історії: Зб.

наук. праць. – К., 1999. – С. 56–62; *Іваненко А.О.* Козацький компут як історичне джерело (на матеріалах ревізії Переяславського полку 1726 р.) // Україна вчора, сьогодні, завтра: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Вашкевич В. та ін. – К., 1999. – С. 41–47.

[169] *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. II. – С. 35.

[170] Реєстр козацької старшини 1744 року / Публікація *В.Сергійчука* // Київська старина. – 1992. – № 5. – С. 19–24; Обрання Кирила Розумовського гетьманом / Публікація *В.Сергійчука* // Київська старовина. – 1993. – № 2. – С. 52–61.

[171] *Левицкий О.И.* Об актовых книгах, относящихся к истории Юго-Западного края и Малороссии // Труды XI Археологического съезда в Киеве 1899 г. – М., 1902. – Т. 2. – С. 62; *Швыдько А.К.* Источники по истории городских поселений Левобережной Украины в отечественных архивохранилищах (вторая половина XVII – середина XVIII в.). –Днепропетровск, 1986. – С. 6–15.

[172] Сулимовский архив: Фамильные бумаги Сулим, Скорупп и Войцеховичей XVII–XVIII в. – К., 1884; Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. – К., 1890; Местечко Борисполь в XVIII веке: Акты мейского уряда 1612–1699. – К., 1892; *Модзалевский В.Л.* Отрывки из Стародубской меской книги за 1664–1673 гг. – Чернигов, 1911; *Миллер Д.* Стародубского магистрата книга справ поточных (1690–1722). – Харьков, 1894; Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: Зб. актовых документов. – К., 1986.

[173] ІР НБУ. – Ф. I. – № 60497. – Арк. 665.

[174] *Качмарик Я.* Гетьман Богдан Хмельницький. – Львів; Перемишль, 1996. – С.

[175] Див.: *Кривошея В.В.* Українська генеалогія: стан і перспективи розвитку // Перша заочна наукова конференція з питань генеалогії і біографіки, присвячена 100-річчю з дня народження О.М.Лазаревського. –Вінниця, 1994. – С. 3–4; *Томазов В.* Про перспективи розвитку історичної генеалогії // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10–12 листопада 1994 року): Зб. тез повідомлень і доповідей. – Львів, 1994. – С. 75–77.

Розділ II.
ЗАРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКИХ РОДИН

[1] *Окіншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. // ЗНТШ. – Т. 157. – Мюнхен, 1948. – С. 7.

[2] *Яблонський О.* Чернігівщіна / Пер. з пол., передм. і прим. І.Кондратьєва) // Сіверянський літопис. – 1997. – № 1–2. – С. 130–140.

[3] ІР НБУ. – Ф. І. – № 18410. – Арк. 8.

[4] Там само. – Ф. II. – № 15401. – Арк. 37.

[5] Там само. – Ф. І. – № 60497. – Арк. 472.

[6] Там само. – Арк. 265.

[7] Там само. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 250.

[8] Там само. – Арк. 256 зв.

[9] Там само. – Арк. 6.

[10] Там само. – Арк. 244.

[11] Там само. – Арк. 252.

[12] Там само. – Арк. 255 зв.

[13] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. III. – С. 285.

[14] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 5.

[15] Там само. – Арк. 39.

[16] Там само. – Арк. 109.

[17] Там само. – Арк. 161.

[18] Там само. – Арк. 175.

[19] Там само.

[20] Там само.

[21] Там само. – Арк. 264.

[22] Там само. – Арк. 253 зв.

[23] Там само. – Арк. 257.

[24] Там само. – Арк. 264.

[25] Там само. – Арк. 253 зв.

[26] Там само. – Арк. 257.

[27] Там само. – Арк. 263.

[28] *Яковенко Н.* Здобутки і втрати Люблінської унії // Київська старовина. – 1993. – № 3. – С. 84.

[29] *Сергійчук В.* Армія Богдана Хмельницького. – К., 1996. – С. 94.

[30] Опись актовых книг Киевского Центрального Архива. – № 9. – С. 47.

[31] Там само. – Арк. 41.

[32] Там само. – Арк. 335.

[33] Там само

[34] Там само. – Арк. 172, 107.

[35] Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Т. 34. – Вильна, 1909. – С. 152.

[36] ІР НБУ. – Ф. 1. – № 4104. – Арк. 257.

[37] Там само. – Арк. 345, 311.

[38] Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Т. 34. – Вильна, 1909. – С. 309.

[39] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 88.

[40] *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – К., 1995. – Т. VIII. – С. 515.

[41] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 36.

[42] Там само. – Арк. 87 зв.

[43] Там само. – Арк. 88.

[44] Там само. – Арк. 114.

[45] Там само. – Арк. 213.

[46] Там само. – Арк. 163.

[47] Там само. – Арк. 169.

[48] Там само. – Арк. 169.

[49] Там само. – Арк. 160 зв.

[50] Там само. – Арк. 167.

[51] Там само. – Арк. 171.

[52] Актові документи про Визвольну війну українського народу середини XVII століття: Каталог документів, представлених для виставок, присвячених 350-річчю від початку Визвольної війни. – К., 1998. – С. 11.

[53] *Кривошея В.В.* Старшина Канівського полку (Матеріали до історії та генеалогії) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Т. 3. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 43–44.

[54] Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Т. 34. – Вильна, 1909. – С. 309

[55] ІР НБУ. – Ф. 30. – № 50. – Арк. 33 зв.

[56] Там само. – Арк. 57 зв.

[57] АЮЗР. – Ч. III. – Т. IV. – С. 516

[58] *Кривошея В.В.* Вінничина козацька // Україна: минуле, сьогодення, майбутнє: Зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 113, 119; *Кривошея В.В., Кузнець Т.В.* Національна еліта, Уманщина, козацтво. – К., 1998. – С. 24.

[59] АЮРЗ. – Ч. 3. – Т. 4. – С. 516.

[60] Там само. – Ч. 7. – Т. 1. – С. 381

[61] Там само. – С. 374.

[62] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 349.

[63] Там само. – Арк. 214.
[64] Там само. – Ф. 83. – № 53. – Арк. 42.
[65] Там само. – № 52. – Арк. 47.
[66] Там само. – Арк. 79.
[67] *Кондратьєв І., Кривошея В.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. – К., 1999. – С. 72–73.
[68] *Кривошея В.В., Кривошея І.І.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: І.Борзна. ІІ. Волинка. – К., 1999. – С. 82–83.
[69] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. І. – С. 369.
[70] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 164.
[71] Там само. – Арк. 223.
[72] Там само. – Арк. 85.
[73] Там само. – Арк. 86.
[74] Там само. – Арк. 133.
[75] Там само. – Арк. 135.
[76] Родовід Кублицьких див.: *Байда О.* Старшина Полтавського полку (друга половина XVII ст.). – К., 1998. – С. 13–14.
[77] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. І. – С. 387.
[78] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 130.
[79] Там само. – Арк. 124.
[80] Там само.
[81] Там само. – Арк. 157
[82] Там само. – Арк. 212.
[83] Там само. – Арк. 253 зв
[84] Там само. – Арк. 256.
[85] Там само. – Арк. 266.
[86] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. І. – С. 378.
[87] *Шумков А.* О происхождении Ильи Новицкого: Дополнения и правки к росписям П.В.Новицкого и В.Л.Модзалевского // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика: Матеріали І генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського. – К., 1996. – С. 134–143.
[88] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. І. – С. 367.
[89] ІР НБУ. – Ф. Леб. – № 565. – Арк. 44.
[90] Там само. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 208, 122.
[91] Там само. – Арк. 295.
[92] Там само. – Арк. 338, 257
[93] Там само. – Арк. 330.
[94] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. І. – С. 392.
[95] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 87 зв.
[96] Там само. – Арк. 257.

[97] Там само. – Арк. 155.

[98] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. I. – С. 371.

[99] Там само. – С. 394.

[100] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4104. – Арк. 324.

[101] Там само. – Ф. I. – № 4104. – Арк. 266 зв.

[102] Там само. – Арк. 244.

[103] Там само. – Арк. 276.

[104] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. I. – С. 380

[105] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4101. – Арк. 205, 208, 282 зв., 146.

[106] Там само. – Арк. 310, 107, 146.

[107] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. I. – С. 379.

[108] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4104. – Арк. 205

[109] *Кривошея І.І.* Козацько-старшинські родини грецького походження на Переяславщині в XVII–XVIII ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Т. 3. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 57.

[110] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4101. – Арк. 271.

[111] Там само. – Арк. 275, 277.

[112] Там само. – Арк. 232 зв., 137.

[113] Там само. – Арк. 255, 340 зв.

[114] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. I. – С. 378.

[115] ІР НБУ. – Ф. I, № 4101. – Арк. 157.

[116] Там само.

[117] Там само.

[118] АЮЗР. – Ч. VII. – Т. I. – С. 394.

[119] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4101. – Арк. 205.

[120] Там само. – Арк. 2, 271, 37, 224, 93.

[121] Там само. – Арк. 37.

[122] *Мальчевський О.* Полонізація української шляхти (1569–1648 рр.) // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – С. 37–53.

[123] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 256.

[124] ІР НБУ. – Ф. 160. – № 680. – Арк. 1; Спр. 683. – Арк. 2; Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К., 1995. – С. 113.

[125] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. – С. 328.

[126] ІР НБУ. – Ф. I. – № 60497. – Арк. 430.

[127] ІР НБУ. – Ф. КДА, Леб. – № 565. – Арк. 34 зв.

[128] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. – С. 58.

[129] ІР НБУ. – Ф. I. – № 60497. – Арк. 325.

[130] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – К., 1995. – С. 138; Див. детальніше: *Кривошея І.І.* Синодики як джерело до генеалогії козацько-старшинських родин Переяславського полку // *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. 2: Синодики як джерело козацько-старшинської генеалогії. – К., 1998. – С. 80.

[131] *Смолій В.* Українське козацтво: особливості та закономірності становлення та розвитку // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. – Вип. 1. – К., 1993. – С. 6.

[132] *Щербак В.О.* Формування козацького стану в Україні (друга половина XV – середина XVII ст.). – К., 1997. – С. 105.

[133] *Смолій В., Степанков В.* Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності. – К., 1994. – С. 45.

[134] АЮЗР. – Ч. II. – Т. I. – С. 85.

[135] ІР НБУ. – Ф. II. – Спр. 13402. – Арк. 27.

[136] Документи російських архівів з історії України. – Т. 1: Документи до історії запорозького козацтва 1613–1620 рр. – Львів, 1998. – С. 225–227.

[137] Див. детальніше: *Мицик Ю.* Канів козацький. – К., 1997. – 67 с.; *Мицик Ю., Степенькін С.* Корсунщина козацька. – Корсунь-Шевченківський, 1997. – 126 с.; *Кривошея В., Кривошея І.* Родовідні козаків Терехтимирівської сотні // Сіверянський літопис. – 1998. – № 5. – С. 64–66.

[138] Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1965. – С. 104–105.

[139] *Гуржій О.І.* Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. – К., 1996. – С. 39.

[140] АЮЗР. – Ч. III. – Т. I. – С. 288.

[141] ІР НБУ. – Ф. I. – № 58056. – Арк. 2.

[142] *Яковенко Н.* Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI – середини XVII ст. // Київська старовина. – 1997. – № 1–2. – С. 25.

[143] АЮЗР. – Ч. III. – Т. I. – С. 288.

[144] *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 249.

[145] *Кривошея І.І.* Козацька старшина Переяславського полку (1648–1782 рр.) / Дис. ... канд. іст. наук. – Умань, 1998. – С. 43.

[146] Там само.

[147] Там само.

[148] Там само.

[149] Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 5. – Чернигов, 1874. – С. 427.

Розділ III.
БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
І ЙОГО ОТОЧЕННЯ

[150] *Смолій В.А., Степанков В.С.* Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К.,1993. – С. 34.

[151] *Дашкевич Я.* Клан Хмельницьких – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – С. 82.

[152] Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. – Т. II. – М., 1953. – С. 296.

[153] АЮЗР. – Ч. III. – Т. І. – С. 213.

[154] ІР НБУ. – Ф. II. – № 15489–15538. – Арк. 112.

[155] *Липинський В.* Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Б.Хмельницького // Твори. – Т. 2. – Філадельфія, 1980. – С. 196.

[156] *Каманин И.М.* Эпизоды и деятели эпохи Богдана Хмельницкого // Сыну Украины: Сб. статей. – К., 1906. – С. 31.

[157] *Максимович М.* Обозрение городовых полков и сотен, бывших на Украине со времени Б.Хмельницкого // Собр. соч. – Т. 1. – К., 1876. – С. 687.

[158] *Смолій В.А., Степанков В.С.* Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К., 1993. – С. 34.

[159] *Каманин И.М.* Эпизоды и деятели эпохи Богдана Хмельницкого // Сыну Украины: Сборник статей по южно-русской археологии, истории и истории словестности, поднесённый заслуженному профессору Императорского Университета св. Владимира Владимиру Бонифатьевичу Антоновичу. – К., 1906. – С. 31.

[160] Див.: *Кривошея В.В., Кривошея І.І.* Сосниця козацька. – К., 1999. – С. 22.

[161] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. –К., 1995. – С. 478.

[162] Там само. – С. 281.

[163] Воссоединение Украины с Россией: Сб. док. – М., 1954. – Т. II. – С. 78.

[164] Реєстр Війська Запорозького. – С. 27.

[165] Реестр козацких дел в польской метрике при 3-м департаменте Сената в листах с надписью «Kozackie». – [Б. м., б. г.]. – С. 21, 34; *Беляшевский Н.* Расходы Речи Посполитой на козацких послов // Киевская старина. – 1897. – Т. 6. – С. 88; Акты ЮЗР. – Т. XI. – С. 558–559.

[166] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 300. – Арк. 16.

[167] *Кривошея В.В.* Національна еліта Гетьманщини. – Ч. І. – К., 1998. – С. 150; ІР НБУ. – Ф. І. – № 60497. – Арк. 102.

[168] Реєстр Війська Запорозького: Транслітератція тексту. – С. 44.

[169] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 87 зв.

[170] Актові документи прпо Визвольну війну українського народу середини 17 століття: Каталог документів, представлених для виставок, присвячених 350-річчю від початку Визвольної війни. – К., 1998. – С. 10.

[171] *Дашкевич Я.* Клан Хмельницького – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – С. 84.

[172] Методику роботи з поминальними рядами див.: *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. 2: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – К., 1998. – С. 3–4.

[173] Документи российських архівів з історії України. – Т. 1: Документи до історії запорозького козацтва 1613–1620 рр. – Львів, 1998. – С. 312.

[174] *Мякотин В.* Генеральное следствие о маетностях Переяславского полка (1729–1731 г.). – Харьков, 1896. – С. 12.

[175] Там само. – С. 20.

[176] *Максимович М.* Обозрение городовых полков и сотен, бывших на Украине со времени со времене Богдана Хмельницкого // Собр. соч. – Т. 1. – К., 1876. – С. 711.

[177] *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – Т. І. – К., 1908. – С. 49.

[178] *Мицик Ю.* З матеріалів до «Українського дипломатарію XVI–XVIII ст.» // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 3: Історія. – К., 1998. – С. 146.

[179] *Дашкевич Я.* Клан Хмельницького – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – С. 82.

[180] Там само. – С. 83.

[181] Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. – Т. II. – М., 1954. – С. 281.

[182] *Іваненко А.О.* Козацький компут як історичне джерело (на матеріалах ревізії Переяславського полку 1726 р.) // Україна: вчара, сьогодні, завтра. – К., 1999. – С. 43.

[183] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 16686–16691. – Арк. 1.

[184] ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 2695. – Арк. 5.

[185] Описание документов и дел, хранящихся в архиве святейшего Правящего Синода. – Т. 7. – Спб., 1885. – С. XVI.

[186] Мыцык Ю.А. Анализ архивных и источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов. – Днепропетровск, 1988. – С. 13.

[187] Там само. – С. 27.

[188] Там само.

[189] Там само. – С. 30.

[190] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997. – С. 54.

[191] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – С. 27–28.

[192] Родовідну Богушів див.: *Лазаревский А.* Очерк старейших дворянских родов в Черниговской губернии Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Кн. 2. – Чернигов, 1868. – С. 35–148; *Кондратьєв І., Кривошея В.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. – С. 52–55.

[193] ІР НБУ. – Ф. Х. – № 8468. – Арк. 1.

[194] *Дашкевич Я.* Клан Хмельницьких – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – С. 82.

[195] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 3482. – Арк. 1 зв.

[196] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. ІІ: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – К., 1998. – С. 10.

[197] Там само. – С. 10, 54.

[198] Опись актовых книг Киевского Центрального Архива. – № 10. – К., 1878. – С. 18.

[199] ІР НБУ. – Ф. 160. – № 697. – Арк. 1.

[200] *Кондратьєв І., Кривошея В.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. – С. 52–55.

[201] *Мыцык Ю.А.* Анализ архивных и источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов. – Днепропетровск, 1988. – С. 18.

[202] ІР НБУ. – Ф. Х. – № 10959. – Арк. 7.

[203] *Модзалевський В.* Малороссийский родословник. – Т. 2. – К., 1910. – С. 177.

[204] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15489–15538. – Арк. 70.

[205] *Карпов Г.* Критический обзор разработки главных русских источников до истории Малороссии, относящихся за время: 8-е января 1654 – 30-е мая 1672 года. – М., 1870.

[206] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. 2. – С. 177.

[207] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина: – Ч. ІІ: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 45.

[208] *Модзалевський В.* Малороссийский родословник. – Т. 2. – С. 178.

[209] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея. – С. 22.

[210] Пор.: *Панашенко В.В.* Становлення козацької старшини за часів Богдана Хмельницького // Богдан Хмельницький та його доба. – С. 97–107.

[211] *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. I. – С. 742.

[212] *Мыцык Ю.А.* Анализ архивных и источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов.–Днепропетровск, 1988. – С. 27.

[213] Цит. за: *Голобуцький В.О.* Соціально-економічна політика гетьманської адміністрації (1648–1657 pp.) // УІЖ. – 1979. – № 1. – С. 29.

[214] *Мицик Ю., Степенькін С.* Корсунщина козацька. – Корсунь-Шевченківський, 1997. – С. 19.

[215] *Голобуцький В.О.* Соціально–економічна політика гетьманської адміністрації (1648–1657 pp.) // УІЖ. – 1979. – № 1. – С. 30.

[216] *Кривошея В., Кривошея І.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: І.Борзна. II.Волинка. – К., 1999. – С. 59–64.

[217] ІР НБУ. – Ф. І. – № 60497. – Арк. 159.

[218] Там само.

[219] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея. – К., 1997. – С. 39.

[220] *Мыцык Ю.А.* Анализ архивных и источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов. – Днепропетровск, 1988. – С. 27.

[221] Там само.

[222] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – С. 39, 87.

[223] *Петровський М.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 756.

[224] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. 1. – С. 123.

[225] *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 421.

[226] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – К., 1995. – С. 76.

[227] *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. I. – С. 435.

[228] Жерела до історії України-Руси видає архіографічна комісія наукового товариства ім.Шевченка. – Т. 8. – Львів, 1913. – С. 260.

[229] *Гуржій О.* Іван Богун: деякі міфи та реальність // УІЖ. – 1998. – № 1. – С. 99.

[230] *Флоря Б.* Молоді роки Івана Богуна // Україна в минулому. – Вип. 2. – К.; Львів, 1992. – С. 71–75.

[231] *Петровський М.* До біографії Івана Богуна // Записки Ніжинського інституту народної освіти. – Кн. 10. – Ніжин, 1930. – С. 47–58.

[232] Акты ЮЗР. – Т. Х. – С. 570.

[233] Жерела до історії України-Руси видає архіографічна комісія наукового товариства ім.Шевченка. – Львів, 1924. – Т. XVI. – С. 122.

[234] Документы об освободительной войне украинского народа (1648–1654 гг.). – К., 1965. – С. 406.

[235] Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. – Т. III. – С. 174.

[236] Жерела до історії України-Руси видає археографічна комісія наукового товариства ім. Шевченка. – Т. VI. – Львів. – С. 66.

[237] *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 730.

[238] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – К., 1995. – С. 29.

[239] *Петровський М.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 390.

[240] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – К., 1995. – С. 33, 42, 49, 58, 97, 159.

[241] Русская историческая библиотека. – М., 1884. – Т. VIII. – С. 1257.

[242] *Мыцык Ю.А.* Анализ архивных и источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 годов. – С. 32.

[243] *Кривошея В.В. Кривошея І.І.* Джалалій Філон: матеріали до біографії // Кривошея В.В. Українська козацька старшина. – Ч. II: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – К., 1998. – С. 81–82.

[244] *Кривошея І.І.* Козацька старшина Переяславського полку (1648–1782 рр.) / Дис. ... канд. іст. наук. – Умань, 1998.

[245] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 282. – Арк. 36.

[246] *Кривошея В.В.* Персональний склад старшини правобережних полків (1648–1676 рр.) // Волинь у новітній історії української державності: Зб. наук. праць / За ред. Б.О.Яроша. – Луцьк, 1999. – С. 16.

[247] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. II: Синодики синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 56.

[248] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – С. 29.

[249] *Яковенко Н.* Шляхта в козацькій революції середини XVII ст. (полемічні зауваги до схеми В'ячеслава Липинського). – С. 22.

[250] У наступних дослідженнях наводитимуться інші відсотки, які будуть виведені щодо кожної окремої сотні. Конкретні дослідження дають більш виокий показник.

[251] *Яковенко Н.М.* Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1997. – С. 205.

[252] Підраховано за: ІР НБУ. – Ф. VIII. – № 528/245. – Ч. 3. – Арк. 105–108; Ч. 6. – Арк. 6–11.

[253] *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 490.

[254] *Крупницький Б.* Миргородський полковник Павло Апостол (1618–1678) // Праці українського історико-філологічного товариства у Празі. – Прага, 1944. – Т. 5. – С. 42–46.

[255] ІР НБУ. – Ф. XIV. – № 5934. – Арк. 13.

[256] *Брик Ю.* Юрій Немирич на тлі історії України. – Льоссер, 1974. – С. 23.

[257] Там само.

[258] Опись актовых книг Киевского Центрального Архива. – К., 1876. –№ 20. – С. 5.

[259] *Степанков В.С.* Гетьманство Івана Виговського: соціально-політична боротьба і проблеми державного будівництва (серпень 1657–вересень 1659 р. // Середньовічна Україна. – К., 1994. – Вип. 1. – С. 91.

[260] Русская историческая библиотека. – Т. VIII. – М., 1884. – С. 1264.

[261] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – С. 67.

[262] *Лазаревский А.* Полтавщина в XVII веке // Киевская старина. – 1891. – Кн. 9. – С. 357–374.

[263] *Модзалевський В.* Малороссийский родословник. – Т. IV. – К., 1914. – С. 217.

[264] Там само.

[265] Там само.

[266] *Байда О.* Старшина Полтавського полку (друга половина XVII ст.). – К., 1998. – С. 10.

[267] *Модзалевський В.* Малороссийский родословник. – Т. IV. – С. 218.

[268] ІР НБУ. – Ф. І. – № 54481. – Арк. 5.

[269] *Модзалевський В.* Малороссийский родословник. – Т. IV. – С. 218.

[270] ІР НБУ. – Ф. І. – № 54335. – Арк. 12.

[271] Опись актовых книг Киевского центрального Архива. – № 10. – К., 1878. – С. 25.

[272] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. II: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 18.

[273] *Мицик Ю.* Герасим Яцкевич // Полководці Війська Запорозького. – С. 391–396.

[274] *Окіншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. // ЗНТШ. – Т. 157. – Мюнхен, 1948. – С. 33.

[275] Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1965. – С. 127.

[276] ІР НБУ. – Ф. 83. – № 53. – Арк. 45.

[277] Там само. – Ф. II. – № 15564–15570. – Арк. 28.

[278] АЮЗР. – Ч. III. – Т. IV. – С. 541.

[279] *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т. VIII. – С. 37–38.

[280] Акты ЮЗР. – Т. 4. – С. 14.

[281] Там само. – Т. 7. – С. 185.

[282] *Петровський М.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над літописом Самовидця). – С. 89.

[283] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. – С. 74.

[284] *Борисенко В.Й.* Курс української історії з найдавніших часів до XX століття. – К., 1996. – С. 193.

[285] Акты ЮЗР. – Т. 15. – С. 73.

[286] Там само. – С. 49.

[287] Там само. – С. 24.

[288] *Степанков В., Чухліб Т.* Тетяна Яковлєва про початок Руїни // Україна в минулому. – Вип. VI. – К.; Львів, 1995. – С. 188.

[289] ІР НБУ. – Ф. II. – № 15545–15548. – Арк. 13.

[290] Czołowski A. Udostojenie herbu (Abdank) Jana Wygowskiego, hetmana wojsk saporoskih z r. 1659 // Miesięcznik Heraldyczny. – 1909. – № 12; *Сенютович-Бережний В.* Рід і родина Виговських // Український історик. – 1970. – Ч. 1–3. – С. 149–167.

[291] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 226.

[292] *Сенютович-Бережний В.* Рід і родина Виговських // Український історик. – 1970. – Ч. 1–3. – С. 149–167.

[293] *Мицик Ю.А.* Іван Виговський // Володарі гетьманської булави. – К., 1994. – С. 216.

[294] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4101. – Арк. 76.

[295] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – С. 233.

[296] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. II: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 34–37.

[297] ІР НБУ. – Ф. I. – № 4101. – Арк. 298, 172, 29, 114.

[298] Там само. – Арк. 193.
[299] Там само. – Арк. 31 зв.
[300] Там само.
[301] Там само. – Арк. 271.
[302] Там само. – Арк. 333.
[303] Там само. – Арк. 349.
[304] Там само. – Арк. 144.
[305] Там само. – Арк. 180.
[306] Там само. – Арк. 185.
[307] Там само. – Арк. 187.
[308] Там само. – Арк. 197.
[309] Там само. – Арк. 175 зв.
[310] Опись актовых книг Киевского центрального архива. – № 19. – С. 40.
[311] Там само.
[312] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4101. – Арк. 84.
[313] Там само.
[314] Там само. – Арк. 158.
[315] Там само. – Арк. 169.
[316] Там само. – Ф. ІІІ. – № 34961. – Арк. 1.
[317] Там само. – Ф. І. – № 4101. – Арк. 28 зв.
[318] ДАКО. – Ф. 782. – Оп. 2. – Спр. 370. – Арк. 812–814.
[319] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4101. – Арк. 295.
[320] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 249.
[321] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4101. – Арк. 160 зв.
[322] *Липинський В.* Україна на переломі 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва у XVII-ім ст. // Твори. – Т. 3. – Філадельфія, 1991. – С. 99.
[323] ІР НБУ. – Ф. Лебедєва. – № 565. – Арк. 37.
[324] *Мицик Ю.А.* Іван Виговський // Володарі гетьманської булави. – К., 1994. – С. 193.
[325] *Кондратьєв І., Кривошея В.* Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч. – К., 1999. – С. 52–55.
[326] ІР НБУ. – Ф. Лебедєва. – № 565. – Арк. 42.
[327] ЧИОНЛ. – 1894. – Кн. 8. – С. 23–25.
[328] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 282. – Арк. 20.
[329] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 20869–20872. – Арк. 3.
[330] *Модзалевський В.* Малороссийский родословник. – Т. 2. – С. 239.
[331] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. ІІ: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 46.

[332] *Максимович М.* Обозрение городових полков и сотен, бывших на Украине со времени Богдана Хмельницкого // Собр. соч. – Т. 1. – К., 1876. –С. 688.

[333] ІР НБУ. – Ф. І. – № 62292. – Арк. 12.

[334] Там само. – Ф. І. – № 62292. – Арк. 12.

[335] *Степанков В.* Григорій Гуляницький // Полководці Війська Запорозького. – С. 81–100.

[336] Материалы для истории Малороссии (1660–1664). – Отдел третий. – К., 1853. – С. 12.

[337] *Мицик Ю.А.* Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 90.

[338] Там само.

[339] Там само.

[340] Материалы для истории Малороссии (1660–1664). – Отдел третий. – К., 1853. – С. 13.

[341] Цит. за: *Яковенко Н.* Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – С. 207.

[342] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15425–15487. – Арк. 101.

[343] Там само. – Ф. І. – № 60497. – Арк. 208.

[344] Материалы для истории Малороссии (1660–1664). Отдел третий. – С. 141, 142.

[345] Там само. – С. 33, 34.

[346] Там само. – С. 36.

[347] Там само. – С. 37.

[348] Там само. – С. 43

[349] Там само. – С. 53.

[350] Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Т. 12. – Ч. 1. – С. 75.

[351] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15583–15590. – Арк. 4.

[352] *Петровський М.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 390; Материалы для истории Малороссии (1660–1664). Отдел третий. – К., 1853. – С. 113.

[353] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15425–15487. – Арк. 104.

[354] Там само. – № 15583–15590. – Арк. 10.

[355] Там само. – Арк. 13.

[356] Материалы для истории Малороссии (1660–1664). – Отдел третий. – С. 120.

[357] Там само. – С. 121.

[358] Там само. – С. 123.

[359] Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Т. 5. – С. 189.

[360] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15407. – Арк. 85.

[361] Акты ЮЗР. – Т. V. – СПб., 1867. – С. 52. У листі до думного дяка Алмаза Іванова (1661 р.) Яким Сомко пише: «Прошу вашей милости о брате своем Богдане Колющенке и о хлопце Филке, которого я послал к Федору Михайловичу Ртищеву; заступи к его царскому пресветлому величеству чтобы отпустил их с иными посланниками моими вкоре, понеже здесь жена его плачет с малыми детки, во время нынешнего безвремения».

[362] *Максимович М.* Обозрение городових полков и сотен, бывших на Украине со времени Богдана Хмельницкого // Собр. соч. – Т. 1. – К., 1876. – С. 711; ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 79.

[363] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. І. – С. 49.

[364] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15407. – Арк. 13.

[365] Там само. – Арк. 16.

[366] Там само. – Арк. 19.

[367] Там само.

[368] Там само. – Арк. 37.

[369] Там само. – Арк. 39.

[370] Материалы для истории Малороссии (1660–1664). Отдел третий. – К., 1853. – С. 49.

[371] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. І. – С. 220.

[372] Там само. – Т. ІІ. – С. 239.

[373] Акты ЮЗР. – Т. Х. – С. 791.

[374] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. ІІ. – С. 239.

[375] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 16486–16679. – Арк. 203.

[376] Там само. – Ф. І. – № 64336. – Арк. 5–6.

[377] Ляскоронский В. Паволоцкий полковник Иван Попович // Киевская старина. – 1889. – № 5–6; Новицкий И. Ещё об Иване Поповиче // Киевская старина. – 1889. – № 11. – С. 429–439.

Розділ IV.
КОЗАЦЬКА СТАРШИНА В УМОВАХ «РУЇНИ»

[1] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15425–15487. – Арк. 100.

[2] Русский биографический словарь. – Т. 2. – СПб., 1900. – С. 473.

[3] Там само. – Т. 3. – СПб., 1908. – С. 420.

[4] Акты ЮЗР. – Т. XV. – С. 383.

[5] Там само. – Т. VII. – С. 334, 339.

[6] *Газін В.В.* Участь січовиків у подіях Чорної Ради 1663 р. // Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній свідомості: Матеріали міжнародної наукової конференції. – К.; Запоріжжя, 1997. – С. 76.

[7] *Петровський М.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над літописом Самовидця). – С. 231.

[8] ІР НБУ. – Ф. II. – № 27572. – Арк. 1.

[9] Собрание древних грамот и актов городских Виленских, Ковенских. – Вильно, 1843. – Т. II. – № 19.

[10] Акты ЮЗР. – Т. III. – Дополнение. – С. 103.

[11] Там само. – Т. XIV. – С. 777.

[12] Там само. – Т. IV. – С. 236.

[13] *Карпов Г.* Критический обзор разработки главных русских источников до истории Малороссии относящихся, за время: 8-е генваря 1654 – 30-е мая 1672 года. – М., 1870. – С. 84.

[14] ЧІМ. – Інв. № Ал.–395. – № 52. – Арк. 1.

[15] Там само. – Інв. № 34. – Арк. 1.

[16] Там само. – Інв. № 39. – Арк. 1.

[17] Там само. – Інв. № 53. – Арк. 1.

[18] Там само. – Інв. № Ал.–14. – Арк. 53.

[19] Там само. – Інв. № Ал.–395. – № 3. – Арк. 1–2.

[20] Там само. – Інв. № Ал.–359. – № 41. – Арк. 1.

[21] Там само. – № 1. – Арк. 1.

[22] Там само. – Інв. № Ал.–395. – № 22. – Арк. 1.

[23] Там само. – Інв. № Ал.–359. – № 4. – Арк. 1.

[24] Там само. – Інв. № Ал.–395. – № 16. – Арк. 1.

[25] Там само. – № 32. – Арк. 1.

[26] Там само. – № 23. – Арк. 1.

[27] Там само. – № Ал.–359. – № 9. – Арк. 1.

[28] Там само. – Інв. № Ал.–14. – Арк. 58.

[29] Там само. – Інв. № Ал.–359. – № 10. – Арк. 1.

[30] Там само. – № 11. – Арк. 1.

[31] Там само. – № 29. – Арк. 1.

[32] Там само. – № 18. – Арк. 1.

[33] Там само. – № 26. – Арк. 1.

[34] *Ситий І.* Генеалогічні та історичні нотатки бунчукового товариша І.І.Забіли // Сіверянський літопис. – 1999. – № 4. – С. 167.

[35] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 261.

[36] Там само. – Арк. 47.

[37] Там само. – Арк. 268.

[38] Там само. – Арк. 47; Спр. 43. – Арк. 114.

[39] Там само. – Спр. 42. – Арк. 176 зв., 177.

[40] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. II: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 27.

[41] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – С. 337.

[42] *Востоков А.* Суд и казнь Григория Самойловича // Киевская старина. – 1889. – № 1. – С. 43.

[43] *Костомаров Н.* Мазепа и мазепинцы // Собр. соч. – Т. 16. – СПб., 1905. – С. 408.

[44] *Мякотин В.* Генеральное следствие о маетностях Переяславского полка (1729–1731). – Харьков, 1896. – С. 18.

[45] ІР НБУ. – Ф. 14. – Спр. 1491. – Арк. 1.

[46] Там само. – № Ал–359. – № 24. – Арк. 1.

[47] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Спр. 43. – Арк. 743.

[48] ЧІМ. – Інв. № Ал.–359. – Арк. 1.

[49] *Модзалевский В.Л.* Малороссійский родословник.– Т. 5. – Ч. 1. – К., 1996. – С. 1.

[50] ЧІМ. – Інв. № Ал.–395. – № 19. – Арк. 1.

[51] ІР НБУ. – Ф. II. – № 1863–2050. – Арк. 189.

[52] ЧІМ. – Інв. № Ал.–359. – № 51. – Арк. 1.

[53] Там само. – Інв. № Ал.–359. – Арк. 70зв.

[54] ІР НБУ. – Ф. II. – № 195. – Арк. 31.

[55] ЧІМ. – Інв. № Ал.–14. – Арк. 104.

[56] Там само. – Інв. № Ал.–14. – Арк. 58.

[57] Там само. – Інв. № 79. – Арк. 1.

[58] Там само. – Інв. № 74. – Арк. 1.

[59] Там само. – Інв. № 69. – Арк. 1.

[60] Там само. – Інв. № 73. – Арк. 1.

[61] Там само. – Інв. № 70. – Арк. 1.

[62] Там само. – Інв. № 71. – Арк. 1.

[63] Там само. – Інв. № 72. – Арк. 1.

[64] Там само. – Інв. № Ал.–14. – Арк. 45зв.

[65] Там само. – Арк. 46.

[66] Там само.

[67] Там само. – № 67. – Арк. 1.

[68] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 550.

[69] Там само. – Арк. 654 зв.

[70] Там само. – Арк. 177.

[71] Там само. – Ф. 53. – Оп. 2. – Спр. 474. – Арк. 1-6.

[72] ІР НБУ. – Ф. I. – Спр. 54337. – Арк. 319.

[73] Там само. – Спр. 65980. – Арк. 1.

[74] Материалы для отечественной истории, изданные *М.Судиенко*. – Т. 1. – Ч. 3. – К., 1853. – С. 253.
[75] ІР НБУ. – Ф. І. – Спр. 58172. – Арк. 36–37.
[76] ЧІМ. – Інв. № Ал.–395. – № 45. – Арк. 1.
[77] Там само. – Інв. № Ал.–359. – № 32. – Арк. 1.
[78] Там само. – Інв. № 46. – Арк. 1.
[79] Там само. – Інв. № Ал.–359. – № 57. – Арк. 1.
[80] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11919. – Арк. 1.
[81] Там само. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 47.
[82] Там само. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 177.
[83] ІР НБУ. – Ф. І. – № 65134. – Арк. 1.
[84] Акты ЮЗР. – Т. VII. – С. 11.
[85] Там само. – Т. VI. – С. 103.
[86] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15545–15548. – Арк. 17.
[87] *Яворницький Д.І.* Історія запоріжських козаків. – Львів, 1991. – Т. 2. – С. 258.
[88] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15425–15487. – Арк. 243.
[89] Акты ЮЗР. – Т. XII. – С. 301–302.
[90] Історико-географічний збірник. – К., 1927. – Т. 1. – С. 33–38.
[91] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. І. – С. 238.
[92] *Грушевський М.* Незвісний епізод з життя Дорошенка // ЗНТШ. – Львів, 1930. – Т. 150. – С. 241.
[93] *Карпов Г.* Мефодий Филимонович, епископ мстиславский и оршанский, блюститель киевской митрополии (1661–668 года) // Православное обозрение. – 1875. – Кн. 1. – С. 70.
[94] Акты ЮЗР. – Т. VI. – С. 186.
[95] *Дорошенко Д.* Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 29.
[96] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. І. – С. 237.
[97] Акты ЮЗР. – Т. XII. – С. 730.
[98] *Петровський М.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст. (Досліди над літописом Самовидця). – С. 231.
[99] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. І. – С. 366.
[100] Там само.
[101] Там само. – С. 367.
[102] ЦДІАУК. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 288. – Арк. 252.
[103] Там само.
[104] *Кривошея І.* Козацька старшина Переяславського полку / Дис. ... канд. іст. наук. – Умань, 1998. – С. 68.
[105] Там само. – С. 36.

[106] *Беляшевский М.* Расходы Речи Посполитой на козацких послов // Киевская старина. – 1897. – Кн. 6. – С. 88.

[107] ІР НБУ. – Ф. II. – № 15545–15548. – Арк. 22.

[108] Акты ЮЗР. – Т. VII. – С. 126.

[109] *Уманецъ Ф.* Гетьман Мазепа. – Спб., 1897. – С. 450.

[110] *Яворницький Д.І.* Історія запорізьких козаків. – Т. 2. – Львів, 1991. – С. 264.

[111] Акты ЮЗР. – Т. IX. – С. 259.

[112] *Мицик Ю.А.* Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип. 1. – К., 1992. – С. 88.

[113] Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawniej Polski. – Kraków, 1845. – T. 2. – S. 336.

[114] Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. – К., 1995. – С. 178.

[115] ІР НБУ. – Ф. Леб. – № 429/690. – Арк. 18.

[116] *Чухліб Т.* Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). – К., 1996. – С. 24.

[117] Там само.

[118] Акты ЮЗР. – Т. XIII. – С. 430.

[119] *Чухліб Т.* Козацький устрій Правобережної України. – С. 27.

[120] ІР НБУ. – Ф. XIV. – № 6004. – Арк. 18.

[121] Там само.

[122] *Мицик Ю.* Матеріали до історії українського козацтва в архівосховищах Німеччини і Польщі Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина: У 3-х вип. – Вип. II. – К., 1993. – С. 109.

[123] *Чухліб Т.* Козацький устрій Правобережної України. – С. 31.

[124] Там само. – С. 32

[125] *Чухліб Т.* Гетьман Правобережної України Андрій Могила (1684–1689) // Середньовічна Україна. – К., 1994. – Вип. 1. – С. 125.

[126] Акты ЮЗР. – Т. V. – С. 176.

[127] Опись актовых книг Киевского центрального архива. – № 13. – С. 7.

[128] Там само. – С. 14.

[129] *Крип'якевич І.* Остафій Астаматій, український посол до Туреччини в 1670–х рр. // Україна. – 1927. – Кн. IV. – С. 6–11.

[130] *Модзалевський В.* Нові відомості про родину Многогрішних // Україна. – 1917. – № 3. – С. 78.

[131] *Мицик Ю.А.* Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип. 1. – К., 1992. – С. 91.

[132] Акты ЮЗР. – Т. IX. – С. 798.
[133] *Модзалевський В.* Нові відомості про родину Многогрішних // Україна. – 1917. – № 3. – С. 78.
[134] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. I. – С. 434.
[135] Там само. – Т. III. – С. 557–558.
[136] Там само. – Т. IV. – С. 477.
[137] Там само. – Т. I. – С. 296.
[138] Там само. – Т. IV. – С. 477.
[139] Там само.
[140] Там само.
[141] Там само.
[142] ІР НБУ. – Ф. I. – № 3893. – Арк. 4.
[143] *Модзалевский В.* Малороссийский родословник. – Т. IV. – С. 478.
[144] Там само.
[145] Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Т. 12. – Ч. 2. – С. 74.
[146] *Скорульська Р.* Лисенки давні і сьогочасні (історико-літературне дослідження з коментарями та додатками) // Український музичний архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 155.
[147] Там само. – С. 133.
[148] *Студеньова Л.* Чернігівські князі, полковники, губернатори. – Чернігів, 1998. – С. 34.
[149] *Dunin-Borkowski J.H.* Almanach Błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich. – Lwów, 1908. – S. 232.
[150] *Лазаревский А.* Генеральный обозный Василий Касперович Борковский (1640–1702) // Киевская старина. – 1894. – Т. XLIV. – Кн. 3. – С. 530–536.
[151] *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина. – Ч. II: Синодики як джерело до козацько-старшинської генеалогії. – С. 38.
[152] *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – Т. IV. – С. 433.
[153] ІР НБУ. – Ф. XII. – № 39. – Арк. 1.
[154] Мотыжинский архив: Акты Переяславского полка XVII–XVIII в. –К., 1890. – С. 123.

Розділ V.
1687–1772 рр.:
ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

[1] Цит.: *Павлищев Н.И.* Польская анархия при Яне Казимире и войне на Украине. – Т. 3. – СПб., 1887. – С. 50.

[2] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 16894. – Арк. 5.

[3] Там само. – № 16336–16485. – Арк. 10.

[4] Там само. – № 18317. – Арк. 1.

[5] *Модзалевський В.Л.* Малороссийский родословник. – Т. І. – С. 54.

[6] *Оглоблин О.* Іван Мазепа і його доба. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1960. – С. 17.

[7] ІР НБУ. – Ф. І. – № 3893. – Арк. 6.

[8] *Шафонский А.* Черниговскогонаместничества топографическое описание с кратким географическим историческим описанием Малыя России. – Ч. 1. – К., 1851. – С. 111–112.

[9] *Панашенко В.* Бунчукові товариші // Киевская старина. – 1997. – № 5. – С. 33.

[10] Там само.

[11] *Кривошея В.В.* Полковник Дмитро Чечель і його рід // Наукові записки з історії України / Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В.К.Винниченка: Зб. статей. – Вип. 6. – Кіровоград, 1997. – С. 10–12.

[12] ЦДІАУК. – Ф. 102. – Оп. 2. – Спр. 101. – Арк. 131. Два прізвища розібрати не вдалося.

[13] Там само. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 378. – Арк. 276.

[14] З епістолярної спадщини гетьмана Мазепи / Упорядник і автор передмови *В.Станіславський.* – К., 1996. – С. 22; Див. детальніше: *Павленко С.* Міф про Мазепу. – Чернігів, 1998.

[15] Синодик Любецкого Антониевого монастыря. – Чернигов, 1902. – С. 42.

[16] *Оглоблин О.* Іван Мазепа і його доба. – С. 12.

[17] Там само. – С. 63.

[18] АЮЗР. – Ч. ІІІ. – Т. І. – С. 372.

[19] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15564–15570. – Арк. 32.

[20] Там само. – № 22538. – Арк. 5.

[21] *Яковенко Н.М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 242.

[22] ІР НБУ. – Ф. І. – № 4104. – Арк. 166.

[23] *Оглоблин О.* Гетьман Іван Мазепа. – С. 15.

[24] Там само. – С. 22.
[25] IP НБУ. – Ф. Петрова. – № 538 (1744). – Арк. 23 зв.
[26] Там само. – Ф. II. – № 3. – Арк. 15.
[27] Там само. – N 16891–16893. – Арк. 1.
[28] Опись книг Киевского центрального архива. – 5. – С. 26.
[29] *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – Т. IV. – С. 433.
[30] IP НБУ. – Ф. I. – № 60497. – Арк. 1441.
[31] Там само. – Ф. II. – № 16894. – Арк. 6.
[32] Там само. – № 16500. – Арк. 540.
[33] *Чухліб Т.* Володар Правобережної України: Семен Палій // Бористен. – 1996. – № 11. – С. 16.
[34] З епистолярної спадщини гетьмана Івана Мазепи / Упорядник і автор передмови *В.В.Станиславькій.* – К., 1996. – С. 28.
[35] *Оглоблин О.* Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом 1692 року // Киевская старина. – 1994. – № 6. – С. 91.
[36] *Борисенко В.Й.* Курс української історії з найдавніших часів до XX століття. – К., 1996. – С. 251.
[37] Там само.
[38] *Оглоблин О.* Іван Мазепа і його доба. – С. 193.
[39] Грушевський М. Шведсько-український союз 1708 р. // ЗНТШ. – Т. 92. – Львів, 1909. – С. 12.
[40] *Оглоблин О.* Іван Мазепа і його доба. – С. 363.
[41] IP НБУ. – Ф. II. – № 1637. – Арк. 257.
[42] Там само. – Ф. I. – № 60316. – Арк. 89.
[43] *Борщак І.* Арешт Войнаровського (Із серії «Европа і України») // ЗНТШ. – Т. 138–140. – Львів, 1925. – С. 135.
[44] *Руммель В.В., Голубцов В.В.* Родословный сборник российских дворянских фамилий. – Т. 2. – СПб., 1887. – С. 491, 496.
[45] Про нього див.: *Гуржій О.* Гетьман Іван Скоропадський. – К., 1998. – 207 с.
[46] IP НБУ. – Ф. I. – № 60357. – Арк. 1.
[47] Там само. – Ф. VIII. – № 570. – Арк. 200.
[48] Архів французького міністерства закордонних справ, 1707 // Літературна Україна. – 1990. – С. 8, 10.
[49] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 10591. – Арк. 469.
[50] IP НБУ. – Ф. II. – № 1863-2050. – Арк. 76.
[51] Там само. – Ф. I. – № 63344. – Арк. 165.
[52] Там само. – № 60497. – Арк. 189.
[53] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 758. – Арк. 23.
[54] *Соловьев С.М.* История России с древнейших времен. – СПб., б. г. – Кн. 4. – Т. 16. – С. 286–287.

[55] ІР НБУ. – Ф. І. – № 60497. – Арк. 455.

[56] Там само. – Ф. ІІ. – № 1649. – Арк. 284.

[57] Там само. – Ф. VIII. – № 570. – Арк. 202.

[58] Там само. – Арк. 224.

[59] Див. детальніше: *Бойко І.* Іваненки на Переяславщині в XVIII ст. // Історико-географічний збірник. – Т. 3. – К., 1929. – С. 9–16.

[60] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1590. – Арк. 176, 175.

[61] Там само. – Арк. 166.

[62] Там само. – Арк. 137 зв.

Розділ VI.
КОЗАЦЬКА СТАРШИНА В УМОВАХ ЛІКВІДАЦІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

[1] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1657. – Арк. 306. – Арк. 306.

[2] *Смолій В., Степанков В.* Українська державна ідея. – С. 271.

[3] Черниговская летопись. – С. 38–41.

[4] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 15401. – Арк. 29.

[5] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1863-2050. – Арк. 369.

[6] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1863-2050. – Арк. 369.

[7] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1863-2050. – Арк. 369.

[8] ІР НБУ. – Ф. V. – № 855. – Арк. 1.

[9] Протоколы, журналы и указы. Верховного Тайного Совета. 1726–1730. – Т. 1: Февраль-июнь 1726 // Сборник Российского Исторического Общества. – Спб., 1886. – С. 293, 294.

[10] *Герасименко Н.* До родоводу Апостолів // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та прктика: Матеріали І генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського. – К., 1996. – С. 78.

[11] ІР НБУ. – Ф. І. – № 53763. – Арк. 20.

[12] Там само. – Ф. ІІ. – № 1863-2050. – Арк. 105.

[13] Там само. – Арк. 110.

[14] Там само.

[15] Там само. – Арк. 109.

[16] Бумаги Кабинета Министров императрицы Анны Иоанновны. 1731–1740. – Т. 3: 1734 // Сборник Российского Исторического Общества. – Юрьев, 1900. – Т. 108. – С. 371.

[17] Там само. – С. 371.

[18] ІР НБУ. – Ф. ІІ. – № 1863–2050. – Арк. 335.

[19] Там само. – Арк. 151.

[20] Там само. – Арк. 122.

[21] Там само. – Арк. 130.

[22] Там само. – Арк. 211.

[23] Там само. – Ф. I. – № 64407. – Арк. 1.

[24] Там само. – Арк. 2.

[25] Бумаги Кабинета Министров императрицы Анны Иоанновны. 1731–1740. –Т. 3: 1734 // Сборник Российского Исторического Общества. – Т. 108. – Юрьев, 1900. – С. 210.

[26] Цит. за: *Слабченко М.Е.* Ценральные учреждения Украины XVII–XVIII. – Одесса, 1918. – С. 69.

[27] *Григорович Н.* Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени. – Т. I: 1747–1787 // Сборник Российского Исторического Общества. – Т. 26. – СПб., 1879. – С. 8.

[28] ІР НБУ. – Ф. II. – № 1657. – Арк. 612.

[29] *Лазаревский А.* Нежинский полк. – С. 478.

[30] ІР НБУ. – Ф. II. – № 1863–2050. – Арк. 1995.

[31] Там само. – Арк. 543.

[32] Там само. – Арк. 543 зв.

[33] Там само. – № 16894. – Арк. 7.

[34] Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Вильна, 1909. – Т. XXXIV. – С. 97.

[35] Див.: *Панашенко В.* Полкове управління в Україні (середина XVII – XVIII ст.). – С. 15.

[36] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 15829. – Арк. 1–2.

[37] *Окіншевич Л.* Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII–XVIII ст. // ЗНТШ. – Т. 157. Мюнхен, 1948. – С. 35–43.

[38] ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 17699. – Арк. 3–7.

[39] ІР НБУ. – Ф. VIII. – № 528/245. – Ч. V. – С. 1.

[40] *Когут З.* Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760–1830. – К., 1996. – С. 79.

[41] *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – Т. II. – С. 60.

[42] *Оглоблин О.* Люди Старої України. – Мюнхен, 1959. – С. 239.

[43] Там само. – Арк. 4.

[44] *Сенютович-Бережний В.* Козацтво та боротьба старшини-шляхти на Гетьманщині за визнання за нею російським урядом прав дворянства // Український історик. – 1974. – № 1–3. – С. 78.

[45] *Григорович Н.* Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени. – Т. I: 1747–1787 // Сборник Российского Исторического Общества. –СПб., 1879. – Т. 26. – С. 271.

[46] Див.: Изменения в составе и численности городов, происшедшие в царствование Екатерины II // Журнал Министерства Внутренних Дел. –1834. – Ч. XII. – № 4. – С. 1–35; № 5. – С. 129–190.

[47] ІР НБУ. – Ф. VIII. – № 570. – Арк. 211.

[48] *Андреевский А.А.* Материалы истории южнорусского края в XVIII столетия (1715–1774), извлеченные из старых дел Киевского губернского архива. – Одесса, 1886. – С. 140.

[49] Там само. – С. 141.

[50] ІР НБУ. – Ф. II. – № 1863–2050. – Арк. 81.

[51] ЦДІАУК. – Ф. 193. – Оп. 1. – Спр. 234. – Арк. 51.

[52] Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 15933. – Арк. 1.

[53] Там само. – Спр. 15371. – Арк. 1.

ПІСЛЯМОВА

[1] *Пономарев С.* Земляки (Достопамятные уроженцы Черниговской земли). – Чернигов, 1898. – С. 3.

[2] *Теребов О.В.* Армия Деникина до и после её разгрома // Военно-исторический журнал. – 1996. – № 6. – С. 65–76.

[3] *Мицик Ю.* Історія українського козацтва: актуальні проблеми досліджень // Київська старовина. – № 3. – С. 6.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

абш.	абшитований
Акты ЮЗР	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России
АЮЗР	Архив Юго-Западной России
ГВА	Генеральна військова артилерія
ГВК	Генеральна військова канцелярія
ГВС	Генеральний військовий суд
ДАКО	Державний архів Київської області
ЗНТШ	Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка
ІР НБУ	Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.Вернадського
канц.	канцелярист
комп.	компанійський
нак.	наказний
полк.	полковий
сот.	сотенний
УІЖ	Український історичний журнал
ЦДІАУК	Центральний державний історичний архів України (м.Київ)
ЧИОНЛ	Чтения исторического общества Нестора-Летописца
ЧІМ	Чернігівський історичний музей

ПРО АВТОРА

Володимир Володимирович Кривошея – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень Національної Академії наук України відомий більше як 100 розвідками з історії України. В його доробку – монографії про національну еліту Гетьманщини, в яких досліджується персональний склад та генеалогія козацької старшини. Окремі книги присвячені історії Білоцерківського полку, Любецької, Сосницької, Волинської сотень Чернігівського полку, Борзнянської сотні Ніжинського полку, Яготинської, Березанської, Бориспільської сотень Переяславського полку. Спеціальні статті присвячені родинам Хмельницьких, Чечелів, Міхновських, Забіл, дослідженню питань соборності українських земель періоду Гетьманщини, етнічному складу української козацької старшини.

ЗМІСТ

Шановні читачі!

Ви ознайомилися з першою книгою серії «Генеалогія українського козацтва». Якщо Вас зацікавила ця тематика, будемо вдячні за будь-які зауваження, побажання та пропозиції стосовно майбутніх книг серії як на стадії підготовки, так і в міру виходу книг, де будуть подані родоводи простих козаків, сотників, полковників.

Крім того, будемо дуже вдячні, якщо Ви повідомите нас про те, що вміщена у книгах інформація дозволила Вам уточнити деталі свого родоводу або ж спонукала звернутися до пошуків свого коріння чи викликала інтерес до питань генеалогії взагалі.

Наукове видання

Кривошея
Володимир Володимирович

Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків

Редактор *О.О.Кожушко*
Художній редактор *Ю.О.Бородай*
Технічний редактор *Г.П.Шалашенко*
Коректор *О.Л.Бахмацька*

Підп. до друку 09.09.2002 р. Формат 60х84/16.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура Mysl.
Ум. друк. арк. 24,75. Об.-вид. арк. 19,3.
Наклад 1000 прим. Замовл. № 117

Видавництво «Стилос»
04070, Київ–70, Контрактова пл., 7. Тел.: (044) 467-53-50, 467-53-20.
Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 150 від 16.08.2000 р.)

Надруковано ТОВ «Поліграфічний центр «Фоліант»
04176, Київ–76, вул. Електриків, 26. Тел.: (044) 416-30-01.
Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 149 від 16.08.2000 р.)

966-8009-15-0

енеалогія українського козацтва

Нариси історії
козацьких полків